ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МАТЕРИАЛДЫҚ ЕМЕС МӘДЕНИ МҰРАСЫН ҚОРҒАУ ЖӨНІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ КОМИТЕТ

unesco Kazakhstan National Commission

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ АҚПАРАТ МИНИСТРЛІГІ

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДЫҚ ДАМУ ИНСТИТУТЫ

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖАНДЫ МҰРАСЫ – 2024

Қазақстан Республикасының ЮНЕСКО-ның Материалдық емес мәдени мұраны қорғау туралы конвенциясын (2003) іске асыруға қатысты ұлттық баяндамасы

2018 - 2023

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖАНДЫ МҰРАСЫ – 2024

Қазақстан Республикасының ЮНЕСКО-ның Материалдық емес мәдени мұраны қорғау туралы конвенциясын (2003) іске асыруға қатысты ұлттық баяндамасы

2018 - 2023

Жалпы редакцияны басқарған Музафаров Р.Р.

Сарапшылар тобы:
Музафаров Р.Р., Шахгулари В.В., Шайгөзова Ж.Н., Сұрағанова З.Қ., Маулет А., Елеманова С.А., Қожахметов Б.С., Бекқұлова А.Ә., Құрманғалиева М.С., Мамбеков Е.Б.

Қазақстан Республикасының ЮНЕСКО-ның Материалдық емес мәдени мұраны қорғау туралы конвенциясын (2003) іске асыруға қатысты ұлттық баяндамасы. - Астана, 2024. – 120 б.

Бұл баяндама Материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі Конвенцияны іске асыруға арналған. Баяндамада Қазақстанның ұлттық және халықаралық бастамаларды жүзеге асыру аясында МЕММ-ны сақтау мен ілгерілету бойынша атқарған жұмыстары туралы ақпарат берілген, одан бөлек халықаралық қорлар арқылы қаржыландырылатын жобалар да қамтылған. Сондай-ақ ЮНЕСКО-ның бекіткен критерийлеріне сәйкес Конвенцияны іске асыру тиімділігін бағалау нәтижелері ұсынылады. Баяндамада ЮНЕСКО-ның репрезентативтік тізіміне енгізілген Қазақстанның МЕММ элементтерінің мәртебесі, олардың қазіргі жай-күйі, сақтау перспективалары мен әрі қарай сақталуына әсер ететін ықтимал қауіптер туралы мәліметтер қамтылған.

Қорытынды бөлімде Қазақстанда материалдық емес мәдени мұраны қорғау тетіктерін жетілдіру, халықаралық ынтымақтастықты дамыту және қоғамның МЕММ-нің маңыздылығы туралы хабардарлығын арттыру бойынша ұсынымдар мен тұжырымдар беріледі.

Баяндама мәдениет саласындағы мамандарға, мемлекеттік органдар өкілдеріне, зерттеушілерге және Қазақстанның бірегей мұрасын тереңірек түсініп, оны сақтауға ұмтылатын барлық адамға арналған. Ұсынылған материалдар мәдени дәстүрлерді зерттеу мен насихаттау бағытындағы алдағы жұмыстарға үлес қосып, оларды келешек ұрпаққа жеткізуге ықпал ететініне сенім білдіреміз.

Баяндамада сарапшылар тобы жүргізген далалық зерттеулердің материалдары және ашық дереккөздерден алынған фотосуреттер көрнекілік ретінде пайдаланылды.

МАЗМҰНЫ

ҚЫСҚАРТУЛАР ТІЗІМІ

ГЛОССАРИЙ 12

КІРІСПЕ 14

I. МАТЕРИАЛДЫҚ ЕМЕС МӘДЕНИ МҰРАНЫ ҚОРҒАУ ТУРАЛЫ КОНВЕНЦИЯНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ МЕХАНИЗМДЕРІ 21

1.1 Шұғыл қорғауды қажет ететін материалдық емес мәдени мұра тізімі 21

1.2 Адамзаттың материалдық емес мәдени мұрасының Репрезентативтік тізіміне енгізілген элементтер 22

1.3 ЮНЕСКО қарауындағы МЕММ элементтері 28

1.4 Қазақстан ұсынған МЕММ элементтері жөніндегі Репрезентативтік тізіміне басқа елдерді қосу бойынша өтінімдер 31

1.5 МЕММ-ді қорғаудың үздік тәжірибелері реестрі 32

1.6 Халықаралық көмек. Материалдық емес мәдени мұра қоры 34

1.7 Қазақстанның материалдық емес мәдени мұрасының ұлттық тізімі 35

1.8 МЕММ-ге қатысы бар өзге де халықаралық келісімдер мен нормативтік құжаттар 38

II. МАТЕРИАЛДЫҚ ЕМЕС МӘДЕНИ МҰРАНЫ ҚОРҒАУ ТУРАЛЫ КОНВЕНЦИЯНЫ ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІ (тақырыптық бағыттар мен бағалау критерийлері) 43

2.1 Институционалдық және адами әлеует (1–3 критерийлер) 44

2.2 Ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу және білім беру (4–6 критерийлер) 49

2.3 Түгендеу және зерттеулер (7–10 критерийлер) 53

2.4 Саясат, сондай-ақ құқықтық және әкімшілік шаралар (11–14 критерийлер) 59

2.5 Материалдық емес мәдени мұра рөлі мен қоғамда қорғалуы (15-16 критерийлер) 65

2.6 Хабардарлықты арттыру (17-20 критерийлер) 67

2.7 Қауымдастықтардың, топтардың және жеке тұлғалардың, сондай-ақ басқа да мүдделі тараптардың қатысуы (21–22 критерийлер) 73

2.8 Халықаралық ынтымақтастық (23-26 критерийлер) 76

III. ЮНЕСКО-НЫҢ РЕПРЕЗЕНТАТИВТІК ТІЗІМІНЕ ЕНГІЗІЛГЕН МАТЕРИАЛДЫҚ ЕМЕС МӘДЕНИ МҰРА ЭЛЕМЕНТТЕРІНІҢ МӘРТЕБЕСІ 80

IV. ҚОРЫТЫНДЫ ЖӘНЕ ҰСЫНЫМДАР 121

Құрметті оқырман!

Сіздердің назарларыңызға соңғы жылдардағы маңызды зерттеулердің бірі – «Қазақстанның жанды мұрасы» баяндамасын ұсынамыз. Бұл зерттеу Қазақстан Республикасындағы материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі ЮНЕСКО Конвенциясын іске асыру аясында дайындалған.

Тәуелсіздік жылдарында «мәдени мұра» ұғымы айтарлықтай өзгеріп, кеңейді. Бұл процесс ЮНЕСКО ұсынған жаңа тәсілдердің әсерінен одан әрі нығая түсті. Бүгінде мәдени мұра тек тарихи ескерткіштер мен жәдігерлерді ғана емес, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасатын дәстүрлер мен құндылықтарды да қамтиды. Оның ішінде халық ауыз әдебиеті, дәстүрлі ән өнері мен ұлттық музыкалық аспаптарда орындау шеберлігі, салт-дәстүрлер мен қолөнерді жасауға қажетті дағдылар ерекше орын алады.

Аталған баяндама – мәдениет пен өнер, білім мен ғылым салаларындағы сарапшылар мен ғалымдардың кәсіби еңбегінің нәтижесі. Зерттеу Қазақстан халқының материалдық емес мәдени мұрасын сақтаудың ең тиімді тәсілдерін әзірлеуге негіз болды.

Бұл еңбектің басты қозғаушы күші – мәдени мұраның шынайы иелері. Олар халқымыздың мәдени мұрасы ретінде танылған білім мен дағдылардың сақталуы мен қайта жаңғыруында маңызды рөл атқарады. Дәл осы адамдардың өлшеусіз еңбегінің арқасында мәдени мұрамыз сақталып қана қоймай, әрі қарай дамуын жалғастыруда. Бұл – қазақ халқының «жанды мұрасы», оның рухани өзегі.

Біздің міндетіміз – ЮНЕСКО ұсынған әдістер мен құралдарды пайдалана отырып, осы рухани құндылығымызды тек сақтап қалу ғана емес, сонымен қатар ұлттық мәдениетіміздің әлемдік мәдени мұраның ортақ қазынасына лайықты үлес қосуын қамтамасыз ету.

Құрметпен,
Қазақстан Республикасының
Мемлекеттік кеңесшісі
Е. Карин

Құрметті оқырман!

«Қазақстанның жанды мұрасы» баяндамасында Қазақстан Республикасында материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі ЮНЕСКО Конвенциясын іске асырудың негізгі тұжырымдамалық тәсілдері қарастырылады. Оларға заманауи гуманитарлық білім, ЮНЕСКО-ның халықаралық институционалды-құқықтық дискурсы, Қазақстан заңнамасы, сондай-ақ ұлттық ақпараттық және мәдени саясат негіз болады.

Қазіргі халықаралық мәдени тәжірибеде «Intangible cultural heritage» ұғымы кеңінен қолданылғанымен, ЮНЕСКО-ның «Материалдық емес мәдени мұраны қорғау туралы» Конвенциясын түсіндіруде осы тұжырымдаманы қабылдау және теориялық негіздеу әр елдің ұлттық ерекшеліктеріне қарай өзгешеленеді.

Аталған баяндамада мәдени мұраның бір бөлігі ретінде қабылданатын тәжірибелер, ұрпақтан-ұрпаққа берілетін білім мен дағдылар, олармен байланысты құралдар, заттар, артефактілер мен мәдени кеңістіктер талданады.

Зерттеу мәдениет пен өнер, білім және ғылым саласындағы беделді сарапшылар мен ғалымдардың еңбектеріне негізделген. Бұл зерттеу – Конвенция ратификацияланғаннан бері Қазақстанда материалдық емес мәдени мұраны қорғау және дамыту жайлы ортақ түсінік қалыптастыруға арналған алғашқы кешенді еңбек.

Бұл еңбек «Конвенция рухын» көрсетіп, оның нәтижелері Қазақстан халқының материалдық емес мәдени мұрасын сақтау саясатының тиімділігін арттыруға ықпал ететініне сенімдімін.

Құрметпен,
Қазақстан Республикасының
Мәдениет және ақпарат министрі
А. Балаева

АЛҒЫ СӨЗ

Авторлық ұжым осы баяндаманы дайындауға елеулі үлес қосқан барлық жандарға шынайы ризашылығын білдіреді. Әсіресе, ұлттық дәстүрге байланысты дағдылар мен шеберліктердің заманауи қоғамда өзектілігі мен құндылығын сақтауға белсене атсалысып жүрген азаматтарға ерекше алғыс айтамыз.

Бұл – өз ісіне шынайы берілген энтузиастар мен тұтас қауымдастықтар. Олар мәдени мұраны дамыту мен насихаттауға бар күш-жігерін арнап, шеберлік мектептерін ашып, үйірмелер ұйымдастырып, өз тәжірибелерімен бөлісіп келеді. Дәл осы жандардың табанды еңбегінің арқасында біз бүгін киіз үй жасаудың дәстүрлі әдістерін, атбегілердің көктемгі ғұрыптары, домбырада күй тарту өнерін және басқа да ұлттық дәстүрлеріміз бен әдет-ғұрыптарымызды сақтап қала алдық. Олардың күнделікті еңбегі ұлттың бай мұрасын сақтап қана қоймай, келешек ұрпақтың оны зерттеуге және дамытуға деген құлшынысын оятады.

Сонымен қатар материалдық емес мәдени мұраны сақтау саясатын ілгерілету ісінде қолдау көрсетіп, белсенді атсалысқан Орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдарға шынайы алғысымызды білдіреміз.

БАЯНДАМАНЫ ӘЗІРЛЕУГЕ ҚАТЫСҚАН САРАПШЫЛАР ТІЗІМІ

МУЗАФАРОВ РУСТАМ РАХИМҰЛЫ

Қазақстан Республикасының Материалдық емес мәдени мұра жөніндегі ұлттық комитеті төрағасының орынбасары

ШАХГУЛАРИ ВАСИЛИЙ ВАЧИКОВИЧ

Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор. «Молодиум» халықаралық білім беру орталығының директоры, Қазақстан Республикасының Материалдық емес мәдени мұра жөніндегі ұлттық комитетінің мүшесі

ШАЙГӨЗОВА ЖАНЕРКЕ НАУРЫЗБАЙҚЫЗЫ

Педагогика ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессоры, Қазақстан Республикасының Материалдық емес мәдени мұра жөніндегі ұлттық комитетінің мүшесі

СУРАГАНОВА ЗУБАЙДА ҚАБИҚЫЗЫ

Тарих ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Мемлекет тарихы институтының ғылыми қызметкері

МАУЛЕТ АРДАБИ

Өнертану ғылымдарының докторы, Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі Мәдени мұраны ғылыми-зерттеу институтының Қазақтың дәстүрлі мәдениеті бөлімінің жетекшісі

БАЯНДАМАНЫ ӘЗІРЛЕУГЕ ҚАТЫСҚАН САРАПШЫЛАР ТІЗІМІ

ЕЛЕМАНОВА САИДА АБДРАХИМҚЫЗЫ

Өнертану ғылымдарының докторы, Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясының музыкатану және композиция кафедрасының профессоры, мәдениет қайраткері, Қазақстан Республикасының Материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі ұлттық комитетінің мүшесі

ҚОЖАХМЕТОВ БАҚТИЯР САПАРБЕКҰЛЫ

«Ұлы Тағзым» қоғамдық қорының атқарушы директоры. Қазақстан Республикасының Материалдық емес мәдени мұра жөніндегі ұлттық комитетінің мүшесі

БЕККҰЛОВА АЙЖАН ӘБДІМАНАПҚЫЗЫ

Қазақстан қолөнершілер одағының төрағасы, Бүкіләлемдік қолөнершілер кеңесінің/APR құрметті мүшесі және кеңесшісі,
Қазақстан Республикасының Материалдық емес мәдени мұра жөніндегі ұлттық комитетінің мүшесі

МАМБЕКОВ ЕВФРАТ БАҒДАТҰЛЫ

Педагогика ғылымдарының кандидаты, әлеуметтік антрополог, Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясының профессоры, Қазақстанның өнер сыншылары гильдиясының төрағасы, Халықаралық Тәңірді зерттеу қорының басқарма мүшесі, мәдениет шеберлерінің Халықаралық Консультативтік кеңесінің мүшесі, Қазақстан Республикасы ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссиясының сарапшысы, Қазақстан Республикасының Материалдық емес мәдени мұра жөніндегі ұлттық комитетінің мүшесі

ҚҰРМАНҒАЛИЕВА МЕРУЕРТ САНАТҚЫЗЫ

Өнертану ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қазақ ұлттық өнер университетінің «Музыкатану және композиция» кафедрасының профессоры, Евразиялық «Atamder» қауымдастығының (Түркия) Қазақстандағы мәдениет саласындағы өкілі. Халықаралық Тәңірді зерттеу қорының (Саха Республикасы) мүшесі. Қазақстан композиторлар одағының тең құрылтайшысы және мүшесі. Қазақстан Республикасының Материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі ұлттық комитетінің сарапшысы

ҚЫСҚАРТУЛАР

ЮНЕСКО	Біріккен Ұлттар Ұйымының Білім, Ғылым және Мәдениет жөніндегі Ұйымы.
ИСЕСКО	Ислам әлемінің білім, ғылым және мәдениет ұйымы
КММ	Коммуналдық мемлекеттік мекеме
ҚР СІМ	Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігі
ЖАО	Жергілікті атқарушы орган
ҚР МАМ	Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігі
ҚР ҒжЖБМ	Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігі
ҚР ОАМ	Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі
ҚР ТжСМ	Қазақстан Республикасының Туризм және спорт министрлігі
МЕММ	Материалдық емес мәдени мұра
ҮЕҰ	Үкіметтік емес ұйым
БҰҰ	Біріккен Ұлттар Ұйымы
БАҚ	Бұқаралық ақпарат құралдары
ОМО	Орталық мемлекеттік органдар
ЖН	Материалдық емес мәдени мұраны қорғау туралы Конвенцияны орындау жөніндегі жедел нұсқаулық (2022 жылғы басылым)
СОМ шешімі	МЕММ-ды қорғау жөніндегі Үкіметаралық комитеттің 24 қатысушы-мемлекет қабылдайтын шешімдері

ГЛОССАРИЙ

Материалдық емес мәдени мұра элементтері – әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер, көрініс пен өрнек формалары, білім мен дағдылар, сондай-ақ оларға қатысты құралдар, заттар, артефактілер мен мәдени кеңістіктер. Бұлар қауымдастықтар, топтар және кейбір жағдайларда жеке тұлғалардың арқасында олардың мәдени мұрасының бір бөлігі ретінде танылып, тарихи және мәдени маңызға ие болған. Бұл ұғым 1990 жылдары материалдық мәдениетке баса назар аударатын Әлемдік мұра тізімінің баламасы ретінде ұсынылған. ЮНЕСКО болашақ ұрпақ үшін осы жаһандық мәдени дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды сақтауға ұмтылады.

Элементтерді сақтаушылар мен қауымдастықтар – жергілікті және этникалық қауымдастықтар, топтар және кейбір жағдайларда жеке тұлғалар. Олар материалдық емес мәдени мұраны қалыптастыру, сақтау және қайта жаңғырту ісінде маңызды рөл атқарады, мәдени әртүрлілікті байытып, адамның шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Материалдық емес мәдени мұра элементтерін қорғау олардың қатысуынсыз және тиісті міндеттемелерді қабылдаусыз мүмкін емес.

Адамзаттың материалдық емес мәдени мұрасының Репрезентативтік тізімі – ЮНЕСКО-ның «Ауызша және материалдық емес мәдени мұра жаһарлары» бағдарламасы аясында жасалған тізім. Тізімнің мақсаты – материалдық емес мәдени мұраға назар аударып, оны қорғау мен дәріптеуге ықпал ету.

Конвенция домендері – материалдық емес мәдени мұра элементтері көрініс табуы мүмкін негізгі бағыттар. Атап айтқанда, ауызша дәстүрлер мен өрнек формалары, оның ішінде материалдық емес мәдени мұра тасымалдаушысы ретінде тіл, орындаушылық өнер, әдет-ғұрыптар, рәсімдер, мерекелер, табиғат пен ғаламға қатысты білім мен әдет-ғұрыптар, дәстүрлі қолөнерге байланысты білім мен дағдылар. Материалдық емес мәдени мұра элементтері көбінесе осы көрсетілген бірнеше бағыттарға сәйкес келеді. Мысалы, рәсім ауызша өрнектерді, биді, музыканы және табиғат туралы білімдерді қамтып, Конвенцияда аталған төрт бағытқа жатуы мүмкін.

Материалдық емес мәдени мұра элементтерінің тізімі – халықтың материалдық емес мәдени мұрасы туралы деректер банкін қамтитын ақпараттық жүйе. ЮНЕСКО-ның материалдық емес мәдени мұраны қорғау туралы Конвенциясына сәйкес, әрбір қатысушы мемлекет оларды қорғау мақсатында өз аумағындағы материалдық емес мәдени мұра элементтерінің бір немесе бірнеше тізімін жасайды. Бұл тізімдер жүйелі түрде жаңартылып отырады және Конвенцияны ратификациялаған әрбір мемлекет осы тізімдер туралы ақпаратты ұсынуға міндетті.

Мәдени кеңістіктер – материалдық емес мәдени мұра элементтерімен ерекше байланысы бар ғимараттар, қоғамдық орындар немесе табиғи аймақтар. Олар қауымдастықтар, топтар және кейбір жағдайларда жеке тұлғалар мойындаған мәдени мұраның бір бөлігі ретінде танылатын әдет-ғұрыптармен, өрнек формаларымен, білімдерімен және дағдылармен байланысты. Мәдени кеңістіктер МЕММ элементінің тәжірибесімен байланысы тұрғысынан ғана құрамдас бөлігі болғанымен жеке-дара мәдени мұра элементтері болып саналмайды. Кейбір материалдық емес мәдени мұра элементтерінің жүзеге асырылатын сакралды ландшафттар мен «күш орындары» да мәдени кеңістікке жатуы мүмкін.

Материалдық емес мәдени мұраны қорғау – материалдық емес мәдени мұраның өміршеңдігін қамтамасыз ету мақсатында қабылданатын шаралар. Оларға оның идентификациясы, құжаттандырылуы, зерттелуі, сақталуы, қорғалуы, насихатталуы, рөлін арттыру, мәдени құндылықтардың берілуі (негізінен формальды және бейресми

білім беру арқылы), сондай-ақ мұраның әртүрлі аспектілерінің қайта жаңғыруы жатады. ЮНЕСКО-ның материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі Үкіметаралық комитеті – Конвенцияның мақсаттарына қол жеткізуге жәрдемдесетін, оның орындалуын қолдайтын және мониторинг жүргізетін атқарушы орган. Комитет материалдық емес мәдени мұраны қорғаудың ең үздік тәжірибелері бойынша кеңес береді, қорғау шаралары бойынша ұсыныстар әзірлейді, сондай-ақ қатысушы мемлекеттер ұсынған баяндамалар мен өтінімдерді қарайды. Үкіметаралық комитет Бас Ассамблеяға бағынады және өз қызметі мен шешімдері туралы есептер ұсынады. Комитет құрамына 18 мүше мемлекет өкілдері кіреді.

Конвенцияның хатшылығы – материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі Үкіметаралық комитетке көмек көрсететін орган. Хатшылық Бас Ассамблея мен Комитет отырыстарының күн тәртібін дайындайды, құжаттарды әзірлейді және қабылданған шешімдерді іске асырады.

Қатысушы мемлекеттердің баяндамалары (мерзімді есептер) – Комитетке қатысушы мемлекеттер ұсынатын құжаттар. Олар Комитет белгілеген формада және мерзімдерде ұсынылады және Конвенцияны жүзеге асыру мақсатында қабылданған заңнамалық және нормативтік ережелер немесе басқа да шаралар туралы мәліметтерді қамтиды.

Хабардарлықты арттыру – адамдарды, соның ішінде тиісті қауымдастықтардың мүшелерін, материалдық емес мәдени мұра құндылықтарын мойындауға, құрметтеуге және оның өміршеңдігін қамтамасыз ету үшін қажетті шараларды қабылдауға ынталандыру. Бұл сонымен қатар Конвенция туралы хабардарлықты арттыруды да қамтиды. Хабардарлықты арттыруға әртүрлі тараптар – мемлекет, қауымдастықтар, бұқаралық ақпарат құралдары, үкіметтік емес және басқа да ұйымдар, оқытушылар мен жеке сектор үлес қоса алады.

Идентификациялау және анықтау (МЕММ қорғау шаралары ретінде) – оған атау беру, оның контекстіндегі қысқаша сипаттамасын жасау және оны басқа элементтерден ажырату. Егер идентификация МЕММ элементінің қысқаша сипаттамасын білдірсе, анықтау белгілі бір уақыттағы толық сипаттамасын қамтиды. МЕММ-ді идентификациялау және анықтау мүдделі қауымдастықтар мен топтардың, сондай-ақ тиісті үкіметтік емес ұйымдардың (ҮЕҰ) қатысуымен жүзеге асырылуы тиіс.

Түгендеу (инвентаризация) – МЕММ элементтері туралы ақпаратты жүйелі түрде жинау және ұсыну. Конвенцияға қатысушы мемлекеттер тізімдерді өздеріне ыңғайлы кез келген әдіспен ұйымдастыра алады. МЕММ тізімдері толық болуы және үнемі жаңартылып отыруы тиіс. Тізімдеу мүдделі қауымдастықтармен, топтармен және тиісті ҮЕҰ-мен тығыз ынтымақтастықта жүргізілетін идентификациялау және анықтау процесіне негізделуі қажет.

КІРІСПЕ

ЮНЕСКО – Біріккен Ұлттар Ұйымының білім, ғылым және мәдениет мәселелері жөніндегі ұйымы (бұдан әрі – ЮНЕСКО). ЮНЕСКО білім, ғылым, мәдениет, коммуникация және ақпарат саласындағы халықаралық ынтымақтастықты кеңейту арқылы бейбітшілік пен қауіпсіздікті нығайтуға ықпал етеді. Қазіргі уақытта ЮНЕСКО-ға 193 мемлекет мүше және оның құрамында 2 300-ден астам қызметкер жұмыс істейді. Ұйым бүкіл әлем бойынша 2 000-нан астам қорғауға алынған дүниежүзілік мұра объектілерін, биосфералық қорықтарды, ғаламдық геопарктерді, шығармашылық қалалар мен инклюзивті және тұрақты дамуға бағытталған білім беру желісін үйлестіреді. Сонымен қатар құрамына 13 000-нан астам қауымдастырылған мектептер, университет кафедралары, білім беру және зерттеу мекемелері кіреді. ЮНЕСКО-ның 54 елде өкілдіктері бар, штаб-пәтері Францияның астанасы Париж қаласында орналасқан.

Мұраны қастерлеу – оны сақтаумен ғана шектелмейді, сонымен қатар оны келер ұрпаққа аманат ету. Бұл жастардың өз мұрасын танып, мақтан тұтып, әрі қарай дамытуына мүмкіндік беру деген сөз.

Бас директор Одрэ Азуле, ЮНЕСКО-ны 2017 жылдан бері басқарады.

Эпостар мен ауызша аңыздар, дәстүрлі ойындар, қолөнер, музыка мен би, спорттық жарыстар, аспаздық өнер, әдет-ғұрыптар мен рәсімдер – бұлардың барлығы ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан материалдық емес мәдени мұрамыздың бір бөлігі ғана. Жаһандану үдерісінің күшеюімен осы мәдени мұра элементтерінің кейбірінің жойылып кету қаупі артып келеді. ЮНЕСКО бұл құнды мұраны қорғау мақсатында қатысушы мемлекеттердің қауымдастықтарымен бірлесе жұмыс істейді.

Ұзақ уақыт бойы мәдениетті қорғау тек ескерткіштерді, символдық мүсіндер мен нысандарды сақтау ісімен шектеліп келді. ЮНЕСКО мәдени мұраны түсіну аясын кеңейтіп, мемлекеттік саясаттың дәстүрлер мен халықтардың «Жанды мұрасының» сақталуына ықпал етті. 2003 жылы Материалдық емес мәдени мұраны қорғау туралы конвенция қабылданып, мәдени әртүрлілікті сақтаудың маңыздылығын мойындай отырып, мемлекеттердің осы саладағы күш-жігерін біріктіруге жол ашылды.

ЮНЕСКО-ның басты басымдықтарының бірі – халықты өздерінің жанды мұрасын құжаттауға және зерттеуге жұмылдыру, осылайша бұл дәстүрлердің келешек ұрпаққа берілуіне ықпал ету. Қабілеттілікті арттыруға бағытталған арнайы бағдарламалар адамдардың осы мұраны меңгеріп, тәжірибелі маман ретінде дамуына мүмкіндік береді.

Құрамына 24 елдің өкілдері ротация тәртібімен кіретін ЮНЕСКО-ның Материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі Үкіметаралық комитеті (Қазақстан 2018-2022 жылдары Комитет құрамына сайланды) әлемдік деңгейде маңызды мәдени құндылықтарды қорғау тиімділігін арттыру және олардың адамзат үшін маңыздылығы туралы хабардарлықты күшейту мақсатында материалдық емес мәдени мұра тізіміне жаңа мәдени тәжірибелерді тіркеуді жалғастырып келеді.

ЮНЕСКО-ның міндеті – осындай мәдени элементтерді, әсіресе аз қамтылған елдерде, барынша сақтап қалу арқылы қауымдастықтарға қолдау көрсету және мәдени тәжірибелердің келешек ұрпаққа берілуін қамтамасыз ету. Ғаламдық деңгейде бұл білімдерді қазіргі заманның өзекті мәселелерін шешу үшін тиімді пайдалануға болады. Себебі, «Жанды мұра» XXI ғасырда адам мен табиғат арасындағы тепе-теңдікті қалпына келтіру мен әлеуметтік байланыстарды нығайтуға қатысты болып жатқан сын-қатерлердің жауабын табуға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының материалдық емес мәдени мұрасы (бұдан әрі – МЕММ) – ұлттық мәдениеттің ең маңызды құрамдас бөлігі, ұлттық руханияттың өзегі.

Бұл мұра ұрпақтар арасындағы рухани байланысты нығайтып, Қазақстанның мәдени дамуы жолында шешуші рөл атқарады.

2011 жылғы 21 желтоқсанда Қазақстан 2003 жылғы ЮНЕСКО Конвенциясын ратификациялады. Конвенцияға қосылу Қазақстан Республикасында Материалдық емес мәдени мұраны қорғау және дамыту тұжырымдамасымен (Қазақстан Үкіметі 2013 жылғы сәуірде қабылдаған), Қазақстан Республикасының «Мәдениет туралы» заңымен (2006 жылғы 15 желтоқсанда қабылданып, кейін толықтырылған) және Қазақстан Республикасының «Тарихи-мәдени мұра объектілерін қорғау және пайдалану туралы» заңымен (2019 жылғы 26 желтоқсанда қабылданған) қолдау тапты.

Ұлттық заңнама Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігін (бұдан әрі – ҚР МАМ) материалдық емес мәдени мұраны қорғау және ілгерілету жұмыстарын үйлестіруші орган ретінде бекітті. Бұл іс-шаралар Қазақстан Республикасының ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссиясымен, сондай-ақ Қазақстанның Материалдық емес мәдени мұра жөніндегі ұлттық комитетімен бірлесе жүзеге асырылуы тиіс.

ҚР МАМ материалдық емес мәдени мұра элементтерін қорғау және ілгерілету бойынша іс-шараларды қамтамасыз етеді, Ұлттық тізімге енгізілген элементтердің статусын бақылауды жүзеге асырады, материалдық емес мәдени мұра мамандарын даярлайды, ЮНЕСКО-ға есептер дайындап, ұсынады. Сондай-ақ ҚР МАМ Ұлттық тізімді жүргізу және жаңарту, оның ішінде жаңа элементтерді қосу және тұрақты жаңарту рәсімдерін іске асыруға жауапты.

Қазақстан Республикасының ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссиясы ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұра тізіміне номинацияларды енгізу жұмысын үйлестіреді, сондай-ақ Конвенцияны жүзеге асыруға халықаралық және ұлттық сарапшыларды тартуға ықпал етеді.

Материалдық емес мәдени мұра жөніндегі Ұлттық комитет басқа елдердің Конвенцияны жүзеге асырудағы табысты тәжірибелерін зерттеп, оларды енгізу бойынша сараптамалық ұсынымдар береді, сондай-ақ Ұлттық тізім мен Бүкіләлемдік мұра тізіміне ұсынылатын номинацияларды қарайды. Комитет материалдық емес мәдени мұра тасымалдаушыларының, практиктері мен қауымдастықтарының қорғау, дамыту және білім мен дағдыларды беру шараларын ұйымдастыруға жауапты.

Бұл баяндамада ратификацияланған Конвенция аясында Қазақстан Республикасының материалдық емес мәдени мұраны қорғау саласындағы қызметіне кешенді шолу жасалынды.

Аталған баяндамада 2018-2023 жылдар аралығында материалдық емес мәдени мұраны қорғау саласында практиктердің, мемлекеттік органдардың және жеке сектор өкілдерінің бірлесіп атқарған жұмыстарын қарастырады. Мұнда 2016 жылы дайындалған алдыңғы есептен бері қоғамдық басқару органдары мен Ұлттық комиссияның бастамасымен қолға алынған немесе қолдау тапқан шаралар қамтылған. Сонымен қатар осы салаға тартылған қауымдастықтар, топтар және жеке тұлғалар жүзеге асырған сақтау іс-шаралары да баяндалады.

Жақында Ұлттық тізімге өзгерістер енгізу тәртібі қайта қаралып, қазіргі уақытта жаңартылған Ұлттық тізімге 79 элемент енгізілді. Үкімет «Туған жер» ұлттық жобасы, арнайы оқу бағдарламасы, «Өлкетану» пәнінің оқу жоспары мен оқулықтары сияқты бастамалар арқылы материалдық емес мәдени мұраның маңыздылығы туралы халықтың хабардарлығын арттырды. «Қазақстанның сакралды жерлерінің географиясы» арнайы жобасы аясында салт-дәстүрлермен, әдет-ғұрыптармен тығыз байланысты ұлттық маңызы бар 200-ден астам киелі ескерткіш пен 580-ге жуық жергілікті нысан қалпына келтіріліп, сақталды. Шеберлер мен қолөнершілерді қолдауға бағытталған бастамалар да енгізілді, оның ішінде дағдыларды үйрету мен қаржылық ынталандыру шаралары бар.

Осы жобалар мен іс-шаралардың мысалдары баяндаманың келесі бөлімдерінде егжей-тегжейлі қарастырылған. Құжатты дайындау барысында барлық мүдделі тараптардың, соның ішінде стратегиялық даму басымдықтары мен білім беру бағдарламалары туралы ашық ақпараттар кеңінен ескерілді.

Бұл баяндама Материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі 2003 жылғы

Конвенцияны іске асыруға жауапты және мерзімдік есепті әзірлеу жөніндегі уәкілетті орган – Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігі мен Ұлттық комитет өкілдерінен құралған сарапшылар тобымен әзірленді.

ЮНЕСКО-ға ұсынылған Мерзімдік есепті әзірлеу мен мониторинг жүргізу мақсатында Мәдениет және ақпарат министрінің жетекшілігімен ведомствоаралық жұмыс тобы құрылды. Бұл топ есепті дайындау барысында деректерді жинау, серіктестерді тарту және қажетті сұхбаттарды ұйымдастыру ісінде маңызды қолдау көрсетті.

Жұмыс тобының құрамына келесі мемлекеттік органдардың вице-министрлері кірді:

- Сыртқы істер министрлігі;
- Оқу-ағарту министрлігі;
- Ғылым және жоғары білім министрлігі;
- Туризм және спорт министрлігі;
- Әділет министрлігі.

ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі кең көлемді аудиторияны қамту мақсатында онлайн және офлайн форматта бірқатар талқылаулар ұйымдастырды. Бұл кездесулерде мерзімдік есепке қатысты өзекті мәселелер қаралып, барлық мүдделі тараптар арасында пікір алмасу жүргізілді. Сонымен қатар есептің мазмұнын толықтыруға қажетті ақпаратты жинау үшін арнайы сауалнамалар әзірленіп, оларды толтыруға жәрдем көрсетілді. Бұл консультациялар есепті сапалы дайындауға елеулі үлес қосты.

ҚР Сыртқы істер министрлігі материалдық емес мәдени мұраны қорғауға ықпал ететін халықаралық келісімдер мен шарттар туралы ақпаратпен қамтамасыз ете отырып, есепті әзірлеуге белсенді қатысты. Өзге мемлекеттік органдар да өз құзыреті шеңберінде МЕММ-ды қорғау және оның маңыздылығы туралы ақпараттандыру бойынша атқарылған жұмыстар жөнінде деректер ұсынды.

Есепті дайындау барысында **Қазақстан Республикасының ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссиясы** да маңызды рөл атқарды. Жүктелген міндеттер аясында МЕММ-ды қорғауға бағытталған іс-шаралар туралы ақпарат берді. Материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі Ұлттық комитет аталған салаға қатысы бар мекемелер, қауымдастықтар мен МЕММ сақтаушылары арасында үйлестіру жұмыстарын жүргізді. Сондай-ақ консультативтік кездесулер, жиналыстар мен онлайн сауалнамалар арқылы қажетті деректерді жинақтады. Бұдан бөлек, басқарушы органдар мен МЕММ қауымдастықтарының өкілдері арасында тұрақты онлайн кездесулер ұйымдастырылып отырды. Ұлттық комитет жанынан арнайы сарапшылар тобы құрылып, олар МЕММ-ды қорғау бойынша оң тәжірибелерді зерделеп, еліміздің әр аймағындағы МЕММ элементтерінің жай-күйіне талдау жүргізді. Бұл зерттеулер Қазақстан Республикасының ЮНЕСКО алдындағы халықаралық міндеттемелерін орындау барысын бағалауда және МЕММ-ның жалпы жағдайын сипаттауда маңызды рөл атқарды.

Этномәдени орталықтар тікелей есеп бөлімдерін дайындауға қатыспаса да, маңызды ақпарат көзі болды. Дәстүрлі музыкалық аспаптарда орындайтын ұлттық өнер қайраткерлерінің қауымдастықтары (күйшілер, айтыскерлер және т.б.), халық билері мен дәстүрлі рәсімдік қойылымдардың орындаушылары, ұлттық спорт жарыстары мен дәстүрлі ойындардың шеберлері материалдық емес мәдени мұра элементтерінің өмір сүруі, олардың таралуы мен дағдылардың берілуі туралы деректердің қалыптасуына айтарлықтай үлес қосты. Бұл қауымдастықтардың басым бөлігі ұлттық орталықтар мен өңірлік қауымдастықтарды қамтитын жүйеге біріктірілген.

Елдің материалдық емес мәдени мұрасын сақтау мәселелерінде ғылыми-зерттеу институттары маңызды рөл атқарады. Олар өз қызметі аясында МЕММ элементтерін зерттеу, насихаттау және жаңғырту жұмыстарымен айналысады. Атап айтқанда, есепті дайындауға келесі мекемелер қатысты:

- Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Алматы);
- М. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты (Алматы);

- Р. Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты (Алматы);
- Мемлекет және құқық институты (Астана);
- ЮНЕСКО аясындағы Мәдениеттерді жақындастыру халықаралық орталығы (Алматы);
- Қазақстандық қоғамдық даму институты (Астана).
- Сараптамалық топтың құрамына еліміздің келесі ұлттық университеттерінің өкілдері енді:
- Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы);
- Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы (Алматы);
- Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы);
- Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (Астана).

Музей коллекцияларын этнографиялық дереккөз ретінде пайдаланудың маңыздылығы баршаға мәлім. Музейде жинақталған этнографиялық коллекциялар халықтың дәстүрлі мәдениетін көрнекі түрде сақтап, оны зерттеу арқылы соңғы онжылдықтардағы халықтық дәстүрлердің трансформациясын байқауға мүмкіндік береді. Бұл этнографиялық коллекциялар халықтардың материалдық және рухани мұрасы туралы құнды ақпараттарды қамтиды, сондай-ақ ақпараттар этнографтар, тарихшылар, археологтар, мәдениеттанушылар және басқа да зерттеушілер тарапынан сұранысқа ие. Түрлі музей коллекцияларының көмегімен өңір халқының археологиясы, тарихы және мәдениетіне қатысты мәселелерді терең зерттеуге болады.

2022 жылы Прагада өткен Бас Ассамблеясында ICOM (ЮНЕСКО аясындағы Халықаралық музейлер кеңесі) келесі анықтаманы ұсынды: музей (лат. museum – музалар ғибадатханасы) – қазіргі қоғамдағы әлеуметтік-мәдени институт. Ол белгілі бір қағидаттарға сәйкес тарихи-мәдени мұраның жылжымалы және жылжымайтын ескерткіштерін жинау, сақтау, зерттеу және көрсету арқылы оларды қорғауға және ортақ рухани құндылықтарды қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл құндылықтар идеялар, ұжымдық тәжірибе, әлеуметтік жады және ғылыми білім түрінде көрініс табады. Сонымен қатар музей әлеуметтенудің, тәрбиенің, білім берудің, танымның, жеке және топтық өзін-өзі анықтаудың, адамдар арасындағы қарым-қатынас пен өзара әрекеттесудің маңызды құралы саналады.

Осыған байланысты музейлер материалдық емес мәдени мұраны қорғау және оның әлеуетін арттыру ісінде, ұлттық және жергілікті деңгейде маңызды рөл атқарады. Есепті дайындау барысында келесі музейлердің материалдары мен деректері пайдаланылды:

- Қазақстан Республикасының Ұлттық музейі (Астана);
- Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік музейі (Алматы);
- «Ұлытау» ұлттық музей-қорығы (Ұлытау);
- Шығыс Қазақстан, Орталық Қазақстан, Батыс және Оңтүстік Қазақстанның өңірлік өлкетану музейлері.

Қазақстанның әрбір өңірлік тарихи және өлкетану музейлеріндегі этнографиялық коллекциялар тарихшылар, мұражайтанушылар, мәдениеттанушылар үшін ғылыми зерттеулердің маңызды дереккөзі болып табылады. Бұл коллекциялардың жасақталуы жоғары оқу орындарының мамандандырылған білім беру бағдарламаларымен тығыз байланысты және тарихтың әртүрлі ғылыми бағыттарын қамтитын материалдарды өзіне енгізеді. Музейлердегі этнографиялық коллекциялар тек ғалымдар мен музей мамандары үшін ғана емес, сонымен қатар этномәдени бірлестіктерді қоса алғанда, көптеген қоғамдық ұйымдар үшін де құнды. Бұл коллекциялар арқылы халық мәдениетінің трансформациясын байқауға, дәстүрлі тұрмыс пен мәдениеттің ерекшеліктерін белгілеуге, сондай-ақ белгілі бір уақыт кезеңінде орын алған өзгерістерді анықтауға болады. Этнографиялық музей қорлардың құндылығы олардың құрамындағы жекелеген тұрмыстық және шаруашылық заттарының кейбір этникалық ерекшеліктерді сақтап қалуымен де байланысты. Көптеген артефактілер қазіргі уақытта тұрмыста қолданылмаса да, музей коллекциялары арқылы оларды көруге және зерттеуге мүмкіндік береді.

Қатысушы музейлер өз қызметі туралы ақпарат ұсынды, оның ішінде халықтың

хабардарлығын арттыру және дәстүрлі білімді ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу мақсатында семинарлар ұйымдастыру, сондай-ақ материалдық емес мәдени мұраның әртүрлі салаларындағы иегерлері мен иелерінің қатысуымен театрландырылған қойылымдар көрсету шаралары бар.

Қазақстан Республикасының Ұлттық музейінде мәдени мұраны зерттеумен айналысатын Ғылыми-зерттеу институтының жұмыс істейтін негізгі бағыттары:

- қазақтардың дәстүрлі мәдениетін зерттеу;
- мәдени мұраны ғылыми және цифрлық құжаттау;
- қазақ халқының әдет-ғұрыптары мен дәстүрлерін зерттеу, насихаттау және сақтау.

Музейде сегіз бөлімнен тұратын, қазақ халқының материалдық емес мәдени мұра элементтері ұсынылған, қолөнершілер және аудио аймағы бар «Материалдық емес мәдени мұра» залы құрылған.

Ә. Қастеев атындағы Қазақстан Республикасының Мемлекеттік өнер музейі ғылыми-зерттеу, реставрациялық және білім беру қызметімен айналысады. Музей қызметкерлері жыл сайын мәдени мұра, соның ішінде материалдық емес мәдени мұра саласында халықаралық және республикалық ғылыми конференциялар, семинарлар мен дөңгелек үстелдер ұйымдастырады.

Музейде Қазақстанның сәндік-қолданбалы өнерін зерттейтін ғылыми орталық жұмыс істейді. Бұл орталық қазақ халқының қолданбалы өнеріндегі этно-стильдің негізгі қағидаларын, әртүрлі материалдарды өңдеудің дәстүрлі техникаларын, сондай-ақ халық өнерінің түрлік және өңірлік ерекшеліктерін анықтау мәселелерін зерттейді.

Ықылас Дүкенұлы атындағы халық музыкалық аспаптар музейі қазақтың аспаптық музыкасы саласында ғылыми және тәжірибелік жұмыстар жүргізеді. Музей жанында дәстүрлі қазақ музыкалық аспаптарын жасайтын белгілі шеберлерден (Ж. Тұрдығұлов, Н. Оханов, Е. Рақымбеков, М. Әділов және т.б.) құралған Шеберлер кеңесі жұмыс істейді. Музей «Аңыз Домбыра» республикалық музыкалық аспап жасау шеберлері байқауының бастамашысы. Бұл байқау жас қолөнершілердің музыкалық аспап жасау шеберлігін жетілдіру мақсатында ұйымдастырылады.

Шығыс Қазақстан облыстық сәулет-этнографиялық және табиғи-ландшафттық музей-қорығында бірнеше бөлім бар. Материалдық емес мәдени мұраны сақтау және зерттеу мәселелерімен қазақ этнографиясы, этнография (этностар мен аз санды этнотоптар), сондай-ақ сәндік-қолданбалы өнер бөлімдері айналысады. Музей құрамында ашық аспан астындағы сәулет және тұрмыс этнографиялық кешені орналасқан. Жалпы аумағы 10 гектарға жуық бұл кешенде XIX ғасырдың соңы – XX ғасырдың ортасына жататын түрлі халықтардың 17 қонысы қалпына келтірілген. Олардың барлығы архивтік материалдар мен ғылыми деректер негізінде қайта жасалған. Этнографиялық кешен құрамына «Шеберлер қаласы» да кіреді. Бұл бес павильоннан тұратын ерекше сәулеттік нысан. Сонымен қатар фибробетоннан жасалған заманауи технологиялық киіз үйлер бар, олардың бірі оқу тренингтерін өткізуге арналған. Мұнда көрмелер, қолөнершілер жәрмеңкелері, шеберлік сабақтары мен тренингтер ұйымдастырылады. Музей жанында қолөнершілерге арналған Ресурстық орталық та жұмыс істейді.

Қызылорда облыстық тарихи-өлкетану музейінің құрылымында дәстүрлі қазақ қолөнерін дәріптейтін «Дәстүр» галереясы жұмыс істейді, онда шеберлік сабақтары өткізіледі. Сонымен қатар музейдің «Археология және этнография» бөлімі аймақтағы материалдық емес мәдени мұра элементтеріне зерттеу экспедицияларын жүргізеді, соның ішінде жедел қорғауды қажет ететін элементтерді зерттеу жұмыстары да бар.

Маңғыстау тарихи-мәдени музей-қорығы ғылыми-зерттеу, реставрация және білім беру қызметімен айналысады. 2018 жылы музей «Маңғыстау облысының материалдық және материалдық емес тарихи-мәдени мұрасы» (этнографиялық, этно-археологиялық, этимологиялық, топонимикалық, тарихи-архитектуралық, археологиялық зерттеулер) атты кешенді экспедиция ұйымдастырды. Экспедиция «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында өткізілді. Зерттеу барысында Маңғыстаудың киелі орындары мен оларды құрметтеу дәстүрі терең зерттелді.

Қазақстан Республикасының Ұлттық архивінде елдің тарихи-мәдени мұрасының құнды құжаттары сақталған. Ұлттық архивтің негізгі мақсаты – рухани және білім беру кеңістігін дамыту, мәдени мұраны зерттеу, сақтау, қалпына келтіру және тиімді пайдалану. Жыл сайын Ұлттық архивте тарихи-құжаттық, тарихи-көркем, тақырыптық көрмелер мен ақпараттық іс-шаралар өткізіледі. Олардың қатарында ғылыми және ғылыми-тәжірибелік конференциялар, семинарлар, дөңгелек үстелдер, деректі және анықтамалық-ақпараттық басылымдардың тұсаукесерлері, соның ішінде материалдық емес мәдени мұраға қатысты шаралар бар. 2022 жылы Ұлттық архив бастамасымен этнограф А. Диваев жазып алған қазақ фольклорының араб қарпіндегі сирек кездесетін жазбалары қазақ тіліне аударылды.

Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік кино-фотоқұжаттар мен дыбыс жазбалар архиві материалдық емес мәдени мұраның әртүрлі салалары бойынша материалдарды, соның ішінде түрлі жылдардағы экспедициялық зерттеулердің деректерін сақтайды. Архив жүйелі түрде фотокөрмелер ұйымдастырады, олардың ішінде материалдық емес мәдени мұра элементтеріне арналған көрмелер де бар: «Көктем мерекесі – Наурыз» (09.04.2021), «Жамбыл Жабаевтың 175 жылдығы» (05.03.2021), «Наурыз мейрамы құтты болсын!» (22.04.2020) және басқа да шаралар.

Қазақстан Республикасының ұлттық спорт қауымдастығы дәстүрлі спорт түрлері мен ұлттық ойындарды дамытатын 15-тен астам федерацияны біріктіреді. Олардың қатарында көкпар, аударыспақ, теңге ілу, жамбы ату, құсбегілік, бәйге, асық ату, тоғызқұмалақ сияқты ұлттық ойындар бар. Қауымдастық дәстүрлі спорт түрлерінің қазіргі жағдайы туралы кең көлемді ақпарат ұсынды.

Сазгерлер және күйшілер одағы дәстүрлі музыка мен музыкалық аспаптар жайында мәлімет берді. Халықаралық айтыскерлер, жыршылар және терме орындаушылар одағы Қазақстандағы айтыстың қазіргі мәртебесіне қатысты ақпаратпен бөлісті.

Қазақстанның ЮНЕСКО клубтары федерациясы шығармашылық мектептерді материалдық емес мәдени мұраны насихаттау және сақтау ісіне тарту жөніндегі жұмыстар туралы мәлімет ұсынды.

Қазақстан қолөнершілер одағы қолданбалы өнер шеберлерін, өнертанушыларды және халық қолөнершілерін біріктіреді. Одақ Қазақстандағы дәстүрлі қолөнерді сақтау және дамыту, қолөнершілер мәртебесін көтеру бойынша жүргізіліп жатқан жұмыстар туралы, сондай-ақ материалдық емес мәдени мұра аясындағы бастамалар мен 8 аймақтағы өкілдіктерінің (Ақтау, Ақтөбе, Қызылорда, Қарағанды, Өскемен, Шымкент, Түркістан) және Алматы қаласында орналасқан Бас кеңсесінің қызметі жөнінде ақпарат ұсынды.

Жергілікті атқарушы органдар:

Ақмола, Алматы, Батыс Қазақстан, Қостанай, Қызылорда, Маңғыстау, Павлодар, Солтүстік Қазақстан, Ұлытау және Шығыс Қазақстан облыстарының әкімдіктері материалдық емес мәдени мұра туралы қоғамның хабардарлығын арттыру және оны қорғау шаралары бойынша ақпарат ұсынды.

ЮНЕСКО-ға мерзімді есеп барлық облыстық әкімдіктердің және республикалық маңызы бар қалалар – Астана, Алматы, Шымкент әкімдіктерінің белсенді қатысуымен әзірленді.

Аталған 10 облыстың әкімдіктері материалдық емес мәдени мұраны қорғауға қатысты ғалымдар, үкіметтік емес ұйымдардың өкілдері, мүдделі қауымдастықтардың сарапшылары, жекелеген МЕММ тасымалдаушылары мен практиктерін қамтитын жұмыс топтарын құрды.

ЮНЕСКО-дан аккредитациядан өткен ҮЕҰ

Ұлытау облысында орналасқан «Ұлы Тағзым» қоғамдық қоры 2003 жылғы Конвенцияның Үкіметаралық комитеті жанындағы аккредитациясын алған сәттен бастап, материалдық емес мәдени мұра иегерлері мен қауымдастықтары арасындағы желілік өзара іс-қимылды дамытуда маңызды рөл атқарып келеді.

Аталған ҮЕҰ, ЮНЕСКО ICHCAP (Корея) жобасы аясында 2021-2022 жылдары Жібек жолының жергілікті фестивальдеріне қатысты екі зерттеуді жүргізуге Ұлттық

комитетке қолдау көрсетті. Есепті кезеңде төрт қазақстандық фестиваль ЮНЕСКО ІСНСАР жергілікті фестивальдер тізіміне енгізілді: «Қазақ жылқышыларының көктемгі дәстүрлері», «Көшпенділер әлемі», «Spirit of Tengri», «Tup turkinin torge ozdyrgan Mangystau».

2023 жылы «Ұлы Тағзым» қоры ЮНЕСКО ІСНСАР қолдауымен ЮНЕСКО-ның цифрлық платформасына енгізу үшін МЕММ элементтерін креативті таныстыруға арналған ұлттық байқау ұйымдастырды. Байқауға 101 жоба тіркелді.

Сонымен қатар «Ұлы Тағзым» ҚҚ ЮНЕСКО-ның Репрезентативтік тізіміне енген «Қазақ жылқышыларының дәстүрлі көктемгі әдет-ғұрыптары» элементін Қазақстанның бес облысында және Түркиядағы қазақ диаспорасы арасында ілгерілету және насихаттау жұмыстарын жүргізіп жатыр.

I. МАТЕРИАЛДЫҚ ЕМЕС МӘДЕНИ МҰРАНЫ ҚОРҒАУ ТУРАЛЫ КОНВЕНЦИЯНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ МЕХАНИЗМДЕРІ

1.1 Шұғыл қорғауды қажет ететін материалдық емес мәдени мұра тізімі

ЮНЕСКО-ның материалдық емес мәдени мұраны қорғау туралы конвенциясының халықаралық механизмдерінде Қазақстанның белсенділік танытуы халықаралық ынтымақтастықтың тиімді платформасына айналуының стратегиялық, мәдени және әлеуметтік аспектілерде МЕММ-ді сақтау мен таратуда маңыздылығы артуда. Бұл Қазақстанның жаһандық мәдениаралық диалогқа белсенділігі мен мәдени байлығының артуына ролін көрсетеді, үн қосу, ал оған Қазақстанның қосар үлесі салмақты әрі маңызды.

Мәдени мұраны қорғаудың халықаралық механизміне Қазақстанның қатысуы бай мұрасы бар ел ретіндегі беделін әлемдік қауымдастықтар алдында арттырып қана қоймай, ЮНЕСКО аясындағы жобаларға қатысу үшін қолайлы жағдайлар туғызады. Бұл басқа мемлекеттермен және қауымдастықтармен тәжірибе алмасуға, көршілес елдермен мәдени байланыстарды нығайтуға мүмкіндік береді. Мәселен, ортақ көшпелі өркениеті бар елдер ЮНЕСКО тізіміне трансмемлекеттік номинациялар ретінде ұсынуына болады. Ұлттық элементтердің ЮНЕСКО тізіміне енуі салт-дәстүрлердің мәртебесін көтеріп, халықтың мақтанышына айналады.

Конвенцияның екі тізімі және бір реестрі бар:

- Шұғыл қорғауды қажет ететін материалдық емес мәдени мұра тізімі (Шұғыл қорғау тізімі)
- Адамзаттың материалдық емес мәдени мұрасының репрезентативтік тізімі (Репрезентативтік тізім)
- Материалдық емес мәдени мұраны қорғаудың үздік тәжірибелері реестрі.

Қатысушы мемлекеттер МЕММ элементтерін Конвенция тізіміне ұсынады. Ұсынылған элементтер мүдделі қауымдастықтар толықтай қарап дайындап, келісім бергеннен кейін тізімге енгізіледі. Номинацияларды Конвенцияның кез келген тізіміне жолдауға болады. Бірақ МЕММ-нің мазмұнына және сипаттамасына байланысты элемент бір ғана тізімге енгізілуі мүмкін.

Шұғыл қорғауды қажет ететін материалдық емес мәдени мұра тізімі (List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding) – ЮНЕСКО-ның өзі жасайтын тізім. Оған жоғалу қаупі төніп тұрған материалдық емес мәдени мұра элементтері енгізіледі. Бұл тізім бірегей салт-дәстүрлерді қорғауға және сақтауға халықаралық қауымдастықты жұмылдыруға ықпал етеді.

Шұғыл қорғауды қажет ететін материалдық емес мәдени мұра тізіміне енгізу критерийлері.

Қатысушы мемлекеттер ұсынатын номинациялық құжатта **шұғыл қорғау тізіміне** енгізуге ұсынылған элементтің төмендегідей критерийлерге сәйкес келуі тиіс:

1. Элемент Конвенцияның 2-бабында көрсетілген материалдық емес мәдени мұра ұғымымен сәйкес келуі керек.

2. А) Аталған элементке шұғыл қорғау қажет, өйткені оны сақтауға мүдделі қауымдастықтар, топтар немесе тиісті жағдайда жеке тұлғалар мен қатысушы мемлекеттер бар күш-жігерін салып сақтауға тырысса да, бәрібір жоғалу қаупі төніп тұруы немесе В) Аталған элемент ерекше шұғыл қорғауды талап етеді, өйткені төніп тұрған қатер өте қауіпті әрі дереу қорғау шаралары қолға алынбаса, элементтің сақталып қалуы екіталай болуы тиіс.

3. Элементті тәжірибе жүзінде қолдануды және оны ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге мүмкіндік беретін қорғау жоспарының әзірленуі.

4. Элементті бұл тізімге енгізу туралы ұсыныс мүдделі қауымдастықтардың, топтардың немесе жеке тұлғалардың жаппай әрі ерікті түрде алдын ала құлағдар етілген келісімі арқылы ұсынылуы тиіс.

5. Қатысушы мемлекет (мүше мемлекеттер) Конвенцияның 11-ші және 12-баптарына сәйкес аталған элементті өз аумағында (аумақтарында) бар деп танып, материалдық емес мәдени мұра тізіміне енгізуі қажет.

6. Конвенцияның 17.3-бабына сәйкес, ерекше шұғыл жағдайларда, аталған элементті тізімге енгізу мәселесіне қатысты (тиісті) қатысушы мемлекеттердің қатысуымен (мүше мемлекеттермен) қажетті кеңес жүргізеді.

Осылайша, шұғыл қорғау тізіміне элементтің енгізілуі оны қорғауға және сақтауға бағытталған шаралардың жүргізілуін қамтамасыз етіп, ұлттық әрі халықаралық деңгейде мәдени тәжірибелерге құрмет көрсетуге септігін тигізеді.

1.2 Адамзаттың материалдық емес мәдени мұрасының Репрезентативтік тізіміне енгізілген элементтер

Адамзаттың материалдық емес мәдени мұрасының Репрезентативтік тізімі - әлемдік мәдени мұраның әртүрлілігі мен мәдени байлығын көрсететін тәжірибелер, дәстүрлер, рәсімдер, білім мен дағдыларды қамтитын ЮНЕСКО-ның тізімі. Негізгі мақсаты - материалдық емес мұраның маңыздылығы туралы хабардарлықты арттыру және оның халықаралық деңгейде таралуын қамтамасыз ету.

Тізімнің құндылығы оның мәдени дәстүрлерді сақтау мен таратылуына, халықтардың ұлттық және мәдени сәйкестігін нығайтып, мәдениетаралық диалог пен өзара түсіністікті дамытуға ықпал етуінде. Тізімге элементтерді енгізу олардың статусын арттырып, ерекше дәстүрлерді назарға алып, болашақ ұрпаққа жеткізуге көмектеседі. Сонымен қатар мәдени туризмді дамыту, қаржылық қолдау алу және білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру үшін мүмкіндіктер ашады. Мұндай статус жергілікті қауымдастықтардың мәдени тәжірибелерін сақтау процесіне тартылуына және мұраны қорғаудағы белсенді қатысушыларға айналдырады. Тізімде әлемнің түкпір-түкпірінен элементтер ұсынылған, дәстүрлі қазақ домбырасынан бастап, аргентиналық танго мен жапон театрына дейін, бұл адамзаттың мәдени мұрасының алуан түрлілігін көрсетеді.

Қазіргі уақытта ЮНЕСКО-ның материалдық емес адамзат мәдени мұрасының Репрезентативтік тізімінде 150 елдің мәдени мұрасын көрсететін 788 элемент тіркелген[1].

Бұл тізім әлем бойынша материалдық емес мәдени мұраның алуан түрлілігі мен байлығын көрсетіп, тұрақты түрде жаңартылып отырады.

Элементтерді Репрезентативтік тізімге енгізу үшін Конвенцияға қатысушы мемлекет номинациялық құжатты дайындау бойынша бірқатар шараларды жүзеге асыруы керек.

Репрезентативтік тізімге енгізуге ұсынылған кез келген элемент келесі критерийлерге сәйкес болуы тиіс (ЖН I.2):

1. Элемент Конвенцияның 2-бабында анықталатын материалдық емес мәдени мұра тізімінде болуы.
2. Бұл элементті тізімге қосу материалдық емес мәдени мұраның ерекшелігі мен маңыздылығын түсінуге, сондай-ақ диалогты ынталандыруға ықпал етеді. Осылайша бүкіл әлемдегі мәдени әртүрлілікті және адамның шығармашылық белсенділігін көрсетеді.
3. Осы элементтерді қорғау мен танымал етуді қамтамасыз ететін іс-шаралар әзірленуде.
4. Бұл элемент мүдделі қауымдастықтардың, топтардың немесе тиісті жағдайларда жеке тұлғалардың барынша кең қатысуымен және олардың

[1]European Association of Folklore Festivals. (2024, 9 желтоқсан). ЮНЕСКО материалдық емес мәдени мұра тізіміне 63 жаңа элемент қосты. https://eaff.eu/ru/news/2024-12-09-unesco-adds-63-new-elements-to-the-intangible-cultural-heritage-lists?utm_source=chatgpt.com

еркін, алдын ала және ақпараттандырылған келісімімен тізімге енгізу үшін ұсынылған.

5. Бұл элемент Конвенцияның 11 және 12-баптарында анықталғандай, қатысушы мемлекеттің (қатысушы мемлекеттердің) номинациясын берген, аумағындағы (аумақтарындағы) материалдық емес мәдени мұра тізіміне енгізілген.

Жоғарыда көрсетілгендей, Конвенцияға қатысушы кез келген мемлекет Репрезентативтік тізімге элементтер ұсына алады, бірақ барлық элементтер тізімге енбеуі мүмкін.

Қазіргі уақытта ЮНЕСКО-ның Репрезентативткік тізімінде Қазақстан Республикасының 14 материалдық емес мәдени мұрасы бар.

ДОМБЫРАДА КҮЙ ТАРТУ ӨНЕРІ (2014)

Қазақ күйі – домбыра деп аталатын екі ішекті, ұзын мойынды, алмұрт тәрізді пішіні бар дәстүрлі шертпе музыкалық аспабында жеке орындалатын шығарма. Күйдің мақсаты – классикалық шығармалар мен импровизацияларды орындау арқылы халық пен оның тарихи тамырлары мен дәстүрлері арасындағы байланысты орнату. Күй көбінесе отбасылық немесе қоғамдық шараларда орындалып, әдетте аңыздар мен ертегілермен сүйемелденеді. Күй өнері қазақ халқының әлеуметтік бірлігін нығайтып, оның өзіндік ерекшелігі мен бірегейлігін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

ҚАЗАҚТЫҢ КИІЗ ҮЙ ЖАСАУ ӨНЕРІ (2014)

Көпұлтты номинация: Қазақстан, Қырғызстан

Киіз үй — көшпелі халықтардың дәстүрлі баспанасы. Ол қазақ пен қырғыздың көшпелі халқында кең таралған. Киіз үйдің негізгі құрылымы — дөңгелек ағаштан жасалған қаңқа, ол арқанмен бекітіліп, қой жүнінен дайындалған киізбен жабылады. Киіз үйдің ерекшелігі — оны тез құрастырып, тез жинауға болады. Оның ағаш торларын (кереге) ер адамдар мен олардың шәкірттері дайындайды, ал әйелдер оның ішкі және сыртқы бөліктерін сәндеумен айналысады. Олар киіз үйді дәстүрлі геометриялық өрнектермен, сондай-ақ жануарлар мен өсімдіктердің бейнелерімен әсемдейді. Киіз үй — отбасының және дәстүрлі қонақ-жайлылықтың символы, қазақ пен қырғыз халықтарының мәдени ерекшелігінің ажырамас бөлігі болып саналады.

АЙТЫС ӨНЕРІ (2015)

Көпұлтты номинация: Қазақстан, Қырғызстан

Айтыс – поэтикалық суырып салма өнеріндегі екі адамның сайысы. Ол дәстүрлі музыкалық аспаптардың, мысалы, қазақтың домбырасының сүйемелдеуімен орындалады. Айтыстың тақырыптарын тыңдаушылар таңдайды, ал жеңімпаз ретінде музыкалық қабілеті, ырғақ сезімі, тапқырлығы және шығармашылық ерекшелігімен көзге түскен қатысушы танылады. Айтыс – қазақ және қырғыз халқының ортақ мәдениетінің бір бөлігі әрі олардың ұлттық сәйкестігінің белгісі. Сайыстар жергілікті немесе жалпыұлттық мерекелерде өткізіледі, көбінесе маңызды әлеуметтік мәселе қозғалады. Бұл дәстүрді аға буын жастарға үйретіп, жалғастырып келеді.

ҚАЗАҚ КҮРЕСІ (2016)

Қазақ күресі – халық арасында таралған дәстүрлі күрес түрінің бірі. Сайыстың мақсаты – қарсыластың жауырынын жерге тигізу, құлату. Бұрын ер балаларды осы күрес түріне жергілікті спорттық жарыстарға қатысу үшін үйрететін. Қазіргі таңда күрес – қоғамдық спорт түрі. Бұл спортпен ерлер де, әйелдер де айналысады және халықаралық жарыстар бағдарламасына енгізілген. Күрес қауымдастықтар арасында өзара түсіністік, мейірімділік және ынтымақтастық принциптеріне негізделген қарым-қатынастарды нығайтады. Бұл дәстүрді шеберлік сыныптар мен спорттық клубтары арқылы насихатталады.

ҚҰСБЕГІЛІК – АДАМЗАТТЫҢ ЖАНДЫ МҰРАСЫ (2016)

Көпұлтты номинация: Біріккен Араб Әмірлігі, Австрия, Бельгия, Чехия, Франция, Германия, Мажарыстан, Италия, Қазақстан, Корея Республикасы, Моңғолия, Марокко, Пәкістан, Португалия, Қатар, Сауд Арабиясы, Испания, Сирия Араб Республикасы

Құсбегілік – бұрыннан бапталған және арнайы үйретілген қырандар арқылы аң аулау дәстүрі. Мұнда құсбегілер аңды табиғи мекенінде аулайды. Құсбегілік мәдениеті әлемнің 60

елінде дамыған. Бұрындары құсбегілік адамдарға азық-түлік табу үшін қажет болса, қазіргі таңда бұл ұғым достық рухы, жалпы қызығушылықтар мен құндылықтармен байланыстырылады. Құсбегілік көбінесе құстардың ұшу бағыттары бойынша таралған. Құстармен аң аулауды кәсіби мамандар да, әуесқойлар да айналыса алады. Жыныстық және жас шектеулері жоқ. Құсбегілер әдетте өз құстарымен тығыз байланыста болады және жыртқыш құстардың ерекшеліктерін жақсы біледі. Бұл қасиеттер құстарды асырау, үйрету және аңға шығару үшін қажет. Құсбегілер құстарды басқарғанда, олармен жеке байланыс орнатып, құстардың иесі мен қорғаушыларына айналады. Бұл дәстүрдің элементтері әлемнің әртүрлі елдерінде әртүрлі көрініс табуы мүмкін, бірақ жалпы әдістері өзгеріссіз қалады. Құсбегілер топ болып аң аулайды. Олардың кейбіреулері бірнеше апта бойы аңшылықпен айналысып, ал кешке «аңшылық» туралы аңыз-әңгімелерін айтады. Бұл дәстүр отбасылық ортада, жеке оқыту, тәлімгерлік арқылы, сондай-ақ клубтар мен мектептерде үйретіледі.

ҚАТЫРМА ДАЙЫНДАУ (2016)

Көпұлтты номинация: Әзербайжан, Иран Ислам Республикасы, Қазақстан, Қырғызстан, Түркия

Нан пісіру және оны дайындау (лаваш, қатырма, жұпка, юфка) мәдениеті Әзербайжан, Иран, Қазақстан, Қырғызстан және Түркияда кеңінен таралған дәстүр. Әдетте, нан пісіруге бір отбасының мүшелері қатысады, бірақ ауылдық жерлерде көршілер де араласа алады. Темір табақшада немесе қазанда пісірілген нан күнделікті және мерекелік дастархандарда, туған күндер мен тойларда, сондай-ақ жерлеу рәсімдерінде таратылады. Нанды таратқанда жағдайға байланысты жігерлендіретін сөздер мен жақсы тілектер айтылады. Бұл дәстүр шеберден шәкіртке тікелей беріледі, қонақжайлылық пен ынтымақтастықты білдіріп, мәдениеттің шығу түбірін бейнелейді.

НАУРЫЗ (2016)

Көпұлтты номинация: Ауғанстан, Әзербайжан, Үндістан, Иран Ислам Республикасы, Ирак, Қазақстан, Қырғызстан, Моңғолия, Пәкістан, Тәжікстан, Түркменстан, Түркия, Өзбекстан

Наурыз – табиғатқа, күнге және ғаламға құрмет көрсетуді білдіретін дәстүрлі көктемгі мереке. Оны Азия мен Таяу Шығыстың бірқатар елінде атап өтеді, және ол табиғатқа деген сүйіспеншілік пен құрметті, адамдар арасындағы ізгілік пен үйлесімділікті білдіреді. Ауғанстан, Әзербайжан, Үндістан, Иран Ислам Республикасы, Ирак, Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Пәкістан, Тәжікстан, Түркіменстан және Түркияда жаңа

жыл 21 наурызда тойланады. Бұл мереке Новруз, Нав-враз, Неороз, Наурыз, Нооруз, Навруз, Невруз немесе Наврӯз деп аталады. Наурыз – татулық пен келісімнің символы. Бұл уақытта адамдар татуласып, қарыздар қайтарылады. Екі апта бойы әртүрлі дәстүрлі әдет-ғұрыптар орындалып, арнайы тағамдар әзірленеді. Адамдар бір-біріне отбасымен қонаққа барып, қоғамдық рәсімдерге қатысып, көшелерде түрлі көріністер ұйымдастырады. Мерекелік жоралғылар қауымдастық ішінде бейбітшілік пен үйлесімділікті сақтауға ықпал етеді. Бұл мерекеге қатысу арқылы, наурызды тойлау дәстүрі ұрпақтан-ұрпаққа беріледі. Мереке кезінде ұлттық ойындар, сайыстар, ұлттық музыка, ән мен би сияқты салтанатты шаралар қоғамдағы өзара құрмет, бірлік пен ынтымақтастықты нығайтуға септігін тигізеді.

АСЫҚ ОЙЫНЫ (2017)

Асық ойыны — қазақ халқының ежелден келе жатқан дәстүрлі ойыны. Әр ойыншының өз асықтары мен «сақасы» болады, олар дәстүрлі түрде қойдың асық сүйегінен жасалып, түрлі түстерге боялады. Негізінен, бұл ойынға 4 пен 18 жас аралығындағы балалар қатысса да, жастар мен ересектер де ойнайды. Асық ату — адамдар арасындағы жағымды қарым-қатынасты, әлеуметтік бірлікті және достықты нығайтудың жарқын үлгісі. Бұл дәстүр кіші балалардың үлкендердің ойынын бақылау арқылы үйреніп, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырады.

АТБЕГІЛЕРДІҢ КӨКТЕМГІ ҒҰРЫПТАРЫ (2018)

Қазақтың дәстүрлі көктемгі мерекелік ғұрыптары қазақ атбегілерінің жыл сайынғы аттардың буаздылығының аяқталуы мен төлдеуінің басталуын білдіреді. Бұл мерекелер жыл бойы өтетін ғұрыптардың үш бөлікке бөледі: «Бие байлау» - ежелгі ғұрып, бие сауууды бастау; «Айғыр қосу» ғұрпы және «Қымыз мұрындық» - алғашқы қымызды дайындау ғұрпы. XX ғасырда көшпелі өмір салтынан отырықшы өмір салтына көшудің нәтижесінде, атбегілер аттардың дәстүрлі жұптау ғұрыптарын қазіргі заманға бейімдеді.

ҚОРҚЫТ АТА МҰРАСЫ/ҚОРҚЫТ АТА/- ЭПОС, ХАЛЫҚ АҢЫЗДАРЫ ЖӘНЕ МУЗЫКА (2018)

Көпұлтты номинация: Әзербайжан, Қазақстан, Түркия

Эпос, халық аңыздары және музыкадағы атақты кейіпкер Қорқыт ата/Қорқыт деде/Қорқыттың орындауындағы 12 ерлік аңыз, оқиғалар мен әңгімелер және 13 дәстүрлі музыкалық шығарма ауызекі әдебиетінде кеңінен таралған. Қорқыт ата қойылымдары белгілі бір мәдени кодтар, музыкалық шығармалармен байланысты. Қорқыт ата аңыз-әңімелерде қарт адам ретінде

суреттеледі. Оның сөздері, музыкасы және дана өсиеттері туған күн, үйлену тойы және өліммен байланысты дәстүрлерді баяндайды. Аңыздар түркі тілдес елдердің тарихы мен мәдениеті туралы терең білімді жеткізеді. Бұл аңыздар әртүрлі шаралар кезінде кеңінен айтылады.

ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ (2021)

Көпұлтты номинация: Қазақстан, Қырғызстан, Түркия

Дәстүрлі интеллектуалды және стратегиялық ойын: тоғызқұмалақ, тоғыз қоргоол, мангала/гёчюрме – арнайы немесе импровизацияланған тақталарда, мысалы, жердегі ойықтарда ойнайтын дәстүрлі ойын. Ойынның бірнеше нұсқасы бар. Оған тастар, ағаштар, жаңғақтар немесе тұқымдардан құралған «себеттер» қолданылып, олар ойықтарға бөлінеді. Ойында ең көп «себет» жинаған ойыншы жеңеді. Бұл дәстүр басқа да дәстүрлі қолөнер түрлерімен байланысты, мысалы, ағаш пен тасқа ою-өрнек салу және зергерлік бұйымдар жасау. Ойын ойыншылардың когнитивті, моторикалы және әлеуметтік дағдыларының дамуына көмектеседі. Дәстүр ресми және бейресми түрдегі білім арқылы беріледі.

ОРТЕКЕ, ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДӘСТҮРЛІ ОРЫНДАУШЫЛЫҚ ӨНЕР: БИ, ҚУЫРШАҚТАР ЖӘНЕ МУЗЫКА (2022)

Ортеке – қазақтың орындаушылық өнері. Онда дәстүрлі екі ішекті домбыра аспабы мен тауешкінің ағаш фигурасы қолданылады. Дауылпаз бетіне бекітілген қуыршақ музыканттың саусақтарына бір немесе бірнеше ішек арқылы жалғанады. Музыкант дом быраны шерткен кезде, қуыршақ қозғалып, музыкаға сай секіріп, дауылпазға ритм береді. Ортекеге балалар да, ересектер де қызыға қарайды. Ол халық мұрасының және аймақтың өзіндік ерекшелігінің маңызды бір бөлігі.

ҚОЖАНАСЫРДЫҢ АУЫЗША ӘЗІЛДЕРІ (2022)

Көпұлтты номинация: Әзербайжан, Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түркия, Түркіменстан, Өзбекстан

Қожанасырдың әзілдерін айту – Еуразияның бірнеше мемлекетінде кеңінен таралған қоғамдық дәстүр. Даналық пен тапқырлыққа толы бұл анекдоттар көп

жағдайда қалыпты нормаларды бұзып, күрделі жағдайлардан күтпеген жолмен шығуды көрсетеді. Сөздің құдіреті арқылы әрдайым жеңіске жететін Қожанасыр туралы анекдоттар ауызша да, жазбаша да таралады.

БЕТАШАР, ДӘСТҮРЛІ ҮЙЛЕНУ ҒҰРПЫ (2024)

Қазақстанда беташар ғұрпы – үйлену салтанатында жаңа түскен қалыңдықтың бетін ашу рәсімі. Қалыңдыққа дәстүрлі қазақтың бас киімі сәукеле кигізіп, ақ жаулық жауып, оны қонақтар отырған бөлмеге алып барады. Беташар жыры орындалғаннан кейін, ақын (әнші және салтанатты жүргізуші) қалыңдықтың жаулығын көтереді. Жігіттің анасы қалыңдықты отбасына шақырып, жігіт оны қолынан ұстайды. Содан кейін, туыстары жас жұбайларға тәттілермен немесе тиындармен шашу шашады.

Материалдық емес мәдени мұра элементтерінің ЮНЕСКО-ның Репрезентативтік тізіміне енгізілуі олардың халық пен жекелеген қауымдастықтар үшін әлеуметтік-мәдени маңыздылығын көрсетеді. Сондай-ақ бұл ұлттық және халықаралық деңгейде элементті кеңінен насихаттау, оны сақтау мен дамытуға жағдай жасау, әртүрлі жас топтары арасында танымал ету, сондай-ақ оны қорғауға бағытталған мемлекеттік қолдауды ынталандыруға ықпал етеді.

Жаһандану жағдайында, дәстүрлі мәдени мұра трансформацияға ұшырап, жойылу қаупі төнген кезде, мұндай қолдау ерекше маңызға ие. Сонымен қатар Репрезентативтік тізімге енгізілген әрбір элементтің мойындалуы халықаралық деңгейде мәдени алмасу мен ынтымақтастықтың жаңа мүмкіндіктерін ашады. Бұл ұлттық бірегейлікті нығайтуға, ішкі және халықаралық туризмді дамытуға, сондай-ақ дәстүрлерді зерттеу мен сақтау ісіне қызығушылық танытатын ғалымдар мен шығармашылық қауым өкілдерінің назарын аударуға ықпал етеді.

1.3 ЮНЕСКО-ның қарауындағы МЕММ элементтері

Қазіргі уақытта ЮНЕСКО қарастырып жатқан Қазақстан Республикасы ұсынған үш өтінім бар. 2021 жылы қазақтың құсбегілік және тазы иттермен аңға шығу дәстүрі — Салбурын бойынша ұлттық өтінім берілді. Екінші өтінім — көпұлтты, дәстүрлі киіз басу өнеріне қатысты, ол 2024 жылдың наурыз айында Әзербайжан, Иран, Қазақстан, Қырғызстан, Моңғолия, Тәжікстан, Түркия және Өзбекстан елдерімен бірлесіп ұсынылды. Үшінші өтінім де көпұлтты — дәстүрлі кесте тігу өнері (Кесте/Сюзане) туралы, ол 2024 жылдың наурыз айында Тәжікстан және Өзбекстан елдерімен бірге ұсынылды.

САЛБУРЫН: ҚЫРАНМЕН, ТАЗЫ ИТПЕН АТ ҮСТІНДЕ АҢ АУЛАУ ӨНЕРІ

Қазақстан ЮНЕСКО-ға 2021 жылы ұсынған ұлттық номинациясы

Салбурын – қыран құстар және тазы иттермен аң аулауға арналған ежелгі мереке. Бұл мереке дәстүрлі ритуалды аң аулау процесін және аң аулағаннан кейінгі ортақ салт-жоралғыларды дастархан басында біріктіреді. Бұл дәстүр Қазақстанның барлық аумағында таралған, әсіресе қыран құстарды және тазы иттерді өсіруге және үйретуге

қолайлы климаттық аймақтарда, яғни, жазық дала кеңістіктерінде немесе орманды дала аймақтарында кеңінен көрініс табады. Тау мен тау етектері Салбурын үшін қолайлы саналмайды, бірақ бұл аймақтарда да Салбурын өткізілетін жағдайлар кездеседі.

Салбурынның өткізілу орны таңдалған кезде екі негізгі критерийге сүйенеді: аймақтар қоныстандырылмаған болуы және оларда жабайы аңдардың көп болуы маңызды.

Салбурын – қазақтың қырандар және тазы иттермен ат үстінде аң аулау өнерінің мерекелік шарасы және аңшылар үшін маңызды дәстүрлі ритуал. Тәжірибелі аңшылар өздерінің білімдері мен тәжірибелерін жас аңшыларға үйретеді.

Салбурын 5-7 күнге созылады және қысқы аңшылық маусымында өтеді. Ол кең әрі ашық алаңда ұйымдастырылады. Салбурынға қатысушылар ортақ алаңда қазақтың киіз үйін мен шатырларын орнатып, жалпы аймақтар құрады. Алғашқы 2-3 күнде тәжірибелі аңшылар жас аңшыларға өз білімдерін және аңшылық әдістерін бөліседі. Аңшылық ақсақалдар батасын бергеннен соң таң ата басталады. Алғашқы топ – із кесушілер аңның іздерін қарап, аңшылық жолдарын салады. Екінші топ тәжірибелі аңшылар мен жаңадан бастаған аңшылардан тұратын топтарға бөлінеді. Бүркітшілер (саятшы) аңды тауып, қыранды ұшырып, оның ұшу траекториясын қол қозғалысымен бағыттайды. Тазы иттері жұппен қолданылады. Кейбір аңшылар тазы мен қырандарды бірге пайдалана отырып аң аулайды.

Дастархан ритуалы аңшылықтан қайтып келген соң ұйымдастырылады. Егде жастағы әйелдер аңшыларға тәттілер ұсынады (шашу). Аңшылар олжасын ақсақал-аңшыларға тапсырады. Бұл олжаға рәсімдік дастархан жайылып, оған аңшылар алдында өнер көрсету үшін әнші-ақындар мен музыканттар шақырылады.

Салбурын элементіне барлық адам – ақсақалдар, бүркітшілер, тазы, қырандармен аң аулайтын аңшылар, із кесушілер, иттерді ұстаушылар, аңшылық және қолөнер шеберлері, ұйымдастырушылар қатысады. Сақтаушылар - тазыны баптап өсіретіндер, сондай-ақ спорттық аңшылық шеберлері және қыранмен аң аулауды өздеріне тән деп есептейтін қауым мүшелері. Қоғамдық институттар - «Жалаир Шора» ассоциациясы, «Қыран» және «Қансонар» федерациялары, Ұлттық аңшылық шаруашылықтары Ассоциациясы - бұлардың барлығы қазақтың дәстүрлі аңшылығын қайта жаңғырту және сақтау жұмыстарына қатысады.

ДӘСТҮРЛІ КИІЗ БАСУ ӨНЕРІ

Көпұлтты номинация: 2024 жылдың наурызында ЮНЕСКО-ға Әзербайжан, Иран, Қазақстан, Қырғызстан, Моңғолия, Тәжікстан, Түркия және Өзбекстан ұсынған

«Киіз басу» (қаз. «киіз», «кигіз», войлок) – ұрпақтан-ұрпаққа берілетін дәстүр. «Киіз» – ежелгі заманнан бастау алады, көшпелі халықтардың күнделікті өмірінде қолданған құнды материал. Киіз қой, түйе немесе ешкінің жүнін басу әдісімен дайындалады. Киіз басу дәстүрі Еуразияның көшпелі халықтары мен Тибет, Памир, Алтай, Кавказ, Балқан таулары мен Таяу Шығыстағы малшылар арасында кеңінен таралған. Киіз жасау –

күрделі өндірістік процесс. Оған дәстүр бойынша тек киіз жасап шығаратын отбасының әйелдері ғана емес, бүкіл ауылдың тұрғындары да қатысқан.

Қазақтар киіздің екі түрін пайдаланған, олар өндіріс әдісі мен функционалдық мақсаты бойынша ерекшеленеді. Қатты киізді киіз үйдің төбесін жабу үшін және оның ішіндегі жер еденге төсеу үшін қолданған. Көбінесе киізге өрнек салып әшекейлеген. Өрнектеудің әртүрлі әдістері бар: аппликация, оюлы тігіс және басқа да әдістер. Шебер әйелдер, әдетте, киіз жолақтарының барлық бетін әртүрлі түстермен өрнектеп безендіреді.

«Киіз басу» дәстүрі қабілет пен шеберлікті талап етеді. Қазақ малшылары ғасырлар бойы жүннен түрлі бұйымдар жасап келген. Қазіргі заманғы музейлерде өрнектелген киіз бұйымдарының бай коллекциялары көрсетіледі. Олардың арасында кілемдер, сөмкелер, тұрмыстық бұйымдарына арналған қапшықтар, киімдер бар. Киіз бұйымдарын жасаудың көркемдік ерекшеліктері олардың өндіріс технологиясына байланысты болады.

Қазіргі қазақ қоғамында «киіз басу» дәстүрі ауылдық жерлерде кең таралған. Бұл қолөнермен айналысу көбінесе – жүнді өңдейтін орындармен де байланысты.

ДӘСТҮРЛІ КЕСТЕ ТІГУ

Көпұлтты номинация: 2024 жылдың наурыз айында ЮНЕСКО-ға Қазақстан, Тәжікстан және Өзбекстан ұсынған

Кесте - көне түркі тілінде «суреттелген» дегенді білдіреді – қазақ халқының сәндік қолданбалы өнерінің ең көрнекті және ерекше түрлерінің бірі. Бұл – қазақтың дәстүрлі қолмен жасалатын кестесі, түрлі-түсті жіптермен, ине немесе ілмек біз/ілгек/ілме және кергіш (пяльцы) көмегімен жасалады. Түрлі-түсті жүн жіптермен жасалған кестенің б.з.д. IV ғасырға жататын аналогтары Берел қорымының артефактарынан (Шығыс Қазақстан) табылған.

Қазақ кесте тігу өнері көшпелі өмір салтында қалыптасып, мал шаруашылығының табиғатына байланысты дамып отыр. Кесте тігу тек әйелдерге тән қолөнер түрі. Бұл дәстүр анасынан қызына мұра ретінде берілу арқылы кең таралып отыр. Кесте тігу үшін дәстүрлі материалдар ретінде, ең алдымен, киіз, өңделген жұқа

тері, үйде тоқылған жүн маталар барқыт, шұға, вельвет, ситец және т.б. қолданылады. Кестелер жүн, мақта, жібек, алтын және күміс түсті зерлі жіптермен жасалады. Сонымен қатар позумент, маржандар, перламутр моншақтар, күміс бөлшектер пайдаланылады. Қазақ кестесінің шамамен 40 күрделі және қарапайым тігіс түрлері: біз кесте – нәзік ине-ілмекпен жасалатын тамбурлы тігіс; тізбек тігіс, шыраш тігіс, тышқан із, құс ізі (құстың тігісі) және басқалары. Әртүрлі тігіс техникалары бір-бірімен үйлесіп қолданылуы мүмкін.

Кесте тігу қазақтың дәстүрлі киімін сәндеуде (әсіресе әйелдер киімі) маңызды. Кестеленген бұйымдар тұрмыстағы қажеттіліктерге және түрлі әдет-ғұрыптарға арналған. Өз кезегінде бұл кестеленген бұйымдардың көптүрлілігін тудырды. Мерекелік ерлер мен әйелдер киімдері: көйлектер, ашық белдемшелер, жеңсіз киімдер - бешпет, бас киімдер, орамалдар; тұрмыстық заттар: дастархандар, коржындар және т.б. Кестемен бас киімнен бастап аяқ киімге дейін әртүрлі киім аксессуарлары безендірілген. Кесте бүгінгі күні де халық шығармашылығының кең таралған түрлерінің бірі.

Көркем тілдің экспрессивтілігі ою-өрнек түрінде – шеңберлерде, өсімдік мотивтерінде, космогониялық белгілерде көрініс тапты. Бұл белгілер далалық өңірдің байлығын және барлық руға (әулетке) бақыт пен гүлдену тілеуді білдіреді.

Табиғаттың заңына сай тұрақтылығына қарамастан, импровизацияға, түстік гамманың өзгеруіне, негізгі және қосымша элементтердің болуы үлкен маңызға ие. Сондықтан екі кестенің бірдей түрін табу қиын. Кесте өнерінің кең түрлері Наурыз мерекесі кезінде киіз үйлерде, сондай-ақ Ұлттық музейлерде көрсетіледі. Кесте тігу дәстүрін қайта жаңғыртуға Қазақстан қолөнершілер одағы, өнер колледждері және мемлекеттік музейлер белсенді түрде атсалысып жатыр.

1.4 Қазақстан ұсынған МЕММ элементтері жөніндегі Репрезентативтік тізіміне басқа елдерді қосу бойынша өтінімдер

Салт-дәстүр мен әдет-ғұрыптардың, қолөнер мен өнер түрлерінің тарихи, географиялық, экономикалық және әлеуметтік факторлардың әсеріне байланысты кең тарап, ауқымды аймақты алып жататыны белгілі. Оларды бірлесе қорғау арқылы елдердің арасындағы мәдени байланыстар нығайып, ортақ мәдени мұраға деген жауапкершілік пен құрмет арта түседі.

МЕММ элементтерін ЮНЕСКО тізіміне енгізу мәдени дәстүрлерді сақтауға және кейінгі ұрпаққа жеткізуге ерекше наза аудартып қана қоймай, олардың халық арасында танымалдылығын арттырады. Бірлескен номинациялар түрлі ұлттар арасында диалог пен білім алмасуға ықпалдасып, халықаралық ынтымақтастықты дамытады.

ЮНЕСКО-ның құжаттау рәсімдері МЕММ-нің ұқсас элементтерін мемлекеттердің бірлесіп өтінім беруіне және бір ел ұсынған элементке басқа елдердің де қосылуына мүмкіндік береді.

Мультиноминациялық өтінімдер және Қазақстан бұрын ұсынған, ЮНЕСКО-ның

Репрезентативтік тізіміне енгізілген материалдық емес мәдени мұра элементтеріне бірнеше елдің қосылып өтінім берсе, ұлттық мәдениеттің шекарадан асып мойындалуына жол ашады, әрі оны сақтауға мүдделі елдер арасындағы өзара серіктестікті одан әрі арттыра түседі.

Бірнеше ел бірігіп элементті Адамзаттың материалдық емес мәдени мұрасының репрезентативтік тізіміне енгізуге бірге өтінім беруі мультиноминация деп аталады. Мұндай өтінімдер бір элементті бірнеше мемлекеттің мәдени мұрасы деп танығанжағдайда беріледі (мысалы, лаваш пісіру, Наурыз мейрамын тойлау және т.б.).

Басында номинацияға қосылмай қалған мемлекеттің кейін барып қосылуына болады. Ол үшін өз аумағында осы элементті ұстанушы қауымдастықтар, топтар және тиісті жағдайларда жеке тұлғалар атынан бұрынғы Шұғыл қорғау тізіміне енгізілген немесе Адамзаттың материалдық емес мәдени мұрасының репрезентативтік тізіміне (ЖН I.6) енгізілген көпұлтты элементке қосылу жөнінде өтінім беруі керек. Ал ол үшін қосылғысы келген мемлекет бұл элементті кең тараған элемент деп мойындауы әрі жариялауы тиіс. Конвенцияның веб-сайты арқылы арнайы онлайн форманы (ЖН 16.2) пайдалана отырып жасайды. Құжаттау рәсімі елде де осы дәстүр бар екенін және оның халықтың мәдени бірегейлігінің бір бөлшегі екенін растайды.

Халықаралық деңгейде қосылып жатқан ұйымға мүше мемлекет (мемлекеттер) жаңа кеңейту туралы ұсыныстың барлық талапқа сай келетінін көрсетуі керек. Бастапқы өтінім берген кезде келісімін берген мүдделі қауымдастықтар, топтар және қажет болса, жеке тұлғалар да ұсынылып отырған элементті мақұлдауы тиіс; жаңа қосылған қауымдастықтар мен мемлекеттік органдар бірлесе отырып, жаңадан ұсынылған, қайта қарастырылған, жаңартылған қорғау шараларына қатысуға келісуі керек (ЖН 16.3). Ұлттық деңгейде элементті алғашқы болып ұсынған қатысушы мемлекет номинацияның кеңейтілгендігін және құжаттық талаптарға сәйкес келетіндігін дәлелдейді.

Сонымен бірге номинация бойынша қолданыстағы мүше мемлекеттер бұл элементтің тізімге кеңейтілген/қысқартылған түрде енгізілгенін дәлелдеу үшін жаңа номинациялық құжат ұсынады. Мұндай өтінім номинациялар ұсынудың белгіленген рәсімдері мен мерзімдеріне сәйкес беріледі (ЖН 18).

Егер Комитет ұсынылған жаңа номинациялық құжатқа сүйеніп, элементті тізімге енгізу туралы шешім қабылдаса, басында енгізілген ұсыныстардың орнын жаңасы баспақ. Мысалы, Үкіметаралық комитет 2024 жылы өткен 19-сессиясында 2016 жылы «Жаңа жылды тойлау дәстүрлері – Наурыз» деген атаумен қабылдаған көпұлтты номинациясын кеңейте отырып, оған Моңғолияны да қосуға келісті. Ал егер Комитет жаңа ақпаратқа сүйеніп элементті енгізбеу туралы шешім қабылдаса, элемент өзгеріссіз бастапқы қалпында қалады (ЖН 19).

Тағы бір айта кететін жайт, қосумен қатар қысқарту процедурасыда бар: ол материалдық емес мәдени мұраны шұғыл қорғау тізімі немесе Адамзаттың материалдық емес мәдени мұрасының репрезентативтік тізімін қысқарту деп аталады (ЖН 17.1). Оған аталған элементтің иесі – мүше мемлекеттің өзі өтінім береді.

Қорыта айтқанда, ЮНЕСКО-ның Репрезентативтік тізіміне енгізілген МЕММ элементтеріне мемлекеттердің қосылу өтінімдері ортақ мәдени мұраны мойындауға, халықаралық ынтымақтастықты нығайтуға және салт-дәстүрді сақтауға ықпал етеді. Элементтің тізімге енгізілуі мәдени дәстүрлердің беделін арттырады, аймақтың туризмін және экономикасын дамытуға үлес қосады, сондай-ақ элементтердің жойылып кетуінен немесе рұқсатсыз пайдаланылуынан қорғайтын құқықтық шаралар жасалынады.

1.5 МЕММ қорғаудың үздік тәжірибелері реестрі

2008 жылы Материалдық емес мәдени мұраны қорғау туралы ЮНЕСКО конвенциясы (2003 ж.) күшіне енгеннен кейін, МЕММ-ді қорғаудың озық тәжірибелер реестрі құрылды. Бұл реестр мәдени дәстүрлерді сақтау тәжірибесін кеңінен таратуға арналған маңызды құрал ретінде бағаланды.

Реестрдің мақсаты – мәдени мұраны сақтауға бағытталған үздік бағдарламалар

мен жобалардың үлгілерін жинақтап, тіркейді. Ол тиімді әдістер мен стратегияларды бөлісуге арналған платформа ретінде түрлі елдер мен мәдени қауымдастықтардың тиімді тәжірибелерді бейімдеп қолдануына мүмкіндік береді. Реестр дәстүрлерді сақтай отырып, олардың заманауи жағдайларға бейімделуін, өміршеңдігін қамтамасыз етеді.

ЮНЕСКО-ның үздік тәжірибелер тізімінде материалдық емес мәдени мұра элементтерін сақтау мен ұрпақтан-ұрпаққа табыстауға бағытталған табысты бағдарламалар, жобалар мен бастамалар топтастырылады. Репрезентативтік тізімнен айырмашылығы – ол мәдени дәстүрлерді паш етеді, дәріптейді, ал үздік тәжірибелер реестрі оларды қорғаудың ең тиімді тәсілдерін жинақтап, басқа мемлекеттер мен қауымдастықтардың өз шараларында қолдануына мүмкіндік береді. Реестр құрылғаннан бері оған түрлі елдерден ондаған үздік тәжірибе үлгілері енгізілді. Олардың қатарында халық ауызекі әдебиеті үлгілерін цифрлық технологияларды пайдалана отырып құжаттау, жойылып бара жатқан қолөнер түрлерін жаңғыртуға арналған білім беру бағдарламаларын құру, оны ұрпаққа жеткізу, табыстау және басқа да көптеген қолданбалы тәжірибелер көрініс тапқан.

Реестрдің құндылығы – халықаралық тәжірибе алмасу мен мәдени мұраны сақтаудың тиімді стратегияларын әзірлеуге ықпал етеді. Тізімге енген жобаларды: әсіресе білім беру бағдарламалары мен дәстүрлі қолөнер шеберлерін қолдаудан бастап, заманауи технологияларды пайдалануға дейінгі заңнамалық бастамалады әзірлеуге, халық ауыз әдебиетін сақтау мен қорғаудың әртүрлі шараларын жүзеге асырады. Бұл үлгілер тек мәдени бірегейлікті нығайтып қана қоймай, салт-дәстүрді, ұлттық мәдениет үлгілерін қазіргі заманға сай бейімдейді.

Реестр халықаралық ынтымақтастық тұрғысынан маңызды. Себебі ол бүкіл әлем бойынша сарапшылардың, ұйымдар мен қауымдастықтардың байланыс орнату, жұмыс істеу алаңын ұсынады. Мемлекеттер онда көрсетілген тәжірибелерді зерттеп, сәтті мысалдарды өзіне бейімдеп, материалдық емес мұраны қорғау жөніндегі бастамаларын дамытуға мүмкіндік алады. Бұл тек дәстүрлерді сақтауға ғана емес, оларды қазіргі өмірге интеграциялауға, болашақ ұрпақ үшін олардың өміршеңдігі мен қажеттілігін қамтамасыз етуге ықпал етеді. 2022 жылы ЮНЕСКО үздік тәжірибелер реестрдің статусын Репрезентативтік тізіммен теңестіру туралы шешім қабылдады.

Материалдық емес мәдени мұраны қорғаудың үздік тәжірибелері реестрі қатысушы мемлекеттерге, қауымдастықтарға және басқа да мүдделі тараптарға рухани мұра элементтерін, практикалары мен білімдерін болашақ ұрпаққа жеткізуде кездесетін қиындықтарды еңсеруге және қорғау бойынша табысты тәжірибелер алмасуға мүмкіндік береді. Бұл әдістер мен тәсілдердің пайдасын, бейімдеуге келетін үлгі мен тәжірибе ретінде қарастыру қажет.

Қорғауға арналған бағдарламалар, жобалар мен іс-шараларды іріктеу және ілгерілету кезінде Комитет дамушы елдердің қажеттіліктері мен географиялық орналасу ортасына ерекше мән береді. Ұсынылған бағдарламалар, жобалар немесе іс-шаралардың ішінен төмендегі талаптардың барлығына сай келетіндері іріктеледі (ЖН I.3):

Бағдарлама, жоба немесе іс-шара:

1. МЕММ-ді қорғаумен тікелей байланысты болу (Конвенцияның 2.3-бабында көрсетілген).

2. Материалдық емес мәдени мұраны өңірлік, субөңірлік және/немесе халықаралық деңгейде қорғау шараларын үйлестіру.

3. Конвенция қағидаттары мен мақсаттарына сәйкес келуі.

4. Материалдық емес мәдени мұраның өміршеңдігін қамтамасыз етуге елеулі үлес қосатынын дәлелдеу.

5. Мүдделі қауымдастықтар, топтар немесе қажет болған жағдайда жеке тұлғалар белсенді әрі ерікті түрде қатыстырылып, іске асырылған немесе іске асырылып жатқаны туралы алдын ала құлағдар етілу арқылы келісім алу.

6. Субөңірлік, өңірлік немесе халықаралық деңгейдегі қорғау шараларын жүзеге асыруға үлгі бола алу (әртүрлі жағдайға байланысты).

7. Ұсыныс беруші қатысушы мемлекет (тер), атқарушы органдар, сондай-ақ

мүдделі қауымдастықтар, топтар немесе жеке тұлғалар, егер олардың бағдарламасы, жобасы немесе іс-шарасы іріктеліп алынса, үздік тәжірибені таратуға бірлесе қатысуға дайын болу.

8. Нәтижесін бағалай алатын шараларды ғана қабылдау.

Осылайша, материалдық емес мәдени мұраны қорғаудың Үздік тәжірибелері реестрі мәдени дәстүрлерді сақтау жөніндегі тиімді стратегияларды әзірлеу мен таратуды көздейтін халықаралық ынтымақтастықтың маңызды құралына айналған. Ол МЕММ қорғаудың сәтті мысалдарын тіркеумен ғана шектелмей, оларды қазіргі заманауи ортаға бейімдеп, болашақ ұрпаққа жеткізуге де жауапкершілік алады. Реестрге енгізілген жобалар әртүрлі деңгейдегі іс-шараларды үйлестіруге, білім беру бастамаларын қолдауға және озық технологияларды енгізуге көмектеседі. Дамушы елдерді қоса алғанда, барлық өңірлер үшін бірдей жағдай жасайды. Осылайша, реестр жаһандық ынтымақтастықты нығайтуға, материалдық емес мәдени мұраны қорғау үшін инновациялық шешімдер іздеуге және мәдени бірегейлікті бекітуге үлес қосып, қауымдастықтар мен мемлекеттер арасындағы байланысты жандандырады.

1.6 Халықаралық көмек. Материалдық емес мәдени мұра қоры

Материалдық емес мәдени мұраны қорғау туралы конвенцияны іске асыруда Материалдық емес мәдени мұра қорының қызметі маңызды рөлді атқарады. Бұл мақсатты қор болып табылады, және оның қаражаты қатысушы мемлекеттердің немесе басқа елдердің жарналарынан, қордың қаражаты бойынша пайыздық төлемдерден, қайырымдылықтар мен мұрагерлік мүліктен, сондай-ақ басқа халықаралық ұйымдардан алынған қаржыдан құралады. Қорға жеке тұлғалардың қаражаттары мен қор үшін ұйымдастырылған жинақтардан да түсуі мүмкін.

Қордың қаражаты Бас Ассамблеяның басшылық нұсқауларына негізделіп жұмсалады. Қорға салынатын қаржы саяси, экономикалық немесе басқа да шарттармен байланысты болмауы тиіс.

Конвенцияға қатысушы мемлекеттер осы қорға кемінде екі жылда бір рет жарна салуға міндетті, бұл кез келген қосымша ерікті жарналарға кедергісіз жүзеге асырылады.

ЮНЕСКО-ның Материалдық емес мәдени мұра қоры мемлекеттерге материалдық емес мәдени мұраны қорғау, сақтау және тарату бойынша жобаларды іске асыру үшін қаржылық және сараптамалық қолдау көрсетеді. Бұл жобалар жергілікті қауымдастықтардың тұрақты дамуына, білім беруге және мәдени бірегейлікті нығайтуға бағытталады.

Қаржыландырылатын жобалардың негізгі аспектілері мыналарды қамтиды: материалдық емес мәдени мұра элементтерінің жоғалуының қаупін жою, жергілікті қауымдастықтардың өз мәдени мұрасын басқару қабілеттерін нығайту, дәстүрлердің болашақ ұрпақтарға тұрақты берілуін қамтамасыз ету, жойылып бара жатқан дәстүрлерді құжаттау, болашақ ұрпақ үшін білім беру бағдарламаларын жасау, қорғау және тарату механизмдерін ұйымдастыру, мемлекеттер мен ұйымдар арасындағы серіктестіктерді дамыту.

Қордың қызметі шеңберінде барлық Конвенцияға қатысушы мемлекеттер материалдық емес мәдени мұраны қорғау үшін халықаралық көмек сұрауға құқылы, көмек ұлттық деңгейде жүзеге асырылып жатқан қорғау шараларын толықтырып отыруға тиіс. Бұл ретте халықаралық көмекке қатысты өтінімдерге келесі бағыттар бойынша басымдық беріледі:

- Материалдық емес мәдени мұра тізіміне енгізілген шұғыл қорғауды қажет ететін мұраны сақтау;
- Конвенцияның 11 және 12-баптарында қарастырылған тізімдерді дайындау;

- Материалдық емес мәдени мұраны қорғауға бағытталған ұлттық, субөңірлік және аймақтық деңгейлерде жүзеге асырылып жатқан бағдарламалар, жобалар мен іс-шараларды қолдау;
- Номинациялық құжаттарды дайындауға көмек көрсету.

Осылайша, ЮНЕСКО-ның Материалдық емес мәдени мұра қоры материалдық емес мәдени мұраны сақтау және таратуға бағытталған бастамаларды қаржыландыру үшін бірегей мүмкіндіктер ұсынады. Қазақстан өзінің бай мәдени мұрасын сақтау, дамыту және халықаралық аренада насихаттау үшін бұл құралды барынша тиімді әрі белсенді түрде пайдалана алады.

1.7 Қазақстанның материалдық емес мәдени мұрасының ұлттық тізімі

2003 жылы қабылданған материалдық емес мәдени мұраны қорғау туралы Конвенцияға сәйкес, әрбір қатысушы мемлекет ұлттық және өңірлік деңгейде бір немесе бірнеше ұлттық тізімдерді анықтау, құжаттау (инвентаризациялау) және тіркеу шараларын қабылдайды.

Тізімдерді дайындау — бұл Конвенцияға қатысушы мемлекеттердің міндеті, бірақ бұл міндетті түрде мемлекеттік мекемелер арқылы дайындауды білдірмейді. Кейде инвентаризация процесін қызығушылық танытқан қауымдастықтар да жүргізе алады — әртүрлі ұйымдар, 11-бап (b) және 15-бап бойынша тізімдер қауымдастықтардың қатысуымен және олардың келісімімен құралуы тиіс.

Тізімдерді дайындау үшін халықаралық көмек көрсетілуі мүмкін. Тізімдерді дайындау процесі мемлекеттік органның қатысуынсыз дайындалған жағдайда, міндетті түрде Конвенцияға қатысушы мемлекеттің уәкілетті органы тарапынан мақұлдануы тиіс.

Қатысушы мемлекеттер қауымдастықтардың, сондай-ақ мамандардың, арнайы орталықтар мен зерттеу мекемелерінің өздерінің материалдық емес мәдени мұраларын анықтау мен түгендеу процесіне қатысуын ынталандыру үшін кеңес беретін орган немесе үйлестіру механизмі құруға шақырылады (ЖН 80). Түгендеу үлкен көлемдегі МЕММ элементтерінің әртүрлі елдерде болуы, МЕММ сипатының тұрақты өзгеруі (және оның өмір сүру жағдайларының өзгеруі), сондай-ақ тізімдердің үнемі жаңартылуын талап етуі себебінен үздіксіз үдерістер орын алады.

Тізімді жүргізу ережелерінде элементтерді енгізу/шығару процедуралары мен критерийлері, олардың мәртебесін бағалау және сақталуы мен дамуын бақылау — ЮНЕСКО-ның Жедел Басшылығының уәкілетті органның жауапкершілігінде.

Қазіргі уақытта ЮНЕСКО-ның МЕММ бойынша Комитетінің Үкіметаралық Тобы 2018-2022 жылдар аралығында Қазақстан Республикасының қатысуымен, ЮНЕСКО-ның халықаралық тізімдеріне қатысты процедуралар мен критерийлер бойынша үш консультациялық кезеңнен өтті. Үкіметаралық Топтың ұсынымдары 2024 жылдың маусым айында Оперативтік Басшылыққа өзгерістер енгізу туралы 10-шы Бас Ассамблеяның шешімдеріне енгізілді.

Қазақ халқының рухани дәстүрлері мен мәдени формаларының алуан түрлілігін көрсететін динамикалық каталогта Қазақстан Республикасының материалдық емес мәдени мұра элементтерінің Ұлттық тізімі жарияланды. Бұл тізімге ел мәдениетінің маңызды бөлігі ретінде танылған материалдық емес мәдени мұра элементтері енеді. Оларды болашақ ұрпаққа жеткізіу үшін мемлекет тарапынан ерекше қорғау мен қолдауды қажет етеді. Тізім мәдени мұраның бес негізгі көрінісін бөліп көрсетеді:

- ауызекі әдебиет пен жеткізу формалары, соның ішінде тілдің материалдық емес мәдени мұраны тасымалдаушысы ретінде;
- орындаушылық өнер;
- әдет-ғұрыптар, рәсімдер, мерекелер;
- табиғат пен ғаламға қатысты білімдер мен әдет-ғұрыптар;
- дәстүрлі қолөнер

Қазақстан Республикасының алғашқы Ұлттық тізімі Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрінің 01.03.2013 ж. №50 бұйрығымен бекітілген, кейіннен ол материалдық емес мәдени мұра элементтерін қосуға бағыт алған кезде толықтырылды (бұйрық өзгеріссіз қалды).

Мәдениет және спорт министрлігінің 30.11.2015 ж. №368 бұйрығымен «Материалдық емес мәдени мұра элементтерінің Ұлттық тізімін жүргізу ережелері» бекітілді. Бұл ережелер элементтерді қосу/шығару рәсімдерін, олардың мәртебесін бағалау және олардың сақталуын бақылауды реттейтін — барлық жұмысты Қазақстан Республикасының мемлекеттік органы жүзеге асыруға жауапты. Материалдық емес мәдени мұра элементтерінің тізімі мезгіл-мезгіл толықтырылып, жаңартылады.

Ереженің 6-бабы бойынша, «Мәдени құндылықтарды зерттеумен айналысатын жеке және заңды тұлғалар, элементті анықтаған жағдайда, оған қатысты қажетті мәліметтермен бірге уәкілетті органға хат жолдайды».

Ереженің 8-бабы бойынша, уәкілетті органда тұрақты жұмыс істейтін сарапшылар комиссиясын құру қарастырылады (құрамын 2020 жылы Мәдениет және спорт министрлігі қайта бекіткен), комиссия келіп түсетін өтініштерді қарауға және өз ұсыныстарын уәкілетті органға ұсынуға тиіс. Министрлік құрылымында өзгерістер болғандықтан, сарапшылар комиссиясының құрамы 2023-2024 жылдары өзгертілді.

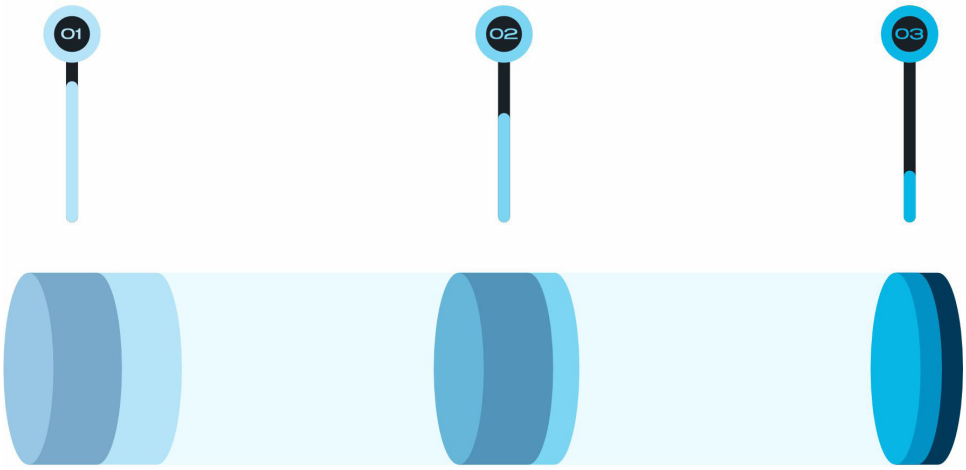
Ұлттық тізімді жаңарту тәртібі

Қазақстан Республикасының материалдық емес мәдени мұрасының Ұлттық тізімі бірнеше кезеңмен жаңартылып отырады. Бұл процесс мүдделі тараптармен өзара байланысуды, мәлімет жинау және талдау жасауды, сондай-ақ жаңартылған ақпаратқа қолжетімділікті қамтамасыз етуді қамтиды. Бұл әрекет қоғамдастықтармен,

этномәдени топтармен және жеке тұлғалармен өзара байланысу арқылы сенімділікті қамтамасыз етуге бағытталған. Ұлттық тізім жаңартылып, жаңартылған ақпарат жарияланады және оның кең аудиторияға қолжетімді болуы қамтамасыз етіледі.

2024 жылдың мамырында Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрінің 28.05.2024 ж. № 211 бұйрығымен Ұлттық тізімнің жаңартылған құрамы бекітілді. Құрамға Конвенцияның (2003 ж.) бес домені бойынша 79 элемент енгізілді.

Материалдық емес мәдени мұра элементтерін ұлттық тізімге енгізу тәртібі

01 Материалдық емес мәдени мұра қауымдастығы номинациялық досьені дайындап, оны Мәдениет және ақпарат министрлігіне жібереді

02 Сарапшылардан тұратын комиссия номинацияны қарастырып, алдын ала шешім шығарады

03 Сарапшылар комиссиясы ұсынған номинациялық досье жаңартылған тізімге енгізіледі

Ұлттық тізімнің құрылымы

Ұлттық тізім – элементтің атауы мен оған тән сипаттамаларды қамтитын құжат. Оның ішінде элементтің түрі, рәсім, мереке, қолөнер, білім, рухани дәстүрлердің формалары көрсетіледі. Сондай-ақ тізімде элемент туралы қысқаша және нақты сипаттау, оның қандай этносқа, жанрға тиесілі екені, қысқаша тарихы жайлы мәлімет берілген. Тізімде міндетті түрде элементтің таралу орны, оның еліміздің әртүрлі өңірлерінде қалай ұсынылатыны, сақталу деңгейі туралы ақпарат көрсетіледі. Жоғарыда айтылған барлық деректер фото және бейнемазмұнмен расталады, элементті көрсету үшін сол элементті сипаттайтын ғылыми материалдар, жарияланымдар және басқа да дереккөздер көрсетіледі. Қосымша, маңызды

бөлік ретінде элементті тізімге енгізетін жеке тұлға (сақтаушы) немесе тұлғалар қауымдастығы (құқықтық тұлға болуы мүмкін, мысалы, шығармашылық одақ/ YEҰ және т.б.) көрсетілетін бөлім қарастырылады.

Элементтерді Ұлттық тізімге енгізу тәртібі Қазақстан Республикасының Мәдениет және спорт министрінің 2015 жылы 30 қарашадағы №368 бұйрығында бекітілген.

Ұлттық тізімге енгізу үшін бастамашы топ, өзін материалдық емес мәдени мұра элементімен байланыстыратын қауымдастықпен бірлесіп, Мәдениет және ақпарат министрлігіне (немесе оның аумақтық органына) хат жолдайды. Хатта элементтің сипаттамасы, тарихы, қолданыстағы практикасы, қауымдастықтар мен сақтаушылар туралы мәліметтер баяндалып, хат алмасуға жауапты тұлғаның байланыс ақпараты көрсетіледі. Хатқа бірнеше фотосурет қосылады, онда суретте бейнеленген адамдар мен әрекеттер, түсірілімнің күні мен орны, сондай-ақ фотографтың аты-жөні белгіленеді.

Келесі қадамда уәкілетті органдағы сарапшылар комиссиясы өтінішті қарастырып, ұсыныстар береді, содан кейін оң шешім қабылданған жағдайда қауымдастыққа оның өкілі арқылы құжаттардың үлгілерінен тұратын пакетті жібереді. Толтырылған өтініш немесе ақпараттық құжат сарапшылар комиссиясына қайта жіберіледі де, бағаланып, сараптамалық қорытынды дайындалады. Элементтерді бағалау кезінде сарапшылар комиссиясы келесі мәселені талдайды:

1. Бұл элемент мемлекет және мәдени мұра тұрғысынан маңызды ма?
2. Бұл элемент ұрпақтан-ұрпаққа белсенді түрде беріле ме, оның өміршеңдігі сақталады ма?
3. Бұл элемент Қазақстан аумағында қолданылады ма және оны басқа этнос өкілдері, топтар немесе жеке тұлғалар өздерінің мәдени сәйкестігінің бір бөлігі ретінде тани ала ма?

Комиссияның шешімі дауысқа салынады. Шешім қабылдау үшін қатысып отырған Комиссия мүшелерінің көпшілігінің дауысы қажет. Дауыстар тең бөлінген жағдайда, соңғы шешім Комиссия төрағасының дауысына сәйкес қабылданады. Комиссияның Ұлттық тізімге элемент енгізу туралы шешімі негізінде уәкілетті орган 10 жұмыс күн ішінде МЕММ элементтерін Ұлттық тізімге енгізіп, оны уәкілетті органның ресми сайтында жаңартады. Уәкілетті орган қауымдастыққа қабылданған шешім мен келесі қадамдар туралы хабар береді.

Осылайша, Ұлттық тізімді жаңарту елдің халықаралық міндеттемелерін орындауда және материалдық емес мәдени мұраны қорғау мәселесінде республика деңгейінде де, халықаралық деңгейде де маңызды.

1.8 Материалдық емес мәдени мұраға қатысы бар өзге де халықаралық келісімдер мен нормативтік құжаттар

Материалдық емес мәдени мұра конвенциясын жүзеге асыруға және МЕММ-ді ұлттық деңгейде қорғауға әртүрлі халықаралық құжаттар әсер етеді. Оған басқа конвенциялар, ұсыныстар, декларациялар, этика және мінез-құлық кодекстері, сондай-ақ басқа да нормативтік актілер жатады.

Конвенцияны іске асыруға халықаралық және ұлттық деңгейде түрлі ұйымдардың (зерттеу орталықтары мен YEҰ және т.б.) бірлескен қызметі де әсер етуі мүмкін.

Мысалы, төмендегі құқықтық құралдар мен институттарды атап өтуге болады:

- Адам құқықтары туралы халықаралық-құқықтық актілер (2.1-бап);
- Бүкіләлемдік мұра конвенциясы (МЕММ конвенциясының 3(a)-бабында көрсетілген) және ЮНЕСКО-ның мәдениет пен мұра бағытындағы басқа да конвенциялары;
- Зияткерлік меншік және биологиялық, экологиялық ресурстарды пайдалану саласындағы халықаралық-құқықтық актілер (3(b)-бапта көрсетілген),

соның ішінде Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымы (WIPO) әзірлеген құжаттар;
- Халықаралық, екіжақты және өңірлік ынтымақтастық механизмдері (19-бап), ЮНЕСКО-ның 2–ші санаттағы орталықтары (мемлекеттер тарапынан қаржыландыру, ЖН 86 және 88).

Жоғарыда аталған және басқа да халықаралық келісімдер мен нормативтік құжаттар 2003 жылғы Конвенцияны жүзеге асыруда кешенді орта қалыптастырып, мемлекеттерге материалдық емес мәдени мұраны қорғаудың тиімді механизмдерін әзірлеуге жәрдемдеседі. Олар қауымдастықтардың құқықтарын мойындауға, қаржылай қолдауға, құқықтық қорғау құралдарын қамтамасыз етуге және мәдени дәстүрлерді сақтау үшін инновациялық тәсілдерді пайдалануға үлес қосады.

Қазақстан қатысатын БҰҰ/ЮНЕСКО Конвенциялары

Қазақстан Республикасы БҰҰ мен ЮНЕСКО-ның бірқатар халықаралық келісімдері мен конвенцияларына белсенді қатысып, мемлекеттің түрлі саладағы халықаралық стандарттарды орындауға қызығушылық танытуда. Төменде Қазақстан Республикасы ЮНЕСКО-ның материалдық емес мәдени мұраны қорғау туралы конвенциясын іске асыруға азды-көпті ықпал ететін негізгі Конвенциялардың тізімі берілген.

- **Мәдени құндылықтарды қарулы қақтығыс кезінде қорғау туралы Гаага конвенциясы және оның Бірінші хаттамасы (1954 ж.), 1954 және 1999 жылдардағы Қарулы қақтығыс кезінде мәдени құндылықтарды қорғау туралы Гаага конвенциясының Екінші хаттамасы.**

Қазақстан Республикасы 1997 жылғы 14 наурызда құқықтық мирасқорлық жөніндегі хабарлама арқылы қосылды. Конвенцияны Қазақстанда іске асыруға жауапты уәкілетті орган – ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі.

Халықаралық Қызыл Ай Комитеті (Швейцария) ЮНЕСКО-ның қолдауымен Қорғаныс министрлігінің өкілдеріне арналған семинарлар мен тренингтер жүйелі түрде өткізіліп тұрады. Бұл оқу бағдарламалары көбіне «соғыс қағидаларына» және қарулы қақтығыстар кезіндегі әскери қызметкерлердің іс-әрекетіне бағытталса да, оның бір бөлігінде мәдени мұраны қорғау мәселелері, мәдени және қасиетті нысандардың қорғалуы міндеті қаралады.

Мәдени құндылықтарды заңсыз әкету, әкелу және оларға меншік құқығын беруді тоқтату мен алдын алуға бағытталған шаралар туралы Конвенция (1970 ж.). Конвенцияға Қазақстан Республикасының Парламенті 2011 жылы 9 желтоқсанда ратификацияланды. Қазақстанда аталған Конвенцияны іске асыруға жауапты уәкілетті орган – ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі.

Көшпелі түркі өркениетінің бірнеше ғасырлар бойы ажырамас бөлігі болған қазақтың мәдени мұрасы – тері, ағаш, металл, киіз және басқа да материалдардан жасалған сан алуан өнер туындыларын қамтиды; бұл бұйымдар сән-салтанат, рәсім жасау, әлеуметтік және тұрмыстық қажеттерге пайдалану мақсатында жасалған.

Тарихтың тоғысуы салдарынан осындай материалдық мәдени мұралардың біршамасы Қазақстанның мәдени кеңістігінен тыс қалып, бүгінде шетелдік музейлер мен жекеменшік коллекцияларда сақтаулы тұр. .

Үкімет бұл қорлардың шетелдік сақтаушылармен бастапқы келіссөздер жүргізіп, оларды қазақстандық зерттеушілерге қолжетімді етудің амалдарын қарастырып жатыр. Сонымен бірге 1970 жылғы Конвенцияның орындалуына қатысты қоғамды ақпараттандыру үшін түрлі тренингтер өткізуге қолдау көрсетіп келеді; мұндағы мақсат – қазақ мәдениетінің адамзат мұрасына қосқан үлесін растау.

- **1972 жылғы Дүниежүзілік мәдени және табиғи мұраны қорғау туралы Конвенция.** Бұл Конвенцияны Қазақстан Республикасының Парламенті 1994 жылғы 29 сәуірде ратификациялаған. Елде аталған Конвенцияны іске асыруға жауапты уәкілетті орган – ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі.

Репрезентативтік тізімге енген МЕММ (материалдық емес мәдени мұра)

элементтерінің бірқатары Дүниежүзілік мұра тізіміне қосылған нысандарда немесе басқа да дүниежүзілік тізімдерге кіретін нысандарда жатқаны белгілі.

Мәселен, **Жібек жолының Ферғана–Сырдария** дәлізі атты 2018–2023 жылдары қабылданған номинациясында мынандай критерий (VI) есепке алынған: мәдени нысанға қатысты салт-дәстүрлер, идея мен наным-ненімдер, көркемдік әдеби туындылар жаһандық маңызы зор оқиғаларға тікелей немесе көзге көрінетіндей деңгейде қатысты болуы тиіс деген критерийі болған.

Атап айтқанда, «Ежелгі Отырар қалашығы» нысаны тарих пен салт-дәстүрлерді, наным-сенімдер мен құндылықтар жүйесіне тікелей қатысы бар. Отырар атауы – Аристотель еңбектеріне түсініктемелер жазған ортағасырлық шығыс философиясының көрнекті өкілі, ұлы математик әрі музыка теоретигі Әбу Насыр Мұхаммед ибн Мұхаммед әл-Фарабимен (872–950 жж.) тығыз байланысты. «Фараби» деген тегі оның Фараб өңірінен шыққанын аңғартады. Әл-Фарабидің есімі көлемі жөнінен Александрия кітапханасынан кем түспеген әйгілі Отырар кітапханасының аңызымен байланысты, алайда ол кітапхана моңғол шапқыншылығынан қирап қалған еді.

2022 жылы Ұлттық мәдени және дүниежүзілік мұра комитеті Талғар халқының буферлік аймағында «Silk Roads: the Routes Network of Chang'an–Tianshan Corridor (Kazakhstan, China, Kyrgyzstan)» номинациясына кіретін «Этноауыл» кешенін салу жобасын қолдамаған еді. Талғар халқының буферлік аймағы Іле Алатауы ұлттық табиғи қорығының аумағында, атақты алматы апорт алмасының өсетін жерінде орналасқан. Ұлттық комитеттің бұл ұстанымы 45-сессиясында (Эр-Рияд) өткен Үкіметаралық комитеттің шешіміне енді.

- **Биологиялық әртүрлілікті сақтау туралы конвенция** 1993 жылдың соңында күшіне еніп, бүгінде БҰҰ-ға мүше елдердің көбісі ратификациялаған. Қатысушы мемлекеттерге биологиялық алуан түрлілікті сақтау, оны орнықты пайдалану және генетикалық ресурстарды пайдаланудан түсетін пайданы әділ бөлу жөнінде заңдық міндеттемелер жүктейді. Биологиялық әртүрлілік туралы Конвенцияда «дәстүрлі өмір салтын ұстанатын байырғы және жергілікті қауымдастықтардың білімін, жаңалықтарын және практикаларын құрметтеу, сақтау және қолдау» талап етіледі, бұл биологиялық саналуандылықты сақтауға және орнықты пайдалануға көмегі зор. Қазақстан Республикасының Министрлер Кабинеті 1994 жылғы 19 тамыздағы №918 қаулысымен елдің Конвенцияға қосылуын мақұлдаған. Қазақстанда бұл Конвенцияны іске асыруға жауапты уәкілетті орган – ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігі.
- **Сулы-батпақты алқаптар туралы конвенция (Рамсар конвенциясы, 1971).** Қазақстанда бұл конвенция 2007 жылдың 2 мамырында күшіне енді. Қазіргі таңда Қазақстанда халықаралық маңызы бар сулы-батпақты алқаптар деп танылған жалпы аумағы 3 281 398 гектар болатын 10 нысан бар[2]. Рамсар конвенциясы, ең алдымен, суда жүзетін құстардың мекені саналатын сулы-батпақты алқаптарды сақтауды мақсат ететін халықаралық деңгейдегі құжат. Ол сулы-батпақты алқаптар мен олардың ресурстарын сақтау және ұтымды пайдалану бойынша ұлттық шаралар мен халықаралық ынтымақтастықтың негізін қалайды. Конвенцияға Орталық Азия елдерін қоса алғанда, 170-тен астам мемлекет мүше. Аталған халықаралық келісім елдердің трансшекаралық аумақтағы сулы-батпақты алқаптарды орнықты пайдаланып, экологиялық тұтастығын қолдауға және биоәртүрлілікті сақтау мақсатында көршілес елдермен ынтымақтастықта болуға деген ұмтылысын көрсетеді.

Рамсар конвенциясы шартқа қосылған тараптардың сулы-батпақты алқаптарды

---

[2]Дәулетбақов, А. Т., Қозыбақов, А. М., Рустамов, Э. А., & Карина, Ж. О. (2018). Қазақстан, Қырғызстан және Түрікменстандағы су-батпақты алқаптардың (СБА) мәртебесіне қатысты мәліметтерді жаңарту және жергілікті қауымдастықтардың су-батпақты алқаптарды сақтау мен ұтымды пайдалануына арналған үздік тәжірибелерді жинақтап, тарату. Орталық Азияның Рамсар аймақтық бастамасы (ОАРА).

(СБА) басқару жөнінде жеке орган немесе органдар жүйесін құруды міндеттемейді, мемлекеттерге осы міндеттемелерді орындау жолдары мен құралдарын өздері таңдауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты әр Орталық Азия мемлекеті СБА басқаруда экологиялық-географиялық және әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктермен байланысты өз тәжірибесін қалыптастырған. СБА жергілікті қауымдар үшін табиғи ресурстарды пайдаланудың бірнеше түрін дамытуға жағдай жасайды: сумен қамтамасыз ету, балық аулау, ауыл шаруашылығы (жерасты сулары деңгейін сақтап, топырақтың құнарлы болуына көмектеседі), мал шаруашылығы, құс өсіру, ара өсіру, аңшылық шаруашылығы, дәрілік шикізат дайындау, демалыс пен туризм және т.б. 2018 жылы Орталық Азия елдерінің сарапшылары СБА-ны сақтау және ұтымды пайдалану барысында жергілікті қауымдардың үздік тәжірибелерін жинақтап, тарату мақсатында «Қазақстан, Қырғызстан және Түркменстандағы сулы-батпақты алқаптардың жағдайы туралы ақпаратты жаңарту» жөніндегі әдістемелік құрал әзірлеген.

Қазақстан қатысатын халықаралық бағдарламалар

Дүниежүзілік азық-түлік бағдарламасы мен Қазақстан арасындағы келісім және жобалар: 2004 жылғы 19 қаңтардағы Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Біріккен Ұлттар Ұйымының Азық-түлік және ауыл шаруашылығы ұйымы арасындағы ауыл шаруашылығы саясаты мен сауда мәселелерін талдау әлеуетін арттыруға бағытталған техникалық көмек туралы келісім шеңберінде уәкілетті орган ретінде Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрлігі белгіленген. 2018 жылы Қазақстан Республикасы Парламенті Қазақстан Республикасы Үкіметі мен осы Ұйым арасындағы Қазақстанда Азық-түлік және ауыл шаруашылығы ұйымымен байланыс және әріптестік бюросын құру туралы келісімді ратификациялады.

«Адам және Биосфера» (МАБ) бағдарламасы (ЮНЕСКО): Қазақстан ЮНЕСКО-ға мүше болған сәттен бастап осы Үкіметаралық бағдарламаға қосылған, ал 2019–2023 жылдар аралығында МАБ Үкіметаралық комитетінің мүшесі болып сайланды. 2018–2023 жылдар аралығында МАБ Ұлттық комитеті қоршаған орта мәселелерін бірлесіп шешуге және дәстүрлі білімді пайдалану ісіне бағытталған бірқатар семинарлар, халықаралық конференциялар (онлайн/офлайн форматта) ұйымдастырып, өткізді:

1. ЮНЕСКО-ның түрлі бағдарламаларын (МАБ, Дүниежүзілік мұра, Геопарктер, Су бағдарламасы т.б.) тұжырымдамалық тұрғыдан талқылауға және іске асыруға арналған ортақ семинарлар/конференциялар;
2. Биосфералық резерваттар аумағындағы бояу алуға жарамды жануарлар мен өсімдіктерді пайдалану жөніндегі жергілікті/ұлттық технологиялар мен білімді сақтау және ілгерілету;
3. Биосфералық резерваттар аумағындағы емдік қасиеті бар жануарлар мен өсімдіктерді пайдалану жөніндегі жергілікті/ұлттық технологиялар мен білімді сақтау және ілгерілету;
4. Руханиятты нығайтуға, ұрпақтар сабақтастығын қамтуға, сондай-ақ мәдени дәстүрлерді сақтауға бағытталған үлгілердің (өнер, қолөнер, поэзия, әндер, ою-өрнек және т.б.) табиғи нысандарда қолдану тәжірибелерін талдау;
5. Табиғи нысандарды көркем бейнелеуге арналған шығармашылық конкурстар өткізу (бейнелеу өнері, поэзия, көркем әдебиет, фото, видео) – 1) жергілікті/ұлттық деңгейде, 2) халықаралық деңгейде[3].

[3]ЮНЕСКО-ның «Адам және Биосфера» (МАВ) бағдарламасы бойынша Қазақстанның Ұлттық комитеті. (2015). «Восьмая река» көркемдік жобасы. Қазақстанның ЮНЕСКО-ның «Адам және Биосфера» (МАБ) бағдарламасы бойынша Ұлттық комитеті. https://www.kazmab.kz/index.php/proekty/vosmaya–reka/khudozhestvennyj–proekt–vosmaya–reka

Ұлттық ICOMOS комитеті, ЮНЕСКО және ICOMOS-тың қатысуымен, мұраны сақтау және басқару саласындағы халықаралық/өңірлік конференциялар мен семинарларды белсенді ұйымдастырады. Дүниежүзілік мұра объектілері бойынша дерекқорлардың жасалуына қатысып, университеттер мен КазГАСА жанындағы ЮНЕСКО мектебінде мұраны сақтау жөніндегі оқу курстарын өткізуге атсалысты. Сондай-ақ Наурыз мерекесіне орай «Таңбалы петроглифтері» археологиялық ландшафты нысанында жергілікті тұрғындарды және т.б. тарта отырып ұйымдастырылған өңірлік мұралар фестивалін әзірлеу жұмыстарына қатысты.

Атап айтқанда, ICOMOS комитеті «Таңбалы петроглифтері» археологиялық ландшафты, Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесі, «Жібек жолы» сияқты нысандарды дерекқорларға қосу мәселесін бірнеше рет көтерген.

«Жібек жолы» дәліздерін ЮНЕСКО-ның Дүниежүзілік мұра тізіміне енгізу бойынша номинацияларды талқылау барысында Каспий теңізінің деңгейі төмендеген кезеңдерде сауда жолдарының қазіргі теңіз түбі арқылы өткеніне назар аударылды. Осыған байланысты тиісті органдар алдында суасты мұрасын зерттеу қажеттілігі туралы мәселелер көтерілді.

Табиғи орта мен рухани мұра – мәдени мұраның ажырамас бөлігі. Мәселен, ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссияның хатшылығы Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің рухани құндылығын, оның дүниежүзілік маңызға ие басты айрықша белгісі екенін мемлекеттік органдарға түсіндіруге көп күш жұмсап келеді. Бұл құндылық тек кесененің өзінен ғана емес, оның маңындағы ортадан да көрініс табады, сондай-ақ күллі түркітілдес мұсылман әлемі үшін қасиетті қалаға айналған Түркістанның дамуынан-ақ байқалады. Алайда кесене маңындағы тарихи-киелі орта мен қаланың сәулет келбетін сақтау жөніндегі комитет ұсыныстары өкінішке қарай діттеген мақсатына жете алмады.

Қазіргі таңда комитет мүшелері ЮНЕСКО тізіміне ұсынуға дайындалып жатқан «Маңғыстау түбегіндегі мешіттер/Rocky Mosques of Mangyshlak Peninsula» нысаны бойынша жұмыстарға қатысып жатыр. Бұл мешіттер өңірдегі мұсылмандар үшін аса зор рухани маңызға ие, әрі малшы-көшпелілердің ғасырлар бойы жалғасып келе жатқан рухани дәстүрлерімен тығыз байланысты. Шөлейтті Маңғыстау түбегінің ерекше табиғи ландшафты да осы нысанның ажырамас бөлігі болып саналады.

Қазақстан қатысатын басқа да халықаралық нормативтік актілер

Қазақстан Республикасы 1994 жылғы ақпанда Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымына (ДЗМҰ) қосылды, бұл зияткерлік меншік құқықтарын қорғау жүйесінің дамуына ықпал етті. Енгізілген өзгерістер мен түрлі құқықтық механизмдерді қолданудың арқасында материалдық емес мәдени мұра (МЕММ) аясындағы білім мен оны көрсету формаларын коммерциялық мақсатта пайдалануға мүдделі компанияларды сол мұраны тасымалдаушы қауымдастықтармен табысты әділетті бөлісу туралы келісімдер жасасуға ынталандыруға, тіпті міндеттеуге мүмкіндік туды.

Зияткерлік меншік құқықтарын тиімді қорғау жергілікті қауымдардың мәдени мұраны пайдаланудан түсетін экономикалық табысты – концерттерден түсетін кірістерді, жазбалар мен дәстүрлі білім, қолөнер бұйымдарын сатудан түсетін қаржыны – бақылауда ұстауына септігін тигізеді. Бұдан тыс, ол мәдени дәстүрлердің бұрмалануына және МЕММ сақтаушылар жөніндегі жаңсақ пікірлердің қалыптасуына жол бермейді. Алайда қолданыстағы заңнама туралы ақпараттың жеткіліксіздігі мен оны іс жүзінде қолданудың күрделілігі – қауымдастықтардың өз құқықтарын қорғауға кедергі жасайды. Мұндай жағдайда оларға өздерінің мәдени мұрасы мен экономикалық мүдделерін қорғауға арналған келісімдер әзірлеуге қолдау көрсету қажет.

Сөйтіп, материалдық емес мәдени мұраны (МЕММ) қорғау саласындағы зияткерлік меншік мәселелері дәстүрлі білімнің, қолөнердің, әдет-ғұрыптардың және өзге де мәдени үлгілердің заңсыз пайдаланылуы, шамадан тыс коммерцияландырылуы және жойылып кету қауіптерінің алдын алуда маңызды рөл атқарады. Олар құқықтық тұрғыдан тиімді қорғалса, жергілікті қауымдар өз мұрасын сақтап қалу мен иелік етуге, ұрпақтан-ұрпаққа табыстауға толықтай мүмкіндік алып, оны коммерциализациялаудан түсетін қаржыны да иемденуге құқық алады. Географиялық көрсеткіштер жүйесі, авторлық құқық және патенттік құқық сынды халықаралық механизмдер МЕММ элементтеріне заң жүзінде қорғалып, мәдениет иесінің келісімінсіз олардың көшіріліп, коммерциялық мақсатта қолданылуына жол бермеуге көмектеседі.

II. МАТЕРИАЛДЫҚ ЕМЕС МӘДЕНИ МҰРАНЫ ҚОРҒАУ ТУРАЛЫ КОНВЕНЦИЯНЫ ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІ

(ТАҚЫРЫПТЫҚ БАҒЫТТАР МЕН БАҒАЛАУ КРИТЕРИЙЛЕРІ)

2013 жылы ЮНЕСКО-ның Мәдениет секторының норма шығару қызметіне жүргізілген бағалау шеңберінде Ішкі қадағалау қызметі (IOS) ұсынған тұжырымдарға сәйкес, Нәтижелерді бағалаудың жалпы жүйесін (НБЖЖ) әзірлеу процесі басталды. Сол жылы Материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі Үкіметаралық комитет осындай жүйе құру туралы шешім қабылдады (8.COM 5.c.1 шешімі), ал 2014 жылы ашық құрамдағы Үкіметаралық жұмыс тобына жобаны әзірлеуді тапсырды (9.COM 13.e шешімі).

Алғашқы қадам ретінде ЮНЕСКО 2016 жылы 7–9 Қыркүйек аралығында Қытайдың Бейжің қаласында VI санаттағы сарапшылар кездесуін ұйымдастырды. Комитет өзінің он бірінші сессиясында сол жиында жасалған жоғары деңгейдегі нәтижелер картасына (11.COM 14 шешімі) оң бағасын берді. Осы құжат негізінде ашық құрамдағы Үкіметаралық жұмыс тобы бағалау жүйесін әзірлеуді жалғастырып, бағалаудың 86 факторын анықтады.

2018 жылы Комитеттің ұсынымы бойынша, Конвенцияға қатысушы мемлекеттердің Бас Ассамблеясының жетінші сессиясында нәтижелерді бағалаудың жалпы жүйесі ресми түрде мақұлданып (7.GA. 9 резолюциясы), оны әзірлеу процесі аяқталды.

Нәтижелерді бағалаудың жалпы жүйесі – 2003 жылғы Конвенцияның түрлі деңгейдегі ықпалын айқындауға арналған, Біріккен Ұлттар Ұйымы мен ЮНЕСКО әзірлеген құрал. Ол нақты айқындалған мақсаттар, көрсеткіштер мен критерийлер арқылы және нәтижеге бағдарланған мониторинг жүйесі негізінде жұмыс істейді. Бағалау жүйесі материалдық емес мәдени мұраны (МЕММ) қорғау іс-қимылдарын, олардың салдары мен күтілетін нәтижелерін сипаттайтын 8 тақырыптық бағыт пен 26 негізгі көрсеткішті қамтиды. Осы 26 көрсеткіштің барлығы бойынша Нәтижелерді бағалаудың жалпы жүйесін қолдануды жеңілдетуге арналған нұсқаулықтар әзірленген; бұл нұсқаулықтар қатысушы мемлекеттер мен басқа да тараптар үшін жүйені іске асыру барысында қолдау көрсетеді[4].

[4]ЮНЕСКО. (2003). Материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі халықаралық конвенцияның негізгі мәтіндері (2022 жылғы басылым). ЮНЕСКО.

Тақырыптық бағыттар:

1	Институционалдық және адами әлеует	5	Материалдық емес мәдени мұраның және оны қорғаудың қоғамдағы рөлі
2	Ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу және білім беру	6	Хабардарлықты арттыру
3	Түгендеу мен зерттеулер	7	Қауымдастықтардың, топтардың және жеке тұлғалардың, сондай-ақ басқа да мүдделі тараптардың қатысуы
4	Саясат, сондай-ақ құқықтық және әкімшілік шаралар	8	Халықаралық қатысу

Осылайша, нәтижелерді бағалаудың жалпы жүйесі 2003 жылғы Конвенцияның әсерін талдауда құрылымданған тәсілді қамтамасыз етіп, оның тиімділігін нақты айқындалған көрсеткіштер мен критерийлер арқылы бағалауға мүмкіндік береді. Тақырыптық бағыттар, негізгі көрсеткіштер мен бағалау факторлары жүйелі мониторинг пен атқарылып жатқан жұмысқа салыстырмалы талдау жүргізуге негіз болады. Бағалау процесін тереңірек түсіну үшін нәтижелердің өлшемділігін қамтамасыз ететін, әрі қатысушы мемлекеттердің жүйені тиімді қолдануына жәрдемдесетін критерийлер мен факторларға жүгіну қажет.

Биыл ЮНЕСКО-ға тапсыратын мерзімді есепті дайындау аясында сарапшылар тобы Нәтижелерді бағалаудың жалпы жүйесінің критерийлеріне сәйкес Қазақстан Республикасының саясатын талдаудан өткізді.

2.1 ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ ЖӘНЕ АДАМИ ӘЛЕУЕТ
(1–3 КРИТЕРИЙЛЕР)

Бұл тақырыптық бағытта материалдық емес мәдени мұраны (МЕММ) қорғау саласындағы уәкілетті органдардың дәстүрлерді қолдау мен ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге араласу деңгейі, мәдени мұраны қорғау үшін адами әлеуетті дамытуды қолдайтын бағдарламалар және осы саладағы мамандар немесе қауымдастықтардың өздері жүргізетін оқыту бастамалары қарастырылады. Аталған механизмдердің тиімділігі, қолжетімділігі мен тұрақтылығы, сондай-ақ мәдени мұраны сақтауды қамтамасыз ететін білім мен дағдыны ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу ісіне жергілікті қауымдастықтардың қаншалықты белсенді қатысатыны үлкен маңызға ие.

1-критерий. Уәкілетті органдар, мекемелер мен консультативтік механизмдер МЕММ-нің тұрақты түрде дамуына және ұрпақтан-ұрпаққа берілуіне қаншалықты қолдау көрсетеді

Бұл критерий Тұрақты даму мақсаттарының (ТДМ) 11.4 - міндеттеріне «дүниежүзілік мәдени және табиғи мұраны қорғау мен сақтауға бағытталған күш-жігерді белсендіру» сәйкес келеді. Ол мемлекеттік органдарды МЕММ–ді қорғау ісіне қоғамның кең ауқымды қатысуын үйлестіруге ынталандырады. Мұнда қарастырылып отырған органдар мен мекемелер, әдетте, мемлекеттік мекемелер немесе мемлекет қолдауымен құрылған құрылымдар. Ал ҮЕҰ, қоғамдық бірлестіктер және жеке сектор ұйымдарының қызметі 21-критерийде сипатталады. Ал зерттеу және құжаттау шараларының іс-шаралары мен нәтижелері 9 және 10-критерийлерде қарастырылады. Ғылыми-зерттеу институттары мен мамандандырылған орталықтарды мониторинг жүргізуге тарту 22-критерийде

көрсетілген.

Қазақстан Республикасында МЕММ-ді және жалпы мәдениет саласын қорғау ісімен айналысатын уәкілетті органдар бар. Елдегі МЕММ саласындағы басты уәкілетті орган – Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігі (Мәдениет комитеті, музей қызметі және материалдық емес мәдени мұра бөлімі). 2013 жылғы 29 сәуірде «Қазақстан Республикасындағы материалдық емес мәдени мұраны қорғау және дамыту тұжырымдамасы» (Қазақстан Республикасы Үкіметінің №408 қаулысы) қабылданды.

Материалдық емес мәдени мұраны дамытудың негізгі бағыттарын ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі мен ҚР Оқу-ағарту министрлігі үйлестіреді. Бұл іске ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Қазақстан ұлттық комиссиясы мен Қазақстанның материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі ұлттық комитеті белсенді қатысады.

ҚР МАМ және ҚР ҒжЖБМ Қазақстанның материалдық емес мәдени мұрасының ұлттық тізіміне енген элементтердің сақталуы мен дамуын қамтамасыз етеді. Өз құзыреті шеңберінде олар бұл элементтерді құжаттап, МЕММ элементтерінің жай-күйін қадағалайды (мониторинг), осы саладағы кадрларды даярлау мен біліктілігін арттыру шараларын іске асырады, сондай-ақ Конвенцияның орындалу барысы туралы ЮНЕСКО-ға есептер жолдайды.

ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Қазақстан ұлттық комиссиясы – Қазақстан тарапынан ЮНЕСКО тізімдеріне ұсынылатын өтінімдерді дайындау мен ұсыну процесін үйлестіреді, Конвенцияны ұлттық және өңірлік деңгейде іске асыруға халықаралық және ұлттық сарапшыларды тартуға ықпал етеді, Қазақстанның материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі ұлттық комитетінің қызметін үйлестіреді.

Қазақстанның материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі ұлттық комитетінің негізгі функциялары: Конвенция мақсаттарына қол жеткізуге жәрдемдесу; Тұжырымдаманы әзірлеу мен іске асыруға қатысу, материалдық емес мәдени мұраны қорғау шараларын қабылдау бойынша ұсынымдар әзірлеу; осы саладағы озық халықаралық тәжірибе жөнінде консультациялар беру; бастамашыл топтар мен қауымдастықтар ұсынатын МЕММ элементтерін ЮНЕСКО тізімдері мен Қазақстанның МЕММ ұлттық тізіміне енгізу өтінімдерін қарастыру. Өз қызметі барысында Ұлттық комитет материалдық емес мәдени мұраны жасайтын, сақтайтын және ұрпақтан-ұрпаққа жалғастыратын қауымдастықтардың, топтардың және қажет болған жағдайда жеке адамдардың бұл іске кеңінен қатысуына жағдай жасайды.

2-критерий. Бағдарламалар МЕММ-ді қорғауға және оны басқаруға қажет адами әлеуетті нығайтуға қаншалықты қолдау көрсетеді

МЕММ-ді қорғауға жәрдемдесу аясында адами әлеуетті қолдау және нығайту ісі еліміздегі жетекші ЖОО-лардың жұмысы арқылы іске асырылады.

Қазақстан Республикасында этнология, дәстүрлі музыкалық өнер және ауызша поэтикалық шығармашылық (ән айту, ұлттық аспаптарда ойнау, хореография және т.б.), сәндік-қолданбалы өнер, фольклор және басқа салаларында маман даярлайтын бірқатар ЖОО мен факультеттер жұмыс істейді.

Олардың ішінде Алматы қаласындағы Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясын, Астанадағы Қазақ ұлттық өнер университетін, Қазақ ұлттық хореография академиясын (Астана), Алматыдағы Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясын, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетін (Алматы), Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетін (Алматы) және мәдени мұра саласында мамандар даярлайтын бірқатар өңірлік ЖОО-ларды ерекше атап өтуге болады.

Мамандарды даярлау үш деңгейлі бағдарламалар арқылы іске асырылады: бакалавриат, магистратура және PhD докторантура. Бұл университеттердің оқу бағдарламаларына МЕММ элементтеріне қатысты пәндер енгізілген, сондай-ақ

этнология мен мәдениеттану саласындағы мамандарды даярлау ісі жүзеге асырылады. Кейбір университеттерде ЮНЕСКО кафедралары құрылған, мәселен, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дегі ЮНЕСКО-ның Тұрақты даму кафедрасы, Абай атындағы ҚазҰПУ-дегі ЮНЕСКО-ның Педагогика және мұғалімдер даярлау кафедрасы; мұнда БҰҰ мен ЮНЕСКО бастамалары мен қағидаттарын өркениеттер, мәдениеттер және халықтар арасындағы диалогты дамыту үшін ілгерілету жұмыстары жүргізіледі.

Қазақстан ЖОО-ларында МЕММ-ге тікелей қатысты бірқатар білім беру бағдарламалары іске асырылады. Мысалы, «Дәстүрлі музыка өнері» мамандығы («Халық аспаптары», «Халық әні» бағыттары бойынша) бакалавриат, магистратура және PhD докторантура деңгейлерінде оқытылады. Бұл бағдарламаның негізгі мақсаты – қобыз күйлерінің (Қорқыт, Ықылас), домбыра күйлерінің («төкпе» және «шертпе» дәстүрін қалыптастырған Құрманғазы, Тәттімбет) орындаушылық дәстүрлерін сақтау және кейінгі ұрпаққа жеткізу. Сондай-ақ бағдарлама қазақтың дәстүрлі әншілік өнерін дамытуға бағытталған, оның ішінде Арқа, Жетісу, Батыс Қазақстан, Сырдария және Алтай-Тарбағатай өңірлерінің әншілік мектептері қамтылады.

«Филология» мамандығы ауызша дәстүрлер мен шығармашылық түрлерін, соның ішінде тілді материалдық емес мәдени мұраның бір көрінісі ретінде терең зерттеуді мақсат етеді. «Сәндік өнер» мамандығы ағаш, киіз сияқты материалдармен жұмыс істеп, оларға көркем өңдеу жасайтын, сондай-ақ тоқыма және киіз басу өнерін үйрететін шеберлерді даярлауға бағытталған. «Дене шынықтыру және спорт» мамандығында асық ату, тоғызқұмалақ сияқты ұлттық ойындар оқытылады.

«Этнология және антропология» мамандығында МЕММ-ге қатысты ғылыми-зерттеулермен айналысатын болашақ этнографтар дайындалады. Ал «Мәдениеттану» мамандығы түлектерінің қызмет саласы мәдени саясаттың динамикасын ғылыми тұрғыдан зерттеуге бағытталған. Бұл зерттеулер рухани жаңғыру үдерістерінің қоғам мен әлеуметтік институттардағы көрінісін талдауды, мемлекеттік билік жүйесіндегі басқару органдарының қызметін қамтамасыз ету арқылы, қазақстандық бірегейлікті іске асыруға атсалысады.

Сонымен қатар Қазақстанның кейбір ЖОО-ларында МЕММ–ді қорғау және дамыту саласының түрлі аспектілерін қамтитын пәндер енгізілген. Мысалы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-да «Мәдени мұра теориясы», «Мәдени зерттеулер тарихы мен методологиясы», «Түркі халықтарының дәстүрлі музыкалық мәдениеті», «Қазақ халқының рухани мәдениеті және дәстүрлі білімі» сияқты пәндер оқытылады.

Абай атындағы ҚазҰПУ-да «Материалдық емес мәдени мұра және көркемдік білім», «Қазақ ою-өрнегі – этнозаттық код», «Мәдени мұра және білім беру» пәндері жүргізіледі.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінде «Қазақ фольклористикасы», ал Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университетінде «Қорқыттану» пәндері оқытылады.

Республиканың бірқатар ЖОО-сында МЕММ-дің түрлі бағыттарына арналған орталықтар құрылды. Мәселен, Этнографиялық сән театры мен Қазтұтыну одағы Қарағанды Университетіндегі Халықтық киім этномузейі, Ә.Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университетіндегі Этнографиялық музейі, Ақтөбедегі Қазақ-Орыс халықаралық университетіндегі «Ақтөбе кіндігі» қазақ халық кәсіпшілігі мен өнері бойынша этнографиялық музей-зертханасы, Абай атындағы ҚазҰПУ-дағы Жас түркітанушылар мектебі (Алматы), әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дағы Орталық Азияның дәстүрлі өркениеттерін зерттеу республикалық орталығы (Алматы) және т.б.

Қазақстанда сәндік-қолданбалы өнер мен дизайн бағытында шеберлерді даярлайтын 8 колледж жұмыс істейді. Оқу орындарында дәстүрлі қолөнер мен дизайнға қатысты білім беру бағдарламалары бар. Олардың қатарында Алматы қаласындағы Алматы сән және дизайн колледжі, Алматы құрылыс және халық кәсіпшілігі колледжі, Қазақ бас сәулет-құрылыс академиясының колледжі, «Сымбат» сән бизнес академиясының колледжі, Т. Жүргенов атындағы ұлттық өнер академиясының колледжі, О. Тансықбаев атындағы Алматы сәндік-қолданбалы өнер колледжі, Шымкент қаласындағы Ә. Қастеев атындағы өнер және дизайн колледжі,

Қаскелең мәдениет колледжі, Ақтау қаласындағы Маңғыстау өнер колледжі бар. Бұл мекемелер дәстүрлі өнерді ресми оқытуда маңызды рөл атқарады. Оқу бағдарламалары қолданбалы өнер мен дизайн саласындағы ресми білім беру арқылы шеберлікті сақтауға, дәстүрлі білім мен дағдыларды келешек ұрпаққа жеткізуге бағытталған.

ҚР МАМ 2006 жылғы 15 желтоқсанда қабылданған «Мәдениет туралы» Қазақстан Республикасы Заңының №207 талаптарына сәйкес өзіне бағынысты мекемелердің қызметкерлерінің біліктілігін жүйелі түрде арттырады.

Мәдениет және ақпарат министрлігіне қарасты Мәдениет және музей қызметкерлерінің біліктілігін арттыру орталығы Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы жанында жұмыс істейді. Қазақстан Республикасы Ұлттық архивінің базасында, «Архив–2025» жобасын іске асырудың кешенді жоспары аясында 2022 жылы мемлекеттік және ведомстволық архивтердің қызметкерлерінің біліктілігін арттыру орталығы ашылды.

2020 жылғы 30 желтоқсанда қабылданған №395–VI ҚРЗ «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мәдениет, дене шынықтыру және спорт мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңына сәйкес, дене шынықтыру сабағында күрес, тоғызқұмалақ және асық ату сынды ұлттық спорт түрлері міндетті компонент ретінде енгізілді.

ҚР Туризм және спорт министрлігінде (бұдан әрі – ҚР ТжСМ) спорттық-білім беру мекемелерінің қызметкерлеріне Республикалық дене шынықтыру және спорт бойынша оқу-әдістемелік және талдау орталығы арқылы біліктілікті арттыру курстары жүйелі түрде өткізіледі.

Жергілікті деңгейде де облыс әкімдіктерінің мәдениет басқармалары аясында біліктілікті арттыру курстары өтіп тұрады. Мысалы, Солтүстік Қазақстан облысының мәдениет, архивтер және құжаттама басқармасы 2019–2023 жылдары «Білім–құзіреттілік–креатив» атты кітапхана мамандарының біліктілігін арттыру бағдарламасын іске асырды. Пайдаланушыларға жергілікті ресурстарға кеңінен қол жеткізу мүмкіндігі, аймақтың тарихи жадыны сақтау бойынша интерактивті формаларды енгізу, кітапхана ісінде өлкетанулық туризмді дамытудың инновациялық тәсілдеріне бағытталған маңызды модульдердің бірі – «Кітапханалық өлкетанудың заман ағымындағы рөлі».

Қазақстан Республикасы қауымдастықтар немесе ҮЕҰ қатысуымен МЕММ-ді қорғау және басқару саласында мамандар даярлау бастамаларын іске асыруға ұмтылады. Мүдделі қауымдастықтар мен ҮЕҰ белсенді қатысуымен МЕММ-ді қорғау бойынша түрлі тренингтер мен семинарлар өткізіліп тұрады.

Жас қолөнершілерге арналған шеберлік сабағын тәжірибелі ұсталар тұрақты түрде Қазақстан қолөнершілер одағы, «Qagaz oner» ұлттық қолөнер қауымдастығы, «Атамекен» кәсіпкерлер палатасы және т.б. жүргізеді.

МЕММ-ді зерттеумен айналысатын ғылыми қауымдастықты нығайтатын маңызды бастамалардың бірі – «Орталық Азияның материалдық емес мәдени мұрасының феноменіне философиялық көзқарас» атты IV Халықаралық конференциясының өткізілуі. Іс-шара 2023 жылы ЮНЕСКО-ның қолдауымен Мәдениеттерді жақындастыру орталығы (МЖО) және Философия, саясаттану және дінтану институты бірлесіп, сондай-ақ ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссия жанындағы Материалдық емес мәдени мұра жөніндегі ұлттық комитеттің серіктестігімен өтті.

3-критерий. Оқыту процесіне қауымдастықтар, топтар немесе жеке тұлғалар қандай деңгейде қатысады, сондай-ақ мәдениет пен мұра саласында жұмыс істейтіндер үшін немесе олардың қатысуымен қаншалықты жүзеге асырылады

МЕММ-дің жекелеген дәстүрлері аясында оқыту көбіне барлық ауызекі мәдениеттерде кездесетін «ұстаз – шәкірт» деп аталатын халықаралық жүйесі бойынша іске асады. Шәкірт шебермен бірге сапарларға шығып, концерттер мен қойылымдарға қатысу арқылы, білім мен дағдыларды тікелей ұстазымен өзара әрекеттесу барысында меңгереді. Оқудың аяқталу мерзімі шәкірттің қабілеті мен дайындық деңгейіне байланысты.

BilGen авторлық әдістемелер мен бағалау жөніндегі ұлттық орталық Алматы қаласындағы Тоғызқұмалақ федерациясымен бірге дене шынықтыру пәнінің мұғалімдеріне арналған тоғызқұмалақ бойынша біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастырады. Ал Қазақстанның ұлттық спорт түрлері қауымдастығы жүйелі түрде асық ату, бес асық, қазақ күресі және құсбегілік сияқты ұлттық спорт түрлері бойынша жаттықтырушылар мен мұғалімдерге оқу-жаттығу жиындарын өткізеді.

Қолөнер саласында маңызды рөл атқаратын Қазақстан қолөнершілер одағы, 2021 жылғы 19–21 қазанда Батыс Қазақстан облысында киіз және кесте тақырыптары бойынша бірнеше кездесу-тренинг өткізді, сондай-ақ 2022 жылы «Шығармашылықты ояту» атты семинарлар сериясын ұйымдастырды.

Дәстүрлі қолөнерді қолдау кәсіпкерлік бастамалар аясында да жүзеге асырылады. Қолөнерге негізделген кәсіпкерлік дағдыларды дамытуға «Атамекен» кәсіпкерлер палатасы ерекше көңіл бөледі. Мысалы, 2022 жылы Алматы мен Түркістан қалаларында өткен қолөнершілер форумы – «BORN NOMAD», 2021 жылы Ақмола облысында «BORN NOMAD – POWER AWARDS» атты қолөнершілер байқауы (дәстүр, жаңашылдық, қолөнерші әйел, жас талант, 3D қолөнер, креативті коллаборация номинациялары бойынша) ұйымдастырылған. Мәселен, «Атамекен» кәсіпкерлер палатасының бағдарламасы бойынша білім алып, 2023 жылы грант иеленгендердің бірі – Қызылорда облысынан келген этнодизайнер Бақжан Шайхыслам (киізден жасалатын бұйымдар өндірісі), сондай-ақ Батыс Қазақстан облысынан келген Жаркынай Әкімғалиева (құрақ бұйымдар өндірісі).

Дәстүрлі өнерді білім беру жүйесіне интеграциялаудың ең сәтті үлгілерінің бірі ретінде Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген қайраткері, қазақ домбыра күй өнерін сақтаушы Абдулхамит Раимбергеновтың «Көкіл» жеке мектебін айтуға болады. Раимбергенов әзірлеген «Мұрагер» білім беру бағдарламасы аясында домбыра үйрету бірінші сыныптан бастап оқытылып, мектеп бітіргенге дейін жалғасады. Отыз жылдан астам іске асырылып жатқан ұжымдық музыкалық білім беру моделі қазақтың дәстүрлі домбыра күйлерін сақтауға ғана емес, оны келешек ұрпаққа тиімді түрде жеткізуге де мүмкіндік береді.

Оқытудың тағы бір мысалы ретінде МЕММ-ді қорғау жөніндегі ұлттық комитет пен ҮЕҰ бірлесіп ұйымдастырған тренингтер мен семинарларды атауға болады. Мәселен, 2019 жылы Ұлттық комитет пен Қазақстан қолөнершілер одағы Ақтөбе облысында МЕММ-ді түгендеу бойынша тренингтер өткізді. Ақтөбеде мұндай тренинг «тері өңдеу» элементін (қазақтың дәстүрлі тері өңдеу өнерін) түгендеуге бағытталды. Оған жергілікті мұражай қызметкерлері, мәдениет саласының өкілдері, шенеуніктер, БАҚ өкілдері және ең бастысы осы өнерді сақтаушы шеберлер қатысты.

2023 жылы Қызылорда, Қарағанды, Ұлытау, Шығыс Қазақстан және өзге де облыстарда МЕММ-ді қорғау және осы саладағы әлеуетті нығайту тақырыбында бірқатар семинарлар өтті. Семинарларға жергілікті атқарушы органдар, музей және кітапхана қызметкерлері, басқа да мүдделі қауымдастықтар қатысып, өзге өңірлерге үлгі боларлық табысты жобалар талқыланды.

2.2 ҰРПАҚТАН-ҰРПАҚҚА ЖЕТКІЗУ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ
(4–6 КРИТЕРИЙЛЕР)

Бұл тақырыптық бағытта материалдық емес мәдени мұраны (МЕММ) ресми және бейресми білім беру арқылы ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу тәсілдері мен оны білім беру бағдарламаларына кіріктіру шаралары қарастырылады. МЕММ–ді қорғау, оған құрметпен қарау және оны келешек буынға орнықты жеткізу ісінде бастауыш, орта және орта білімнен кейінгі оқудың рөлін зерделеудің маңызы зор. Сонымен қатар мәдени дәстүрлерді сақтауға оқушыларды ақпараттандыру мен белсенді қатыстыруды қолдайтын білім беру бастамалары талданады.

4-критерий. Ресми және бейресми білім беру МЕММ-ді ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге және оған құрметпен қарауға қаншалықты ықпал етеді

Бұл көрсеткіш ТДМ-нің 4.7-міндетінің білім беру бағытындағы «мәдени әралуандылықты және мәдениеттің орнықты дамуға қосатын үлесін мойындауға ықпал етуге қажет» орындалуына өз үлесін қосады. Сондай-ақ ол ТДМ–нің 11.4-міндетіне «дүниежүзілік мәдени және табиғи мұраны қорғау мен сақтауға бағытталған күш-жігерді белсендіру» қол жеткізуге де қызмет етеді.

2022 жылғы 3 тамызда №348 бұйрықпен бекітілген Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарына сәйкес, Қазақстанда материалдық емес мәдени мұра (МЕММ) сақтаушылары мен орындаушылардың қатысуымен әзірленген білім беру бағдарламаларын іске асыру тәжірибесі бар.

Бастауыш білім беру деңгейінде «Тіл және әдебиет», «Жаратылыстану», «Адам және қоғам», «Технология және өнер» сияқты салаларда материалдық емес мәдени мұра элементтері қарастырылады; мұндағы мақсат – оқушылардың өнердің алуан түрлілігін түсінуіне ықпал ету және шығармашылық ойлау мен негізгі құндылықтарды дамыту[5]. «Көркем еңбек» пәнінде дәстүрлі қолөнер мен дағдыларды ұрпақтан-ұрпаққа беру тәсілдері қолданылады; мұнда халық шеберлерінің, суретшілер мен қолөнершілердің тікелей тәжірибесі ескеріледі. Пән тек теориялық біліммен шектелмейді, оқушылар материалы, техникасы мен дәстүрі аймақтың немесе белгілі бір мәдени-тарихи кезеңнің ерекшелігіне сай келетін іс-тәжірибеден өтеді. Мысалы, 5-сыныптағы «Бейнелеу өнері» бөлімінде шеберлік сабақтары, суретшілер мен қолөнершілердің қатысуымен практикалық жұмыстар, сондай-ақ шығармашылық жобалар арқылы мәдени мұрамен танысу қарастырылған. Ал 7–9-сыныптарда халық қолөнерімен танысу, ағаш, балшық, тоқыма, былғары сияқты дәстүрлі материалдармен жұмыс істеу, кестелеу, өру, ұсталық іс сияқты дәстүрлі техникаларды қолдану әдістері қамтылады.

МЕММ-ді ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу тәсілдері мен әдістеріне шеберлік сабақтары, практикалық іс-әрекеттер, сыныптан тыс іс-шаралар, жоба жұмыстары, мәдени фестивальдерге қатысу, дәстүр мен қолөнерді сақтаушы адамдармен кездесулер жатады. Бұл әдістер қауымдастықтар тарапынан мойындалып, болашақ ұрпаққа қажетті білім мен біліктілік беретін негізгі тәсілдер ретінде қолданылады. Білім беру бағдарламасының мазмұнына «Музыка», «Еңбекке баулу», «Бейнелеу

[5]Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі. (2022). Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы Әділет: Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі.. https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031

өнері», «Әдебиеттік оқу» және «Дүниетану» пәндері арқылы материалдық емес мәдени мұраны зерттеу элементтері енгізілген. Бейресми білім беру аясында оқушылар музыка кештері, шығармашылық үйірмелер, шеберлік сабақтары мен қауымдастық деңгейіндегі мәдени іс-шараларға қатысады. Мысалы, Қазақстан халықтары тілдері күніне арналған мереке.

Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы өз оқу бағдарламаларында мәдени дәстүрлердің сақтаушылары мен шеберлерінің белсене қатысуын қамтамасыз етеді. Бұл бағдарламаларда материалдық емес мәдени мұраны білім беру іс-әрекетінің түрлі формалары арқылы сақтау және ұрпаққа жеткізу көзделеді. Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясында «Дәстүрлі музыкалық өнер» білім беру бағдарламасына Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткерлері, танымал әнші-орындаушылар Еркін Шүкіманов («Ән хаттау» курсын жүргізеді), Сауле Жанпейісова («Орындаушылық өнер тарихы» пәнін оқытады) және тағы басқалары өз үлесін қосуда. Консерватория базасында баян аспабының халықаралық фестивалі (2022 ж.), «Бабадан аманат» атты республикалық дәстүрлі музыка фестивалі (2018 ж.), «Ғасырлар үні» атты дәстүрлі музыканың халықаралық фестивалі сияқты түрлі шығармашылық шаралар ұйымдастыру арқылы, дәстүрлі өнерге деген құрметтің артуына септігін тигізеді.

МЕММ саласында жұмыс істейтін мұғалімдердің біліктілігін арттыру үшін түрлі форматтағы (офлайн және қашықтан оқыту) курстар өткізіледі. Бұл курстар педагогтарға МЕММ-ді оқу процесіне кіріктіруге қажетті құзыреттерді игеруге жәрдемдеседі. Қазақстандағы мұғалімдерді даярлау бағдарламаларында МЕММ-ді білім беру процесіне енгізу тәсілдері қарастырылған. Мысалы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті ЮНЕСКО өкілдері мен басқа да мәдени ұйымдардың қатысуымен МЕММ-ді ілгерілету және сақтау бойынша іс-шаралар[6] мен талқылаулар өткізеді[7]. Абай атындағы ҚазҰПУ-да мұғалімдерді даярлау әдістемесі МЕММ-нің өзіне ғана емес, оны мектеп білімінде қолдану әдістері мен тәсілдеріне де мән береді. Бұл фольклорды (халық ертегілері, мифтер, аңыздар, эпостар) және қазақ әдебиеті классиктерінің еңбектерін «Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығы аясында оқыту, тілді және ауызша дәстүрлерді халықтың бірегей белгілері ретінде дәріптеу мақсатын көздейді. «Музыкалық білім» мамандығында оқитын студенттер халық аспаптарында (домбыра, жетіген және т.б.) ойнауды меңгеріп қана қоймай, аталған аспаптарды ресми және бейресми музыкалық білім беру аясында (домбыра, қобыз, жетіген үйірмелерінде) үйрету әдістемесін де игереді. «Көркемдік білім» мамандығында оқитын студенттер дәстүрлі қолөнердің кейбір түрлерін меңгеріп қана қоймай, «Көркем еңбек» пәні мен қосымша көркемдік білім беру (киіз басу, кестелеу, ағаш өңдеу сияқты дәстүрлі қолөнер үйірмелері) жүйесінде балаларды оқыту әдістемесіне де машықтанады. МЕММ саласындағы педагогтарды оқыту және қолдауға арналған қосымша шаралардың бірі – мәдени-тарихи контекст пен практикалық орындаушылық қырын қамтитын біліктілікті арттыру курстарын әзірлеу, сондай-ақ сабақтар мен шараларды жүргізуге дәстүрлі өнер мен мәдениеттің сақтаушыларын тарту.

---

[6]BUTIA. (2023, 25 қыркүйек). Орталық Азиядағы материалдық емес мәдени мұраны дамыту саласындағы ТДМ-ға қол жеткізу үшін серіктестік. Жасыл көпір ұрпақтан-ұрпаққа. https://greenbridgework.kaznu.kz/?p=5300

[7]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. (2024, 27 қыркүйек). Abai University-де Қазақстанның дүниежүзілік мұра нысандарын қорғау бастамалары талқыланды.https://www.kaznpu.kz/ru/36376/news/

5-критерий. МЕММ және оны қорғау бастауыш және орта білім беру жүйесіне қаншалықты енгізілген? Міндетті пәндердің мазмұнында қаншалықты көрініс тапқан, МЕММ-ді оқыту мен зерттеу сапасын жақсартуға қаншалықты пайдаланылып жатыр, сондай-ақ ұлттық және өзге халықтардың МЕММ-не деген құрмет қалыптастыруда қандай рөл атқарады

Қазақстанда МЕММ-дың әртүрлі стратегиялар мен бағдарламаларын міндетті білім беру пәндерінің мазмұнына біріктіру тәжірбиесі қалыптасқан. Бастауыш сыныптарда МЕММ-ді оқыту халық мәдениетінің өнер, қолөнер, фольклор, музыка және т.б. аспектілерін қамтиды. Мысалы, ұлттық ою-өрнектер, дәстүрлі қолөнер, халық музыкасы мен билері бастауыш сыныптың еңбекке баулу, бейнелеу өнері, музыка пәндеріне енгізілген. Әдеби оқу пәні аясында халық ертегілері, батырлық жырлар мен мысалдар оқытылады. «Әдебиеттік оқу» пәнінің негізгі мазмұнында ауыз әдебиетінің жанрлары (мифтер мен аңыздар, бата, мысалдар, өсиет сөздер, шешендік өнер, эпостар, ертегілер, мысалдар, әңгімелер, танымдық шығармалар, мақалалар, естеліктер, өмірбаяндар, күнделіктер), әлем халықтарының танымал балалар жазушыларының (әңгімелер, мысалдар, ертегілер) шығармалары қамтылған[8]. Еңбекке баулу пәні оқушылардың ұлттық ою-өрнек пен Қазақстан аумағын мекендейтін басқа да халықтардың өрнек дәстүрлерін пайдаланып, қолөнер технологияларын меңгеруін көздейді. МЕММ тарихи оқиғалар, табиғат құбылыстары немесе әлеуметтік қарым-қатынастар секілді пәнаралық тақырыптарды түсіндіру үшін де пайдаланылады. Мысалы, ою-өрнектерді оқыту барысында оның символдық мағыналары түсіндіріледі[9].

2023–2029 жылдарға арналған мәдени саясат тұжырымдамасында біртұтас мәдени кеңістік қалыптастыру және мәдениеттің халыққа қолжетімділігін қамтамасыз ету міндеті көзделген; бұған көптілді білім беруді қолдау шаралары да кіреді. Мәдени бірегейлікті нығайтуға және материалдық емес мәдени мұраға (МЕММ) деген құрметті арттыруға бағытталған қадам мектеп бағдарламалары мен сыныптан тыс іс-шаралармен бірлеседі. Мектеп деңгейінде МЕММ-ға арналған мәдени фестивальдер, көрмелер мен байқаулар өткізіліп отырады[10].

МЕММ-ны ана тілінде түсіндірудің бір жолы – халық қолөнері мен дәстүрлерін дәл сол халықтың тілі мен мәдениетіне тән терминдер мен ұғымдар арқылы оқыту. Мысалы, аймаққа немесе этностық топқа қарай, мәдени мұраның бірегей бөлігі болып саналатын қолөнер атаулары мен терминологиясы өзгеруі мүмкін. Оюларға, кестелеуге және МЕММ символдық мағынасы бар маталарға қатысты терминдерді зерттеу балаларға олардың маңызын түсінуге және халықтың тарихымен байланысын ұғынуға мүмкіндік береді. Мысалы, ою-өрнек атаулары, кестелеу әдісі, бұйымдардағы өрнек, олардың символдық мәні туралы мәліметтер, көбіне белгілі бір жерге не халықтың тарихына қатысты қанатты сөздермен қатар жүреді. Сабақ процесінде осы терминдерді үйрету оқушыларға өз халқының дәстүрі мен тілдік мұрасымен тығыз байланыс орнатуға.

Қазақ, орыс және ағылшын, неміс, француз тілдерінде қазақ мәдениеті мен өзге

---

[8]Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі. (2022). Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру деңгейлерінің жалпы білім беретін пәндері мен таңдау курстары бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы. Әділет: Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі.https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029767#z159

[9]Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі. (2022). Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы. Әділет: Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі.https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031#z141

[10]Черненко, Л. (2023, 5 сәуір). Қазақстанда 2023-2029 жылдарға арналған Мәдени саясат тұжырымдамасы бекітілді. Zakon.kz. https://www.zakon.kz/kultura–shoubiz/6389368–v–kazakhstane–utverdili–kontseptsiyu–kulturnoy–politiki–na–20232029–gody.html

этностардың дәстүрлері туралы мәтіндер мен материалдар қатар оқытылуы МЕММ туралы түсінікті кеңейте түседі және оқушылардың оны әртүрлі тілде талдап, түсіндіріп беру қабілетін дамытады. Көптілділік оқушыларға МЕММ-мен бірнеше тіл арқылы танысуға жағдай жасап, дәстүрлердің сақталуы мен терең ұғынылуына септігін тигізеді. Мұндай оқыту жүйесі этностық топтардың ерекшеліктері мен олардың мәдени мұрасын ескеріп, «Қазақ тілі», «Орыс тілі», «Тәжік тілі», «Ұйғыр тілі», «Өзбек тілі» және «Әдебиеттік оқу» пәндері арқылы оқушылардың өз халқының да, Қазақстанды мекендейтін өзге этностардың да тілін, дәстүрін оқып-үйренуіне мүмкіндік береді. Наурыз сияқты мерекелер кезінде тілге қатысты МЕММ элементтері кеңінен қолданылады; оқушылар қазақ және Қазақстандағы басқа да халықтардың тілінде дәстүрлі әндер мен өлеңдерді айтып, мәдени байланысты тереңдетіп, тілдік машықтарын дамытады.

Орта және жоғары сыныптағы әдебиет сабақтарына халық ертегілері, эпостар, әндер мен аңыздар енгізілген. Мысалы, «Қозы Көрпеш – Баян сұлу», «Қобыланды батыр», «Алпамыс батыр», «Қамбар батыр», «Қорқыт ата» сынды туындылар оқушылардың ауызша мұраны сақтау және жалғастыруға деген қызығушылығын оятады.

Сондай-ақ ана тілі мен әдебиет сабақтарында қазақтың халық мақал-мәтелдері мен қанатты сөздері оқытылады; олар халықтың дүниетанымы мен даналығын бейнелейді.

6-критерий Орта білімнен кейінгі білім беру МЕММ-нің іс жүзінде қолданылуына, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасуына, сондай-ақ оның әлеуметтік, мәдени және басқа да бағыттарының зерттелуіне қаншалықты жағдай жасалуда

Бұл көрсеткіш ТДМ-ның 11.4-міндетіне «Дүниежүзілік мәдени және табиғи мұраны қорғау мен сақтауға бағытталған күш-жігерді белсендіру» қол жеткізуге үлес қосып, МЕММ-ді ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу тәжірибесін жандандырады. Ол ТДМ–ның 4.7-міндетін де толықтырады, өйткені МЕММ-нің әлеуметтік, мәдени және басқа аспектілерін зерттеу «мәдени әралуандылық пен мәдениеттің орнықты дамуға қосатын үлесін тануға» ықпал етеді. Сондай-ақ өнімді жұмыспен қамту және баршаға лайықты еңбек жағдайларын қамтамасыз етуге бағытталған ТДМ-ның 8.9-міндетіне қол жеткізу тұрғысынан да бұл көрсеткіштің маңызы бар.

Бұл критерийде негізгі назар материалдық емес мәдени мұраны ресми түрде оқыту мен оны қоғамда насихаттаудың бір әдісі ретінде орта білімнен кейінгі білім беруге (яғни, колледждер мен университеттерде) аударылады. Мұнда МЕММ-ны жалғастыру мен таратудың практикасына назар аударылады, бірақ талдау контекстінде – жоғары білімнің орны ерекше көрсетіледі. Ол 5-критериймен (бастауыш және орта білім) өзара байланысты және осы жерде жоғары білім мәселесіне ден қояды. Қоғамдағы МЕММ-ді зерттеу бойынша бағдарламалар (6.2-бағалау факторы) МЕММ-ді қорғау және басқару дағдыларын дамыту бағдарламаларымен (2.1-бағалау факторы) жиі ұштасады. Білім беру саясаты, сондай-ақ құқықтық және әкімшілік шаралар 12-критерийге жатады.

Қазақстанның жоғары оқу орындарының бірқатары МЕММ-нің іс жүзінде қолданылуына және ұрпақтан-ұрпаққа берілуіне бағытталған оқу бағдарламаларын ұсынады. Мысалы, Астанадағы Қазақ ұлттық өнер университеті (ҚазҰӨУ) музыка, театр өнері, хореография және дәстүрлі қолөнер бағыттарында білім беру бағдарламаларын жүргізіп, Қазақстанның мәдени мұрасын сақтау және тарату жұмысына үлес қосып келеді. Университет мәдени дәстүрлерді сақтаушыларды белсенді түрде оқу процесіне тартады. Алматыдағы Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы да дәстүрлі қазақ өнері мен қолөнерін зерттеу арқылы материалдық емес мәдени мұраны дамытуға ықпал ететін ұқсас бағдарламаларды ұсынады. Техникалық және кәсіптік білім беру мекемелері де мәдени мұраны сақтауға үлес қосып, киіз үй жасау, кілем тоқу және былғары өңдеу сияқты дәстүрлі қазақ қолөнеріне арналған бағдарламаларды ұсынады. Сонымен қатар, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің кәсіби-шығармашылық факультетінде «Көркем еңбек және дизайн» және «Музыка және

хореография» кафедралары жұмыс істейді. Бұл кафедраларда дәстүрлі қолөнер, ұлттық спорт түрлері және материалдық емес мәдени мұраның басқа да элементтері оқытылады. Сондай-ақ Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде барлық жоғары білім деңгейлерінде «Мәдениеттану» білім беру бағдарламасы жүзеге асырылып, студенттерге материалдық емес мәдени мұра элементтерін зерттеу мүмкіндігі беріледі.

Қазақстанда докторантура бағдарламаларын қамтитын жоғары оқу орындары МЕММ мен оның әлеуметтік, мәдени және басқа да қырларын зерттеу тақырыптарын ұсынады. Мәселен, Қазақ ұлттық өнер университеті (ҚазҰӨУ) мен Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті фольклор, этнография, дәстүрлі музыкалық және қолданбалы өнерді зерделейтін пәндерді оқу бағдарламаларына енгізді. Бұл бағдарламалар МЕММ туралы білімді сақтау, оны жасөспірімдерге жеткізу, мәдениет пен қоғамға тигізетін ықпалын ғылыми зерделеу мақсатын көздейді. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті мәдени антропология және дәстүрлі әдет-ғұрыптардың қазіргі әлеуметтік-мәдени үдерістермен ықпалдасуын қарастыратын курстар ұсынады. Қосымша білім беру аясында, Ықылас Дүкенұлы атындағы Қазақ халық музыка аспаптары мұражайы тәрізді орталықтар және мамандандырылған мәдени мекемелер мен басқа да салалық оқу орындары дәстүрлі қолөнер, музыка және орындаушылық өнер бойынша кәсіби даярлау бағдарламаларын іске асырады. Аталған бағдарламалар МЕММ құрамдас бөліктерін оқу процесіне біріктіріп, нәтижесінде дәстүрлердің сақталуы мен берілуіне, сондай-ақ мәдени әртүрлілікке құрмет қалыптасуына септеседі.

2.3 ТҮГЕНДЕУ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУЛЕР (7–10 КРИТЕРИЙЛЕР)

Бұл тақырыптық бағытта материалдық емес мәдени мұраны (МЕММ) қорғаудың маңызды құралдары ретінде есепке алуды (инвентаризация) жүргізу, зерттеу және құжаттау үдерістері қаралады. Тізімдер мен реестрлер мәдени дәстүрлердің, тәжірибелер мен көріністердің сан алуан түрін көрсетіп, олардың сақталуына ықпал етуі тиіс. Түгендеп, есепке алудың инклюзивтілігі үлкен рөл атқарады, себебі бұл іс-әрекет белгілі бір мұраны өз бірегейлігінің ажырамас бөлігі деп қарайтын қауымдастықтар мен топтардың белсенді қатысуын талап етеді, әрі мәдени әралуандылыққа деген құрметті көрсетеді.

Аталған үдерістер білім беру бағдарламаларында, ғылыми зерттеулерде және мәдени мұраны мемлекеттік қорғау саясатында пайдалануға болатын сенімді дереккөздер базасын құруға қажет. Зерттеулердің нәтижелері ашық болған жағдайда, қауымдастықтар, мамандар және жалпы жұртшылық МЕММ-ді тек танып-біліп қана қоймай, сондай-ақ оны ұрпақтан-ұрпаққа жалғастыру мен қолдаудың стратегияларын әзірлеп, оның келешек ұрпақ үшін тұрақты сақталуына жағдай жасайды.

Бұл критерийлер ТДМ-нің 16.10-міндетіне «қоғамның ақпаратқа қол жеткізуін қамтамасыз ету және ұлттық заңнама мен халықаралық келісімдерге сәйкес негізгі бостандықтарды қорғау» сәйкес келеді. Басқа критерийлер тәрізді, ТДМ–ның 11.4-міндетіне «дүниежүзілік мәдени және табиғи мұраны қорғау мен сақтауға бағытталған күш-жігерді күшейту» де қолдау білдіреді.

7 және 8-критерийлер мұраны есепке алуға қатысты болса, 9 және 10-критерийлер оларды зерттеу мен құжаттауға арналған. Бұл критерийлер өзара тығыз байланысты, өйткені түгендеу үдерісі, әдетте, зерттеу элементтерін қамтиды және оның нәтижелері бір немесе бірнеше құжат түрінде дайындалады. Мұнда түгендеудің нәтижелеріне, оның ішінде дайындалған тізімдерге және оларды МЕММ-ді қорғауға қалай қолдануға болатынына баса назар аударылады. 8-критерий – түгендеу процесі мен оның инклюзивтілігіне бағдарланса, 9-критерий – қамту аясын кеңейтіп, түгендеуден тыс жүргізілуі мүмкін басқа зерттеу түрлерін де қамтиды, ал 10-критерий – 7.4-факторды толықтырып, тізімдерден бөлек, зерттеу нәтижелерінің қолжетімділігіне мән береді.

7-критерий. Тізімдер материалдық емес мәдени мұраның алуан түрлілігін қаншалықты көрсетеді және оның қорғалуына қаншалықты үлес қосады

Ұлттық МЕММ тізіміне әр өңірдің әдет-ғұрыптарын, көрінісі мен бейнелеу формаларын, білім мен дағдыларын, сондай-ақ ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан, материалдық емес мәдени құндылықтарға жататын құралдар мен заттарды қамтитын элементтер енгізілген. Бұл тізім материалдық емес мәдени мұраның бүкіл спектрін 5 домен бойынша толықтай көрсетеді.

8-критерий. Түгендеу процесі қаншалықты инклюзивті, МЕММ-нің әралуандығы мен оның тасымалдаушылары қаншалықты құрметтеледі және қауымдастықтар, топтар мен жеке тұлғалар тарапынан МЕММ қорғалады ма

Инклюзивтілік түгендеудің негізгі қыры болып табылады, сондықтан номинациялау (элементті тізімге ұсыну) баршаға ашық, әрі оған кез келген қауымдастық, не жеке адам қатыса алады. Мүдделі қауымдастықтар өз ұсыныстарын тікелей ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігіне жолдайды. Тізімге енгізілетін элементтердің санына ешқандай шектеу қойылмайды. Өтінімдер мерзімсіз, тұрақты түрде қабылданады. Белгілі бір элементті номинациялау үшін қауымдастықтар бекітілген форманы толтырып тапсыруы тиіс. Бұл форма ЮНЕСКО формасына негізделген, бірақ ұлттық деңгейдің ерекшеліктеріне бейімделген. Ұлттық тізімге енгізілетін элементтер Қазақстандағы МЕММ-нің әлеуметтік, жыныстық, өңірлік алуан түрлілігін көрсетеді. Инвентеризациялау қазір бастапқы даму сатысында болғанымен, бұл үдеріс облыстардағы мәдениет, туризм және спорт басқармаларымен, жергілікті әкімдіктер мен мәдени орталықтар және қауымдастықтар желісімен тығыз ынтымақтастықта ұдайы жетілдіріліп келеді. Түгендеу үдерісінде жынысқа қатысты шектеу жоқ, ерлер мен әйелдер өздерінің МЕММ-ді іс жүзінде ұстануы және ұрпаққа жалғастырудағы рөлдеріне сәйкес тең дәрежеде қатысады.

9-критерий. Зерттеу және құжаттау (ғылыми, техникалық және өнертану бағытындағы зерттеулер) МЕММ-ді қорғауға қаншалықты үлес қосады

Материалдық емес мәдени мұраны зерттеу және құжаттау – осы саладағы мамандардың жұмысын айқындайтын, Конвенцияның қағидаттары мен мақсаттарына сәйкес жүргізілуі тиіс негізгі үдерістердің бірі.

МЕММ-ді анықтау және құжаттау – зерттеу саласына байланысты мамандар мен ғалымдардың негізгі міндеттері. Әзірге Мәдениет және ақпарат министрлігі және басқа да ведомстволар жариялайтын гранттардың зерттеулерді қаржыландыруда маңызы зор, бірақ олардың тізімге енгізілген немесе ЮНЕСКО-ның репрезентативтік тізіміндегі элементтерді тереңірек зерттеуге арналған ақпарат тарату шаралары жеткіліксіз деңгейде. Қазіргі таңда МЕММ-ді зерттеуге арналған басқа қаржыландыру көздері жоқ.

Дәл қазір оқыту ісі мен каталогтар шығаруға келгенде МЕММ элементтері мен қауымдастықтарын әлдеқайда терең әрі жан-жақты зерттеу қажет. Зерттеу мен құжаттау нәтижелерін Конвенция рухына сай жүргізіп, оның нәтижелерін МЕММ-ді қорғауды жақсарту мен елдің мәдени-идеологиялық саясатын нығайту үшін пайдалану керек. Дәстүрдің өткеннен бүгінге дейінгі даму үдерісін сапалы әрі ғылыми тұрғыдан зерделеу ғана МЕММ-нің жетілуіне, құжаттамамен толыққанды алмасуға және МЕММ-ді қорғау бойынша бағдарламалық шараларды әзірлеуге ықпал ете алады. Конвенция талаптарына сай МЕММ-ді зерттеу міндетті түрде сол элементтің практиктарымен және тасымалдаушыларымен бірлесіп жүргізілуі тиіс.

Қазақстанда ғылыми, техникалық және өнертану бағытындағы зерттеулерге қаржылық қолдау көздері мыналар:

1) ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі (ҚР МАМ) мен ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің (ҚР ҒжЖБМ) мақсатты гранттары;

2) Университеттік гранттар мен ғылыми зерттеулерге арналған стипендиялар;

3) Халықаралық үкіметтік емес ұйымдардың гранттары;

4) ЮНЕСКО тарапынан көрсетілетін қаржылай көмек.

Мысалы, М. Өтемісұлы атындағы Батыс Қазақстан университеті қазақтың отбасылық салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын зерттеуге арналған ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің (ҒжЖБМ) грантын иеленді.

МЕММ жөніндегі ұлттық комитет 2021–2023 жылдары төрт облыста пилоттық түгендеу жүргізу үшін Ұлттық комиссиядан грант алды.

МЕММ элементтерін зерттеу, құжаттау және мұрағаттау істерін мұрағаттар мен музейлер жүзеге асыра алады. «Архив–2025» ұлттық жобасын іске асыру аясында Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты Қытай, Франция, Швейцария және Жапония архивтері мен музей қорларында, сондай-ақ жеке жинақтарда сақтаулы қолжазбалар мен мұрағаттық құжаттарды және оларға байланысты артефактілерді зерттеу үшін грант алды.

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі 2021–2022 жылдары Ақмола және Солтүстік Қазақстан облыстарындағы музыкалық мұраны анықтап, құжаттауға байланысты ҚР ҒжЖБМ мақсатты грантын иеленіп, зерттеу жүргізді.

Қазақ мәдениетін зерттеу институты Қазақстандағы қолөнердің қазіргі ахуалын сараптады; бұл зерттеуде БАҚ-ғы насихат пен қорғау шараларының киіз үй жасау, ағаш пен металды өңдеу, киіз бен мата (тоқыма) бұйымдары, кілем тоқу, зергерлік өнер секілді дәстүрлі қолөнердің дамуына қалай әсер еткені қарастырылған.

«Қазақ ертегілері мен эпостарындағы уақыт пен кеңістіктің тілдік репрезентациясының кейбір ерекшеліктері»[11], «Тойбастар салтының семантикасы мен ерекшеліктері»[12], «Шетел қазақтарының ғұрыптық әндерін қазіргі пайдалану мәселесі»[13], «Қазақ үйлену фольклорының этнографиялық бастауы»[14], «Қазақ мақал-мәтелдерінің өзіндік сипаты және олардың басқа түркі тілдеріндегі мақалдармен ұқсастығы»[15], «Ритуалдық ойындардың тарихи дамуын сипаттау»[16] тақырыптарындағы зерттеулердің нәтижелері М. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының «Керуен» атты ғылыми журналында жарияланғандығын институттың сайтында танысуға болады.

МЕММ жөніндегі ұлттық комитетпен бірлесіп жүргізілетін инвентеризация аясындағы зерттеулердің нәтижелері, міндетті түрде сақтаушылардың келісімімен, ЮНЕСКО жариялап отырады. Қауымдастықтар тек жоспарлау мен іске асыруда ғана емес, түгендеу және өнертану сипатындағы зерттеулердің нәтижелерін таратуда да аса маңызды рөл атқарады. Мысалы, Ақмола, Қызылорда, Батыс Қазақстан және Ұлытау облыстарында жүргізілген зерттеулер барысында жойылу қаупі бар кейбір

---

[11]Жакупов, Ж. А., Мейрамбекова, Л., Абдыханова, Б. А., & Бейсембаева, С. Т. (2021). Қазақ ертегілері мен эпикалық поэмаларында уақыт пен кеңістіктің тілдік репрезентациясының кейбір ерекшеліктері. Keruen, 73(4). https://keruenjournal.kz/main/article/view/116

[12]Жолдыбаев, О., Матыжанов, К., & Хабибулла, А. (2023). Тойбастар жоралғысының семантикасы мен ерекшеліктері. Keruen, 78(1). https://keruenjournal.kz/main/article/view/585

[13]Турмагамбетова, Б. (2021). Шетелдегі қазақтардың жоралғы әндерін қазіргі заманғы қолдану мәселелері. Keruen, 73(4). https://keruenjournal.kz/main/article/view/109

[14]Матыжанов, К., Азап С., & Мухан А. (2024). Қазақтың үйлену фольклорының этнографиялық бастаулары. Keruen, 83(2), 17–26. https://keruenjournal.kz/main/article/view/947

[15]Сарсек, Н. (2021). ҚАЗАҚ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ БАСҚА ТҮРКІ ТІЛДЕРІНДЕГІ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРМЕН ҰҚСАСТЫҒЫ. Keruen, 73(4). https://keruenjournal.kz/main/article/view/100

[16]Жаксан, Д. (2021). Ритуалды ойындардың тарихи дамуын сипаттау. Keruen, 73(4). https://keruenjournal.kz/main/article/view/124

материалдық емес мәдени мұра элементтерінің қазіргі жағдайы қарастырылды. Атап айтқанда, қазақтың кілем тоқу өнері, киіз үй жасау және безендіру өнері, сондай-ақ кейбір орындаушылық өнер түрлері зерттелді.

Осыған байланысты бірқатар іс-шаралар ұйымдастырылып, мұраның ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан тасымалдаушыларымен кездесулер өтті, қауымдастықтармен талқылаулар жүргізілді және элементтердің алдын ала түгендеуі жасалды. Бұл жұмыстар елдің ұлттық тізімін жаңарту процесін бастауға негіз болды.

Аталған зерттеулердің нәтижелері 2024-2026 жылдары Ұлттық тізімді қайта қарау мақсатында ЮНЕСКО-дан халықаралық көмек сұрауға арналған алғашқы өтінімді әзірлеуге елеулі үлес қосты.

10-критерий. Зерттеу және құжаттау нәтижелеріне қолжетімділік қандай деңгейде, олар МЕММ-ді қорғауға бағытталған саясатты қалыптастыруға қаншалықты ықпал етеді

Бұл көрсеткіш зерттеулер мен құжаттау жұмыстарының қорытындысы мен әсерін, олардың нәтижелерін МЕММ-ді қорғауды күшейту мен саясатты әзірлеуге қалай қолдануға болатынын атап көрсетеді. Осылайша, ол алдыңғы зерттеу мен құжаттау үдерістерінің өзіне бағытталатын 9-шы критерийді толықтырады. Екеуі 1-ші критериймен (құжаттау ісіне қолдау көрсетуі тиіс мекемелер туралы) және 24-ші критериймен (құжат алмасуға негізделген халықаралық ынтымақтастық) үндеседі. Сонымен бірге ол мәдениет пен білім саласын қоса алғанда, әртүрлі секторларда жүргізілетін саясат мәселелеріне қатысты 11, 12 және 13-ші критерийлерді де толықтырады.

ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігіне қарасты мекемелер материалдық емес мұра саласындағы зерттеулерді кеңейту және оларға қолжетімділікті арттыру бағытында күш салып жатыр. Құжаттау және зерттеу нәтижелері осы мекемелердің сайттарында қолжетімді.

Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік кино-фотоқұжаттар мен дыбыс жазбалары архивінің сайтында МЕММ нысандарына қатысты құжаттар қорын көруге болады.

Мысалы, 1943–1991 жылдардағы айтыс пен ақындар туралы жазбалар, 1989 және 2007 жылдардағы аудиожазбалар[17], 1943–1987 жылдардағы фотосуреттер[18], 1980–2014 жылдардағы бейнетаспа құжаттары Наурыз мейрамын атап өтуге қатысты материалдарды қамтиды.

Бейнеқұжаттар арасында[19] 1989 жылы жасалған, көрнекті абайтанушы ғалым Қайым Мұхамедхановтың жеке қорынан алынған аудиожазбада «Наурыз мерекесінің шығу тегі туралы»[20], «Наурыз мерекесі қарсаңында өткен республикалық айтыс»[21] тақырыптары жайында әңгімелейді.

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейінің құрамындағы Қазақ мәдениеті

---

[17]Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігіне қарасты «Кино-фотоқұжаттар мен дыбыс жазбаларының орталық мемлекеттік архиві» республикалық мемлекеттік мекемесі.http://kfdz.kz/Fono

[18]Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігіне қарасты «Кино-фотоқұжаттар мен дыбыс жазбаларының орталық мемлекеттік архиві» республикалық мемлекеттік мекемесі.http://kfdz.kz/Foto

[19]Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігіне қарасты «Кино-фотоқұжаттар мен дыбыс жазбаларының орталық мемлекеттік архиві» республикалық мемлекеттік мекемесі.http://kfdz.kz/Fono

[20]Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігіне қарасты «Кино-фотоқұжаттар мен дыбыс жазбаларының орталық мемлекеттік архиві» республикалық мемлекеттік мекемесі.
«Наурыз мейрамының шығу тегі туралы». http://kfdz.kz/Kart_Fono.php?do=BrowSound&id_file=7599

[21]Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігіне қарасты «Кино-фотоқұжаттар мен дыбыс жазбаларының орталық мемлекеттік архиві» республикалық мемлекеттік мекемесі.
«Наурыз мейрамының шығу тегі туралы». Наурыз мейрамы қарсаңында өткен республикалық айтыс.http://kfdz.kz/Kart_Fono.php?id=579.

мұраларын зерттеу ғылыми-зерттеу институтына (ҒЗИ) қарасты «Қазақтардың дәстүрлі мәдениеті» бөлімі МЕММ-ны зерттеу, құжаттау және оның нәтижелерін баршаға қолжетімді ету бойынша белсенді жұмыс жүргізуде. 2021 жылы Қазақстан Республикасы Ұлттық музейінде (жалпы ауданы 647,7 шаршы метр) 8 тақырыптық бөлімнен тұратын және бейне–аудио мазмұны бар «Материалдық емес мәдени мұра» атты тұрақты тақырыптық экспозиция ашылды[22].

2022 жылы Ұлттық музей МЕММ жағдайы туралы екі ғылыми монография жарияланды:

«Солтүстік Қазақстан облысының материалдық емес мәдени мұрасы: экспедициялық зерттеулер». I том. Астана, 2022. 232 б. (ISBN 978–601–06–8974–9);

«Ақмола облысының материалдық емес мәдени мұрасы: кешенді экспедициялық зерттеулер». I том. Астана, 2022. 600 б. (ISBN 978–965–23–615–0).

Бұл еңбектер 2021–2022 жылдары жүргізілген музыкалық-этнографиялық экспедиция барысында жиналған материалдарды қамтиды. Жинақтарда МЕММ үлгілерінің сипаттамасы (күйлер, әндер, салттық әндер, жұмбақтар) және оларды сақтаушы 22 адамның (Тайынша, Уәлиханов, Мүсірепов аудандары) мәліметтері берілген. Еңбектер Қазақстан ұлттық электронды кітапханасында (ҚазҰЭК)[23] және Қазақстан Республикасы Ұлттық академиялық кітапханасында[24] ашық түрде қолжетімді.

Екінші томда Ақмола облысының 12 ауданындағы 183 МЕММ сақтаушыдан жиналған МЕММ үлгілері (күйлер, қара өлең, бата, жұмбақтар, жаңылтпаштар, тыйымдар) құжатталған. Жиналған материалдар ауыз әдебиеті мен оны жеткізу формалары, орындаушылық өнер түрлері, әдет-ғұрыптар, салт-дәстүрлер мен мерекелер, табиғат пен ғарышты тануға қатысты білім мен әдет-ғұрыптар домендеріне жатады. Бұл жинақ та Қазақстан ұлттық электронды кітапханасында (ҚазҰЭК)[25] және ҚР Ұлттық академиялық кітапханасында[26] ашық түрде қолжетімді.

«Бозоқ» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығының негізінде 2021–2023 жылдары дәстүрлі ғұрыптар мен мерекелердің қазіргі жағдайын зерттеуге бағытталған «Салт-дәстүр – мәдениеттің мәңгілік көрінісі: далалық Евразияның рәміздік капиталының ресурстары мен стратегиялары» атты ғылыми бағдарлама іске асырылды. Зерттеулер нәтижесінде:

- «Далалық Евразияның дәстүрлі ғұрыптары материалдық емес мәдени мұра ретінде: ресурстар және репрезентация стратегиялары» (2022) атты ғылыми семинар материалдары жинағы (ISBN 978–9965–23–609–9);
- «Дәстүрлі салт – мәдениеттің мәңгілік көрінісі: далалық Евразияның рәміздік капиталының ресурстары мен стратегиялары» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары жинағы (2023), (ISBN 978–9965–23–625–9);
- «Еуразия далалық әлемінің қымыз мейрамы: лейтмотив, жад және бірегейлік» атты монографиясы. Авт.: З.К. Сурағанова, Е.Н. Романова, З.Ж. Наурызбаева (2023), (ISBN 978–9965–23–627–3) жарық көрді.

Бұл жобаны ҚР Мәдениет және спорт министрлігі, ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Қазақстан ұлттық комиссиясының жанындағы Материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі ұлттық комитет, «Бозоқ» мемлекеттік тарихи-мәдени

---

[22]Қазақстан Республикасының Ұлттық музейі. Көрме қызметі.https://nmrk.kz/structure/exhibition–activities/

[23]Маулет, А. (2022). Солтүстік Қазақстан облысының материалдық емес мәдени мұрасы: экспедициялық зерттеулер. 1-том. Астана, 2022. – 232 б. https://kazneb.kz/en/bookView/view?brId=1662044

[24]Маулет, А. (2022). Нематериальное культурное наследие Северо-Казахстанской области: экспедиционные исследования. Том 1. Астана, 2022. – 232 С. https://nabrk.kz/bookView/view/?brId=1662044&simple=true&green=1

[25]Маулет, А. (2022). Ақмола облысының материалдық емес мәдени мұрасы: кешенді экспедициялық зерттеулер. 1-том. Астана, 2022. – 600 б.https://kazneb.kz/ru/bookView/view?brId=1662039&simple=true#

[26]Маулет, А. (2022). Ақмола облысының материалдық емес мәдени мұрасы: кешенді экспедициялық зерттеулер. 1-том. Астана, 2022. – 600 б. https://nabrk.kz/bookView/view/?brId=1662039&simple=true&green=1#

музей-қорығы бірлесіп ұйымдастырды. Конференцияға Әзербайжан, Бельгия, Италия, Қырғызстан, Польша, Ресей және Түркияның ғалымдары мен зерттеушілері қатысты. Халықаралық конференция туралы ақпарат ЮНЕСКО-ның сайтындағы Конвенцияның 20 жылдығына арналған бөлімде жарияланған[27].

«Қазіргі қымыз мейрамы дәстүрлері» атты еңбекте 2021 жылы Сарыарқа макроөңірінің (Ақмола, Ақтөбе, Шығыс Қазақстан, Қарағанды, Қостанай, Павлодар облыстары) аумағында жүргізілген этнографиялық экспедициялар барысында жиналған материалдар негізінде қазақтың қымызға қатысты мерекелік дәстүрлерінің қазіргі жай-күйі баяндалады. Экспедиция туралы мәліметтер www.facebook.com[28] және www.instagram.com[29] әлеуметтік желілерінде жарияланған.

Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік музейі де МЕММ-ді құжаттау және оның қолжетімділігін арттырумен айналысады. Мысалы, 2023 жылғы 13 қыркүйекте ЮНЕСКО-ның Алматыдағы Кластерлік бюросының қолдауымен Материалдық емес мәдени мұраны қорғау туралы Конвенцияның 20 жылдығына арналған фотокөрме ашылды. Көрме үш тақырыптық бөлімнен тұрды: Конвенция мен МЕММ туралы жалпы ақпарат; Дүниежүзілік мәдени және табиғи мұра туралы ақпарат; Орталық Азия елдері Адамзаттың материалдық емес мәдени мұрасының репрезентативтік тізіміне енгізген элементтер[30].

«Ұлытау» ұлттық тарихи-мәдени және табиғи музей-қорығының визит-орталығының ғылыми тұжырымдамасы (2020 ж.) бойынша әзірленген мұражай экспозициясының жетекші тақырыптарының бірі – «Ұлытаудың материалдық емес мәдени мұрасы». Бұл экспозициямен кез келген келуші таныса алады.

2023 жылғы 26 маусымда Алматы қаласында МЕММ-ді қорғау туралы Конвенцияның 20 жылдығына орай «Жинақталған библиографиялық және музейлік ресурстар негізінде жаңа ғылыми білім алу перспективалары» атты семинар өтті. Шараны МЕММ-ді қорғау жөніндегі Ұлттық комитет ҚР Сыртқы істер министрлігі мен ЮНЕСКО орталығының қолдауымен Орталық ғылыми кітапханада ұйымдастырды.

2023 жылдың 20 қыркүйегінде ЮНЕСКО-ның Халықаралық мәдениеттерді жақындастыру орталығы, Қазақстанның МЕММ жөніндегі Ұлттық комитеті және Қазақстан Республикасының Философия, саясаттану және дінтану институты бірлесе отырып, ЮНЕСКО-ның 2022-2029 жылдарға арналған орта мерзімді стратегиясы мен білім қоғамын қалыптастыру идеяларын жүзеге асыру мақсатында «Орталық Азияның материалдық емес мәдени мұрасы феноменіне философиялық көзқарас» атты IV халықаралық конференция ұйымдастырды.

Конференция барысында «Қазақтардың көшпелі өркениетінің жанды мұрасы: қазіргі жағдайы мен болашағы» сессиясында ұлттық тізімге енгізілген МЕММ элементтерінің қазіргі жай-күйі, оларды қорғайтын қауымдастықтар мен тасымалдаушылар туралы баяндамалар тыңдалып, қолдау мен қорғау шаралары бойынша ұсыныстар жасалды.

МЕММ-нің құжаттау жұмыстары ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі және ҚР Туризм және спорт министрлігі (ҚР ТжСМ) сияқты өзге де ведомстволардың қолдауымен

---

[27]UNESCO Intangible Cultural Heritage. (2023, 24 мая). Festive Ceremonial as a Manifestation of the Remembering Culture: Resources and Strategies of the Symbolical Wealth of the Steppe Eurasia. (Мерекелік рәсім есте сақтау мәдениетінің көрінісі ретінде: Дала Еуразиясының символдық байлығының ресурстары мен стратегиялары.). https://ich.unesco.org/en/activities/festive-ceremonial-as-a-manifestation-of-the-remembering-culture-resources-and-strategies-of-the-symbolical-wealth-of-the-steppe-eurasia-00295

[28]Bozoq Museum. (2021). «Бозоқ» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығы». («Государственный историко-культурный музей-заповедник »Бозок»). Facebook. https://www.facebook.com/bozoqmuseum

[29]Bozoq Museum. (2021). «Бозоқ» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығы». («Государственный историко-культурный музей-заповедник »Бозок»). Instagram. https://www.instagram.com/bozoqmuseum/

[30]UNESCO. (2023). Алматыда Материалдық емес мәдени мұраны қорғау туралы Конвенцияның 20 жылдығына арналған фотокөрме ашылды.. https://www.unesco.org/ru/articles/fotovystavka-posvyaschennaya-20-letiyu-konvencii-ob-okhrane-nematerialnogo-kulturnogo-naslediya

іске асырылады және МЕММ-ді қорғау саясатын жүзеге асыруға бағытталған шараларды қамтиды.

Мәселен, «Қазақстандық қоғамдық даму институты» (ҚҚДИ) 2020 жылы ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің қолдауымен «Азаматтық алаң» атты пікірталас алаңын ұйымдастырды; онда Наурыз мемлекеттік мерекесін тойлаудың жаңа тәсілдері[31], оны 14–22 наурыз аралығын қамтитындай етіп өткізудің жаңа регламенті ұсынылды[32]. 2021 жылы ҚҚДИ «Наурыз шуағы» көктемгі мерекесінің тұжырымдамасын әзірледі, онда 14–23 наурыз аралығын қамтитын 9 күндік тақырыптық шаралар тізбегі ұсынылды[33]. Бұл тұжырымдамада отбасылық дәстүрлер мен ұлттық бірлікті нығайту басты міндет ретінде көрсетілген. Тұжырымдамада Қазақстанның батыс өңірлерінде сақталған «Амал мерекесі» немесе «Көрісу күні» сияқты көне көктем мерекесінің дәстүрлері қамтылған; бұл дәстүрлер Қазақстанда көктемгі күн мен түннің теңелу мерекесін (XIX ғасырға дейін) тойлаумен байланысты.

2.4 САЯСАТ, СОНДАЙ-АҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ӘКІМШІЛІК ШАРАЛАР (11–14 КРИТЕРИЙЛЕР)

Бұл тақырыптық бағыт аясында мәдениет, білім беру және өзге де салалардағы саясаттың, құқықтық және әкімшілік шаралардың материалдық емес мәдени мұраны (МЕММ) сақтау, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу және дамыту ісіне тигізетін ықпалы қарастырылады. Атап айтқанда, бұл шаралардың тәжірибелік тұрғыда қолданылуы, олардың дәстүрлі ережелерге және МЕММ-ді жеткізудің қалыптасқан формаларымен сәйкестігіне ерекше мән беріледі.

11-критерий. Мәдениет саласындағы саясат, құқықтық және әкімшілік шараларда МЕММ-нің әралуандылығы, оны қорғаудың маңыздылығы қаншалықты ескеріліп, іс жүзінде қалай атқарылады

Егер мәдениет тұрақты дамудың экономикалық, әлеуметтік және экологиялық компоненттерінің қозғаушы күші ретінде танылатын болса, онда мәдени саясат Тұрақты даму мақсаттарына (ТДМ) ауқымды ықпал ете алады. Осы тұрғыдан алғанда, МЕММ-ді қорғау ауыл шаруашылығының тұрақты дамуы (ТДМ 2), денсаулық сақтау және әл-ауқат (ТДМ 3), суды үнемді пайдалану (ТДМ 6), биоәртүрлілік (ТДМ 15) және т.с.с. мақсаттарға жетуге үлес қоса алады. Бұл көрсеткішті ТДМ-ның 16.7-міндеттерін қолдауы ретінде қарастыруға да болады, онда «қоғамның барлық жіктері қатысатын, өкілетті органдардың жауапты ету және есеп беріп, шешім қабылдауын қамтамасыз ету» және ТДМ-ның тұрақты даму үшін саясатты соған сай үйлесімді жүргізу қажет 17.14-міндеттеріне де сәйкес келеді. Барлық көрсеткіштер сияқты, бұл көрсеткіш те ТДМ-ның 11.4 міндетіне – «әлемдік мәдени және табиғи мұраны қорғау мен сақтау жөніндегі күш-жігерді жандандыру» мақсатына сәйкес келеді.

Қазақстан материалдық емес мәдени мұраны қорғау мәселесіне байыппен қарайтынын көрсететін МЕММ саласындағы стратегиялар мен жоспарларды әзірлеу

---

[31]«Қазақстандық қоғамдық даму институты» КеАҚ. (2020). «Наурыз мейрамын» атап өтудің жаңа тәсілдері туралы. https://ru.kipd.kz/article/o–novyh–podhodah–po–prazdnovaniyu–nau

[32]«Қазақстандық қоғамдық даму институты» КЕАҚ. (2020). Сарапшылар Наурыз мейрамын атап өтудің жаңа тәсілдерін ұсынды.. https://ru.kipd.kz/article/eksperty–predlozhili–novye–podhody–pr

[33]Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі, «Қазақстандық қоғамдық даму институты «Рухани жаңғыру» КЕАҚ. (2021). «Наурыз шуағы» көктем мерекесін атап өтудің тұжырымдамасы. https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.gov.kz%2Fuploads%2F2021%2F3%2F18%2Fc07ad061ffafedc2726ceb723286ef8c_original.185735.docx&psig=AOvVaw1RKhO1vZpaYmSW1GWyk6X3&ust=1732207362343000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CAQQn5wMahcKEwjwqtyWoOuJAxUAAAAAHQAAAAAQBA

және іске асыруда белсенділік танытып отыр. Бұл бастамалар ұлттық, әрі өңірлік деңгейлерде жүзеге асып, жергілікті қауымдастықтарды тартуға ерекше көңіл бөлінеді.

Қазақстанда МЕММ-ге қатысты бірқатар шаралар, бағдарламалар мен стратегиялар қабылданған. Мысалы, 2006 жылы қабылданған «Мәдениет туралы» Қазақстан Республикасы Заңы (2008–2024 жылдары бірқатар толықтырулар енгізілген) МЕММ-ді қорғау мен жеткізудің қажеттігін айқындайды. Заңда мәдени әралуандылықты қолдау мен мәдени үлгілерді қорғауға арналған арнайы баптар бар. Маңызды бастамалардың бірі – 2023 жылғы 28 наурызда №250 ҚР Үкіметінің қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2023-2029 жылдарға арналған мәдени саясат тұжырымдамасына материалдық емес мәдени мұра аспектілерінің енгізілуі. Бұл МЕММ мәселелерін мемлекеттік саясатқа интеграциялауға мүмкіндік берді[34].

«Рухани жаңғыру» (2017 ж.) бағдарламасын іске асыру барысында да мәдени мұраны (соның ішінде МЕММ-ді) сақтауға бағытталған ауқымды жұмыстар атқарылды. Бағдарлама аясында мәдени мұраны сақтауға және ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге бағытталған жүйелі жұмыстардың көрсеткіші болған дәстүрлі өнер мен қолөнерді дәріптеу жобалары, тарихи-мәдени ескерткіштерді сақтау шаралары, шетел архивтеріндегі тарихи құжаттарды іздеп табу және зерттеу жұмыстары, ұлттық спорт түрлерін насихаттау іс-шаралары жүзеге асырылды.

2020 жылдан 2025 жылға дейінгі мәдени дамудың ұлттық стратегиясы бекітілді, онда МЕММ-ны қорғау және насихаттау бойынша нақты қадамдар, сондай-ақ білім беру бағдарламалары мен қоғамдық өмірге МЕММ-ны үйлестіруге арналған жергілікті жерлердегі жобаларды қолдау шаралары көзделеді.

Ұлттық стратегияларды тәжірибе барысында жүзеге асыру мақсатында, өңірлік әкімдіктер мен мәдениет мекемелері жергілікті дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды сақтауға арналған іс-шаралар мен фестивальдер ұйымдастырады.

Сондай-ақ жергілікті бастамалар мен бағдарламалар аясында МЕММ-нің әртүрлі элементтерін (мысалы, дәстүрлі қолөнер мен көркемөнер тәжірибелерін) қорғаумен айналысатын ҮЕҰ мен қауымдастықтар белсенді жұмыс істейді. Қауымдастықтар деңгейінде музыка, би, қолөнер сияқты өнердің дәстүрлі түрлерін насихаттайтын әртүрлі фестивальдер мен байқаулар өткізіледі. Бұл шаралар ҮЕҰ мен жергілікті мәдени орталықтармен бірлесіп ұйымдастырылып, мемлекеттік саясаттың практикалық іске асырылуын қамтамасыз етеді.

Мектептер мен университеттер сияқты білім беру мекемелерінде МЕММ-ді оқып-үйренуге арналған курстар енгізіліп, жас ұрпақтың мәдени әралуандылыққа құрметпен қарауға деген көзқарас қалыптастырылады.

Қазақстанда ұлттық тізімге, сондай-ақ ЮНЕСКО-ның Репрезентативтік тізіміне енген немесе енгізуге жоспарланған МЕММ элементтерін қорғау үшін мемлекеттік деңгейде қаржылай және техникалық қолдау көрсетіледі. ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі мен «Ұлттық мемлекеттік ғылыми-техникалық сараптама орталығының» мәліметтері бойынша, 2018–2023 жылдары этнография саласы бойынша 20 ғылыми жоба гранттық қаржыландыру аясында жүзеге асырылды. Сондай-ақ 2018–2023 жылдары мәдениеттану саласында гранттық және бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру шеңберінде 55 ғылыми жоба іске асырылды[35].

Мысалы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті 2018–2020 жылдары «Туған ел» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру контексінде «Қазақстан композиторлары шығармаларының көркемдік-орындаушылық интерпретациясының этномәдени аспектілері» атты іргелі зерттеу жобасына грант алды. Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері

---

[34]Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі. (2023). Қазақстан Республикасының 2023–2029 жылдарға арналған мәдени саясат тұжырымдамасын бекіту туралы. Әділет: Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000250/info

[35]2024 жылы ЮНЕСКО-ға Мерзімдік есепті дайындау барысында сарапшылардың мемлекеттік органдармен кездесулері кезінде алған деректер.

университеті 2018–2020 жылдары «Қазіргі Қазақстанның мәдени кодтары (әдеби және медиадискурстар)» тақырыбындағы іргелі зерттеу жобасын жүргізуге грант иеленді. М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты 2020–2022 жылдарға арналған мемлекеттік грант аясында «Ұлы даланың ойындары (ойын фольклоры): ұлттық ойындардың теңдесі жоқ мәдени құбылыс ретіндегі қоғамдық сананы жаңғыртудағы функциясы» атты зерттеуіне қолдау алды.

12-критерий. Білім беру саласындағы саясат, құқықтық және әкімшілік шараларда МЕММ-нің әралуандылығы және оны қорғаудың маңызы қаншалықты ескеріліп, тәжірибе жүзінде іске асырылуда

Конвенцияда білім беру МЕММ-ді құрметпен қарауды қамтамасыз ету және оның маңызын ұғындыру (1-бап), сондай-ақ МЕММ-ді қолдау арқылы оны қорғаудың (2.3-бап) маңызды құралы ретінде айрықша аталады. Конвенцияның 14 (а)-бабында «тиісті қауымдастықтар мен топтарға арналған білім беру және кадрларды даярлау саласындағы нақты бағдарламалар» қабылдау қажеттігі айтылып, олардың «материалдық емес мәдени мұраны құрметтеуді қамтамасыз етуге және оның қоғамдағы орнын нығайтуға» септігі тиетіні баса көрсетіледі. МЕММ саласындағы тиімді де тұрақты білім беру бағдарламалары мен іс-шараларды әзірлеуге, іске асыруға және атқаруға мүмкіндік беретін тиісті саясатпен қатар, құқықтық және әкімшілік шаралардың жасалуы аса маңызды.

Қазақстанда білім беру саласында МЕММ-нің танылуын, құрметтелуін және оның қоғамдағы рөлін арттыруға бағытталған саясатты, сондай-ақ құқықтық және әкімшілік шараларды әзірлеу және іске асыру ісіне белсенді қадамдар жасалады. Солардың бірі – 2013 жылы бекітілген «Қазақстан Республикасындағы материалдық емес мәдени мұраны қорғау және дамыту тұжырымдамасы». Бұл құжат МЕММ өміршеңдігін қамтамасыз етуге арналған іс-шараларды айқындайды; оның ішінде МЕММ элементтерін анықтау, құжаттау, зерттеу, сақтау, қорғау, дәріптеу және мәдени құндылықтарды ресми және бейресми білім беру арқылы жеткізу сияқты қадамдар қарастырылған[36]. 2023 жылы 2023–2029 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының мәдени саясат тұжырымдамасы бекітілді, онда мәдени мұраны сақтаудың маңыздылығына ерекше назар аударылған. Тұжырымдамада халықтың ұлттық тарих пен мәдениетке деген қызығушылығын арттыру, сондай-ақ түрлі деңгейдегі білім беру бағдарламаларына МЕММ-ді кіріктіру шаралары қамтылған. Бұл тұжырымдамалар мемлекеттік бағдарламалар мен бастамалар арқылы қолданысқа енгізіледі.

2023 жылғы ғылыми және ғылыми-техникалық жобаларды гранттық қаржыландыру бойынша ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің конкурстық құжаттамасында «Елдің зияткерлік әлеуеті» басым бағыты аясында «Қазақстанның рухани киелі жерлері. Қазақстанның сакралды географиясы. «Өлкетану», «Тіл білімі, әдебиеттану және фольклористика», «Мәдениет пен өнер саласындағы пәнаралық зерттеулер. Қазақстанның креативтік индустриялары», «Қазақстан қоғамының рухани жаңғыруы», «Қазақстан қоғамының тұрақты дамуын қамтамасыз етудің гуманитарлық аспектілерін зерттеу және идеялық платформасын қалыптастыру», «Жалпыұлттық бірлік, дәстүрлер мен діндер диалогы» сияқты арнайы ғылыми бағыттар белгіленген.

Жоғары білімнің аталған бағыттарының мазмұнын талдау барысында МЕММ элементтерінің кейбірі академиялық пәндер, зерттеу және сыныптан тыс жұмыстар, қосымша білім беру және элективті курстар арқылы пайдаланылатыны, енгізілетіні анықталды. Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің филология факультетінде заң талабына сай МЕММ-ді қорғау жөнінде әкімшілік және құқықтық шаралар қолданылады. Мәселен, факультет жанындағы «Қазақ халқының рухани

[36]Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі. (2013). Қазақстан Республикасындағы материалдық емес мәдени мұраны қорғау және дамыту тұжырымдамасы туралы. Әділет: Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300000408

мұрасын зерттеу» институты қазақ халқының рухани мұрасын насихаттауға, көрсетуге, жинақтауға және сақтауға арналған ғылыми конференциялар, жобалар мен дөңгелек үстелдер ұйымдастырады.

Аталған жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларын талдау нәтижесінде, кейбір МЕММ элементтері академиялық пәндер, ғылыми-зерттеу және оқудан тыс іс-шаралар, қосымша білім беру, элективті курстар арқылы енгізіліп, белсенді қолданып жатқаны анықталды. Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің филология факультетінде МЕММ-ді қорғау мақсатында заң талаптарына сәйкес әкімшілік және құқықтық шаралар қабылдануда. Осы факультетте құрылған «Қазақ халқының рухани мұрасын зерттеу» институты қазақ халқының рухани мұрасын насихаттау, жарыққа шығару, жинау және сақтау бойынша ғылыми конференциялар, жобалар мен дөңгелек үстелдер ұйымдастырып келеді.

Тарих ғылымдарының кандидаты Л.П. Турова «XX–XXI ғасырлардағы Шығыс Қазақстан өлкетануы» атты оқу құралын шығарды, онда Шығыс Қазақстандағы өлкетанудың XX–XXI ғасырлардағы дамуы сипатталып, Семейдегі Ресей география қоғамының филиалы мен Қазақстанды зерттеу қоғамының, облыстық, қалалық, мектеп музейлері мен архивтердің рөлі мен қызметі айтылады. Еңбекте өлкетанушылардың ғылыми-зерттеу жұмыстарының қазақ халқы мен аймақтағы басқа да этностардың мәдениеті, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары туралы білімді дәріптеудегі маңызы көрсетілген.

Абай атындағы ҚазҰПУ-да мәдени мұра және ұлттық тәрбие саласында бірқатар орталықтар ашылған: Оразалы Досбосынов атындағы Жас ақындар орталығы, «Хәкім Абай» ғылыми-зерттеу орталығы, «Айтылған тарих» зертханасы, Немат Келімбетов атындағы Түркология орталығы, «Латын» ғылыми-тәжірибелік зертханасы. Бұл орталықтардың ғылыми қызметі МЕММ-нің түрлі салаларын зерттеп, насихаттауға бағытталған. 2019 жылы Жастар жылы аясында 20–21 қарашада суырып салма ақын Оразалы Досбосыновтың туған күніне орай, Абай атындағы ҚазҰПУ-де «Ақынның сөзі жетер сан ғасырға...» атты жас ақындар айтысы өтті. Байқауға Алматыдағы бес жетекші жоғары оқу орнынан 20-дан астам жас ақын қатысты.

13-критерий. Мәдениет пен білім беруден өзге салалардағы саясатта, құқықтық және әкімшілік шараларда МЕММ-нің әралуандылығы және оны қорғаудың маңызы қаншалықты ескеріліп, тәжірибе жүзінде іске асырылуда

Конвенцияда әрбір мемлекетке «Материалдық емес мәдени мұраның қоғамдағы рөлін арттыруға бағытталған және бұл мұраны қорғау шараларын жоспарлау бағдарламаларына қосатын жалпы саясат қабылдау» міндеттеледі (13(а)-бап). Бұл критерий мәдениет пен білім беру саласынан өзге салаларда (мысалы, ауыл шаруашылығының тұрақты дамуы (ТДМ 2), денсаулық және әл-ауқат (ТДМ 3), суды тұрақты пайдалану (ТДМ 6), биоәртүрлілік (ТДМ 15) т.б.) МЕММ-ны қорғау шараларының қамтылуына және қолданылуына бағытталады.

Қазақстанда бұл мақсаттар келесі шаралар арқылы іске асады:

Қолданыстағы ұлттық және аймақтық және аймақтық стратегиялар, мәдени мұраны сақтау мақсатында, МЕММ-ге ие қауымдастықтардың құқықтары мен дәстүрлерін құрметтеу қажеттілігі туралы ережелерді қамтиды. МЕММ-ді дамыту саласындағы бағдарламаларды жоспарлау және жүзеге асыру кезінде осы дәстүрлерді ұстанатын қауымдастықтардың пікірлері мен белсенді қатысуы ескеріледі. Бұл олардың мәдени элементтерін пайдалану мен эксплуатациялаудан сақтануға көмектеседі. Мәдени және білім беру мекемелері аясында МЕММ-ді зерттеу, сақтау және танымал ету кезінде этикалық принциптерді сақтауды реттейтін кәсіби стандарттар мен кодекстер әзірленеді. Бағдарламалар барлық мүдделі тараптың, оның ішінде маргиналды топтар, әйелдер мен жастардың МЕММ-ді сақтау мен тарату процесіне тең қатысуы үшін жағдайлар жасауға бағытталған.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасы тұрақты даму және инклюзивті көзқарас контексінде ұлттық мәдени дәстүрлерді сақтау мен ілгерілетуге қатысты ережелерді қамтиды. Ол мәдени мұраның әлеуметтік тұтастықтың элементі ретіндегі маңыздылығына назар аударады. Қоршаған орта саясаты аясында табиғи және мәдени мұра арасындағы байланыстарға, оның ішінде ресурстарды тұрақты басқаруға ықпал ететін дәстүрлі білім мен тәжірибеге ерекше көңіл бөлінеді. Заңнамалық актілер барлық халық тобының, оның ішінде этникалық азшылықтар мен осал топтардың МЕММ-мен байланысты жобаларға қатысуына тең мүмкіндік қамтамасыз етеді. Білім беру жүйесіне экологиялық және мәдени хабардарлыққа байланысты элементтер енгізіліп, тұрақты даму мен МЕММ-ді қорғауға ықпал етеді.

Табиғи апаттар немесе қарулы қақтығыстар жағдайында әрекет етуге бағытталған шаралар мен саясат материалдық емес мәдени мұраны қорғауды және оның зардап шеккен халықтың өміршеңдігі үшін маңыздылығы ескерілуі қажет.

Қазақстан Республикасының заңнамасы, оның ішінде «Мәдениет туралы», «Азаматтық қорғаныс туралы» және «Төтенше жағдай туралы» Заң табиғи апат пен төтенше жағдай кезінде материалдық емес мұраларды қоса алғанда мәдени мұра объектілерін қорғау мәселелерін реттейді. Қазақстан ЮНЕСКО және басқа да халықаралық ұйымдармен бірлесіп, дағдарыс жағдайында МЕММ-ді қорғау механизмдерін әзірлеуде, 2003 жылғы Конвенцияның басшылық принциптерін енгізу бойынша жаһандық бастамаларға қатысады. Апаттан кейін қалпына келтіру жұмысы кезінде мәдени элементтер, мысалы, әдет-ғұрып, дәстүрлі қолөнер және ауызша дәстүрлер қауымдастықтарды қалпына келтіру бағдарламаларына енгізіледі. Олар әлеуметтік тұтастықты нығайту және қалыпты өмірге оралу тәсілі ретінде қарастырылады. Бұл шаралар МЕММ-нің жапа шеккен халықтың әлеуметтік және мәдени тұрақтылығын қалпына келтірудегі маңыздылығын айқындайды.

МЕММ-ді сақтауға және оның орнықты, инклюзивті дамуын қамтамасыз ету үшін экономикалық қызметке интеграциялауға ықпал ететін шаралар қабылдау:

Қазақстан Республикасының «Мәдениет туралы» Заңы экономикалық белсенділік және тұрақты даму үшін маңызды құрал саналатын дәстүрлі қолөнер, өнер және білімді қоса алғанда МЕММ-ді сақтау мен танымал етудің маңыздылығын көрсетеді.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасы мен басқа да бастамалар аясында дәстүрлі білім иелерін, қолөнершілерді қолдау және оларды экономикаға интеграциялау арқылы жаңа жұмыс орындарын құру, туризмді дамыту және жергілікті брендтерді ілгерілету ерекше назарға алынған. МЕММ тасымалдаушылары, практиктері мен қауымдастықтарын тарту арқылы этно және мәдени туризмді дамыту инклюзивті экономикалық дамудың маңызды құралына айналды. Дәстүрлі қолөнер, музыка және билерді туристік бағдарламаларға енгізу олардың сақталуын ғана емес, сонымен қатар жергілікті қауымдастықтар үшін экономикалық мүмкіндіктердің қалыптасуын қамтамасыз етеді. Қазақстан ЮНЕСКО-мен белсенді түрде ынтымақтасып, МЕММ-ді тұрақты экономикалық дамудың маңызды элементі ретінде қорғау концепциясын ілгерілетуді қолға алды, себебі халықаралық форумдар мен семинарларда МЕММ-нің экономикалық интеграциясының табысты мысалдары талқыланады. Бұл шаралар тек мәдени әртүрлілікті сақтау ғана емес, сондай-ақ ауылдық өңірлер мен осал топтар арасында әлеуметтік және экономикалық инклюзия үшін жағдайлар қалыптастыруға да ықпал етеді.

Елде МЕММ-ді сақтау үшін қолайлы қаржылық жағдайлар жасау мақсатында шаралар қабылдануда. Мемлекет Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы арқылы ҮЕҰ жобаларына, МЕММ-ді сақтау және ілгерілетуге бағытталған мемлекеттік гранттық қаржыландыру ұсынады[37]. Қолдау шараларына ұйымдар тарапынан іс-шаралар ұйымдастыру, оқыту бағдарламаларын өткізу және МЕММ-ді насихаттау мақсатында іске асыруға көмектесуді қамтиды.

[37]«Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы» (2025). КЕАҚ «Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы» ресми сайты. https://cisc.kz/

Сонымен қатар ҚР МАМ қолдауымен Қазақстанның кәсіби шығармашылық ұжымдары мен жеке өнер қайраткерлеріне шығармашылық жетістіктері мен кәсіби табыстары үшін «Ұмай»[38] сыйлығы беріледі. Бұл сыйлық театр, хореография, музыкалық-орындаушылық, бейнелеу және сәндік-қолданбалы өнер саласындағы жетістіктері үшін тағайындалады.

Мемлекет дәстүрлі қолөнершілерге, мәдени мұра саласында жұмыс істейтін шеберлерге қолдау көрсетеді, бұл МЕММ-ді экономикалық айналымға енгізуге мүмкіндік береді. Қолдау «Атамекен»ҰКП қолдауымен «Бастау» жобасы аясында жүзеге асырылады. Соңғы 4 жылда 150 мыңнан астам адам (оның 52%-ы әйелдер) микро және шағын бизнес негіздерін оқып, 2000-нан астам қолөнер жобасы іске асты[39].

14-критерий. Саясат, құқықтық және әкімшілік шаралар дәстүрлі құқықтарды, әсіресе МЕММ тәжірибесі мен тасымалына қатысты қабылданған тәжірибелер мен таныту тәсілдерін қаншалықты құрметтейді

Бұл көрсеткіш Конвенцияның «Материалдық емес мәдени мұраны қорғауды жоспарлау бағдарламаларына қосудың» маңыздылығы туралы айтылатын, 13(a)-бабына сай келеді. Дүниежүзіндегі көптеген ел дәстүрлі құқықтарды, қабылданған тәжірибелер мен таныту тәсілдерін өздерінің кең ауқымды құқықтық, саяси шеңберіне біріктіруді пайдалы деп есептейді, себебі бұл интеграция теңдік пен азаматтардың қатысуын арттыратынын байқаған. МЕММ бөлігі ретінде қауымдастықтар мен топтарда мойындалған дәстүрлі жүйелер тұрақты дамудың маңызды ресурсы. Байырғы халықтарға қатысты Біріккен Ұлттар Ұйымының байырғы халықтар құқығы туралы Декларациясы (31-бап) олардың «мәдени мұраларын, дәстүрлі білімдері мен дәстүрлі мәдени көріністерін сақтау, бақылау, қорғау және дамыту құқығына», сондай-ақ олармен байланысты зияткерлік меншікке ерекше ден қояды. Көптеген ел, халықаралық ұйымдар сот төрелігін жүзеге асыру және дауларды шешу үшін тарихи қалыптасқан дәстүрлерін енгізді. Сонымен қатар БҰҰ биологиялық әртүрлілік туралы конвенциясының 8(j)-бабы биологиялық әртүрлілікті қамтамасыз ету үшін байырғы және жергілікті қауымдастықтардың білімі, тәжірибесі мен жаңалықтары маңызды екенін атап өткен.

Қазақстанда практикалық танытушы, таратушы, сондай-ақ олардың қоғамдастығына материалдық емес мәдени мұраларын коммерциялық және өзге де мақсатта пайдалануға жол бермес үшін зияткерлік меншік құқықтары мен жеке өмір сүру құқығын қоса алғанда, құқықтық қорғаудың біршама нысаны ұсынылады. «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы дәстүрлі білім мен практика негізінде құрылған объектілерді қорғауды көздейді. Бұл практикалық танытушы мен таратушыға МЕММ-нің белгілі бір элементтерін авторлық құқық объектілері ретінде тіркеуге мүмкіндік беріп, оларды рұқсатсыз пайдаланудан қорғайды.

МЕММ-ді коммерциялық мақсатта пайдалану қауымдастық пен практикалық танытушылардың келісімін талап етеді. Бұл шара мұраны коммерцияландырудың алдын алуға бағытталған.

Қазақстан мәдени мұраны қорғау жөніндегі жаһандық күштің бір бөлігі ретінде зияткерлік меншікке байланысты мәселелерді қоса алғанда, МЕММ қорғауды қамтамасыз ету үшін ЮНЕСКО-мен бірлесіп жұмыс істейді. Бұл шаралар МЕММ таратушыларының құқығын сақтауға және олардың мәдени тәжірибелерін теріс

---

[38]«Астана Опера» АҚ. (2022). «Umai» 2022 ұлттық сыйлығы.. https://astanaopera.kz/premiya-umai-2022

[39]«Атамекен». (2024, 11 наурыз). АҚШ елшілігі мен «Атамекен» қолөнер және әйелдер кәсіпкерлігін қолдау бойынша бірлескен жобаны іске қосты. «Атамекен». https://atameken.kz/ru/news/43553-posol-stvo-ssha-i-atameken-zapuska-yut-sovmestnyj-proekt-po-podderzhke-remeslennichestva-i-zhenskogo-predprinimatel-stva

пайдаланудан сақтауға көмектеседі.

Қазақстанда ішкі саясат пен құқықтық шаралар материалдық емес мәдени мұра (МЕММ) тәжірибесі мен таратуға қажетті қауымдастықтар мен экожүйе топтарының дәстүрлі құқықтарының маңыздылығын мойындайды. Мәселен, «Қоршаған ортаны қорғау туралы» және «Мәдениет туралы» Заңды қоса алғанда, Қазақстанның экологиялық және мәдени заңнамасы шеңберінде МЕММ-ге байланысты дәстүрлі білім, әдет-ғұрып пен салт-дәстүрлерді сақтау үшін аса маңызды экожүйелерді қорғау қажеттігі көрсетіледі. Қауымдастықтар мен топтарға дәстүрлі тәжірибелерімен байланысты ресурстарды, атап айтқанда жайылымдар, ормандар, су айдындары мен МЕММ таралуына маңызды рөл атқаратын басқа да табиғи нысандарды пайдалану құқығы беріледі. Қазақстан МЕММ үшін қажет табиғи ресурстармен байланысты қауымдастықтардың дәстүрлі құқығының сақталуын қамтамасыз ету үшін ЮНЕСКО сияқты халықаралық ұйымдармен ынтымақтасады. Бұл шаралар табиғи ресурстар мен мәдени мұраны қорғау арасындағы тепе-теңдікті сақтауға, сондай-ақ белгілі бір экожүйеге қол жеткізуі маңызды қауымдастықтардың дәстүрлі өмір салтын қолдауға бағытталған.

Қазақстанда ішкі саясат пен құқықтық шаралар даулардың алдын алуға және жанжалдарды бейбіт жолмен шешуге ықпал ететін МЕММ практикасын, ұсынымдарын және алдын алу көріністерін мойындайды. Айтыс (ауызша поэтикалық сайыс) және медиациялық ғұрыптар (мысалы, дауларды шешудегі дәстүрлі би төрелігі) сияқты таныту тәсілдері қақтығыстардың алдын алу мен шешудің мәдени тетіктері ретінде қарастырылады. Түрлі топтар арасындағы бейбітшілік пен түсіністікті сақтауға бағытталған МЕММ элементтері білім беру бастамаларына біріктіріледі. Мысалы, жанжал шешудің дәстүрлі тәсілдерін оқыту кейбір университеттік курстарға енгізілген. Заңнама, оның ішінде «Мәдениет туралы» Заң әлеуметтік байланыстарды нығайтып, жанжалдардың алдын алуға ықпал ететін МЕММ нысандарын қорғауға аса ден қояды. Қазақстан ЮНЕСКО-ның тұрақты бейбітшілік пен мәдениетаралық диалогқа ықпал ететін, МЕММ элементтерін қамтитын, татуласу мен үйлесімділікке бағытталған дәстүрлі мерекелер мен рәсімдер сияқты жобаларына қатысады. Мұндай шаралар МЕММ-нің бірлік орнату құралы ретіндегі рөлін нығайтуға, сондай-ақ мәдениетаралық және этносаралық өзара түсіністікке ықпал етуге көмектеседі.

2.5 МЕММ РӨЛІ МЕН ҚОҒАМДА ҚОРҒАЛУЫ
(15-16 КРИТЕРИЙЛЕР)

Материалдық емес мәдени мұраның маңыздылығы мен құндылығы ұрпақтар арасындағы байланысты нығайтуға, қоғамда өзін-өзі құрметтеу мен өзара сыйластықты дамытуға ықпал ететін мәдени бірегейліктің негізінде жатыр. Қауымдастықтардың да, жалпы қоғамның да оны мойындауы дәстүрлі білімді сақтауға, ұрпаққа таратуға, мәдени әртүрлілікті нығайтуға және әлеуметтік ауызбіршілікті дамытуға мүмкіндік береді. Мұраны қорғау мәселелерін жоспар мен бағдарламаларға қосу мәдени мұраны өткеннің меншігі деп қана емес, сонымен қатар түрлі мәдениетті құрметтеуге, үйлесімді қоғамды қалыптастыруға ықпал ететін жанды мұра ретінде қарастыратын тұрақты қауымдастықтарды құрушы рөлін айқындайды.

15-критерий. МЕММ-нің және оны қорғаудың маңыздылығын тиісті қауымдастықтар, топтар және жеке тұлғалар, сонымен қатар жалпы қоғам қаншалықты мойындайды

Бұл көрсеткіш МЕММ-нің қоғамдағы маңыздылығын атап, құқық қорғау мен әлеуметтік әділеттіліктің пәрменді аспектілерін қамтып, адамдардың тұрақты дамуы мен әл-ауқатына қалай ықпал ете алатынын көрсетеді. Конвенцияда «қоғамдағы

материалдық емес мәдени мұраның рөлін арттыруға және осы мұраны қорғауды жоспарлау бағдарламаларына енгізуге бағытталған жалпы саясатты» қабылдау туралы сөз қозғалады (13 (а)-бап. Дегенмен саясат қалыптастыру мен дамуды жоспарлау абстрактілі әрекет емес екенін есте сақтаған жөн, олар бағдарламалар мен іс-шаралар тізіміне енгіп, жүзеге асырылған кезде ғана тиісті нәтижеге қол жеткізе алады.

МЕММ ұлттың мәдени бірегейлігінің қайнар көзі және ұрпақтарды байланыстырушысы ретінде қазақ қоғамында маңызды рөлге ие. Ол белгілі бір географиялық және климаттық жағдайларда адамдардың өмір сүру тәжірибесін жинақтап, этностың қайталанбас ерекше бейнесімен астасады. МЕММ-нің спорттық ойындарын, саят құстарымен аңға шығу, зергерлік және қолданбалы өнер (киіз үйдің безендірілуі, киім, киіз үй) түрлерін тұрақты дамуға ықпал ететін, әл-ауқатты арттырушы құрал ретінде қолдануға болады. Музыкалық-поэтикалық өнердің жекелеген түрлері (домбырамен ән айту, айтыс) ғана емес, сонымен қатар таратушылардың әл-ауқатын арттыру негізі бола алады. Экологияға келер болсақ, қазақ мәдениетінде табиғатты қорғауға бағытталған сенімдер бар деп болжауға болады, атап айтқанда, күй, жыр мен әндер қоршаған ортаны қадірлеуді дәріптеу үшін қолданылады. Мысалы, «Ақсақ құлан» сияқты күйді адам мен табиғат үйлесімінің айқын көрінісі ретінде түсінуге болады, олар табиғи ресурстардың маңыздылығына қатысты түсінікті арттыруға көмектеседі. Күйлердің мазмұны белгілі бір сюжет не бір күйді сипаттаумен шектелмейді. Дәстүрлі музыканың көне негізі – барлық тіршілік иесінің – адам мен табиғаттың дыбыстар арқылы бірігуі. Мұндай жағдайларда күйдің сырлы әуені көбіне тыңдаушыларды табиғи мұраны сақтауға шақырады.

Күй Қазақстанның түрлі этникалық тобының бірлігіне арналған фестиваль мен кездесулерде жиі орындалады. «Көрұғлы» сияқты композициялар бейбітшілік пен өзара түсіністік идеяларын жеткізе алады. Бұл күйдің пайда болуы оғыз тайпаларымен (IX–XI ғасырдағы түрікмен, түрік және Әзербайжан халықтарының құрамында) байланысты. Осымен аттас эпос бар. Тарихи тұрғыдан қазақтар оғыздардың мәдени дәстүрлерін мұра етті. Қалыпты өмірде және сахнада Көрұғлы күйі жиі орындалады, Қармақшы өңірінің дәстүрінде Көрұғлы жыры/эпосы құрметті орынға ие. Осындай іс-шараларда күйлерді орындау түрлі мәдени қауымдастық өкілдері арасында қарым-қатынас орнатуға көмектеседі.

2006 жылдан бері Қызылорда облысында түркі тілдес елдердің дәстүрлі музыкалық өнерін біріктіретін «Қорқыт және Ұлы дала сазы» атты халықаралық фестивалі өткізіледі. Іс-шараға Түркия, Алтай, Тыва, Хакасия мен Саха Республикаларынан, Әзербайжан, Өзбекстан, Түрікменстан, Қырғызстан мен Қазақстаннан бірқатар дәстүрлі музыканттар қатысады. Фестивальдің негізгі мақсаты – дәстүрлі музыканы, Қорқыт ата мұрасын насихаттау және түркітілдес халықтардың байланысын арттыру. Бұл материалдық емес мәдени мұраны құрметтеуге және тұрақты даму ресурстарын нығайтуға ықпал етеді. 2023 жылы осы тақырып төңірегінде ірі ғылыми-тәжірибелік конференция өткізілді[40].

Мұндай фестивальдар дәстүрлі музыка тыңдаушылар/қауымдастықтардың тұтас буынын тәрбиелейді және өзара түсіністік пен шығармашылық қарым-қатынас рухын нығайтады.

Қазақстанның әртүрлі облысында дәстүрлі қолөнерді насихаттау бойынша іс–шаралар өткізіледі: жәрмеңке, көрме және шеберлік сыныптары. Дәстүрлі спорт түрлерінен (ат спорты (бәйге, т.с.с.), асық, тоғызқұмалақ және т.б.) жарыс өткізіледі. 2022 жылы алғаш «Ұлы дала жорығы» атты республикалық бәйге-марафоны өтті[41].

Мектептер мен университеттерде домбыра тарту, эпос орындау мен дәстүрлі өнер тарихын зерттеу бойынша таңдау пәндері ұйымдастырылады. Бұл жас ұрпаққа

---

[40]Ли Юрий. (2019, 1 қазан). Қорқыт және Ұлы дала әуендері. «Казахстанская правда». https://kazpravda.kz/n/korkyt–i–melodii–velikoy–stepi–8s/

[41]«Қызылординские вести». (2022). «Ұлы дала жорығы» байге-марафоны өз мәресіне жетті. https://kzvesti.kz/sport/zavershilsja–bajge–marafon–ly–dala–zhory–y–68929/

тарихи тамырына құрметпен қарауға көмектесіп, қазақ мәдениетінің бірегейлігін танытады. Дәстүрлі өнерді зерттеу мен насихаттауды қолдауға арналған Материалдық емес мәдени мұраны сақтау жөніндегі республикалық орталық құрылса, бұл жұмысты Қазақстанда тереңірек жүргізіп, жетілдіруге және нақты даму мақсаттарына қарай мол табысқа жетуге болады. МЕММ-ді қорғау қызметін сапалы орындау материалдық емес мұра мен оның таратушыларына құрмет көрсетуді арттыру үшін өте маңызды және оны сақтауға ықпал етеді.

16-критерий. МЕММ-ді қорғау маңыздылығы өзін-өзі құрметтеуге және өзара сыйластыққа ықпал ететін инклюзивті жоспар мен бағдарламалар шеңберінде қаншалықты ескерілді

Бұл көрсеткіш Материалдық емес мәдени мұраны қорғаудың этикалық принциптерінде баяндалған Конвенцияның негізгі қағидаттарымен тікелей байланысты.

Конвенцияның «қауымдастықтар, топтар және жеке тұлғалар арасындағы өзара сыйластық» талабы (2.1-бап) МЕММ анықтамасында кездеседі және Конвенцияның мақсаты (1(b)-бап) «тиісті қауымдастықтардың, топтардың және жеке тұлғалардың материалдық емес мәдени мұраларын құрметтеуді қамтамасыз ету» сол адамдарға, сондай-ақ олардың МЕММ құрметтеу қажеттілігін білдіреді. БҰҰ мен ЮНЕСКО-ның да негізгі құндылықтарына инклюзивтілік пен кемсітуге жол бермеу принциптері кіреді және ол Жедел басшылық пен Этикалық принциптер құжаттарында расталған.

МЕММ-ді сақтау үшін қоғамның түрлі тобын қамтитын инклюзивті тәсілдер қолданылады. Мысалы, көптеген мәдени орталықтар пен музейлерде дәстүрлі өнер бойынша шеберлік сыныптары мен концерттер өткізіледі. Мұндай іс-шаралар барлығына, яғни жасқа да, кәріге де, түрлі этникалық топтардың өкілдеріне де қолжетімді. Мысалы, Қазақстанда өткізілетін «The Spirit of Tengri» және «Ұлытау» фестивальдары еліміздің түкпір-түкпірінен және шетелдіктерді, соның ішінде туристерді қазақ дәстүрлі мәдениетімен таныстыруға мүмкіндік береді. Қазақстанның барлық облыстарында этномәдени орталықтар бола бермейді, ал олардың қызметі белгілі бір халықтың дәстүрлеріне негізделетіні сөзсіз. Өйткені, бұл халықтардың материалдық емес мәдени мұрасы, қазақ халқы секілді этникалық бірегейлікпен тығыз байланысты болуы тиіс.

2.6 ХАБАРДАРЛЫҚТЫ АРТТЫРУ (17-20 КРИТЕРИЙЛЕР)

МЕММ элементтері мен мемлекеттің жалпы МЕММ қорғау саласындағы саясаты туралы хабардарлықты арттыру мәселелері маңызды рөлге ие, өйткені ол қорғау және насихаттауға мүдделі тараптардың үлкен тобын жұмылдыруға, сондай-ақ МЕММ элементтерін құрметтеп, ұқыпты қарауды қалыптастыруға ықпал етеді.

17-критерий. Материалдық емес мәдени мұра мен оны қорғаудың маңызы туралы хабардарлықты арттыруға қауымдастық, топ және жеке тұлғалардың қатысу деңгейі

Конвенцияның төрт мақсатының бірі – «материалдық емес мәдени мұраның маңыздылығына және оны өзара тануға жергілікті, ұлттық және халықаралық деңгейде назар аударту». Сонымен қатар мемлекеттерге «қоғамдағы материалдық емес мәдени мұра рөлін тануды, құрметтеуді және арттыруды, атап айтқанда: (i) білім беру саласындағы бағдарламалар, халықты, әсіресе жастарды хабардар ету арқылы» қамтамасыз ету ұсынылады (14(a)-бап). Конвенция мүмкіндігінше «мұраны құру, сақтау және тарату жұмыстарын атқаратын қауымдастықтар, топтар мен тиісті жағдайларда жеке тұлғалардың» барынша белсенді қатысуын қамтамасыз етуге үндейді (15-бап). Бұл критерийлер адамдардың хабардарлықты арттыруға бағытталған шараларға белсенді қатысуының этикалық принциптерге сәйкестігін анықтайды.

2018 жылы Қазақстан президенті Домбыра күнін мерекелік күнтізбеге енгізе отырып, МЕММ элементтері домбыра тарту, күй өнері немесе айтыс туралы хабардарлықты арттыруға маңызды қадам жасады. Бұл күні ел ішінде музыканттар өз өнерін паш етеді (мектеп оқушыларынан бастап, ересек музыканттарға дейін мыңдаған домбырашы жиналады), бәріне қолжетімді шеберлік сыныптары мен күйлер тақырыбында дәрістер өткізіледі. Осындай іс–шаралар аясында домбыра тарта алмайтын қатысушылар шеберлік сыныбынан соң базалық дағдыларды игере алады. Мұндай шара үлкен аудиторияға дәстүрдің маңыздылығын түсінуге көмектеседі. Бұл тұрғыда материалдық емес мәдени мұраның шынайы дәстүрлерінің маңызды ерекшелігі – дәстүр таратушылары мен қауымдастық мүшелері, яғни тыңдаушы, көрермен және қатысушылар арасындағы байланыс. Егер қауымдастық мүшелерінің МЕММ өнері туралы түсінігі болмаса, олар дәріптеушілердің өнерін бағалай алмас еді, бұл жерде белгілі бір дағдыларды кәсіби және кәсіби емес меңгерудің айырмашылығы туралы сөз болып отыр. Мысалы, қазақ мәдениетінде қолданбалы өнер (қолөнер) – тұрмыстық керек-жарақтарды (көрпе, жастық және т.б.) безендіру (ою-өрнек) өте кең таралған. Әрбір әйел оны өз бетінше жасай алады. Мамандандыру – осы ортадан неғұрлым талантты және шеберлісін анықтау, ол ұлттық киім өндірісіндегідей өздігінен жүреді. Мұраның басқа түрлері былғары мен ағаштан, күміс пен басқа қорытпалардан бұйымдар жасау арнайы құрал-саймандарды, талант пен білімді талап етеді.

Материалдық емес мәдени мұраны қолдауға байланысты барлық іс-шаралар осы дәстүрлерді таратушылар, қауымдастық мүшелерімен тікелей байланысты болғандықтан, МЕММ элементтеріне қатысты хабардарлықты арттыруға алдын ала ақпараттандырылған келісім қамтамасыз етілуі керек. Мәселен, кез келген шынайы, қолданыстағы МЕММ дәстүрінде таратушылар мен қоғамдастық мүшелерінің келісімісіз (орындалатын музыкалық шығарманы таңдау, қолданбалы өнер заттарын ұсыну, ұжымдық мерекелер мен рәсімдерді ұйымдастыру) қатысуын елестету мүмкін емес.

Қазақстанда күйлерге байланысты фестивальдар өткізілмес бұрын, мәдени ұйымдардың өкілдері, әкімдер (жергілікті басшылар) мен орындаушылар іс-шаралардың мазмұнын талқылау үшін жиі бас қосады. Бұл күй мәдениетіне тікелей қатысты адамдардың пікірін ескеруге, дәстүрлерге деген құрметті сақтауға кепілдік береді. Мысалы, «Алтын домбыра» фестивалі аясында түрлі өңірлерден келген қатысушылармен бағдарламаны алдын ала келісу жүргізіледі.

18-критерий. БАҚ-тың МЕММ мен оны қорғаудың маңыздылығы туралы хабардарлықты арттыруға қатысуы және түсіністік пен өзара сыйластыққа ықпал ету деңгейі

17-критерийде атап өткендей, Конвенцияның төрт мақсатының бірі – «материалдық емес мәдени мұраның маңыздылығына және оны таратуға жергілікті, ұлттық және халықаралық деңгейде назар аудару» (1(c)-бап). БАҚ - жеке немесе мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын ұйым болуына қарамастан, осы мақсатты атқарудағы маңызды серіктес. МЕММ-нің мүдделі тараптары мен медиа ұйымдар арасындағы ынтымақтастық немесе серіктестік біріншісіне екіншісінің ақпараттық-насихаттық қызметі мен техникалық мүмкіндіктерінен пайда табуға, сонымен қатар соңғысына біріншісінің білімі мен тәжірибесінен пайда табуға мүмкіндік береді. МЕММ және оны қорғаудың маңыздылығы туралы ақпаратты мүмкіндігінше кең және дәл жеткізу үшін БАҚ инклюзивті болып, түрлі аудитория мүшелерімен олардың ана тілінде қатынас орнатқаны абзал. БАҚ-тың әлеуетін нығайту Конвенцияны, оның тұжырымдамалары мен терминологиясын жеткілікті түрде түсінуді және өзара сыйластықты сақтап, көтермелеуге тиімді үлес қосуын қамтамасыз ету үшін де маңызды.

Қазақстанда БАҚ материалдық емес мәдени мұра туралы хабардарлықты арттыру және оны қорғау үшін маңызды рөл атқарады. Соңғы жылдары мәдени әртүрлілікті түсінуге, құрметтеуге ықпал ететін дәстүрлер, әдет-ғұрыптар мен мәдени бастамалар туралы жарияланымдарды қоса алғанда, МЕММ мәселелерінің белсенді

жариялануы байқалады. Мысалы, түрлі медиа форматтар, соның ішінде телевизиялық бағдарламалар, радиохабарлар мен интернет-ресурстар қазақ дәстүрлері мен олардың қазіргі қоғамдағы маңыздылығын насихаттауға бағытталған. БАҚ материалдық емес мәдени мұралардың маңызы туралы хабардарлықты арттыру науқанына белсенді қатысып жатыр. Бұған арадағы түсіністік пен құрметті нығайтуға көмектесетін мақалалар жарияланымы, ток-шоулар өткізу және түрлі этникалық топтардың мәдени дәстүрлеріне қатысты оқиғаларды жариялау кіреді. Сондай-ақ Қазақстанның көпұлтты қоғамындағы бірлік пен толеранттылықтың маңыздылығына баса назар аударылып жүр, бұл қоғам қайраткерлері мен билік өкілдерінің мәлімдемелерінен байқалады. Атап айтқанда, Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясының оқытушылары дәстүрлі музыканың тарихы мен проблемаларына, музыкант-орындаушылар мен мәдени мұраның басқа да элементтеріне арналған теле және радио-бағдарламалар даярлауға белсенді қатысып келеді.

Қазақстанда медиакеңістіктегі отандық контент үлесін арттыруға бағытталған бастамалар іске асырылып жатыр. Бұл жергілікті мәдени құндылықтарды дамытуға және мәдени әртүрлілікке қатысты мәселелерді талқылау үшін платформалар құруға ықпал етіп, халықтар арасындағы өзара сыйластықты нығайтады. БАҚ МЕММ туралы, ЮНЕСКО-ның дүниежүзілік тізімдеріне жаңа элементтер енгізуі жайлы ақпараттарды белсенді жариялап, қоғамдық қызығушылықты арттырады. Материалдық емес мәдени мұраны сақтауға бағытталған білім беру бағдарламалары мен мәдени іс-шараларды жариялау жастардың ұлттық мәдени мұраға деген құрметін қалыптастыруға ықпал етеді. БАҚ жергілікті қауымдастықтар мен ҮЕҰ бастамасымен шыққан материалдық емес мәдени мұраны сақтауға, дамытуға бағытталған жобалар туралы хабарлайды. Бұлда осы мәселелер туралы хабардарлықты арттыруға өз септігін тигізеді. Қазақстандағы БАҚ материалдық емес мәдени мұра маңыздылығы туралы хабардар етіп қана қоймай, оны насихаттауға, қорғауға белсенді қатысуда, сол арқылы жеке қауымдастықтар аясында да, бүкіл қоғам деңгейінде де мәдени бірегейлікті қалыптастыруға және мәдени мұраны құрметтеуге ықпал етеді.

19-критерий. Қоғамдық ақпарат саласындағы шаралар МЕММ-нің маңыздылығы мен оны қорғау қажеттілігі туралы хабардарлықты арттыруға, сондай-ақ түсіністік пен өзара сыйластыққа қаншалықты ықпал етеді

Қатысушы мемлекет, БАҚ ұйымдары немесе басқа субъектілердің қандай да бір шара қабылдағанына қарамастан, 17,18-көрсеткіштердегідей, назар жергілікті және ұлттық деңгейдегі күш–жігерге аударылады. Конвенция жұртшылықты ақпараттандыру жөніндегі шаралардың басымдықтарын және оларды барынша тиімді жүзеге асыру қағидаттарын (жалпылама қатысу негізінде және өзара сыйластық пен тануға жәрдемдесу мақсатында инклюзивті) айқындады. МЕММ-ді қорғау бойынша озық тәжірибелерді насихаттауға ерекше мән берілді.

МЕММ мен оны Қазақстан Республикасында қорғаудың маңызы туралы хабардарлықты арттыру құқықтық негізде айқындалады. Ол МЕММ қорғау және дамыту туралы Тұжырымдамада (1.5-тармақ) басымдық ретінде қарастырылады және жеке міндетке негізделіп, басты принциптің бірі ретінде белгіленген. ҚР мәдени саясатының 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасына сәйкес Қазақстанның мәдени мұрасын ақпараттандыру және танымалдығын арттыру мақсатында PR ілгерілету құралдарын дамытып, аудиторияны кеңейту үшін қоғамдық пікір көшбасшыларын, БАҚ пен блогерлерді тарту көзделеді. Бұл тұжырымдамада материалдық емес мәдени мұраны зерттеуге ғалымдарды жұмылдыру, МЕММ жаңа элементтерін анықтау, ЮНЕСКО-дағы адамзаттың МЕММ репрезентативтік тізімін толықтыру, мәдени шығармашылық өнімді іске асыру үшін алаңдар құру жөніндегі өңірлік жоспарларды әзірлеуге ықпал ететін шаралар ескерілген (5-тармақ).

Қазақстанда мұра туралы хабардарлықты арттыру мен таратуды қамтамасыз

етудегі маңызды фактор – түрлі өңірлерден келген мәдени элементтерден тәжірибесі бар адамдар мен таратушыларды біріктіру және мойындау. МЕММ Репрезентативтік тізіміне енгізілген «Сұңқармен аң аулау – адамзаттың өшпес мұрасы» элементінің этникалық нұсқаларының бірі ретінде МЕММ «Құсбегілік – аңшы құстармен аң аулау» элементін аймақтық фестивальда көрсету арқылы адамдар оның маңыздылығы туралы хабардар бола алады. 2018-2024 жылдар аралығында аталған элементті дамытуға бағытталған 8 іс-шара өтті.

Материалдық емес мәдени мұраны сақтау, фольклор мен «Ұлытау» туристік кластерін дамыту, халық мәдениетін алуан түрлілігін ескеріп, дәріптеу «Жезкиік» халықаралық фольклорлық музыка фестивалінің негізгі мақсаты деп көрсетілген. Қазақстандағы «Жезкиік» фестивалі «Рухани жаңғыру» бағдарламалы мақаласын жүзеге асыру аясында 2018-2019 жылдары өткізілген. I фестивальға (2018 ж. 12–15 шілде) Қазақстаннан басқа, әлемнің 10 елінен (Мексика, Перу, Польша, Ресей, Түркия, Тәжікстан, Франция, Шотландия, Жапония)[42], II фестивальға (2019 ж. 24 тамыз күні) 4 елден (Мажарстан, Италия, Испания және Сербия)[43] фольклорлық ұжымдар қатысты. II фестиваль аясында қазақтың белгілі айтыскерлері Аманжол Әлтаев пен Сара Тоқтамысованың қатысуымен «Ұлы дала дүбірі» ақындар айтысы өтті. Іс-шара барысында қатысушылар мен қонақтар қазақтың тұрмыс-тіршілігінің балаға қатысты, үйлену тойларына байланысты тұсаукесер, бесікке салу, беташар сияқты және т.б.[44] салт-дәстүрлерімен танысты[45].

Осылайша хабардарлықты арттыру, МЕММ және оны қорғаудың маңыздылығы, сондай-ақ түсіністік пен өзара құрметке жәрдемдесу, көрнектілігін қамтамасыз етуге бағытталған шаралардың құрамдас бөліктерін қамтитын түрлі іс-шара арқылы көрсетіледі. Олардың ішінде өңірлік фестивальдардың маңызы зор.

Жергілікті билік органдарымен табысты әрекеттестікке «Қыран» ұлттық спорт түрлері федерациясы» ҚҚ, «Жалайыр Шора» жыртқыш құстармен аң аулау орталығы, «Сұңқар» сұңқар баптау орталығы, «Құсбегілік» республикалық федерациясы сияқты қоғамдастықтар мен ҮЕҰ қызметтері мысал бола алады. Олардың бірлескен қолдауымен Қазақстанның түрлі аймағында МЕММ элементін дамытуға бағытталған инклюзивті әрі көпшілікке қолжетімді іс-шаралар өткізіледі. Олардың ішінде «Қансонар-2018» республикалық турнирі (Орал қаласы, ақпан 2018 ж.), II Азия чемпионаты (Алматы қаласы, қараша 2018 ж.; 9 мемлекет қатысты), «Ұлы дала мұрасы» халықаралық турнирі (Қазақстан, Қырғызстан, Моңғолия, қараша 2019 ж.), «Жайық қыраны – 2020» Республикалық жыртқыш құстармен аң аулайтын аңшылар турнирі (Батыс Қазақстан облысы, қаңтар 2020 ж.).

Төрт жыл бойы (2021–2024 ж.) Шығыс Қазақстан облысы, Ұлан ауданы Бозанбай ауылының маңында күз мезгілінде жыртқыш құстармен аң аулау дәстүрлерін дамыту, сақтау және насихаттау, сондай-ақ қазақтың тазы иттерін үйрету, ат спорты (теңге алу және жамбы ату) жарыстарын өткізуге арналған «Шығыс салбурын» фестивалі өткізілді. «Салбурын» фестивалі ертеде ұлттық мереке ретінде тойланып келген Еуразия жылқы өсірушілерінің күзгі немесе қысқы ұжымдық аңшылық дәстүрінен бастау алады.

2021 жылы «Қансонар-2021» фестиваліне Шығыс Қазақстан облысының тек Ұлан және Үржар аудандарынан келген құсбегілер қатысты, ал «Қансонар-2022» фестивалі халықаралық сипатқа ие болды. Оған 6 елдің (Мажарстан, Қазақстан, Қытай, Қырғызстан, Моңғолия, Ресей және Түркия) өкілдері қатысты. Фестивальда жыртқыш

---

[42]Қарағанды облыстық ғылыми-әдістемелік халық шығармашылығы және демалыс орталығы. (2018). I Халықаралық фольклорлық музыка фестивалі «Жезкиік». https://onmcdint.kz/i–mezhdunarodnyj–festival–folklornoj–muzyki–zhezkiik/

[43]Tengrinews.kz. (2018, 13 шілде). «Жезкиік» халықаралық музыка фестивалінің алғашқы қатысушылары Ұлытауға келді. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/pervyie–uchastniki–mejdunarodnogo–muzyikalnogo–festivalya–349053/

[44]Goodluckov. (2018, 15 шілде). I Халықаралық фольклорлық музыка фестивалі «Жезкиік» - 2. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=zh_EBuqeVPw

[45]Tengrinews.kz. (2019, 13 тамыз). Әртүрлі елдердің музыканттары «Жезкиік» фестиваліне қайтадан Ұлытауға келеді. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/muzyikantyi–raznyih–stran–vnov–priedut–ulyitau–festival–376367/

құстардың жаттығуын көрсетумен қатар, практиктер мен өнерді таратушылар асау аттарды жүгендеу шеберлігін көрсетті.

Қосымша білім беру мекемелері инклюзивтілік шеңберінде жасөспірімдер мен балаларды жүйелі түрде оқыту мен шараларға, байқауларға және жарыстарға қатыстыру арқылы мәдени элементтердің әртүрлілігін практиктер мен таратушылар санын арттыру процесіне жұмылдырды. Осылайша республиканың әр өңірінде 2020 жылы репрезентативтік тізімге енген «Тоғызқұмалақ» зияткерлік ойынынан жыл сайын жарыстар өткізіліп тұрады. Шығыс Қазақстан облысында тоғызқұмалақтан өткен турнирге ерлер мен әйелдерден 30 адам қатысты. Ұлан ауданында бұл ойын балалар мен жасөспірімдерге арналған спорт мектебінде белсенді дамып, арнайы «Тоғызқұмалақ» бөлімі ашылған. Бөлімде 158 спортшы бар, оның 10-ы спорт шеберіне үміткер және Азия чемпиондары[46]. Қарағанды облысында өткен тоғызқұмалақ жарысында облыстың 12 ауданынан келген 140 қатысушының арасында жас санаттары бойынша (15 және 21 жасқа дейін) ұлдар мен қыздар қатысты[47]. Ойын ересектер арасында да, жастар арасында да танымал. Ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды да жұмылдырады. Мәселен, Астана қаласының 40 жалпы білім беретін мектебінде 10 мыңнан астам бала қамтылған дәстүрлі жарыстар (Тоғызқұмалақ, Қазақ күресі, Асық ату) және өнер (домбыра тарту, дәстүрлі ән мен би) бойынша «ALTYN URPAQ» жобасы жыл сайын жүзеге асырылып келеді. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды әлеуметтендіру мақсатында Астанадағы Оқушылар сарайында 200-ден астам балаға домбыра тартуды үйрететін «AIALA» әлеуметтік жобасы жұмыс істейді[48]. Тоғызқұмалақ міндетті пән ретінде Қазақстанның аймақтарынан келген ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған «Балдәурен-Қапшағай» оқу-сауықтыру орталығының базасында өтетін паралимпиялық жарыстар аясында бағдарламаға енгізілген.

Материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі ұлттық комитет МЕММ қорғауға және насихаттауға арналған іс-шараларды ұйымдастыруға белсенді қатысады. Қорғауға қатысты озық тәжірибелерді насихаттау мен тарату бойынша бағдарламаларды ынталандырады және қолдайды. 2021 жылы 26–27 қазанда «Ұлы тағзым» қоғамдық қоры МЕММ қорғау жөніндегі ұлттық комитеттің қолдауы арқасында МЕММ сақтауға, дамытуға арналған алғашқы Қазақстандық қоғамдық онлайн-форум өткізді. Форумға қауымдастықтар мен таратушылар, халық қолөнершілері, мұражай қызметкерлері, зерттеушілер мен сарапшылар жиналды. Форумда қазақстандық қолөнершілерді дамыту әрі қолдау, музей қызметінде МЕММ-ді дамыту мен Қазақстандық дәстүрлі білімді таратушылардың ЮНЕСКО-ның «Ұлы Жібек жолындағы фестивальдар» атты жаңа жобасына қатысуы туралы мәселелер талқыланды[49].

2023 жылы 22–24 мамырда МЕММ қорғау жөніндегі Ұлттық комитет Материалдық емес мәдени мұраны қорғау туралы конвенция (2003 ж.) қабылданғанына 20 жыл толуын, Қазақстан Республикасында Материалдық емес мәдени мұраны қорғау және дамыту туралы тұжырымдамаға 10 жыл толуын (2013 ж.) мерекелеу аясында «Traditional ritual as a manifestation of a remembering culture: resources and strategiesof symbolic capital of steppe Eurasia» атты халықаралық ғылыми–практикалық конференцияны

---

[46]Бурцева Алина. (2024, 16 қараша). Өскеменде тоғызқұмалақтан турнир өтті. Altainews.kz. https://altainews.kz/ru/obzor–sobytij/vko/59167–v–ust–kamenogorske–proshel–turnir–po–togyzkumalaku.html

[47]Қарағанды облысы әкімдігі. (2024, 6 ақпан). Қарағандыда тоғызқұмалақтан облыс чемпионатының қорытындысы жарияланды. Gov.kz. https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda/press/news/details/699512?lang=ru

[48]Астана қаласы әкімдігі. (2023, 5 сәуір). Өнер, спорт, ғылым: Астанада балаларға арналған қосымша білім беру жүйесі қалай дамуда? Gov.kz https://www.gov.kz/memleket/entities/astana/press/news/details/532145?lang=ru

[49]Агильбаева Айзада. 2021, 29 қазан). Ұлытауда материалдық емес мәдени мұраны сақтау форумы өтті. Казинформ. https://www.inform.kz/ru/forum–po–sohraneniyu–nematerial–nogo–kul–turnogo–naslediya–proshel–v–ulytau_a3855569

ұйымдастыруға қатысты[50]. ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі ҚР Ұлттық комиссиясы жанындағы МЕММ қорғау жөніндегі ұлттық комитет мүшелері 2023–2024 жылдар ішінде республика өңірлеріне (ШҚО, БҚО, Атырау және т. б. облыстар) барып, ҮЕҰ таратушылары, зерттеушілері мен өкілдері туралы ақпарат жинап, қорғау жөніндегі озық тәжірибелерді танымал ету, тарату жөніндегі бағдарламаларды ынталандыруға және ілгерілетуге серпін береді[51].

20-критерий Материалдық емес мәдени мұра туралы хабардарлықты арттыру бағдарламалары тиісті этикалық принциптерді қаншалықты құрметтейді

МЕММ қорғаудың этикалық принциптерінде, хабардарлықты арттыру бағдарламаларын қоса алғанда, қорғау бойынша басшылыққа алынуы тиіс бірқатар іргелі құндылықтар баяндалған. Бұл принциптер журналистер мен басқа БАҚ қызметкерлері немесе музей қызметкерлері сияқты хабардарлықты арттыруға қатысатын кәсіби ұйымдар мен қауымдастық мүшелері әзірлеген тиісті этикалық кодекстермен немесе стандарттармен толығып отырады.

Қазақстанда материалдық емес мәдени мұра (МЕММ) туралы хабардарлықты арттыру бағдарламаларын іске асыру кезінде мәдени дәстүрлерді құрметтеуге және қауымдастықтардың белсенді қатысуына бағытталған этикалық қағидаттар сақталады. Бағдарламаларды әзірлеу және іске асыру процесіне жергілікті мәдени мұра таратушыларын жұмылдыру негізгі аспектілердің біріне жатады. Бұл МЕММ қорғаудың этикалық тәсілінің негізі болатын, келісімі мен қолдауын қамтамасыз етеді. Хабардарлықты арттыру шаралары кезінде құрмет, ашықтық пен жауапкершілік ұстанымын сақтауға баса назар аударылады. Ұйымдастырушылар мәдени тәжірибелердің түпнұсқалығын сақтай отырып, дәстүр иелері білімі мен тәжірибесін бөлісе алатын қауіпсіз орта құруға тырысады. Мысалы, бағдарламаларға этикалық нормалар мен ең жақсы тәжірибелерді талқылайтын тренинг пен семинарлар кіреді, бұл қатысушыларға қызмет барысында аталған принциптерді сақтау маңыздылығын жақсы түсінуге көмектеседі. Одан бөлек мәдениет саласында жұмыс істейтін үкіметтік емес ұйымдар және халықаралық қорлармен ынтымақтастық МЕММ қорғау тәжірибесіне этикалық стандарттарды енгізуге ықпал етеді. Бұл Қазақстанның түрлі этникалық топтарының дәстүрі мен мәдениетін құрметтеуге негізделген ақпараттық материалдарды дайындауды қамтиды. Осылайша, Қазақстандағы МЕММ туралы хабардарлықты арттыру жөніндегі қызметте этикалық принциптерді сақтау мәдени мұраның тұрақты дамуына және оның әртүрлілігін құрметтеуге ықпал ететін маңызды құрамдас бөлік саналады.

Қазақстанда материалдық емес мәдени мұра (МЕММ) туралы хабардарлықты арттыру жөніндегі қызмет түрлі кәсіби кодекстер мен стандарттарда бекітілген этикалық принциптерді сақтай отырып жүзеге асырылады. Бұл кодекстер мәдени дәстүрлерге, оларды таратушылар мен қауымдастықтарына құрмет пен жауапкершілік танытуға бағытталған. Мәдени әртүрлілікті құрметтеуге, МЕММ танытушыларымен бірлесіп жұмыс істеуге, олардың мәдени мұраға қатысты құқықтарын сақтауға үндейтін құжаттың бірі мәдениет саласы қызметкерлерінің Әдеп кодексі. Атап айтқанда, білім беру бағдарламалары мен іс-шараларда олардың мәдени тәжірибелерін пайдалануға қауымдастықтың келісімін алу маңызын атап көрсетеді. Сондай-ақ іс-шара ұйымдастыру кезінде мәдени мұраны қорғау саласындағы этикалық ұстанымдарды

[50]UNESCO Intangible Cultural Heritage. (2023, 24 мая). Festive Ceremonial as a Manifestation of the Remembering Culture: Resources and Strategies of the Symbolical Wealth of the Steppe Eurasia. (Мерекелік рәсім есте сақтау мәдениетінің көрінісі ретінде: Дала Еуразиясының символдық байлығының ресурстары мен стратегиялары). https://ich.unesco.org/en/activities/festive-ceremonial-as-a-manifestation-of-the-remembering-culture-resources-and-strategies-of-the-symbolical-wealth-of-the-steppe-eurasia-00295

[51]Altaitv.kz. (2024, 16 қазан). Материалдық емес мәдени мұраны сақтау. https://altaitv.kz/ru/news/19875

айқындайтын ЮНЕСКО сияқты халықаралық ұйымдардың ұсынысы ескеріледі. Бұл принциптерге жергілікті қауымдастықтың МЕММ қорғау және тарату процесіне қатысу маңыздылығы, сондай-ақ іс-шаралар бағдарламасын даярлауда мәдени сезімталдық пен инклюзивтілік стандарттарын сақтау жатады. Елімізде Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің Әдеп мәселелері жөніндегі Орталық комиссиясы бар (Қазақстан Республикасының Кодексіне сәйкес Комиссияның бастапқы атауы «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы», 2009). Ол 2008 жылы биомедициналық зерттеулер жүргізу, биология мен медицинада жаңа медициналық технологияларды қолдану барысында адам құқығы мен қадір-қасиетін қорғау мақсатында тәуелсіз сараптамалық орган ретінде құрылған. Комиссия қызметін жүргізу негізінде тиісті халықаралық құжаттар, атап айтқанда, Дүниежүзілік медициналық қауымдастықтың Хельсинки Декларациясы, ЮНЕСКО-ның биоэтика және адам құқығы жөніндегі декларациясы, ICH-GCP тиісті клиникалық практикасы жөніндегі нұсқаулық, сондай-ақ елдің ұлттық заңнамасы жатыр. Комиссия құрамына түрлі ғылыми және медициналық мамандық өкілдері, этика, құқық, биология, дін саласындағы сарапшылар, қоғам өкілдері кіреді. Этикалық комиссия қызметін құрып, халықаралық ұсынымдарды орындайды және биомедициналық зерттеулерге қатысушы адамдардың құқықтары мен әл-ауқатын қорғау кепілдігін қамтамасыз ету жөніндегі міндеттемелерін реттейді.

2.7 ҚАУЫМДАСТЫҚ, ТОП ЖӘНЕ ЖЕКЕ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ, СОНДАЙ-АҚ БАСҚА ДА МҮДДЕЛІ ТАРАПТАРДЫҢ ҚАТЫСУЫ (21–22 КРИТЕРИЙЛЕР)

Осы тақырып аясында материалдық емес мәдени мұраны (МЕММ) сақтау процестерінде қатысушылардың МЕММ-ді қорғау, тарату және насихаттау бастамаларына қатысу белсенділігі бағаланады. Сонымен қатар азаматтық және сараптамалық қауымдастықтың НКН жағдайын мониторингтеуге, зерттеулерге қатысуына, стратегияларды әзірлеуге және жүзеге асырылатын шаралардың тиімділігін арттыруға қосқан үлесі талданады. Бұл мәселе ерекше маңызды, себебі олардың қатысуы материалдық емес мәдени мұраның өміршеңдігін қамтамасыз етіп, оны қорғау шараларының тиімділігін арттырады, мәдени бірегейлікті нығайтып, дәстүрлі тәжірибелердің тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

21-критерий. Материалдық емес мәдени мұраны қорғауға мүдделі тараптар қаншалықты белсенді қатысады

Конвенцияның 15-бабы әр мемлекетті мүмкіндігінше қауымдастық, топ және тиісті жағдайларда жеке тұлғалардың көбірек қатысуын қамтамасыз етуге өзінің МЕММ-ін қорғауға және басқаруға ынталандырады. Бұл принцип ЮНЕСКО-ның жедел ұйымдастыру және этикалық нормаларының негізінде жатыр. Мемлекет пен қауымдастық арасындағы екіжақты серіктестіктен бөлек, ЮНЕСКО үкіметтік емес ұйымдар мен басқа да азаматтық қоғам субъектілерін, жеке секторды қорғау жұмыстарында маңызды рөл атқарды. Кең көлемдегі қатысушыларды тарту, жалпы МЕММ үшін де, оның нақты элементтері үшін де ең жоғары қауіпсіздікке қол жеткізуге маңызы зор.

Қазақстанда қауымдастық, топ мен жеке тұлғалардың тұтастай алғанда материалдық емес мәдени мұрасы, сондай-ақ оның жекелеген элементтерін қорғауға, олардың Ұлттық тізімге немесе Конвенция тізімдеріне енгізілгеніне қарамастан, инклюзивті қатысуына да мүмкіндік береді. МЕММ таратушылары, практиктері мен қауымдастықтары жеке мәдени сәйкестендірудің ажырамас бөлігі ретінде еркін және тікелей материалдық емес мәдени мұрасын қорғауға қатысады. Соңғы онжылдықта қазақ қоғамында жалпы ұлттық мәдени мұраға, оның ішінде, материалдық емес мұраға

қызығушылықтың арту процестері байқалады. Бұл ұлттық және өңірлік деңгейдегі арналар мен басылымдар сияқты БАҚ-тың МЕММ тақырыбына қатысты үндеу санының өсуі дәлел. Ғаламтор кеңістігінде МЕММ таратушыларының жұмысы туралы бейнематериалдар көбірек қаралуда. Қазақстан номинацияларын Репрезентативтік тізімге енгізу туралы жаңалықтар мемлекеттік телеарнаның бәрінде, мемлекеттік басылымдар мен тәуелсіз медианың басты беттерінде жарияланып, оң көзқарас тудырып жатыр. Бұл материалдық емес мәдени мұраның қоғамдық санадағы маңызын арттыруға және оны қолданатын қауымдастықтың кеңеюіне ықпал етеді.

Қазақстанда азаматтық қоғамның дамуы елдің демократиялық және орнықты даму стратегиясының ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады. Осыған орай, азаматтық қоғам институттары материалдық емес мәдени мұраны (МЕММ) сақтау және қорғау процестеріне белсенді түрде тартылып отыр. Ұлттық спорт түрлеріне қатысты МЕММ элементтері — қазақ күресі, тоғызқұмалақ, құсбегілік, асық ату және басқалары — салалық ұлттық федерациялар аясында жүйелі түрде дамып келеді. Бұл федерациялар құрамына аймақтық деңгейдегі ұйымдар кіреді, ал олар өз кезегінде жергілікті қауымдастықтар мен нақты спорт түрлерін ұстанатын клубтарды біріктіреді. Аталған бағыттағы үйлестіру және қолдау қызметтерін Қазақстан Республикасының Туризм және спорт министрлігі мүмкіндігі шектеулі адамдармен жұмыс басқармасы жүзеге асырады. Сонымен қатар, облыстық деңгейдегі тиісті басқармалар тарапынан да ақпараттық-коммуникативтік, ұйымдастырушылық және халықаралық деңгейдегі қаржылық-құқықтық қолдау көрсетіледі. Қатысудың неғұрлым еркін схемасын «Орындаушылық өнер», «Қолданбалы өнер мен қолөнер» домендеріндегі Қазақстанның материалдық емес мәдени мұра элементтері ұсынады. Ширек ғасырдан астам уақыт бойы жүздеген қолөнерші мен ұлттық қолөнер шеберін біріктіретін, оқытып, тәжірибе алмасуына мүмкіндік жасайтын, оларды халықаралық аренада ұсынатын Қазақстан қолөнершілер одағы табысты жұмыс істеп келеді. Қазақстанда «Күйшілер одағы» және «Домбырашылар одағы» қоғамдық бірлестігі де құрылды.

Қазіргі таңда Қазақстандағы кәсіпкерлік сектордың МЕММ-ді қорғауға қатысуы тұрақты жүйелі сипатқа ие болмады. Ірі кәсіпорындар көбіне еліміздің барлық өңірінде қолдау тапқан Наурызды тойлау секілді маңызды мәдени іс-шараларға демеушілік етеді. Ал орта бизнес жергілікті мерекелерге, мәселен, Маңғыстаудағы «Амал-көрісу» дәстүрі, сондай-ақ кейбір дәстүрлі өнер түрлері мен жанрларын орындаушылардың қатысуымен өтетін фестивальдар мен байқауларға қолдау білдіреді. Ұлттық спорт түрлері бойынша жарыстар көбірек демеуші тартады: энтузиаст кәсіпкерлер жүлде қорын қалыптастырып, жеңімпаздарға марапаттау барысында бағалы сыйлықтар ұсынады.

22-критерий. Азаматтық қоғам материалдық емес мәдени мұраны қорғау мониторингіне қаншалықты үлес қосады

МЕММ қорғау жөніндегі бағдарлама мен шаралардың тиімділігін тұрақты мониторинг арқылы, сондай-ақ оларды ғылыми, техникалық, өнертанулық зерттеу арқылы арттыруға және жақсартуға болады. Мұндай мониторинг пен зерттеу бағдарлама мен шаралардың қандай деңгейде екенін көрсетеді. Үкіметтік емес ұйымдар мен басқа да азаматтық қоғам органдары білімі мен тәжірибесін біріктіру арқылы аталмыш мониторинг пен зерттеулер жүргізуде айрықша рөл атқарады. Ғылыми-зерттеу институттары мен мамандандырылған орталықтар әр елдегі ахуалға байланысты үкіметтік немесе үкіметтік емес, ал ғалымдар мен сарапшылар мемлекеттік қызметкер не жеке тұлға болуы мүмкін. Мұндай қатысушылар кез келген жағдайда ел деңгейінде Конвенцияның жүзеге асырылуын бақылау үшін маңызды орынға ие болуы керек.

Қазақстанда тарихи тұрғыдан қазақтың дәстүрлі мәдениетін, әсіресе ұлттық бірегейліктің өзегі - дәстүрлі музыкалық-поэтикалық өнерді зерттеудің дербес ғылыми мектебі қалыптасқан. Аталмыш өнер, әсіресе ел тарихы үшін қиын кезеңдерде МЕММ-ді ұрпақтар арқылы жеткізіп, сақтауда басты рөл атқарды, ал Тәуелсіздік

кезеңінде мүдделі қауымдастық, топ және жеке таратушылар үшін МЕММ қорғау бағдарламалары мен шараларын еркін бақылауға өте қолайлы орта құрылды. Көптеген МЕММ таратушысы мен кейбір қауымдастықтар тәжірибені зерттеу жұмыстарымен біріктіреді, ұмыт болған бабалар мұрасын қалпына келтіріп, жандандырады. Көрнекі мысал ретінде Маңғыстау облысы Қарақия ауданы Теңге ауылының «Amanat» Мәдениет үйі жанындағы жыр-терме клубының басшысы Қармыс Разбаев құрастырған Маңғыстаудағы жыраулар мұрасы мен олар туралы әңгімелер ұсынылған «Janaözen – jyr kerueni» («Жаңаөзен – жыр керуені») кітабын[52] атауға болады. Мұндай мысалдар Маңғыстау облысының аудандарында да, Қазақстанның басқа облыстарында да көп. Конвенцияның басқа домендерін ұсынатын таратушылар, атап айтқанда, қолөнершілер шығармашылық тәжірибесін өзінің далалық зерттеулеріне де, өнертанушы ғалымдардың еңбектеріне де сүйеніп, сонымен қатар материалдық емес мәдени мұраны сақтау бойынша тәжірибе алмасу бағдарламаларына үнемі қатысып отырады. Ұлттық спорт түрлері қауымдастықтары да зерттеу жұмысын белсенді жүргізеді, олардың жарияланымдары ғаламтор желілерінде жиі кездеседі.

ЮНЕСКО-ның Қазақстандағы қызметі үшін қолайлы орта құру Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2002 жылы 23 қаңтардағы №85 қаулысымен қабылданған «Үкіметтік емес ұйымдарды мемлекеттік қолдау тұжырымдамасынан» басталды және жүйелі жетілдіріліп, кеңейтілді. Қазіргі таңда мәдениет және спорт басқармасының мемлекеттік органдары ұлттық және облыстық деңгейде ЮНЕСКО арасында өнер жанрлары, спорт түрлері, мәдени процестер мен құбылыстарды ғылыми зерттеу саласындағы бағдарлама мен жобаларды қаржыландыруға тұрақты түрде ашық конкурстар өткізіп жүр. Өкінішке қарай, әзірге материалдық емес мәдени мұраны сақтауды ынталандыратын жекелей бөлінген мемлекеттік гранттарға арналған конкурс жоқ. Дегенмен, МЕММ қауымдастықтары, топтары мен жеке таратушылары көптеген ғаламтор желілерінде: сайт, платформа, арналар мен подкастарда дәстүрлі өнер, салт-жоралғыға байланысты, мереке мәдениеті мен т.б. саладағы ғылыми зерттеулерге мониторинг жасау мүмкіндігіне ие. Сонымен қатар елде жан-жақты кітапханалық жүйе бар, онда қағаз тасымалдаушылардан басқа, сандық тасымалдағыштарда қомақты қор жинақталған және оларды оқу мүмкіндігі де бар.

Қазақстанда дәстүрлі мәдениет пен өнерді ғылыми зерттеуге арналған бірнеше орталық бар, олардың ішінде М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, Сүлейменов атындағы Шығыстану институты, Ұлттық ғылым академиясының Тіл білімі институты; ұлттық және аймақтық жоғары оқу орындарының көптеген кафедраларын атап өтуге болады. Материалдық емес мәдени мұра тақырыбы Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясының музыка теориясы мен тарихы, дәстүрлі вокал және дәстүрлі музыкалық аспаптар кафедраларында, Ұлттық өнер университеті, Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының өнертану кафедрасы (қазақ сәндік-қолданбалы өнері) мен Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ археология, этнология және музеология кафедрасында даярланады. Зерттеу нәтижелері елдегі және әлемдік мамандандырылған ғылыми басылымдарда жарияланады, оларды арнайы ғаламтор ресурстарынан табуға болады. Қазақстандағы МЕММ тақырыбындағы мақаланың көбі рецензияланбаған журналдарда, ғылыми-практикалық конференция материалдарының жинақтарында жарияланып жатыр. Өз жолын МЕММ зерттеуге арнаған ғалымдар әрдайым ұлттық телеарналар мен танымал медиа басылымдарда, баспасөзде сұранысқа ие.

Одан бөлек МЕММ-нің танымал зерттеушілері өз аймақтарында далалық зерттеумен айналысып, облыстық жоғары оқу орындарында жұмыс атқарады. Соңғы жылдары жарық көрген маңызды еңбектердің бірі Әбділхамит пен Сайра Райымбергеновтердің «Күй патшасы Қазанғап» атты іргелі еңбегін атап өту керек. Онда XIX ғасырдағы көрнекті күйшінің ғана өмірі мен шығармашылығы емес, Батыс Қазақстан музыкалық мұрасының алтын қорын

[52]Разбаев Қармыс. (2018). Janaözen – jyr kerueni. (Жанаозен – караван сказаний). Алматы: Теларна. 352 б.

құрайтын көптеген шәкірттері мен ізбасарлары жайлы тиянақты баяндалған. Бұл іргелі еңбек «Қазанғап. Күйлер» атты ноталық жинақ пен «толғау», «ақжелең» жанрларында орындалатын жүздеген күйдің аудио және бейнематериалдар жинағымен құнды.

2. 8 ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ
(23-26 КРИТЕРИЙЛЕР)

Халықаралық ынтымақтастық мемлекеттер, ұйымдар мен қауымдастықтар арасындағы әрекеттестікке ықпал етіп, материалдық емес мәдени мұраны (МЕММ) қорғауда шешуші рөл атқарады. ҮЕҰ-ны, мемлекеттік және жеке құрылымдарды тарта отырып, МЕММ қорғау және таныту мүмкіндіктерін ұлғайтады. Халықаралық байланыстар тәжірибе мен озық практиканы алмасу үшін қажетті жағдайлар жасау арқылы нығаяды. МЕММ қорының мәдени мұраны сақтауға бағытталған бастамаларды қаржылық қолдау қызметі де өте маңызды. Мұндай ынтымақтастық МЕММ қорғаудан бөлек, мәдени диалог пен әлемдік бірліктің негізін құрай отырып, халықтар арасындағы түсіністікті нығайтуға оң әсер етеді.

23-критерий. Комитет ҮЕҰ, мемлекеттік және жеке органдарды, жеке тұлғаларды тартады

9-бапта «материалдық емес мәдени мұра саласында құзыреті мойындалған үкіметтік емес ұйымдарды аккредиттеу» процесі баяндалады. Бұл ұйымдар Комитетке қатысты консультативтік қызметтер атқарады, ал 8.4-бап негізінде Комитетке үкіметтік емес ұйымдарды, кез келген мемлекеттік не жеке органдарды, жеке тұлғаларды нақты мәселелер бойынша кеңес өткізу мақсатында өз отырыстарына шақыруға рұқсат берілген. Номинация, ұсыныс, өтінімдер мен баяндамаларды бағалау (ОР 96) тапсырылған бағалау органының жұмысындағы айқындалған рөліне қосымша ретінде Комитет ҮЕҰ мен басқа да тұлғаларға консультативтік қызметтер ұсыну құзырын берген.

МЕММ қорғауға және дамытуға жұмылдырылған ҮЕҰ-ға және Қазақстан қауымдастықтарына Конвенцияның үкіметаралық комитеті жанынан аккредиттелген Үкіметтік емес ұйымдар форумы маңызды консультациялық көмек береді.

Дәстүрлі спорт және ұлттық ойындар қауымдастықтары Этноспорт федерациясымен (Түркия) ынтымақтасып жұмыс істейді. ЮНЕСКО-да аккредиттелген «Айгине» қырғыз ҮЕҰ-ы қазақстандық ҮЕҰ өкілдерін семинар мен тренингтерге қатысу үшін жиі шақырады.

Дәстүрлі музыкалық аспаптарда ойнайтын әртістер мен орындаушылардың ұлттық қауымдастықтары, сонымен қатар Композиторлар мен «Күйшілер одағы» және «Домбырашылар одағы», «Халықаралық айтыскерлер одағы», жыршылар мен термешілер, халық билері мен салттық қойылымдарды, халық арасындағы спорт жарыстары мен дәстүрлі ойындарға қатысушылар МЕММ элементтерінің өміршеңдігі туралы деректерді қалыптастыруға, оларды таратуға және дағдыларын беруге айтарлықтай үлес қосты. Бұл қоғамдастықтардың басым бөлігі ұлттық орталықтар мен аймақтық қоғамдарды қамтитын жүйеге біріктірілген. Ұлттық қоғамдық бірлестіктер этномәдени орталықтармен және жергілікті мемлекеттік басқару органдарымен (әкімдіктермен) бірлесіп өңірлердің дәстүрлі мәдени ортасы мен халықты біріктіруге көмектесетін тиімді жобаларды әзірлеп, жүргізеді. Көкпар, аударыспақ, теңге ілу, жамбы ату, құсбегілік, бәйге, асық ату, тоғызқұмалақ секілді дәстүрлі спорт түрі мен ұлттық ойынның 15-тен астам федерациясын қамтитын Қазақстан Республикасының Ұлттық спорт түрлері қауымдастығы дәстүрлі спорт түрлері мен ойындарының мәртебесі туралы толық

ақпарат берді. Қазақстанның түрлі өңірінде инклюзивті және барлығына қолжетімді МЕММ элементін дамытуға бағытталған іс-шаралар өткізіледі. Мәселен, Қызылорда облысының өзінде 11 этномәдени (славян, корей, татар, өзбек, неміс, грек, түрік, еврей, қырғыз, шешен, орыс) бірлестік жұмыс істейді. Жергілікті билік органдарымен табысты әрекеттестікке «Қыран» ұлттық спорт түрлері федерациясы» ҚҚ, «Жалайыр Шора» жыртқыш құстармен аң аулау орталығы, «Сұңқар» сұңқар баптау орталығы, «Құсбегілік» республикалық федерациясы секілді қоғамдастықтар мен ҮЕҰ қызметтері мысал бола алады.

2021 жылы қазан айында «Ұлы тағзым» қоғамдық қоры Ұлытау ауылында ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссия жанындағы МЕММ қорғау жөніндегі ұлттық комитеттің қолдауы арқасында МЕММ сақтауға, дамытуға арналған тұңғыш Қазақстандық қоғамдық онлайн-форум өткізді. Аталған шараға қауымдастық өкілдері мен мұра тасымалдаушылар, халық шеберлері, музей мамандары, зерттеушілер мен сарапшылар қатысты. Форум барысында қазақстандық қолөнершілерді қолдау, музейлердің қызметінде МЕММ-ді дамыту, сондай-ақ ЮНЕСКО-ның «Ұлы Жібек жолындағы фестивальдер» жаңа жобасына дәстүрлі білім иелерінің қатысуы мәселелері қарастырылды[53].

24-критерий. Қорғау саласындағы халықаралық ынтымақтастық аясында басқа қатысушы мемлекеттермен белсенді әрекеттестік жасайтын қатысушы мемлекеттердің пайызы

Конвенцияның төрт мақсатының бірі – «халықаралық ынтымақтастық пен көмек» (1(d)-бап). Конвенцияда халықаралық ынтымақтастықтың құрамына, басқа да бағыттармен қатар, «ақпарат пен тәжірибе алмасу және бірлескен бастамалар» кіретіні атап көрсетілген (19-бап). Мемлекеттер «екіжақты, субөңірлік, өңірлік және халықаралық деңгейде ынтымақтасуға міндеттеледі» (19-бап), яғни олардың халықаралық ынтымақтастық жөніндегі әрекеттері Конвенцияның негізгі принциптеріне сай келеді. Мемлекеттер арасындағы екіжақты және көпжақты ынтымақтастық Конвенцияның ынтымақтастық рухын да танытады. МЕММ қорғау көптеген көрсеткішті қамтитындықтан, осында сипатталған іс-шаралар ішкі үлесті толықтырып тұрады. Аталған критерий жоғарыда баяндалғандарды қоса алғанда қорғау бойынша халықаралық ынтымақтастықты жүзеге асыратын мекемелер мен қатысушыларға қатысты.

Қазақстан басқа қатысушы мемлекеттермен екіжақты, өңірлік және халықаралық деңгейде ынтымақтастық орнатты. Мәселен, екіжақты деңгейде қазақстандық зерттеу институттары, университеттер мен ҮЕҰ Қырғызстан, Тәжікстан, Түрікменстан мен Өзбекстандағы серіктес ұйымдар арасындағы ынтымақтастық жалғасып жатыр. Бұл жұмыс сарапшылардың конференция, семинар және екіжақты жобаларға қатысуымен шектелмейді. Көпұлтты номинацияларды (дәстүрлі киіз басу, кесте тігу) дайындау, сондай-ақ Жібек жолындағы жергілікті фестивальдар өткізуді нығайтып, дамыту бойынша бірлескен жұмыстар жақсы нәтижеге жеткізді. ЮНЕСКО-ның «Көшпелі өркениет тарихы» атты жаңа академиялық жобасына Моңғолиямен бірлескен дайындық жүріп жатыр. Азия-Тынық мұхиты аймағындағы материалдық емес мәдени мұра бойынша ЮНЕСКО-ның өңірлік орталықтарымен (2-санатты) ынтымақтастық жүзеге асырылады. Атап айтқанда, қазақ мәдени мұрасын ЮНЕСКО порталдарында насихаттау бойынша ICHLINKS жобасы аясында ICHCAP орталығымен (Корея Республикасы) көпжылдық табысты ынтымақтастық жүргізілді. Сондай-ақ МЕММ зерттеулерін талдау және библиографиялық деректер базасын дамытумен айналысатын IRCI орталығымен (Жапония) ынтымақтастық жүргізілуде.

---

[53]Агильбаева Айзада. (2021, 29 қазан). Ұлытауда материалдық емес мәдени мұраны сақтау форумы өтті. Казинформ. https://www.inform.kz/ru/forum–po–sohraneniyu–nematerial–nogo–kul–turnogo–naslediya–proshel–v–ulytau_a3855569

ЮНЕСКО-ның Орталық және Батыс Азиядағы ТІСН Тегеран орталығы құрылған сәттен бастап, Қазақстан оның жұмысына, ең алдымен, музыкалық мәдени мұраны тұрақты дамыту және ілгерілету жобаларына белсенді қатысып келеді. 2023 жылы жекпе-жек өнерін сақтау және дамыту бойынша ЮНЕСКО-ның ІСМ (Корея Республикасы) орталығымен бірлескен жұмыс басталды.

Белсенді өңірлік ынтымақтастық Түркі мемлекеттері басшыларының кеңесі аясында және оның мәдени әрекеттестік пен ынтымақтастық жөніндегі қызметтік органдары – TÜRKSOY, Түркі мәдениеті және мұрасы қоры шеңберінде жүргізіледі. Бұл жұмыс Түркі мемлекеттерінің ұлттық комиссиялары арасындағы ынтымақтастық аясында іске асып жатыр.

Халықаралық деңгейде Конвенция хатшылығымен және қосалқы органдарымен өзара әрекеттеседі. Қазақстан 2018-2022 жылдары Үкіметаралық комитетке сайланып, рәсімдерді бағалау жөніндегі (2021-2023) және Конвенциядағы 18-бабты қолдану тиімділігін (2023-2024) бағалау жөніндегі Үкіметаралық топтар жұмысына белсенді қатысты.

25-критерий. Халықаралық желілік және институционалдық ынтымақтастыққа белсенді қатысатын қатысушы мемлекеттердің пайызы

Конвенция мемлекеттердің «екіжақты, субөңірлік, өңірлік және халықаралық деңгейде ынтымақтасуын» талап етеді және мұндай ынтымақтастықты, осында сипатталғандай, желілер құру және институционалдық ынтымақтастық арқылы қалыптастыруға болады. II-санаттағы орталықтар әдетте халықаралық және аймақтық желілерді нығайтуға, қорғау саласында тәжірибе алмасуға, әсіресе Конвенцияның әлеуетін нығайту бағдарламасын қолдау аясында қатысады. Біріккен Ұлттар Ұйымының басқа агенттіктері мен аймақтық органдардың іс-әрекеті МЕММ және оның қорғалуымен байланысты, ал көптеген мемлекет оларды халықаралық ынтымақтастық үшін маңызды платформа деп санайды.

Қазақстан Өзбекстанның 1995 жылы Самарқан қаласындағы Халықаралық Орталық Азия зерттеулер институты (ХОАЗИ) мен 1998 жылы Моңғолияның Ұлан-Батор қаласындағы Халықаралық көшпелі өркениеттер институтының құрылуын қолдай отырып, олармен белсенді ынтымақтастықты жалғастыруда.

2011 жылы Қазақстан Республикасы Батыс және Орталық Азиядағы МЕММ жөніндегі Өңірлік зерттеу орталығын (UNESCO-Tehran ICH Centre) құруға белсене қатысты. Бұл орталықтың құзыретіне қатысушы мемлекеттерден ақпарат жинау және тарату, сондай-ақ зерттеу әдістемелерін әзірлеу, МЕММ-ді қорғау, түгендеу және үздік тәжірибелерді ілгерілету бойынша зерттеулер жүргізу кіреді. Қазіргі уақытта Қазақстан аталмыш орталықпен ынтымақтастықты жалғастырып, Басқару кеңесінің сессияларына, сарапшылар жиналысы мен өңірлік семинарларға қатысып келеді.

АТМА-дағы МЕММ халықаралық оқу орталығымен (UNESCO-CRIHAP) ынтымақтастық аясында Қазақстан 2022 жылдан бері CRICHAP ұйымдастыратын әлеуетті нығайту жөніндегі тренингтерге және өзге іс-шараларға қатысады.

Азия-Тынық мұхиты аймағындағы МЕММ бойынша халықаралық зерттеу орталығы (IRCI) Қазақстандағы МЕММ Ұлттық комитетінің қатысуымен МЕММ бойынша ғылыми және зерттеу ақпаратын жинап, оны АТМА-да қорғап, ақпаратты IRCI зерттеу дерекқоры арқылы тарату бойынша ұзақ мерзімді жобаға кірісті. 2019 жылы IRCI ведомствоаралық ынтымақтастыққа және қатысушы мекемелер арасында осы ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз етуге негізделген ақпаратты жүйелі жинау үшін «Азия мен Океания аймағындағы МЕММ қорғау ғылыми жобалары бойынша деректерді тұрақты жинақтау» жобасын бастады. Бірінші жылы IRCI Орталық Азияда Қазақстан, Моңғолия, Тәжікстан мен Өзбекстанмен серіктес болды. Серіктес мекемелер өз елдеріндегі мекемелермен бірлесіп, МЕММ-ді зерттеуге және қорғауға қосқан үлесі жайында материал көлемін бағалау үшін библиографиялық тізімдер даярлады. Артынша

2023 жылы толық ақпарат жиналды және әр ұйым 70 ақпараттық материал ұсынды. 2023 жылы ҚР ҒжЖБМ Орталық академиялық кітапханасы ЮНЕСКО мен ИСЕСКО істері жөніндегі ұлттық комиссияның және UNESCO–IRCI орталығының қолдауымен МЕММ Ұлттық комитетімен бірлесіп, библиографиялық деректерді жинау және музей қорларын зерттеу негізінде жаңа ғылыми білім алу перспективалары жөнінде ұлттық семинар ұйымдастырды.

АТР өңіріндегі МЕММ халықаралық ақпараттық және желілік орталығы (UNESCO-ICHCAP) 2009 жылы (Қазақстан 2003 жылы Конвенцияға қосылғанға дейін) Қазақстанмен ынтымақтастық орнатуды бастады. UNESCO-ICHCAP орталығы алғашқы шолу есебін дайындап, жариялауға және қазақстандық материалдық емес мәдени мұра элементтерін бастапқы инвентаризациялауына ықпал етті. 2020 жылы Қазақстан АТР өңіріндегі МЕММ элементтеріне қол жеткізу бойынша интеграцияланған цифрлық платформа – ICHlinks жобасын құрған алғашқы 8 елдің тобына енді. 2020-2023 жылдары МЕММ қауымдастықтары мен елдегі серіктестер МЕММ-нің 36 элементі бойынша мәтін, аудио және бейне ақпаратты цифрлық платформаға жүктеді. Аталған элементтер 179 фотосуретте, 26 бейнематериалда және үш далалық зерттеу есебінде көрсетілген. Жобаға қатысушы 23 елдің өкілі жаңа құрылған ICHlinks тұрақты комитетінің тұңғыш төрағасы лауазымына Қазақстанды сайлады. 2020 жылдан бастап МЕММ ұлттық комитеті UNESCO–(ICHCAP) өткізетін көптеген семинар мен конференцияға белсенді қатысып келеді.

Білім, ғылым және мәдениет мәселелері жөніндегі Ислам ұйымы (ICESCO) Ислам елдеріндегі студенттер Қазақстан университеттерінен білім алуы үшін және ғарыш кеңістігін, жаңа технологиялар мен жасанды интеллектіні зерттеуге шабыттандырып, ғылыми зерттеулерді дамыту, стипендия ұсынатын бағдарлама мен жобаларды жүзеге асыру арқылы Қазақстанмен ынтымақтастық орнатты. Қазақстан мен ICESCO арасындағы ынтымақтастық қазақстандық университеттерде құрылатын кафедралар, өткізілетін конференция мен семинарлар арқылы нығая береді.

Ұлттық Комитет Халықаралық Түркі мәдениеті ұйымымен (TÜRKSOY) ынтымақтасып, түркі елдерінің TÜRKSOY және ЮНЕСКО ұлттық комиссияларының жыл сайынғы жиналысына қатысады. Анкарада орналасқан TÜRKSOY түркі тілдес және басқа елдер арасындағы мәдени ынтымақтастық пен тілектестікті нығайту үшін алтын көпір іспеттес. Оны «Түркітілдес ЮНЕСКО» деп жиі салыстырады. 30 жылдан астам уақыт TÜRKSOY ұйымға мүше елдер арасындағы ынтымақтастықты күшейтіп, халықаралық аренада өз орнын нығайтты. TÜRKSOY іс-шаралары даярлық, икемділік, бейімделу және өзгеру қабілеті сияқты төрт бағанға негізделген «Түркі әлемінің 2040 жылға дейінгі тұжырымдамасы» атты стратегиялық құжатын енгізді.

6 монографияның 2023 жылы Қазақстан ұйымның 30 жылдығына орай Түркістанда "Этномода" фестивалін өткізді. Түркістанда өткен VI Халықаралық дәстүрлі және стильді этникалық киімдер апталығы бұған дейін Ферғана (Өзбекстан) қаласында өткен фестивальдің дәстүрлі жалғасы болды. Қазақстанның МЕММ жөніндегі ұлттық комитетінің сарапшылары - Әзербайжан, Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Түрікменстан және Түркиядағы петроглифтерді зерттеу және 6 монографияны шығару бойынша TÜRKSOY-дың жаңа жобасына қатысуда.

26-критерий. МЕММ қоры қорғау және халықаралық қатысуға тиімді қолдау көрсетеді

Конвенция қатысушы мемлекеттерге МЕММ қорғауға бағытталған қызметтеріне көмек ретінде МЕММ қорын құрып, мемлекеттерге жылдық жарнадан бөлек, жалпы және нақты мақсаттар үшін пайдаланатын (25.5-бап) қосымша жарна енгізуді ұсынады (27-бап). Басқарушы органдар осындай қосымша салымдардың негізгі бағыты ретінде әлеуетті күшейтуге ерекше ден қояды. Комитет «түрлі географиялық аймақтар комитетінде әділ өкілдікті қамтамасыз ету үшін» өз Ережелерінде МЕММ қатысушыларының, әсіресе дамушы елдердің санын аттыру мақсатында сессияларға

қатысуға жәрдемдесу үшін қаржылық көмек беруді қарастырады.

2024 жылы наурызда Конвенцияның Үкіметаралық комитетінің бюросы (2003) ЮНЕСКО-ның Қазақстанға материалдық емес мәдени мұрасының ұлттық тізбесін жаңартуға және Қазақстандағы бес облыстың жергілікті қоғамдастықтарына 2003 жылғы Конвенцияны іске асыру әлеуетін күшейтуге техникалық көмек беру бағдарламасын бекітті. 22 күнтізбелік айға есептелген жобаны Материалдық емес мәдени мұра жөніндегі ұлттық комитет ҚР МАМ, ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссия Хатшылығымен, облыстық билік органдарымен (әкімдіктер) және таңдалған бес облыстағы жергілікті қоғамдастықпен бірлесіп орындайды.

2013 жылы құрылғаннан бері қайта қаралмаған, 2024 жылы мамырда тізімі 79 элементке дейін толықтырылған Қазақстанның материалдық емес мәдени мұрасының қолданыстағы ұлттық тізбесін тексеру – жобаның басты мақсаты. Мақсат: биылғы инвентаризацияға енген элементтер туралы ақпаратты қайта қарап, жергілікті этномәдени қауымдастықтар деңгейінде түгендеу арқылы жанды мұраның қосымша элементтерін анықтау. Іс-шаралар қауымдастық мүшелері мен жергілікті басқару органдарының уәкілетті өкілдерін оқытуды, содан кейін ұлттық тізімнен бес облыста қолданылатын жанды мұраның кем дегенде елу элементін анықтап, тіркеу үшін техникалық инвентаризациялауды қамтиды. Оқыту материалдық емес мәдени мұраны, оның сақталуы мен тұтастай дамуы туралы хабардарлықты арттыруға мүмкіндік береді. Жобаны дәстүрлі білімді сақтауға, дамытуға қатысатын мемлекеттік ведомстволар мен мекемелер, жергілікті қоғамдастықтар, зерттеу құрылымдары мен қауымдастықтар, жанды мұраны қорғауға қатысатын мүдделі тараптар бірлесіп әзірледі. Жоба аясында тиісті нормативті-құқықтық актілер мен институционалдық ауқымды жоспарлау, күшейту жөніндегі ұлттық құжаттарға жанды мұраны қорғау мәселелерін енгізу қаралады. Сонымен қатар жоба жергілікті билік органдарының мәдени қауымдастық, университет, жергілікті мұражайлар мен кітапханалар және басқа да мәдени, білім беру және зерттеу мекемелерімен бірлесіп жұмыс істеу моделін пысықтауға мүмкіндік береді. Кейін мұндай модель материалдық емес мәдени мұраның белгілі элементтерін инвентаризациялау, Қазақстанның көшпелі және отырықшы мәдениетінің жаңа бірегей құбылыстарын анықтауға негіз болып, басқа аумақтық облыстарға енгізу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Жоба барысында Ұлттық комиссия Қазақстандағы жанды мұраны қорғау үшін тұрақты негіз құруға және материалдық емес мәдени мұраның анықталған элементтерін ұлттық тізбеге біріктіруді жоспарлауда. Сонымен қатар бес пилоттық облыстағы әлеуетті арттыру семинарлары мен түгендеу шаралары қауымдастыққа, ҚР МАМ сарапшылары мен лауазымды тұлғаларына және облыс әкімдіктеріне жоба аяқталғаннан кейін өңірдегі жанды мұраны қорғауды жалғастыруға қажет әдістемелік құралдар мен дағдыларды ұсынуға бағытталған.

III. ЮНЕСКО-НЫҢ РЕПРЕЗЕНТАТИВТІК ТІЗІМІНЕ ЕНГІЗІЛГЕН МАТЕРИАЛДЫҚ ЕМЕС МӘДЕНИ МҰРА ЭЛЕМЕНТТЕРІНІҢ МӘРТЕБЕСІ

Конвенцияны іске асыру жөніндегі мерзімді есепке қойылатын талаптар (2003) бұрын Дүниежүзілік тізімдерге енгізілген элементтердің статусын келесі жеті көрсеткіш бойынша сипаттайды:

С.1. Элементтің әлеуметтік және мәдени қызметі

Қазір элементтің қауымдастық ішіндегі әлеуметтік және мәдени қызметі мен мағынасын, оған тасымалдаушы мен практиктер берген сипаттаманы және элементке қатысты ерекше міндеттері бар адамдардың нақты рөлін немесе санаттарын түсіндіріңіз. Элементтің өзгеруіне назар аударыңыз.

С.2. Элементтің өміршеңдігі мен ықтимал тәуекелдерін бағалау

Элемент өміршеңдігінің қазіргі деңгейі мен тұрақтылығын, соның ішінде оның

тәжірибесінің таралуын, дәстүрлі беру әдістерінің тұрақтылығын, тасымалдаушы, практик және көрермендердің демографиялық сипаттамаларын баяндаңыз.

Элементтің одан ары берілуіне төнетін қауіпті және осындай қауіп болған жағдайда оның қиындығы мен күтілетін қатерді анықтаңыз.

С.3. Элемент Репрезентативтік тізімнің мақсаттарына қаншалықты сай келеді

Элементті қосу материалдық емес мәдени мұраның көрнекілігіне және оның жергілікті, ұлттық және халықаралық деңгейде маңыздылығы туралы хабардарлықты арттыруға қалай ықпал еткенін сипаттаңыз. Оның қосылуы мәдени әртүрлілік пен адам шығармашылығын ілгерілетуге, сондай-ақ қауымдастық, топ пен жеке адамдар арасындағы өзара сыйластыққа қалай ықпал еткенін түсіндіріңіз.

С.4. Элементті қолдау және дамытуға бағытталған әрекеттер

Осы элементті көтермелеу және нығайту үшін қабылданған шараларды сипаттаңыз, оны енгізудің қажетті салдары ретінде ұсынылған әрекеттерге мысалдар келтіріңіз.

С.5. Жергілікті қауымдастықтың қатысуы

Қауымдастық, топ және жеке тұлғалардың, сондай-ақ үкіметтік емес ұйымдардың элементті қорғауға қатысуын және оларды қорғауға деген бейілділігін растайтын мысалдарды сипаттаңыз.

С.6. Институционалдық контекст

Репрезентативтік тізімге енгізілген элементтің институционалдық контексі туралы хабарлаңыз, соның ішінде:

- оны басқару және/немесе қорғаумен айналысатын уәкілетті орган (органдар);
- элементке және оны қорғауға қатысты қауымдастық немесе топ ұйымы (ұйымдары).

С.7. Осы элемент бойынша мерзімді есепті дайындауға жергілікті қауымдастықтың қатысуы

Қауымдастық, топ және жеке тұлғалардың, сондай-ақ тиісті үкіметтік емес ұйымдардың оған барынша кең қатысуын қамтамасыз ету үшін осы баяндаманы дайындау процесінде қабылданған шараларды сипаттаңыз.

МЕММ элементінің болуы, қызметі мен мәртебесі және қауымдастықтың өзін онымен сәйкестендіру себептері туралы ақпаратты тек дәстүрді жеткізуші мен практикалық білдірушілердің мүдделі қауымдастығымен диалог арқылы алуға болады. Егер қауымдастық мұнымен келіссе, ол қандай аспектілермен бөліскісі келетінін немесе бөліскісі келмейтінін және ұқсас ақпаратты қалай ұсыну керектігін шеше алады. Бұл келісімді білдіру процесі тізімді құрудың ажырамас бөлігі және негізінен қауымдастықта жүреді, сондықтан ол қауымдастықтың белсенді қатысуын талап етеді. МЕММ-нің тиісті элементін қорғау туралы диалог құрғанда алғашқы қадам ретінде тізімге қажетті ақпаратты алу және ұсыну процесі бірінші кезекте тұруы және негізінен мүдделі қауымдастықты қамтуы қажет. Расымен де, мәдени сезімтал ақпаратты сыртта орынсыз пайдалану мен пайдаланудан қорғау және қорғау негіздерін құру дәстүрлі қамқоршыларға өзінің материалдық емес мәдени мұралары туралы ақпаратты қалай ұсыну керек, оған қолжетімділікті қалай ұйымдастыру керек және оны қалай пайдалануға болатындығы туралы өз пікірін білдіруге мүмкіндік беруден басталады.

ДОМБЫРАДА КҮЙ ТАРТУ ӨНЕРІ (2014)

С.1. Элементтің әлеуметтік және мәдени қызметі

Қазақ домбыра күйі – төкпе (Батыс, Оңтүстік-Батыс Қазақстан) немесе шертпе (Шығыс, Солтүстік, Оңтүстік, Орталық Қазақстан) қысқаша (2-ден 6 минутқа дейінгі) орындалатын аспаптық туынды. Бұл дәстүрдің айырмашылығы этнос қалыптасуының тарихи-генетикалық процестерімен байланысты болуы мүмкін. Қазақ күйінің түрі – көшпенділердің дүниетанымы мен философиясының үлгісі, сондықтан ерекше сокралды дыбыстық құрылым ретіндегі статусқа ие. 18 ғасырдың аяғынан бастап күйлердің төкпе күй дәстүрінде де, 19 ғасырдан бастап шертпе дәстүрінде де

күйшілердің қосқан үлесін жекелендіру күшейе түседі, бұл авторлық жеке стильдердің пайда болуына әкеледі. Домбыра күйінің классикалық музыкалық өнері дүниеге келген бұл үдеріс Құрманғазы, Дәулеткерей, Байжігіт, Қазанғап, Тәттімбет, Тоқ, Есбай, Есір, XX ғасырда Дина, Сүгір, Төлеген Момбековтің жаyһар туындыларымен ерекшеленді. Бұл Қазақстанда болып жатқан қоғамдық-тарихи өзгерістермен байланыста болғаны сөзсіз.

XX ғасырдың басына дейін қазақ домбыра күйінің әлеуметтік және мәдени қызметі дәстүрлі мәдениетте өзінің маңыздылығымен ерекшеленді. Күй қоғам өмірінің түбегейлі өзгерген әлеуметтік және мәдени жағдайларына қарамастан, қазіргі уақытта этнос үшін өзінің маңыздылығын сақтап қалды. Күй – қазақтардың руханилығы мен этникалық өзін-өзі сәйкестендіруінің «түйіні», оны көрсетуді шарықтау шегі, мәдениетке терең енген құбылыс. Қазақтардың күй жанры басқа түркі этностарының музыкалық дәстүрлерінен өзгеше болатынын атап өткен жөн. Күй жанрының қалыптасуы, тарихқа дейінгі, яғни түркі халықтарының тарихымен емес, қазақтардың тарихымен байланысты деп болжауға болады, бұл музыкаға байланысты этникалық өзін-өзі сәйкестендіру идеясын растайды.

Күй қашанда халықтың ақыл-ой әлемінің идеялық-дүниетанымдық құрылымын көрсетуге арналған. Күйдің әрбір орындалуы халықтың өзі үшін және әлем үшін маңыздылығын растайды. Шын мәнінде, күйдің рухани маңыздылығы дәстүрлі музыканың сокралдылығымен анықталады. Күй, әрине, көрінетін және көрінбейтін әлемнің байланысы, ата-бабалардың қазір өмір сүріп жатқан және жаңадан өмірге келетін ұрпақтармен байланыс құралы болатыны даусыз.

Қазақ домбыра күйі өнері – қазақ дәстүрлі музыкасының негізі, халықты сәйкестендіретін мәдениеттің негізгі элементі. Өткен ғасырдың атақты ақыны Қадыр Мырзалиевтің: «Нағыз қазақ қазақ емес, нағыз қазақ – домбыра» деп кездейсоқ айтқан емес. Бұрын белгілі неміс этномузыка танушысы Фриц Бозе дыбыстың этникалық идеалы (этникалық дыбыстық идеал) тұжырымдамасын енгізген болатын, артикуляция мен тембр, халық аспабының ерекше қоңыраулары, аспаптың бүкіл дыбыстық келбеті айрықша белгілерге ғана емес, сонымен бірге орасан зор мәдени құндылыққа айналады.

С.2. Элементтің өміршеңдігі мен ықтимал тәуекелдерін бағалау

Күй және күйші XXI ғасырда белгілі бір орындаушылық дәстүрдің өзіндік кеңістігіне сәйкес жаңа әлеуметтік шындықта өмір сүруде. Жалпы, қазақ күйінің қазіргі жағдайы өміршең әрі тұрақты. Оның үздіксіз табысталуына төнетін қауіптер жоқ. Күй аймақтық фестивальдер мен мәдени іс-шаралардың ажырамас бөлігі, мұнда тасымалдаушы мен тәжірибешілер дәстүрлі дағды мен орындаудың берілуін қамтамасыз етуге идеялармен алмасып, мүмкіндіктерді талқылау үшін кездесуі мүмкін.

2018 жылы Қазақстанда шілденің бірінші жексенбісі күйдің әлеуметтік және мәдени құндылығының тізбегін бекемдеп, сол арқылы домбыра күйінің әлеуметтік орны мен мәдени дәстүрін нығайта отырып, домбыра күні болып жарияланды. Сонымен қатар дәстүрлі домбыра күйінің жанды дыбысталуының өміршеңдігі оның тасымалдаушылары (жасына байланысты) және студенттер санының азаюына байланысты екені алаңдатады. Күйін аймаққа байланысты орындау тәсілінің өміршеңдігі (заманауи материалдарды қолдана отырып, нота мен домбыраны қолдана отырып) өте жоғары.

Бірақ әлеуметтік жағдайлардың әсерінен этносты айқындайтын құрал ретінде домбыра мен күй идеясы біртіндеп, әсіресе аймақтық дәстүрлерге байланысты өткенге айналатынын мойындауымыз керек. Дәстүрлі мәдениетте күй – күйші – тыңдаушылар (қауымдастық) – бір-біріне тәуелді динамикалық жүйе. Егер тыңдаушы болмаса, домбыра мен күйдің өмірі сүруі қиынға соғады. Күйді түсіну күйді орындаудың ауызша дәстүріне байланысты, домбыра күйі өнерінің заманауи музыкалық оқыту жүйесіне ауысуы оның табиғатына әрдайым жағымды әсер ете бермейді.

Ең алдымен айырмашылықтары, күйді ассимиляциялау және табыстау жүйесі бұзылғандығынан байқалады. Аспапшыларды оқытудың музыкалық жүйесінде ноталарды зерттеуге баса назар аударылады, бұл ауызша дәстүр музыканттары

үшін есту арқылы тасымалдауды тоқтатуды және осылайша күйді орындау тәсілін өзгертуді, оның дыбыстар «мәтінін» жеңілдетуді және «күшейтуді» білдіреді, өйткені ноталарда барлық дыбыстық байлықты жеткізу мүмкін емес (әртүрлі штрих-техникамен шартталған обертон, ырғақты/метрикалық). Күй дыбыстарының бұрмалануымен бірге оның мазмұны сөзсіз өзгереді, мағынасын қабылдау жиі өзгереді. Нотада жазу мүмкін емес нәрсе біртіндеп жойылады, күй мағынасының маңызды реңктерін өзімен бірге ала кетеді. Ноталардағы жазба арқылы бұл тұжырымдаманы, осы ерекше дыбыстық затты жеткізу мүмкін емес, бірақ ол жанды орындау арқылы керемет түрде беріледі. Сондықтан ауызша дәстүрлерді игеру кезінде аудио және бейне жазбаларды пайдалану өте маңызды (дәстүрдің тірі тасымалдаушылары болмаған жағдайда).

С.3. Элемент Репрезентативтік тізімнің мақсаттарына қаншалықты сай келеді

Қазақ домбыра күйінің ЮНЕСКО Репрезентативтік тізіміне енгізілуі оның тағдырына оң әсер етті: ол дәстүрлі (халықтық) өнер мен мемлекет арасындағы өзара қарым-қатынас парадигмасын өзгертті. Күйлерді Репрезентативтік тізімге енгізу осы көрнекті өнерді заманауи мәдениетке қайтаруға мүмкіндік берді, бұл өте маңызды. Мәдени әртүрлілік пен шығармашылық қолайлы ортада көрініс табады. Қауымдастық, топ және жеке адамдар арасындағы өзара құрмет дәстүрлі мәдени құндылықтарға негізделген. Дәстүрлі күй статусын насихаттау жұмысы әлі де күш-жігерді қажет етеді, бірақ оны әлемдік тізімге енгізу қажетті жұмыстардың бағыттарын көрсетті:

Жергілікті деңгейде:

- Орта мектептерге білім беру бағдарламасын енгізуді қоса алғанда, домбыра күйінің дәстүрлі мәдени элементтерін қорғау және дамыту;
- Жергілікті бірегейлікті нығайту, тұрақты орындаушылық мектептерін дамыту;
- Фестиваль іс-шаралары арқылы қоғамның ұйымдасуы.

Ұлттық деңгейде:

- Ұлттық мақтаныш, элемент ұлттық мәдениет үшін өзінің маңыздылығын көрсетеді;
- БАҚ және насихат: бейнефильм, қысқа деректі фильм және МЕММ тасымалдаушы және тәжірибешілермен сұхбаттарды трансляциялау;
- Белгілі тасымалдаушының домбыра күйін жанды орындаумен сапалы мұрағаттар қалдыру.

Күйді халықаралық деңгейде мойындағаннан кейін оны Репрезентативтік тізімге енгізудің арқасында Қазақстанда күйшілер одағы құрылды. Кейін Күйшілер одағының бөлімшелері барлық облыста ашылды. Қазіргі уақытта Қазақстанда одақтың 12 филиалы тіркелген, олардың екеуі (Қарағанды және Павлодар филиалдары) 2024 жылы тіркелген.

С.4. Элементті қолдау және дамытуға бағытталған шаралар

Шын мәнінде, домбыра күйінің аймақтық формаларының өміршеңдігіне күмән жоқ. Ол концерт пен мерекелік фестивальдер арқылы дамиды. Қызылордада (1989 жылдан бастап) тұрақты түрде көп жылдан бері түркі халықтарының дәстүрлі музыкасының Халықаралық фестивальдері өткізіліп келеді. Кейінірек, 2006 жылы ол жыл сайынғы «Қорқыт және Ұлы дала сазы» фестиваліне айналды[54] және TÜRKSOY халықаралық ұйымымен бірлесіп өткізіледі. 2019 жылғы халықаралық музыкалық форумға Түркия, Сербия, Грузия, Әзербайжан, Қырғызстан, Өзбекстан, Татарстан, Башқұртстан, Саха Республикасы (Ресей Федерациясы) және Қазақстанның барлық өңірінен келген фольклортанушы, өнертанушы, музыкатанушы, филолог, шебер-музыканттар қатысып, фестивальге үлкен қызығушылық танытты. Қазақстанда жарияланған Жастар жылы аясында алғаш рет түркітілдес елдердің

[54]Ли Юрий. (2019, 1 қазан). Қорқыт және Ұлы дала әуендері. Казахстанская правда. https://kazpravda.kz/n/korkyt–i–melodii–velikoy–stepi–8s/

жас музыканттары шақырылды. Қызылорда қаласындағы Достық Үйінің алаңында түрлі-түсті ұлттық костюмдер киген және театрландырылған қойылымы бар қатысушылардың әсерлі шеруімен музыкалық мерекенің салтанатты ашылуы өтті.

Жалпы алғанда, күйдің шығармашылық жағы жаңа әлеуметтік жағдайларда өзін бірнеше түрде/формада көрсетті:

- біздің заманымызға дейін жеткен байырғы дәстүр. Бұл әкімшілік бақылау мен көмекті қажет етпейтін ауызша-кәсіптік (яғни, мамандандырылған, мұғалім-оқушы жүйесін қолданатын) дәстүр;
- күй дәстүрі күйшінің балалары/ұрпақтары арқылы жалғасуы мүмкін;
- мәдениетті дамыту шеңберінде күй дәстүрін өзгерту/түрлендіру. Бұл негізінен халықтық аспаптарда оркестрлік орындау практикасына көшу және ноталық жазуға көшіп, еуропалық музыкалық білім беру жүйесін құру саласында жүзеге асады.

Қаратау шетпе күй дәстүрінің жарқын өкілдерінің бірі, Әлімхан Жүзбаевтың отбасы күй өнері мен дағдыларын атадан-балаға мұра етіп берудің мысалы бола алады. Оның ұлы Жанғали Жүзбай – домбырашы, Қазақ ұлттық өнер университетінің профессоры (Астана). Оның тағы бір ұлы Сәрсенғали Жүзбай Шалқар радиосында жұмыс істейді. Ол қобызшы, радиобағдарламалар жүргізетін журналист, домбырада ойнайды. Жылдар бойы Жезқазғанда (музыка колледжі) жұмыс істеген Жанғали Жүзбаевтың мәліметінше, Қаратау дәстүрінің жалғасы – Созақта (Қаратау дәстүрінің өзегі) тұратын Әлімхан мақсаттың немересі. Отбасылық дәстүрді жалғастырушылар қатарында белгілі күйші Генерал Асқаровтың жақын туыстары – Табиғаттың қызы және немересі Назерке Асқаровамен Созақта тұратын туыстары болды.

Бір кездегі Арқа шертпесінің орындаушылық дәстүрі – күйші Әбді, Сембек, Қыздарбек, Дайрабай, Мақаш, Аққыз – қазір әбден жұтаңдаған. Бүгінгі күнге жеткеннен: дарынды шәкірті Дәулетбек Сәдуақасов пен оның ұлы Қайрулла Сәдуақасовтың желісі, ол Сәтқозы Мұхтардың күйлерімен ғана айналыспаған. Арқын дәстүрін, әрине, Дәулетбектің немересі Жүсіп Сәдуақасов жалғастырды[55].

Халық аспаптар оркестрінің дирижері, домбырашы Еркін Нұрымбетов «жанды мұра» күйдің дағдылары мен шеберлігін сақтау және тасымалдаудың үлгісі бола алады. Оның өзі Қызылорда өңірінен шыққан, Орал қаласында жұмыс істейді. Оның көмегімен 2023 жылғы қарашада Ермек Қазиев пен Едіге Нәбиевтің Батыс Қазақстан домбыра дәстүрінің ең көне өкілдері бейнежазбаға түсірілді. Бұл күйдің өміршең элементтерін анықтау және дамытумен жинақталған үлкен материалды жалпылау бойынша зерттеушілер үшін жаңа бағытты білдіреді.

С.5. Жергілікті қоғамдастықтардың қатысуы

Күйді халықаралық деңгейде мойындап, Репрезентативтік тізімге енгізгеннен кейін Қазақстанда күйшілер одағы құрылды. Бүгінде Қазақстанның 12 облысында осы одақтың бөлімшелері ашылды. Бұл қоғамдық ұйымдар күйдің МЕММ элементі ретінде дамуына ықпал етті, бірақ тұрақты қолдаудың болмауы олардың күш-жігерін шектейді. Ассоциация, топ, жекелеген шығармашылық тұлғалардың күйді сақтау мен дамытуға қатысуы Қазақ ұлттық мәдениетінің тағы бір маңызды элементі – Айтысты сақтауда маңызды рөл атқарады.

Музыкалық мектептер желісін дамыту, домбыра күй өнері бойынша мектеп үйірмесі мен клубтар құру, музыкалық конкурстар мен концерттер өткізуді жергілікті қоғамдастықтарды тарту мысалдары деп атап өтуге болады. Мұндай қоғамдық бірлестіктер жергілікті деңгейде қолдау ала алады.

Түрлі отбасылық және әлеуметтік іс-шараларда қазақтың дәстүрлі домбыра күйін орындау адамдар арасындағы өзара іс-қимылға және мерекелік концерт пен қойылымдарға бірлесіп қатысуға алып келеді. Бұл іс-шараларда әртүрлі жастағы, әртүрлі этникалық және конфессиялық сенімдегі адамдар музыка тыңдау, қойылымдар

[55]Шеллер Вера. (2018, 22 қазан). Домбыра үнімен. Saryarqatv.kz. https://saryarqatv.kz/ru/news/10378

көру, ұлттық тағамдардан дәм тату үшін жиналады. Домбыра күйлерін орындау қала тұрғындарын, жас ұрпақты және басқа этнос өкілдерін дәстүрлі музыка мен қазақ халқының жан дүниесінің сұлулығын қабылдау мен түсінуге шабыттандырады.

C.6. Институционалдық контекст

Көбінесе Шығармашылық/концерттік, жеке шетелде гастрольдік сапарлар мен үлкен концерттерді ұйымдастыру үшін құрылған бірлестіктер болмаса, элементті тарату жолында ұйымдастыру мен қорғаумен айналысатын арнайы уәкілетті орган жоқ. Күйді қорғаумен және сақтаумен оның адамдар мен тарих алдындағы мұра үшін жауапкершілікті сезінетін қоғамның бір бөлігі ғана айналысады.

Күйдің институционалдық контекстегі жұмысының едәуір бөлігі ғылыми зерттеулермен байланысты (Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы, Қазақ ұлттық өнер институты (Астана), Т. Жүргенов атындағы өнер академиясы) республиканың жоғары оқу орындары жатқызылуы керек.

C.7. Осы элемент бойынша Мерзімді есепті дайындауға жергілікті қауымдастықтардың қатысуы

МЕММ ұлттық комитеті ҚР МАМ-мен бірлесіп материалдық емес мәдени мұраны қорғауға және ілгерілетуге тартылған топ пен қауымдастықтар үшін мерзімді есеп дайындау мәселесі бойынша 15 жұмыс семинарын ұйымдастырды және өткізді. Бұл семинарларды 2023 жылғы сәуір-мамыр айларында және 2024 жылғы қазан-қараша айларында ұлттық комитеттің сарапшылары мен фасилитаторлары өткізді. Конвенцияны (2003) талқылауға негізгі анықтамалары, мерзімді есептің құрылымы мен мазмұны және толтырылатын тақырыптық бағыттар туралы ақпарат енгізілді. Арнайы сауалнамалар әртүрлі медиа және тәжірибешілер топтарына арналған. Бейне және аудио материалдарды жүктеу үшін онлайн платформа құрылды.

Күйшілер одағы және оның облыстардағы бөлімшелерінде, сондай-ақ өнер университеттерінде домбыра күйінің мәртебесі, оның өміршеңдігі мен насихатталуы туралы сауалнама жүргізді. 20-ға жуық күйші зерттеуші, облыстық орындаушылардың сауалнамаларына қосымша ретінде сарапшыларға түсініктеме берді.

Осы баяндаманы дайындау процесіне жергілікті қоғамдастықтардың қатысуы ең алдымен теледидар және әлеуметтік желілермен (Tik-Tok, Facebook, Instagram) байланысты. Желіде күйді насихаттаумен айналысатын, мұрағаттық жазба мен жаңа орындаушылық нұсқаларын көрсететін көптеген блогер мен музыкант пайда болды.

ҚАЗАҚТЫҢ КИІЗ ҮЙ ЖАСАУ ӨНЕРІ (2014)

C.1. Элементтің әлеуметтік және мәдени қызметі

Киіз үй бұрынғы және қазіргі уақытта отбасы мен қонақжайлықтың символы болып қала береді, бұл оның ұлттық мерекелерде, салтанаттарда және туристік бизнес саласында қолданылуымен дәлелденеді. Киіз үйді көбінесе отбасы мерекелерінде (қыз ұзату, той) және басқа да шараларда орнатады. Киіз үйді көтеру көпшілік іс-шараларының – (Наурыз мерекесін, сабантойды атап өту), ат спорты жарыстарын және табиғаттағы ойындарды (салбурын, көкпар және басқа да) ұйымдастыру үшін міндетті шарт болып табылады, сондай-ақ Қазақстан тарихындағы белгілі тұлғалардың мерейтойларын ұйымдастыруда және көптеген басқа шараларда да қолданылады. Сонымен қатар, мұндай іс-шараларда киіз үйді құрастыру және ішкі тоқыма бұйымдарын жасау бойынша шеберлік сабақтары жиі ұйымдастырылады. Әдетте, Наурыздағы жалпыхалықтық мерекелерде әр ұйым немесе мекеме алаңға өз киіз үйін тігеді. Соңында, облыстың немесе ауданның үздік киіз үйіне конкурстар өткізіледі. Бұл фактіні әкімшілік бірліктер (әкімдіктер және басқа да билік органдары) тарапынан кең мағынада Қазақстанның өзін

бейнелейтін киіз үйді танымал етудің көрінісі деп атауға болады.

Киіз үй – «ғұндар» этно-ауылы (Алматы облысы), «Номад» этноорталығы (Алматы облысы), «Көгез» этно-ауылы (Маңғыстау облысы), этникалық саябақ (Түркістан қаласы), «Жайлау» этно-ауылы (Ақмола облысы), этно-ауыл (Шымкент қаласы) және тағы басқалар сияқты этнопарктердің құрылымындағы міндетті элемент. Бұл этнопарктерде туристер мен келушілер үшін түпнұсқаға ұқсайтын киіз үйлерде демалыс ұйымдастырылады, қолөнер саласындағы атақты шебер мен қолөнершілердің, сондай-ақ ұлттық тағам, дәстүрлі ойындар және т.б. бойынша шеберлік сабақтары көрсетіледі, бұл Қазақстанның мәдени мұрасын тұтастай дәріптеуге мүмкіндік береді.

Қазақтардың санасында киіз үй – бұл баспана ғана емес, сонымен қатар халықтың дүниетанымының материалдық көрінісі. Киіз үй тарихи түрде бүкіл әлем мен адам арасындағы байланыс іспеттес. Оның сындарлы элементтерінің бірі – шаңырақ – еліміздің киелі рәміздерінің бірі және Қазақстан Республикасының елтаңбасында қолданылады.

С.2. Элементтің өміршеңдігі мен ықтимал тәуекелдерін бағалау

Элементтің тұрақты дамуы мен ұзақ өмір сүруіне қауіп төндіретін басты себеп – дәстүрлі технологияларға сәйкес киіз үйді жасаудың еңбекті көп қажет етуі болып отыр. Қазіргі таңда киіз үйдің ағаш қаңқасын жасау қиын болғандықтан, оның орнына көбінесе металл пайдаланылады. Киіз үй жасаумен дәстүрлі әдіспен тек санаулы шеберлер ғана айналысады. Солардың бірі – Қарабай Құрбаев көмекшілерімен Түркістан облысында ағаштан киіз үй жасайтын цех ашты.

Осы есептің материалдарын дайындау барысында шеберлер қазіргі жағдайда киіз үйдің ағаш қаңқасын өңдеудің дәстүрлі технологияларының қолданылмайтынына алаңдаушылық білдірді. Дәстүрлі технологиялар бойынша киіз үй жасау процесін меңгерген шеберлердің аз ғана бөлігі қалды. Негізінен, бұл қандас шеберлер – Моңғолия, Қытай және Өзбекстаннан келген этникалық қазақтар, олардың жасы орта есеппен 60 жастан асады.

«Қазақ киіз үйін жасаудың дәстүрлі білімі мен дағдылары» элементін үздіксіз табыстауға төнетін қауіп – жас шеберлердің киіз үй мен оны дәстүрлі технологиялар бойынша безендіруге қызығушылығының төмен. Олар жеңілдетілген заманауи технологияларды жөн көреді, бұл болашақта элементті құрайтын көптеген дәстүрлі компоненттің жоғалуына әкелуі мүмкін.

С.3. Элемент Репрезентативтік тізімнің мақсаттарына қаншалықты сай келеді

«Қазақ киіз үйін жасаудың дәстүрлі білімі мен дағдылары» элементін Репрезентативтік тізімге енгізу оның ұлттық бренд ретіндегі мәртебесін нығайтты. Барлық түркі халықтарының көктемгі мерекесі – Наурызға орай еліміздің барлық қаласы мен ауылының басты алаңдарында жыл сайын киіз үйлер орнатылады, шеберлік сабақтары мен түрлі іс-шара өткізіледі. Әдетте, әртүрлі ұйымнан Наурызға қойылған киіз үйлер «Үздік киіз үй» конкурсына қатысады, жеңімпаз ұйым бағалы сыйлықпен марапатталады.

Еліміздің әртүрлі аймағында киіз үй мен оны безендірудің дәстүрлі технологияларын сақтау мақсатында жобалар қолға алынды. Мысалы, 2019 жылы Маңғыстау облысында «Атамекен» өңірлік кәсіпкерлер палатасының Іскер әйелдер кеңесі (ІӘК) бастамашы болған «Аңыз Тұлға» («Адам – аңыз») бағдарламасы іске қосылды. Жоба «Altyn oimaq» ұлттық дизайнерлер байқауымен бірлесіп жүзеге асырылып жатыр.

Жоба аясындағы басты мақсат – қазақ киіз үйін өндірудің барлық технологиясын сақтау. Жобаға қатысушылардың бірі «Алтын Алқа» атағының иегері Медина Ізбасарова болды, ол барлық ереже мен дәстүр бойынша киіз үйді безендіру өнерін сақтап қалған. Бүгінде оның қолымен жиналған киіз үй қазақ қолөнерінің бірегей туындысы және халық қазынасы ретінде ҚР Ұлттық музейінде (Астана) сақтаулы тұр.

С.4. Элементті қолдау және дамыту үшін жасалған шаралар

Қолөнершілердің түрлі фестивалі мен көрмесі өткізіледі, онда киіз үйдің ішкі безендірілуін (тоқу, киіз басу, кесте тігу, ағаш ыдыс-аяқ пен жиһаз жасау) жасау бойынша шеберлік сабақтары көрсетіледі. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 30 қарашадағы № 860 Қаулысымен креативті индустрияларды дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған тұжырымдамасы әзірленіп, бекітілді. Бұл құжатта креативті индустрияларды дамытудың негізгі бағыттары айқындалды. Қолөнерді дамытуға және елдің әртүрлі өңірінде орталық, бизнес-инкубаторлар ашуға ерекше мән беріледі.

Соңғы жылдары елдің әртүрлі қаласы мен ауданында қолөнершілер орталықтары ашыла бастады. Мысалы, 2021 жылы Ақтөбе қаласында (Ақтөбе облысы) «Alasha art» дәстүрлі өнер орталығы (жетекшісі шебер Б. Қапқызы) ашылды, 2022 жылы әкімдіктің қолдауымен Орал қаласында (Батыс Қазақстан облысы) қолөнершілер орталығы ашылды, 2023 жылы ҚР Ұлттық музейінде (Астана) қолөнершілер орталығы ашылды, 2023 жылдан бастап Түркістан қаласында (Түркістан облысы) сауда аймақтары, сондай-ақ шеберлік сабақтарын өткізуге арналған алаңдар қойылған қолөнершілер шеберханалары бар туристік кешен салынып жатыр. Онда ұлттық талғамға сай қолдан шыққан бұйымдар жасалатын ірі қолөнер шеберханасын ашу жоспарланып отыр. Нысанның жоспарланған ауданы 9 000 шаршы метрден асады.

Жалпы білім беретін мектептердегі тарих, өлкетану және еңбекке баулу сабақтарында киіз үй туралы білім мен мәліметтерді оқыту бағдарламаларына енгізу, сондай-ақ мақсатты оқу-әдістемелік материалдарды әзірлеу тағы бір оң мысал бола алады. Тарих және өлкетану сабақтарында оқушылар элемент туралы теориялық ақпарат алады, ал еңбекке баулу сабақтарында ағаш өңдеуде (ұлдар), дәстүрлі тоқыма бұйымдарын өңдеуде (қыздар) алғашқы практикалық дағдыларды игереді. 2022 жылы Солтүстік Қазақстан облысында 113 оқушының қатысуымен жүзеге асырылған «Киіз үй – жаһандану жағдайындағы қазақ халқының ұлттық бірегейлігінің символы» жобасы сәтті мысалдардың бірі болды

С.5. Жергілікті қоғамдастықтардың қатысуы

Қауымдастықтар арасындағы дәстүрлі киіз үй мен оның әшекейлерін қорғауға деген ұмтылысты ҚР Қолөнершілер одағы мен оның Қазақстан өңірлеріндегі филиалдарынан байқауға болады. ҚР Қолөнершілер одағының төрайымы – шеберлер және қолөнершілермен бірге элементті сақтауға көп күш жұмсаған этнодизайнер және киіз шебері А. А. Бекқұлова. Мысалы, Одақ киізден шеберлік сабақтарын өткізеді, сондай-ақ Смитсон институтымен (АҚШ) және Ә. Қастеев атындағы Мемлекеттік өнер мұражайымен серіктестікте 2022 жылы шет елдердің киіз сарапшыларының қатысуымен «Киіз. Felt. Кеçе. Войлок.» халықаралық фестивалін ұйымдастырды.

Алматы қолөнер палатасы «Бақыт» сәндік-қолданбалы өнер орталығы» қоғамдық қорымен бірлесіп элементті сақтауға үлкен үлес қосып отыр, олар жылына кемінде екі рет Алматыда қолөнер бұйымдарының көрме-жәрмеңке ұйымдастырады. Qazaq – Oner қолөнершілер орталығы тұрақты түрде киіз басу бойынша бірнеше деңгейге бөлінген шеберлік сабақтарын (жаңадан бастаушы мен озық шеберлер үшін), сондай-ақ қазіргі шеберлер үшін біліктілікті арттыру курстарын өткізеді.

Жеке тұлғалар арасында Астана оқушыларына киіз үй тігу және құрастыру бойынша шеберлік сабақтарын өткізетін этнограф Ақеділ Тойшанұлының қосқан үлесін атап өтуге болады[56], шебер әрі этнограф Бұлбұл Қапқызы киіз үйді дәстүрлі безендіру бойынша шеберлік сабақтарын өткізіп қана қоймай, 2024 жылы Атамұра баспасынан «Киіз үй» кітабын шығарды. Жалпы, «Ұлы дала фестивалі» сияқты мәдени фестивальдер мен көрмелер қазақ қолөнерін дәріптеуде шешуші рөл атқарады. Бұл іс-шаралар

[56]Informburo.kz. (2024, 17 наурыз). Астанада киіз үй тігудің шеберлік сыныбы өтті. https://informburo.kz/novosti/master–klass–po–posivu–yurt–proveli–v–astane

елдің түкпір-түкпірінен қолөнершілерді жинап, оларға өз жұмысын көрсетуге және тәжірибе алмасуға мүмкіндік береді. Осындай фестивальдер аясында қатысушылар дәстүрлі техниканы үйреніп, жаңа дағдыларды игере алатын шеберлік сыныптарын өткізеді.

Мемлекеттік гранттар мен субсидиялар қолөнершілерді қолдауда маңызды рөл атқарады. «Қолөнер шеберлері» бағдарламасы қолөнер кәсіпорындарын дамыту үшін қаржылық көмек пен қорлар ұсынады. Жеке компаниялар дәстүрлі өнерді насихаттауға бағытталған арнайы көрме мен конкурстар ұйымдастыру арқылы қолөнершілерді қолдауға қатысады.

С.6. Институционалдық контекст

Осы элементті қорғау және дамытумен ҚР МАМ уәкілетті органы айналысады. Бұл органның сәндік-қолданбалы өнер шеберлерін дайындайтын Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті секілді Қазақстанның барлық шығармашылық жоғары оқу орнына жетекшілік етуі элементті қолдауға мысал бола алады.

С.7. Осы элемент бойынша мерзімді есепті дайындауға жергілікті қауымдастықтардың қатысуы

Жергілікті қоғамдастықтар 2022-2023 жылдар аралығында ҚР МАМ және Қазақстан Республикасының ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссиясының қолдауымен Қазақстан Республикасының МЕММ қорғау жөніндегі Ұлттық комитеті ұйымдастырған облыстық және өңірлік мәдениет мекемелерінде семинарларға қатысады. Мәселен, семинарлар Қызылорда, Алматы, Шығыс Қазақстан, Маңғыстау, Қарағанды, Ұлытау облыстарында өтті. Осы семинарлар аясында баяндаманың мақсаты мен ерекшеліктері түсіндіріліп, ҚР МЕММ қорғау жөніндегі ұлттық комитетінің мамандары арнайы сауалнамалар әзірлеп, оларды жергілікті мәдениет басқармаларының мамандары тасымалдаушылар, аталған жағдайда қолөнер шеберлерінің көмегімен толтырды.

АЙТЫС ӨНЕРІ (2015)

С.1. Элементтің әлеуметтік және мәдени қызметі

Айтыс – екі ақын арасындағы сайыс, қазақ халқының ауызша-кәсіби, музыкалық-ән импровизациясының түрі, онда қарсыластар бір-біріне қарсы отырады және кезекпен сөз бере отырып, ән диалог-пікірталас ретінде жүргізіледі. Айтысты домбыра және қобыз аспаптарымен сүйемелдейді. XIX ғасырда айтыстың ауқымы кеңейіп, айтыстың дәстүрлі түрлері, оның ішінде қыз бен жігіт формалары тез дамыды. Шөже, Балта, Орынбай, Кемпірбай, Тезекбай, Сүйінбай, Түбек, Мұрат, Сүгір, Бала Омар, Біржан сияқты әйгілі ақындар халық арасында танымал болды.

XIX ғасырда айтыс сайыстарына айтыскер ақын қыздар да қатысқан. М. Әуезов «айтыс» сөзінің «дау», «жарыс» сияқты кең ауқымды мағыналарды білдіретінін атап өткен[57].

Жаһандану мен Қазақстанның ірі қалаларында мәдениеттің шоғырлануы айтысқа әсер етті. Қазіргі уақытта айтыскерлер концерттік алаңдарда бір-біріне емес, көпшілікке қарай сөйлеп, өткір әлеуметтік және қоғамдық мәселелерге емес, әлеуметтік желілерде көтерілген резонансты тақырыптарға назар аударады. Айтыс белгілі бір қауымдастықтар ішінде, соның ішінде елдің шеткері аймақтарында да сақталып келеді.

Импровизатор-ақындардың қазіргі заманғы өнері ғалым мен этномузыка

[57]Әуезов, М. (1997). Әдебиет туралы. Алматы: Санат.

танушылар белсенді зерттеп жүрген Қазақстанның мәдени мұрасының маңызды бөлігіне айналды. Ақындардың дәстүрлері ауылдық ортада терең тамыр жайған және қазіргі заманғы ақындардың көпшілігі ауылдық жерлерден шыққандығы, Қазақстанның шет аймақтарының шығармашылық жолды қалыптастырудағы маңызды рөлін көрсетеді. Қазіргі ақындардың көпшілігі педагогтар немесе мәдениет саласының қайраткерлері, олар айтыс өнерін кеңінен насихаттауға маңызды үлес қосуда.

Айтыскерлер қазіргі айтысты «көстрөлдегі гүлге» теңейді, әдетте үш-төрт кезеңнен тұратын айтыста, ақын халыққа сәлем беріп, айтыс өтетін жерді атап өтіп, берілген тақырыпты дамытып, белгілі бір уақыт ішінде қарсыласына жауап қайтарып үлгеру қажет[58]. Айтыс ұйымдастырушысы Жүрсін Ерман айтыскерлер одағының ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрлерді құрметтейтінін, бірақ айтыстар қазір теледидардан көрсетілетіндіктен жаңа өзгерістерден айналып өтуге болмайтынын айтады.

С.2. Оның өміршеңдігі мен ықтимал тәуекелдерін бағалау

Қазақстан, Қырғызстан, сондай-ақ шетелдегі қазақ диаспораларында кең таралған айтыстың қазіргі жағдайы оның өміршеңдігіне күмән келтірмейді. Дегенмен, элемент тәжірибесінің одан ары таралуы бірқатар факторға байланысты.

Нағыз айтыскер өз сөзі мен импровизациясының тыңдаушыларға қаншалықты маңызды әрі қажетті екенін сезіне білуі керек. Айтыстың дамуының негізі – айтыскерлердің интеллектуалдық деңгейі, ол әрқашан терең көзқарас және еркіндікке деген сүйіспеншілігімен ерекшеленді. Бұл резонанстық импровизацияның бір түрі ретінде өтіп жатқан айтыс үшін маңызды болды. Егер бұрын айтыскердің есте сақтау қабілеті керемет болса және әйгілі импровизатор ақындардың немесе жыраудың сөздерінен метафора-салыстыруларды жиі қолданатын болса, қазіргі уақытта бұл тәжірибе мүлдем қолданылмайды. Айтыскерлердің барлық сөзі әзіл-қалжың арқылы ойлау мен тәрбиелеуде бағытталған. Бұрын айтыскерлер үшін жағымды дауыс пен әуенге үйлесімді музыкалық әрлеудің болуы маңызды еді. Ал қазір айтыскерлер бірнеше тақырыппен ғана шектеліп, орындау кезінде сол шеңберден шыға алмайды. Оған қоса, айтыстың теледидар мен әлеуметтік желілерде көрсетілуі ақындардың ойын еркін жеткізуіне кедергі келтіріп, кейде өз пікірін ашық айтуға мүмкіндік бермейді.

Айтыстың одан әрі дамуына қауіп төндіретін фактор – оның дәстүрлі әлеуметтік өнер ретінде өз маңызын жоғалтып, тыңдаушылар үшін тек мерекелік шараға айналуы. Айтыстың толыққанды өтуі үшін әрдайым арнайы алаң мен тыңдармандар қажет. Себебі айтыскердің басты міндеті – өз ойын терең ойланып, оны көпшілікке жеткізу. Сондай-ақ айтыскер сөзі қоғамның әртүрлі топтарының мүдделерін қозғап, өткірлігімен және импровизациясымен ерекшеленеді.

С.3. Элемент Репрезентативтік тізімнің мақсаттарына қаншалықты сай келеді

Айтыс ЮНЕСКО-ның Репрезентативтік тізіміне енгізілген элементтің әртүрлі халық арасында (Моңғолия, Қырғызстан, Башқұртстан) МЕММ элементінің бірігуінің айқын мысалы болды.

Өз шеңберін кеңейтуге мүмкіндік алған Айтыс МЕММ-ның танымал элементтерінің біріне айналды. Айтыстың мемлекеттік және өңірлік теледидардан көрсетілуі, халықтың әрдайым хабардар болуына мүмкіндік береді. Жастар арасында айтысқа қатысты ақпарат көбіне әлеуметтік желілер арқылы таралады.

Айтысты Репрезентативтік тізімге енгізудегі басты мақсат – болашақ ұрпақ үшін поэтикалық-музыкалық импровизацияның әсемдігін сақтап қалу. Айтыс ақындар үшін

---

[58]Данилин, Н., & Тұрғынбай, Д. (2020, 3 желтоқсан). Қазақтың жүрегі мен жаны. Ақындар айтысы – халық пен билік арасындағы байланысты нығайтуға бағытталған талпыныс. Медиазона Орталық Азия. https://mediazona.ca/article/2020/12/03/dusha

негізгі жанр болып қалыптасқан және қазақтың поэтикалық әрі музыкалық дәстүрін қолдауда маңызды рөл атқарады. Айтыскер қолданатын әуезді сүйемелдеу поэтикалық мазмұнды тереңірек жеткізіп, көермендерге ерекше әсер етеді. Бұл әуендерді ақын өзі ойлап табуы мүмкін немесе олар халық әндерінен алынуы мүмкін. Әртүрлі жанрлардың осындай өзара ықпалдастығы дәстүрлердің дамып жатқанын көрсетеді. Ақындар өнері қазіргі заманның қиындықтарына қарамастан өз құндылығын сақтап, Қазақстан мәдениетінің дамуына айтарлықтай үлес қосуда.

Жергілікті деңгейде қажет:

- Дәстүрлі мәдени элементтерді қорғау және дамыту; орта мектептерге білім беру бағдарламасына енгізу;
- Жергілікті бірегейлікті нығайту;
- Фестиваль іс-шаралары арқылы әлеуметті біріктіру.

Ұлттық деңгейде:

- Ұлт мақтанышы: элемент ұлттық мәдениет үшін өзінің ерекше маңыздылығын көрсетеді;
- БАҚ пен насихат: бейнефильм, қысқа деректі фильмдерді, сондай-ақ МЕММ тасымалдаушысы және тәжірибешілерімен сұхбаттарды трансляциялау.

Халықаралық деңгейде:

- Мәдени дипломатия;
- ЮНЕСКО-ның қазақ мәдени мұрасын тануы;
- Мәдениетаралық алмасулар (сайыс пен семинарлар);
- Қауымдастық, топ және жеке адамдар арасындағы өзара құрмет.

C.4. Элементті қолдау және дамыту үшін жасалған шаралар

Айтыс ақындардың негізгі жанры болып қала отырып, қазақ поэзиясы мен музыкалық дәстүрін сақтауда маңызды рөл атқарып келеді. Зерттеу сонымен қатар айтыстармен бірге жүретін музыкалық әуендердің поэтикалық мазмұнды білдіру және тыңдаушыларға эмоционалды әсер ету үшін үлкен маңызы бар екенін анықтайды. Бұл әндер, жеке ақындардың өздері құрастырған немесе басқа орындаушылардан, немесе халық әндерінен алынған болуы мүмкін. Әртүрлі музыкалық жанр арасында белсенді өзара әрекеттесу бар, бұл дәстүрлердің жанды дамуын көрсетеді. Ақындар өнері қазіргі заманғы сын-тегеуріндерге қарамастан өзектілігін сақтайды және Қазақстанның мәдени дамуына елеулі ықпал етуді жалғастырады.

Мәдениет саласындағы саясат, құқықтық және әкімшілік шаралар МЕММ элементі ретінде айтыстың алуан түрлілігін және оларды іс жүзінде жүзеге асыруды толық көрсетеді. Айтысты қоғам барлық жерде қолдайды және ежелгі заманнан бері дәстүр бойынша ауызша білім беруді қамтамасыз етеді.

2019 жылғы 18 қыркүйекте Қарағанды қаласында «Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласы аясында Ұлы ақын және жазушы, мемлекет және қоғам қайраткері Сәкен Сейфуллиннің 125 жылдығына арналған халықаралық айтыс өтті. 3 елден 18 айтыскер қатысты: Қазақстан, Моңғолия, Қырғызстан[59]. 2021 жылғы 21 қазанда Ақмола облысында Республика күніне және Ұлы мемлекет қайраткері, қолбасшы, дипломат Абылай ханның 310 жылдығына арналған «Азат рухтың Абылай ханы» атты республикалық ақындар айтысы өтті. 2021 жылы Петропавлда Солтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің қолдауымен Қазақстан Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған «Тәуелсіздік бабалары аманаты» халықаралық айтысы өтті, оған Моңғолия, Өзбекстан, Қырғызстан, Қытай және Қазақстанның басқа өңірлерінен 16 ақын қатысты. 2021 жылдың желтоқсан айында «Атамекен» өнер сарайында мемлекеттің тәуелсіздігінің 30 жылдығы мен Бөкей хандығының 220 жылдық мерейтойына орай «Тәуелсіздік толғауы» атты халықаралық ақындар айтысы өтті. Қазақстан, Қытай, Моңғолия, Қырғызстан өңірлерінің ақындары шешендік пен тапқырлығын сынға салды.

---

[59]Асенова, Б. (2019, 18 қыркүйек). Қарағандыда халықаралық айтыс басталды. NewTimes.kz. https://newtimes.kz/regiony/97210-v-karagande-startoval-mezhdunarodnyj-ajtys

С.5. Жергілікті қоғамдастықтардың қатысуы

Бұл элемент халық арасында кең танымал әрі «халықтықтың трибунасы» деп қабылданады. Элемент – жергілікті мерекелерден бастап ұлттық іс-шараларға дейін әртүрлі форматта қолданылады. Қауымдастық, топ, жеке тұлғалардың және ҮЕҰ-ның айтысты қорғауға және дамытуға қатысуы қазақ мәдени мұрасының осы маңызды элементін сақтау мен насихаттауда шешуші рөл атқарады.

Қазақстанның 15 өңіріндегі айтыс және термеші, жыршы ақындардың халықаралық одағы мен оның бөлімшелері Қазақстан облыстарында айтыс өткізу жөніндегі іс-шараларды қолдайды. ҚР МАМ және жергілікті мемлекеттік органдар осы НҚН элементінің дамуына қолдау көрсететін негізгі құрылымдардың қатарында қалады. Бизнес-сектор да айтыстарды өткізуге қатыса алады. Айтысты өткізу мен дамытуға жұртшылық пен жергілікті қоғамдастықтардың кеңінен қатысуы қазақ музыкалық мұрасының осы элементінің өміршеңдігін арттырады.

С.6. Институционалдық контекст

Қазақстанда МЕММ барлық элементінің дамуын ҚР МАМ жалпы қадағалайды. МЕММ-нің осы элементін дамытуға және қорғауға жауапты қауымдастық жоқ. Айтыс және термеші-жыршы ақындардың халықаралық одағы және оның 15 өңірдегі бөлімшелері элементті қорғауға және қолдауға қатысады..

Айтыскерлердің жеке орындаушылар екеніне қарамастан, концерт пен қойылымға дайындалуға көмектесетін шағын тобы болуы мүмкін.

С.7. Осы элемент бойынша Мерзімді есепті дайындауға жергілікті қауымдастықтардың

Бұл блок халықаралық айтыс және термеші-жыршы ақындар одағының, олардың Қазақстан өңірлеріндегі бөлімшелерінің және оның төрағасы Жүрсін Ерманның, сауалнамаға қатысуға және айтыстың статусын талқылауға келіскен одақ мүшелерінің кең қолдауының арқасында дайындалды. Құнды ақпарат белгілі айтыскер Еркебұлан Қайназар (Астана) және Маңғыстау облысының жетекші айтыскерлері – Фархад Мусаев, Мэлс Қосымбаев пен Арғын Қалбаев тарапынан берілді.

ҚАЗАҚ КҮРЕСІ (2016)

С.1. Элементтің әлеуметтік және мәдени қызметі

Ұлттық күрестің қашан пайда болғаны туралы нақты деректер жоқ, бірақ жекпе-жектің бұл түрінің ғасырлық тарихы бар деп айтуға болады. Қазіргі қазақ күресі XVII немесе XVIII ғасырларда дала тұрғындары қатысқан жарыстарға ұқсамайды. Алайда күрестің көптеген ерекшелігі мен ережесі бүгінгі күнге дейін сақталған. Қазақтар көшпелі халық ретінде күресті ойын-сауық үшін ғана емес, жауынгерлерді даярлау әдісі ретінде де пайдаланды. XX ғасырдың басына дейін күрестің бұл түрінде балуандарды салмақ бойынша бөлу ережесі болған жоқ. Сондықтан балуандар «Кім мықты, сол жеңімпаз» қағидаты бойынша бақ сынады.

Бұрын балуандар белге дейін жалаңаш болып жекпе-жекке шығатын. Алайда XX ғасырдың басында палуандар арнайы күртелер киюді бастады. Өткен ғасырдың соңында профессор Елемес Әлімханов қазіргі қабылданған күрес киімінің үлгісін жасап шығарды. Ол бұл форманы «балуан торғауыт» деп атады[60].

---

[60]Әлімханов, Е. (1996). Спорттық киім үлгісін өзгерту арқылы азақша күресті ұлттық күрес түрі ретінде жетілдіру (Педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін жазылған диссертацияның авторефераты) Алматы.

Күрестің әлеуметтік қызметі:

- тәрбие және даму: Күрес арқылы жастар тәртіпке үйреніп, үлкендер мен қарсыластарды құрметтеуді меңгереді, сондай-ақ дене күшін және психологиялық тұрақтылықты дамытады;
- әлеуметтік бірлік: Қазақ күресінің элементі қоғамда әлеуметтік байланыстарды нығайтады. Күрес жарыстары мен фестивальдері адамдарды біріктіріп, ортақ бірегейлікті қалыптастыруға ықпал етеді;
- гендерлік теңдік: тарихи тұрғыдан қазақ күресі негізінен ерлер спорты болғанымен, бүгінде оған әйелдер көбірек қатысады, бұл гендерлік теңдікті ілгерілетуге ықпал етеді. Мысалы, Дүниежүзілік көшпенділер ойындарының екі дүркін чемпионы Зарина Сарипова, күрестен екі дүркін Азия чемпионы, 2021 жылғы әлем чемпионатының күміс жүлдегері Жәмила Бақбергенова, күрестен Азия чемпионатының қола жүлдегері (2016), Мадина Бақбергенова әйелдер күресінен Азия чемпионатының алтын медалі (2022).

Бұл элементтің мәдени қызметі:

- ұлт мақтанышы: ұлттық-күрес мақтаныш пен өзін-өзі танудың символы. Көрнекті балуандар жас ұрпақ үшін ұлттық батырларға айналып, үлгі-өнеге болады (мысалы, Қажымұқан Мұнайтпасов, Жақсылық Үшкемпіров, Дәулет Тұрлыханов және т.б.);
- мерекелік және салттық элементтер: қазақ күресі Наурыз сияқты ұлттық мереке мен фестивальдер бағдарламасына жиі енгізіледі, бұл оның мәдени өмірдегі маңыздылығын көрсетеді;
- медицина және денсаулық: күрестің осы түрімен байланысты дәстүрлі дайындық пен қалпына келтіру әдістері медицина мен салауатты өмір салтын қалыптастыруға ықпал етеді.

С.2. Оның өміршеңдігі мен ықтимал тәуекелдерін бағалау

Соңғы уақытта қазақ күресі ұлттық спорт түрі ретінде кеңінен танымал бола бастады. Көптеген жастар бұл жекпе-жек өнерінің техникасын меңгеруге қызығушылық танытуда. Қазақ күресі тек спорттық сайыс қана емес, сонымен қатар қазақ халқының рухани және мәдени мұрасының маңызды бөлігі болып табылады.

Қазақстан Республикасының барлық өңірінде тұрақты негізде түрлі іс-шара өткізіледі:

- жарыстар мен фестивальдер: қазақ күресі ұлттық және халықаралық жарыстарда үнемі өткізіліп тұрады. Жарыстың жалпы саны жылына 200-ден асады. Республикалық чемпионат және халықаралық турнирлер сияқты сайыстар көптеген қатысушы мен көрерменді тартады. Еліміз бойынша қазақ күресімен белсенді айналысатын адамдардың жалпы саны 173 084 адамды құрайды;
- мектеп және университет бағдарламалары: қазақ күресін Қазақстанның мектептері мен жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларына енгізу оны жастар арасында танымал етеді;
- спорт клубтары мен секциялар: Қазақстанның көптеген қаласы мен ауылында спорт клубы мен секциялар жұмыс істейді, онда жастар күреспен айналыса алады. Өңірлердің БмЖСМ-де қазақ күресі бағыты бойынша 4 451 бөлімше бар. Оның 3 099-ы ауылдық жерлерде орналасқан;
- бұл элементтің өміршеңдігіне қауіп жоқ, бірақ оған белгілі бір деңгейде назар аудару қажет. Әсіресе, этноспортты дамыту мәселелеріне және қазақ күресін мәдени мұра ретінде сақтауға қатысты кейбір тәуекелдерді ескеру маңызды:
- қазақ күресі қауымдастығы бұл күрес түрін Олимпиадалық спорт түрлерінің тізіміне енгізу бойынша жұмыс жүргізуді жоспарлап отыр, бұл өз кезегінде оны мәдени мұра ретінде ерекшелігін жоғалту қаупіне әкелуі мүмкін;
- мәдени мұра тасымалдаушылардың эмиграциясы және жойылуы;

- басқа олимпиадалық спорт түрлеріне спорттық эмиграция тәжірибешілер санының азаюына және қазақ күресі ерекшелігінің жоғалуына әкелуі мүмкін.

С.3. Элемент Репрезентативтік тізімнің мақсаттарына қаншалықты сай келеді

Қазақ күресін Қазақстанның мәдени және спорттық өміріне енгізу және оны халықаралық аренада ілгерілету материалдық емес мәдени мұраның өзектілігіне және оның әртүрлі деңгейдегі маңыздылығы туралы хабардарлықты арттыруға айтарлықтай ықпал етті:

Жергілікті деңгей:

- қазақ күресін мектеп бағдарламалары мен мәдени іс-шараларға қосу дәстүрлерді жас ұрпаққа дәстүрлерді сақтауға және тасымалдауға ықпал етеді;
- қазақ күресі тәжірибесі жергілікті бірегейлікті және өзінің мәдени мұрасы үшін мақтаныш сезімін нығайтуға көмектеседі;
- күрестің осы түрін қамтитын жергілікті жарыстар мен фестивальдер түрлі жастағы және әлеуметтік топтағы адамдарды біріктіріп, олардың арасындағы әлеуметтік байланыстар мен қоғамдағы келісімді нығайтуға ықпал етеді.

Ұлттық деңгей:

- қазақ күресінің Ұлттық мерекелер мен ірі спорттық іс-шаралар бағдарламасына қосылуы оның ұлттық мәдениет үшін маңыздылығын көрсетеді және ұлттық мақтанштың өсуіне ықпал етеді;
- жарыстың ұлттық телеарналар мен әлеуметтік желілерде көрсетілуі оның көзге түсуін арттырады және кең аудиторияның назарын аударады;
- мемлекеттік деңгейде тану, ЮНЕСКО-ның материалдық емес мәдени мұра объектілерінің тізіміне енгізу оның сақталуы мен дамуына ықпал етеді;
- мәдени әртүрлілік пен адам шығармашылығын насихаттау;
- қазақ күресі дәстүрлі костюм, салт-дәстүр мен музыка сияқты қазақ мәдениетінің бірегей элементтерін көрсетеді, бұл мәдени әртүрлілікті тануға және құрметтеуге ықпал етеді;
- қазақ күресі техникасын дамыту және жетілдіру дәстүрлі мәнмәтінде адам шығармашылығы мен инновацияларды ынталандырады;
- қазақ күресі бойынша жарыстарға басқа елдердің балуандары мен командаларының қатысуы мәдени алмасуға және өзара үйренуге ықпал етеді.
- қауымдастық, топ және жеке адамдар арасындағы өзара құрмет;
- қазақ күресінің түрлі мәдени және спорттық іс-шараларға қосылуы оны инклюзивтілік пен теңдікке ықпал ете отырып, халықтың әртүрлі тобына, соның ішінде әйелдер мен жастарға қолжетімді;
- әртүрлі мәдени ортадан келген көрермен мен қатысушылар күрестің осы түрімен танысып, Қазақстанның мәдени дәстүрлерін құрметтеп. бағалай бастайды;
- қазақ күресін қамтитын халықаралық жарыстар мен фестивальдер өзара сыйластық пен түсіністікке ықпал ете отырып, мәдениетаралық диалог пен ынтымақтастық үшін платформа құрады.

С.4. Элементті қолдау мен дамыту үшін жасалған шаралар

Ұлттық жекпе-жек түрі қазақ күресін көтермелеу және нығайту шаралары:

- қазақ күресі бойынша мамандандырылған спорт клубтары мен секциялары ашылып, жастар тәжірибелі жаттықтырушылардың жетекшілігімен осы спорт түрімен айналыса бастады. Бұл жастар арасындағы күрестің танымалдылығының артуына ықпал етті;
- ұлттық және халықаралық деңгейлерде қазақ күресі бойынша турнирлер мен чемпионаттар ұдайы өткізіле бастады. Маңызды оқиғалардың бірі – жыл

сайынғы Қазақстан чемпионаты, оған қатысушылар мен көрермендердің қызығушылығы жоғары;
- оқу орындарында (мектептер мен жоғары оқу орындарында) қазақ күресінің факультативтік сабақтары мен секциялары енгізілді, бұл дәстүрлі күрес туралы білімді таратуға, оған өскелең ұрпақты тартуға септігін тигізеді;
- МЕММ-ның бұл элементі теледидар, радио, интернет және түрлі мәдени іс-шаралар арқылы белсенді түрде насихатталып жатыр. Деректі фильмдер түсіру, бағдарламалар мен атақты палуандармен сұхбаттар осы спорт түріне деген қызығушылықты арттыруға септігін тигізеді.

Қазақ күресінің ірі кешенді ойындар мен мәдени фестивальдер бағдарламасына енуі қалың көрерменнің назарын дәстүрлі күреске және қазақ мәдениетінің басқа элементтеріне аударуға мүмкіндік берді. Бұл ұлттық бірегейлік пен мәдени мұраға деген мақтаныш сезімін нығайтуға ықпал етті. Қазақ күресінің ЮНЕСКО тізіміне енуі материалдық емес мәдени мұраны сақтау және танымал ету саласындағы халықаралық ынтымақтастыққа мүмкіндіктер ашты. Қазақстан халықаралық форумдар мен алмасулардың қатысушысы болды, бұл оған тәжірибе алмасуға және басқа елдерден үйренуге мүмкіндік берді. Деректі фильмдер мен танымдық бейнероликтер жасалып, ел ішінде де, одан тыс жерлерде де таратылды. Бұл оқу-ағартушылық қызметке ықпал етіп, қазақ мәдениеті туралы хабардарлықты арттырады. Осы шаралардың барлығының нәтижесінде ұлттық күрес қазақ күресі мәдени мұраның маңызды элементі ретінде сақталып, дамуға жаңа серпін алып, танымал спорт түріне және Қазақстанның ұлттық болмысының елеулі бөлігіне айналды.

С.5. Жергілікті қоғамдастықтардың қатысуы

Қазақстан мәдени мұрасының осы маңызды элементін сақтау мен дамытуда қазақ күресін қорғау мен насихаттауға қоғамдастық, топ, жеке тұлға және үкіметтік емес ұйымдардың қатысуы басты рөл атқарады. Қоғамның түрлі саласы мен ұйымының қатысу мысалдары олардың қазақ күресін одан ары қорғауға және кеңінен насихаттауға деген ұмтылысын көрсетеді. Соңғы жылдары жерлестердің ұлттық күреске деген қызығушылығы артып келеді.

Қазақстанның әртүрлі аймағында Қазақ күресі федерациясынан бөлек спорт клубтары мен секциялар жұмыс істейді, онда жаттықтырушылар мен қазақ күресіне әуесқойлар жастар мен ересектерге сабақ береді. Бұл клубтар көбінесе еріктілер басқарады және жергілікті қауымдастықтар тарапынан қолдау көрсетіледі, сондай-ақ күрестің жергілікті мәдениет үшін маңыздылығын көрсетеді. Дәстүрлі қазақ күресі жарыстары Қазақстанның ауылдары мен қалаларында мемлекеттік мерекелер мен атаулы күндерге орайластырылған. Бұл іс-шаралар көптеген қатысушы мен көрерменнің назарын аударып, қоғамдастық байланыстарын нығайтуға және күресті танымал етуге көмектеседі.

Күрес бағдарламасына белгілі палуандар (Мұхит Тұрсынов, Айбек Нұғымаров, Ұлан Рысқұл, т.б.) және күрес ардагерлері (Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген жаттықтырушысы Жәкіт Марат, ҚР еңбек сіңірген жаттықтырушысы Диқанбай Биткөзов, профессор, ф.ғ.д., Серік Түкиев, Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген жаттықтырушысы) спорттық іс-шаралар мен мәдени іс-шараларға белсенділік танытады. Олардың жеке шынығу үлгісі жастарды шабыттандырады. Зерттеуші мен тарихшылар кітап, мақала, зерттеулер шығару арқылы қазақ күресінің дәстүрін зерттеп, құжаттауға үлес қосуда. Олардың жұмысы күрес туралы білімді сақтауға және оны болашақ ұрпаққа табыстауға көмектеседі. Мысалы, мәдениеттанушы, тіл жанашыры Абылайхан Қалназаров екі томдық «Балуан тас. Қазақ күресі балуандарының аңыздары және күрес өнері (тарихи деректер)» кітабын жазды.

С.6. Институционалдық контекст

Қазақстанда спорт федерация мен оның бөлімшелерінің, спорт мектептері мен клубтарының қызметіне мониторингті ҚР МАМ және ҚР Туризм және спорт министрлігі жүзеге асырады.

Qazaq Kuresi қауымдастығы – бұл элементті дамытуға, танымал етуге және реттеуге жауапты негізгі спорттық ұйым. Федерация ұлттық және халықаралық жарыстар ұйымдастырады, жаттықтырушылар мен төрешілерге арналған оқыту бағдарламаларын жүргізеді, турнирлерді өткізу үшін ережелер мен стандарттарды әзірлейді, сондай-ақ жастарды дәстүрлі күрес сабақтарына тарту бойынша белсенді жұмыс істейді.

Жергілікті спорт клубтары мен секциялары барлық жастағы спортшылар үшін жаттығу процесі мен жарыстарға қатысуды қамтамасыз етеді, жастар мен ересектерге ұлттық күрес ережелерін үйретеді, жергілікті жарыстар ұйымдастырады және спортшылардың ұлттық және халықаралық турнирлерге қатысуын қолдайды.

С.7. Осы элемент бойынша Мерзімді есепті дайындауға жергілікті қауымдастықтардың қатысуы

Есепті дайындауға Қазақстан Qazaq Kuresi федерациясы мен оның Алматыдағы бөлімшесі көмек көрсетті.

ҚҰСБЕГІЛІК. ҚЫРАН ҚҰСТАРМЕН АҢ АУЛАУ ӨНЕРІ (2016)

С.1. Элементтің әлеуметтік және мәдени қызметі

Қазақ халқының аңшы құстармен аң аулау өнері құсбегіліктің пайда болу тарихы – ежелден бастау алады. Бұл көшпенділер өмірінде маңызды орын алатын үлкен шеберлік. Құсбегілік білімі мен дағдылары атадан балаға берілді. Қазіргі Қазақстанда аң аулаудың құсбегілік өнері бірқатар әлеуметтік және мәдени функцияларды орындайды және қоғамдастық үшін ерекше маңызға ие. Ол әлеуметтік байланыстарды нығайтады, өскелең ұрпақты тәрбиелейді және Қазақстанның мәдени мұрасының маңызды элементі болып қала береді.

Элементтің әлеуметтік қызметтеріне мыналар жатады:

- мәдени мұраны сақтау: қазақтың аңшы құстармен аң аулау өнері дәстүрлер мен мәдени құндылықтарды сақтауға және табыстауға ықпал етеді. Бұл ұлттық бірегейлікті нығайтуда, ересектер мен жастар арасындағы маңызды рөл атқарады;
- тәрбие және даму: аңшы құстармен аң аулау тәжірибесі арқылы ересектер мен жастар табиғатпен байланысқа түседі;
- әлеуметтік бірлік: қазақтың аң аулау дәстүрінің элементі қоғамдастық ішіндегі әлеуметтік байланыстарды нығайтуға ықпал етеді. Салбұрын аясында өткізілетін жарыстар мен фестивальдер адамдардың өзара жақын араласуына және ұжымдық сәйкестендіруге ықпал етеді;
- гендерлік теңдік: тарихи тұрғыдан аңшы құстармен аң аулау негізінен ерлер спортына жатады, бірақ ежелде аңшылыққа әйелдер де шыққан

Элементтің мәдени қызметіне мыналар жатады:

- ұлттық мақтаныш: қазақтың аңшы құстармен аң аулау өнері – ұлттық мақтаныш пен өзін-өзі тануды, адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынасты реттеудің бірегей жүйесі. Жалайыр, Шора, Тіней руларынан шыққан А.Тұрдыбаев, С. Шыныбаев, Ж. Сатылғанов, Д. Дүзелұлы, Ш. Ұзақов және т. б. аңшы құстары бар танымал аңшылар жас ұрпақ үшін үлгі бола алады. Бүгінгі таңда, Айшолпан Нұрғайып аңшы құстары бар аңшы әлемдік деңгейде

қазақ өнерін көрсете отырып, туризм мен спорттың табысты саласына әсер етіп, жастардың креативті үлгісі екенін көрсете алды;
- мерекелік және әдет-ғұрыптық элементтер: қазақтың аңшы құстармен аң аулау өнері көбінесе «Салбурын», Наурыз сияқты ұлттық мерекелер мен фестивальдер (аңшы құстарды аулауға арналған фестиваль
- және иттер тазы) бағдарламасына енгізіліп, оның тұрмыстағы маңыздылығын атап көрсетеді;
- медицина және денсаулық: қазақтың аңшы құстармен аң аулау өнерімен байланысты дәстүрлі дайындау және қалпына келтіру әдістері дәстүрлі медицинаның дамуына және салауатты өмір салтын қалыптастыруға ықпал етеді.

С.2. Элементтің өміршеңдігі мен ықтимал тәуекелдерін бағалау

Қазақстанда аңшы құстармен аң аулау өнері қазіргі уақытта өміршеңдік пен тұрақтылықтың жоғары деңгейінде тұр. Бұл келесі аспектілерде көрінеді:

- конкурс пен фестивальдер: «Құсбегілік» республикалық федерациясы қоғамдық бірлестігінің қолдауымен 15 жыл бойы жыл сайын жастар арасында құстармен аң аулау өнерінен ҚР чемпионаттары өткізіледі. Мысалы, 2024 жылғы 14-17 қарашада Қарағанды облысында жастар арасындағы ел чемпионатына еліміздің түкпір-түкпірінен 100-ге жуық жас аңшы қатысты. 2025 жылы қыздар арасында I республикалық турнир және жасөспірімдер арасында Қазақстан Республикасының чемпионатын өткізу жоспарланып отыр;
- мектеп және университет бағдарламалары: барлық дерлік аймақта республикалық спорт мектептерінде аңшы құстармен аң аулау өнері бойынша бөлімшелер ашылды, бұл спортты жастар арасында танымал етуге ықпал етеді;
- ұрпақтан-ұрпаққа берілуі: Аң аулау өнеріне қатысты білім мен дағдыларды тәлімгерлік арқылы беру дәстүрлі әдіс ретінде әлі күнге дейін сақталып келеді. Бұл тәжірибеде аңшы құстармен аң аулайтын тәжірибелі шеберлер өз білімдері мен тәжірибесін жас буынға үйретеді;
- БАҚ және заманауи технологиялар: БАҚ пен интернет-ресурстарын аңшы құстармен аң аулау өнері туралы ақпарат тарату үшін пайдалану да оның танымалдығы мен ағартушылығына ықпал етеді, сонымен бірге https://qusbegilik.kz/ ресми интернет-ресурс, Instagram және facebook әлеуметтік желілеріндегі @qusbegilik.kz парақшалары жұмыс істейді.

С.3. Элемент Репрезентативтік тізімнің мақсаттарына қаншалықты сай келеді

Өміршеңдіктің жоғары деңгейіне қарамастан, аңшы құстармен аң аулау өнері ғылыми-этнографиялық зерттеулердің жетіспеушілігі, жарыстарды өткізу кезінде құстарды жаттықтыру және тасымалдау үшін жеткілікті қаржыландырудың болмауы әлі де кейбір қиындықтарды туғызуда.

Аңшы құстармен аң аулауды тұрақты дамыту және кеңінен насихаттау мақсатында бірқатар шараларды қабылдау ұсынылады. Біріншіден, бұл өнердің тарихы мен қазіргі жағдайына қатысты этнографиялық зерттеулер жүргізуге гранттар бөлу қажет. Екіншіден, теміржол және әуе компанияларымен бірлесе отырып, жарыстарға қатысатын құстарды тасымалдау мәселесін шешу маңызды. Үшіншіден, аңшы құстармен аң аулауды бұқаралық ақпарат құралдарында кеңінен насихаттап, құстарды бақылауға қызығушылықты арттыру үшін заманауи интернет технологияларын пайдалану қажет. Жалпы алғанда, аңшы құстармен аң аулау өнері – өзіндік ерекшелігі мен мәдени маңызын сақтай отырып, қолдаудың күшеюі мен назардың артуы жағдайында одан әрі дамытудың

жоғары әлеуетіне ие.

С.4. Элементті қолдау және дамыту үшін жасалған шаралар

Аңшы құстармен аң аулау өнерін мәдени фестивальдер бағдарламасына енгізу кең аудиторияның назарын дәстүрлі өнер мен қазақ мәдениетінің элементтеріне аударуға мүмкіндік берді. Бұл ұлттық бірегейлік пен мәдени мұра мақтанышын нығайтуға ықпал етті. ЮНЕСКО тізіміне құс аулау өнерін енгізу материалдық емес мәдени мұраны сақтау және насихаттау бойынша халықаралық ынтымақтастыққа мүмкіндіктер ашты. Ел ішінде де, одан тыс жерлерде де тараған аңшы құстармен аң аулау өнері туралы деректі фильмдер мен нұсқаулық бейнематериалдар жасалды. Бұл білім беру қызметіне және қазақ мәдениеті туралы хабардарлықты арттыруға ықпал етеді. Осы іс-шаралардың нәтижесінде аңшы құстармен аң аулау өнері оны мәдени мұраның маңызды элементі ретінде сақтап қана қоймай, сонымен қатар танымал өнер түріне және Қазақстанның ұлттық бірегейлігінің маңызды бөлігіне айналдыра отырып, дамуға жаңа серпін алды.

С.5. Жергілікті қоғамдастықтардың қатысуы

Қауымдастық, топ, жеке тұлға және үкіметтік емес ұйымдардың аңшы құстармен аң аулау өнерін қорғауға және ілгерілетуге қатысуы Қазақстанның мәдени мұрасының осы маңызды элементін сақтау мен дамытуда шешуші рөл атқарады. Қоғамның әртүрлі тобы мен ұйымының қатысуының мысалдары олардың аңшы құстармен аң аулау өнерін одан ары қорғауға және насихаттауға бейімділігін көрсетеді. Соңғы жылдары отандастардың бұл өнерге деген қызығушылығы артып келеді.

Қазақстанның әртүрлі аймағында федерацияның бөлімшелері бар, онда олар аңшы құстармен аң аулау өнеріне жаттықтырушыларды және жастар мен ересектер арасынан қызығушылық танытқандарды оқытады. Жергілікті спорт клубтары мен бөлімдері көбінесе ерікті түрде ұйымдастырылады және оларға жергілікті қауымдастықтар демеу болады. Арман Қошқаров (Атырау), Тәттімбет Қапұлы (Шығыс Қазақстан), Күнтуған Серікбек (Астана), Қоқан Кенжетаев (Көкшетау), Аршабай Дәурен (Түркістан), Таңат Оспанқұлов (Қарағанды), Серікболсын Жалғасұлы (Жамбыл), Ерзат Байқадамов сияқты елімізге белгілі аңшылар білім беру, спорттық және мәдени бағдарламаларға, іс-шараларға қатысып, аңшы құстармен аң аулауды таратумен белсенді түрде айналысады. Қазақстанның ауылдары мен қалаларында ұлттық мерекелерге, мерейтойлық даталарға орайластырылған дәстүрлі жарыстар өткізіледі. Бұл іс-шаралар көптеген қатысушы мен көрерменді тартып, қоғаммен байланысты нығайтуға және аңшы құстармен аң аулау өнерін насихаттауға ықпал етеді.

С.6. Институционалдық контекст

Уәкілетті орган ретінде материалдық емес мәдени мұра элементінің жай-күйіне жалпы мониторингті ҚР МАМ жүзеге асырады.

Аңшы құстармен аң аулауды қорғау және дамыту, ұлттық дәстүрді танымал етуге бағытталған бағдарлама мен іс-шараларды үйлестіру, аңшы құстармен аң аулау өнерін сақтау және дамыту жөніндегі бастамаларды қаржыландыруды, қолдауды қамтамасыз ету мәселелерімен ҚР ТжСМ айналысады.

«Республикалық аңшы құстармен аң аулау федерациясы» қоғамдық бірлестігі ұлттық және халықаралық жарыстар ұйымдастырады, жаттықтырушылар мен төрешілерді оқыту бағдарламаларын, турнирлерді өткізу ережелері мен стандарттарын әзірлейді, жастарды орнитологияға қызықтыруға белсенді түрде ат салысады. Жергілікті аң аулау федерациялары елдің 14 аймағында жұмыс істейді және барлық жастағы аң аулау әуесқойлары үшін жаттығулар мен жарыстар өткізеді, жастар мен ересектерді аң аулау өнерімен таныстырады, құстарды үйретеді, жергілікті жарыстар ұйымдастырады және спортшылардың ұлттық және халықаралық турнирлерге қатысуын қолдайды.

С.7. Осы элемент бойынша Мерзімді есепті дайындауға жергілікті қауымдастықтардың қатысуы

Қазақстандағы аңшы құстарға қатысты есепті дайындау барысында қауымдастық, топтар, жеке тұлғалар және тиісті үкіметтік емес ұйымдардың барынша қатысуын қамтамасыз етуге бағытталған бірқатар маңызды шаралар жүзеге асырылды. Бұл шаралар барлық мүдделі тараптардың пікірлері мен тәжірибелерін қамтитын жан-жақты ақпарат жинауға мүмкіндік берді. Есепті дайындау кезінде заманауи коммуникациялық технологиялар, онлайн-платформалар мен әлеуметтік желілер кеңінен қолданылды. Аудиторияны тарту үшін ресми сайт (https://qusbegilik.kz/) және Instagram парақшасы (@qusbegilik.kz) пайдаланылды.

ҚАТЫРМА ДАЙЫНДАУ (2016)

С.1. Элементтің әлеуметтік және мәдени қызметі

Қатырма нан рәсімі оны дайындау, қолдану және әртүрлі аймақтарда ауылдарда, кенттерде және аудандық орталықтарда тарату дәстүрі кең таралған. Бұл дәстүр, негізінен, үлкен буын өкілдерінің міндетіне жатады, өйткені олар дәстүрлі және діни шараларды өткізу барысында басты назарға алады. Сонымен қатар бұл рәсім бірнеше әлеуметтік функцияларды атқара отырып, терең символдық мәнге ие. Шелпек – ас пен өмірдің символы, сондай-ақ үйлену тойларында, діни жоралғыларда, ас беру рәсімдерінде ортақ дастархан арқылы туыстар мен қауымдастықты біріктірудің, көршілер арасындағы әлеуметтік байланысты нығайтады. Бұл дәстүр – осы элементке қатысты білім мен дағдыларды жеткізудің бір түрі. Қазақта нанның қадір-қасиетін, нанға деген құрметті білдіретін көптеген мақал-мәтелдер бар.

Қазақ даласына ислам діні келгенге дейін қазақтарда асқа деген ерекше, киелі көзқарас қалыптасқан. Шелпек – үлкендерге, туған-туыстарға деген құрметтің белгісі болып табылатын киелі ас. Осының арқасында қазақтың өзара көмек көрсету мәдениеті «Сыбаға беру»[61] дәстүрі қалыптасты. Әлеуметтік қызметтері нан үзіп, қасында отырған адамға ас беру рәсімімен, «Бисмилләһ, Қабыл болсын» - марқұмның игілігі үшін асы қабыл болсын, «Аруақ қолдасын» - аруақтан қолдау болсын деп бата айтумен байланысты.

Өз кезегінде шелпектен ұсынылған бөлікті қабылдап, дәм татқан адам: әумин, айтқаның қабыл болсын деген мағынаны білдіретін «Әумин, айтсын/айтқаның келсін» – деп жауап береді. Бұл шелпек дайындау рәсімінің міндеті көбінесе әйел адамға, анаға немесе келінге жүктеледі. Олар марқұм туысқандарын еске алу үшін шелпек пісіру арқылы, аруақтардан қолдау алады.

Жалпы жаһандану процесіне, халықтың өзара ықпалы мен миграциясына, ұлтаралық некелерге тікелей қатысатын жекелеген топтар мен мүдделі қауымдастықтар өзгерістерге ұшырауды және осыған байланысты рәсімді нанды бөлу дәстүрінің мәдени функциясы мен мағынасы да өзгеруде. Ас беру рәсімдерінде, әдетте, шелпек бірнеше бөлікке бөлініп, шеңбер бойымен таратылып беріледі, алайда кейде оны бір адам өзі бөліп, жанында отырғандарға үлестіруі де мүмкін.

С.2. Элементтің өміршеңдігі және ықтимал тәуекелдерін бағалау

Ас беру дәстүрі қазіргі қазақтардың мәдениетіндегі ең тұрақты дәстүрлердің бірі болып қала береді. Туған-туыс, ру қауымының, бүгінде, жетісі– жеті күндік ас, қырқы – қырық күндік ас, кей жерлерде жүзі – жүз күндік ас және ең соңында, жылы

[61]Оспан, Б. (2018, 7 қыркүйек). Қазақтың өзара көмек көрсету дәстүрі — Сыбаға беру. 365info.kz. https://365info.kz/2018/09/traditsiya-kazahskoj-vzaimopomoshhi-sybaga-beru

– қайтыс болған адамның жылдық асын беру сияқты дәстүрлі ас беру дәртүрлері сақталған. Орта және аға буын өкілдері арасында бұл дәстүрлі нанның орны ерекше, өйткені ол 7, 40, 100-і және жылы сияқты ас беру күндерінде тұрақты түрде дайындалып келеді.

Қазіргі уақытта бұл дәстүрдің өміршеңдігі және оның тұрақтылығы оны елдің әртүрлі аймақтарындағы көптеген адамдар арасында күнделікті өмірде қолданылуына тікелей байланысты. Ерекше маңызды болып табылатын дөңгелек пішінді жеті шелпек/жеті нан/қырық шелпек/қаттама/қатырманы дайындау және оны пайдаланудағы білім мен дағдыны берудің дәстүрлі тәсілі тасымалдаушылардың ұсынылған сұхбаттары мен материалдарында рәсімдерді дайындау және сақтау тәжірибесінің жиілігі,тәжірибелердің таралуы атап өтіледі.

Аға буын өкілдерінің, яғни нанды рәсімдік түрде дайындау мен қолдану дәстүрін жақсы білетін жандардың өмірден өтуі бұл дәстүрдің әлсіреуіне әсер етеді. Олар осы элементтің діни тәжірибедегі бастапқы мағынасын терең түсінетіндіктен, олардың кетуімен дәстүр біртіндеп өзгеріске ұшырап, қарапайым әдетке айналуы мүмкін. Сонымен қатар қазіргі заманғы талғам мен өмір салтына бейімделу барысында бұл рәсімнің бастапқы мәні өзгеріске түсуі ықтимал. Бұл дәстүрдің әрі қарай тасымалдануы мен жүзеге асу қаупінің себептерінің бірі дайын/зауыттық нанның басқа түрлерінің алуан түрлілігінде, шетелдік өндірушілердің өнімдерін кеңінен таратуда және «шетелдік» трендтер/сәнге ұмтылудан көрінеді. Бұл дәстүрдің әлсіреуіне әсер ететін тағы бір маңызды фактор – елдің үлкен аумағының урбанизациялауында және көші-қон дәстүрін ұстанатын халықтың дәстүрлі қоныстардан алыс орналасуында. Аруақтардың қолдауын сұрап, көші-қонның сәтті өтуін тілеу мақсатында көшпелі өмір салтын ұстанған немесе жазғы жайылымдарға көшіп-қону дәстүрін жалғастырған қауымдастықтар рәсімдік нан пісіру әдетін қалыптастырған.

С.3. Элементтің Репрезентативтік тізім мақсаттарына сәйкестігі

Элементтің қосылуы символдық функцияның пайда болуын зерттеуге және халық арасында, әсіресе ауылдарда хабардарлықты арттыруға ықпал етті, өйткені дайындыққа бір отбасының мүшелері, туыстары және/немесе көршілері қатысады. Үлкен мерекелерде, туған күндер мен үйлену тойларында, ас беру сияқты шараларда бұл дәстүрлі нанды бөлісу рәсімі арнайы атап өтілмесе де, ол өзінен-өзі орындалатын үйреншікті дәстүр ретінде қабылданады. Бір дастархан басында нанды бөлісу дәстүрі қатысушыларды ерекше рухани байланысқа тартып, нанды бөлісу арқылы ізгі тілектер мен игі ниеттерді білдіру мәдениетін сіңіруге ықпал етеді. Бұл үрдіс адамдар арасында ынтымақ пен өзара көмектесу сезімін нығайтып, ұрпақтан-ұрпаққа берілетін маңызды әлеуметтік және рухани құндылықтарды сақтауға көмектеседі.

Элементтің көпұлтты номинациялар қатарына қосылуы қазақтардың, көршілес Қырғыздардың, Әзербайжандардың, Түріктердің және т.б. жергілікті халықтың салт-дәстүрінде кең таралған салт-дәстүр нанының дайындалуы мен қолданылуының әртүрлілігін көрсетті. Мысалы, қаттама – танымал қатпарлы нан – алғаш рет Қытайда 13 ғасырда жасалып, кейін түркі халықтарына өтіп, олардан кейін парсыларға және одан әрі қарай басқа халықтарға таралды.

С.4. Элементті қолдау және дамыту бойынша атқарылып жатқан шаралар

Элементті насихаттау және ілгерілету мақсатында әртүрлі шаралар жүзеге асырылды, атап айтқанда, ғалымдар тарапынан зерттеулер жүргізілді. Экспедициялар ұйымдастырылды. Бұл сапарлар барысында дәстүрді сақтаушылар оның дайындалу процесін әңгімелеп, іс жүзінде көрсетіп, осылайша элементті келешек ұрпаққа жеткізу мен сақтау ісіне тікелей атсалысты. Бұған дейін этнограф ғалымдардың қазақтың дәстүрлі тағамы бойынша жүргізген зерттеулері салт-дәстүрлік нанды, оның ингредиенттерін дайындаудағы және қолданудағы ерекшеліктерін, функционалдық

мақсатын (қайтыс болған туыстарын еске алу, 7-ші ұрпаққа дейін ата-бабалар рухын тыныштандыру, түрлі іс-шараларда, соның ішінде асарларда және т.б.) зерттеу қажеттілігін көрсетті.

Қазақстан үшін 2019 жылы маңызды оқиғалардың бірі – Үкімет қаулысымен 16 қазанның «Нан күні» ретінде республикалық мерекелік күндер тізіміне енгізілуі болды. Бұл шешім нан түрлерін, оның ішінде рәсімдік нанды дайындау дәстүрін насихаттауға және қолдауға ықпал етеді.

С.5. Жергілікті қоғамдастықтардың қатысуы

Қазақстан қолөнершілер одағы ел өңірлеріндегі өкілдіктерімен бірге бұл элементті насихаттау, сақтау және қорғау ісінде тікелей қатысушы болып табылады. Қазақ халқының материалдық және материалдық емес мәдениетінің шеберлері, білімі мен дағдыларының жеткізушілері, дәстүрлі қолөнер түрлерін сақтаушылар бола отырып, олар элемент туралы білімді ұрпақтан-ұрпаққа сақтау және жеткізу мақсатын көздейді.

Мегаполистерде халық дәстүрлері мен рәсімдері туралы білім мен дағдыларды әртүрлі жастағы топтар арасында көрсету және таратуға бағытталған түрлі іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу үрдісі байқалуда.

Өзіндік болмысты тану үдерісінің артуы ұмыт қалған дәстүрлерді жаңғыртуға деген қызығушылықты оятты. Әр өңірде бұл бастаманы көбінесе жасы үлкен әйелдер көтеріп, олар ішінара рәсімді ұйымдастырушылардың функцияларын өз мойнына алды және қоғамдастық оларды қолдады. Бүгінде дәстүрлерді жақсы білетін әйелдер – жеңгелер мен әулеттің үлкендері өз білімдерімен жас келіндермен бөліседі. Өз кезегінде, жас әйелдер олардың ақыл-кеңестеріне құлақ түріп, үйренуге тырысады. Бұл үдеріс мәдени мұраға деген құрмет пен мойындауды арттырады. Дәстүрлердің ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, сақталуына ықпал етеді.

С.6. Институционалдық контекст

ҚР МАМ материалдық емес мәдени мұра элементінің жалпы мониторингін жүргізетін уәкілетті орган ретінде қызмет атқарады. Ғылыми зерттеулер Ұлттық музей, Тағамтану академиясы және еліміздің университеттері арқылы жүзеге асырылады. Сонымен қатар үкіметтік емес ұйымдар – «Бабалар аманаты» (Астана), «Салт-дәстүр» (Шымкент) және Қазақстан наубайшылар қауымдастығы (Түркістан облысы) бұл рәсімді сақтап, қолдауға белсенді түрде атсалысуда.

С.7. Жергілікті қауымдастықтардың осы элемент бойынша Мерзімді есепті дайындауға қатысуы

Осы баяндаманы дайындау барысында әлеуметтік желілерде шелпектің салт-дәстүрлік іс-шараларда қолдану мәселесі бойынша мониторинг жүргізілді, мүдделі респонденттердің максималды санын санау және анықтау мақсатында Қазақстан Қолөнершілер одағы үкіметтік емес ұйымының өкілдерімен сұхбат өткізілді.

НАУРЫЗ МЕЙРАМЫН АТАП ӨТУ ДӘСТҮРІ (2016)

Қазақтарда көктемдегі күн мен түннің теңелуін дәстүрлі түрде атап өтуіді «Жыл басы», «Ұлыстың Ұлы күні» және «Наурыз» деп атайды. 1926 жылы бұл мерекеге діни ескілік ретінде тыйым салынды. Этнографтардың зерттеуіне сәйкес, 1960-1975 жылдары бұл элемент Жетісу, Жамбыл, Ақтөбе, Қостанай және Қарағанды облысының жергілікті тұрғындары арасында атап өтілді. 1988 жылы жергілікті қауымдастық пен Қазақстанның зиялы қауымының күш-жігерінің арқасында, Наурыз мерекесі ұлттық деңгейде қайта оралып, оның маңыздылығы мойындалды. 1991 жылы элемент

заңнамалық тұрғыда ресми мәртебеге ие болды. 2001 жылы оған мемлекеттік мереке мәртебесі беріліп, наурыздың 21-23 аралығында 3 күн атап өтілетіні бекітілді.

С.1. Элементтің әлеуметтік және мәдени қызметі

Көктемгі күн мен түннің теңесу күні мерекесі күнтізбедегі басты орынға және жалпыхалықтық сипатқа ие. Түпнұсқа атауында көрініс тапқан мереке, халық пен елдің, халық пен табиғаттың бірлігі мен теңдігін бейнелейді. Наурыз қазақстандықтарды жынысы мен жасына қарамастан бірлікке, бірегейлікті сақтауға, мұраларға құрметті қалыптастыруға, мәдени әралуандыққа, креативтілік пен шығармашылыққа септігін тигізетін кешенді қызметтерге ие.

Наурыз қызметінің реттеуші кешені оның аксиологиялық маңыздылығынан көрінеді. Элементтің құндылығы оған мемлекеттік мәртебе беруге нормативті негіз болды. Мемлекет басшысының жыл сайынғы құттықтаулары, БАҚ-тағы бағдарламалар мен мақалалар, еңбек ұжымдарында, білім беру және мәдени мекемелерде тойлануы элементтің символикалық маңыздылығына дәлел болады.

Дәстүрді сақтаушылар мен ғалымдардың ұсыныстары негізінде, 2019-2024 жылдары ҚР МАМ қолдауымен мерекені 14-23 наурыз күндері аралығында тойлау көзделген «Наурыз шуағы» тұжырымдамасы әзірленді. Тұжырымдамада әрбір күн белгілі бір әлеуметтік және мәдени міндетке арналған. Элемент қызметінің танымдық кешені халық ілімдеріне құрмет көрсетуде, оның сабақтастығына мүмкіндік беретін ғалымдардың зерттеулерінде, ғылыми және мәдени-білім беру іс-шараларында, БАҚ-та көрініс тапқан. Қалаларды, ауылдарды, мерекелік сәндеу, киіз үй тұрғызу, ұлттық киім кию материалдық қызмет рөлін атқарады. 2023-2024 жылдары мерекенің 5-ші күні Ұлттық киім күні ретінде атап өтілді. Кейінгі онжылдықта қазақстандықтар этникалық тиістілігіне қарамастан, Наурызды қазақтың дәстүрлі киімімен қарсы алып, мәдени индустрияның, сәндік-қолданбалы өнердің, қолөнердің дамуына ықпал етеді.

Мереке бағдарламасы көптеген іс-шараға толы. Оларға кәсіби, әуесқой ұжымдар мен орындаушылар, ересектер мен балалар қатысып, мерекенің креативті қызметін айқындайды. Барлық телеарна эфир тәртібін өзгертіп, Наурыздың мерекелік контентіне басымдық береді. Наурыз көже, наурыздық, жылкөже, уызкөже, көпкөже деп өңірлік тұрғыдан түрлі атауға ие дәстүрлі жаңажылдық көже мерекелік дастарханға сән береді. Халық арасында көжені ішкен адам жыл бойы тоқ болады деген сенім бар. Құрамы жеті дәмнен тұратын және көпшілікке арнап әзірленетін тағам - Наурыз көженің басты ерекшелігі болып саналады. Асық ату, қазақ күресі, айтыс, тоғызқұмалақ, ортеке күйі тәрізді мұра элементтері – мерекенің ойын қызметін көрсететін ажырамас бөлігі. Рекреативті қызметі Наурыз мерекесінің бес күндік демалысында көрініс табады. Бұл күндері қазақстандықтар өзінің жақын туыстарына уақытын арнап, бір-біріне сыйлық сыйлайды. Отбасылық ортада мерекенің дәстүрлерін сақтау маңызды рөл атқарады. Балалар мейрам кезінде үй-үйді аралап, ауылдастарын құттықтап, алғыс ретінде тәтті сыйлар алады.

С.2. Элементтің өміршеңдігі мен ықтимал тәуекелдерін бағалау

Наурызды тойлау республиканың барлық аумағын қамтиды және жыл сайын өткізіледі. Ол отбасылар мен жергілікті қауым арасында, еңбек ұжымдары, білім беру және мәдени мекемелердегі рәсім түрінде сабақтастықтың дәстүрлі тәсілдерінің жоғары деңгейдегі тұрақтылығына ие. Заңдық тұрғыда елде 21-23 наурыз демалыс күндері саналады. 2018-2024 жылдары Наурыз мерекесі 21 наурыздан бастап 5 күн бойы аталып өтілуі дәстүрлердің жергілікті және өңірлік деңгейде толыққанды сақталуына және берілуіне ықпал етеді.

Наурыз бата дәстүрі полиэтникалық қоғамдастықты қоса алғанда жергілікті тұрғындар арасында орын алады. Ақсақалдар, Ардагерлер кеңесінің, Қоғамдық келісім

және Аналар кеңесінің төрағалары өскелең ұрпаққа батасын береді[62]. Ақсақалдар арасында үздік бата сайыстары өткізіледі: «Баталы ер арымас» (Ақтөбе қ.), ал балалар мен жастар арасында ең үздік «Жарапазан» жырын айтудан «Жә-Рамазан» сайысы өтеді (Ақтөбе қ.).

Мереке кезінде өмірге келген балаларға есім беру жақсы дәстүрге айналды. Қыздарға: Наурыз, Наурызгүл, Наурызжан, ұлдарға: Наурызбек, Наурызәли, Наурызбай, Наурызхан деп ат қояды.

Наурыз – жарқын отбасылық мереке. 5 демалыс күні ішінде отбасы мүшелері қара шаңырақ (ата-анасының үйіне) жиналып, туыстық пен бірегейлікті сезінуге, бір-бірімен көрісіп, сөйлесуге, бір-бірін құттықтауға, тілек айтуға және сыйлық беруге мүмкіндік алады. Қазақстанның солтүстігінде Наурызды тойлау аясында жайылған мерекелік дастарханда өз ғашығына құда түсіп, оның ата-анасының келісімін сұрау жастардың арасында жақсылықтың белгісі саналады.

С.3. Элемент Репрезентативтік тізімнің мақсаттарына қаншалықты сай келеді

Элементтің Репрезентативтік тізімге қосылуы арқасында жергілікті қауымдастық тарапынан МЕММ-ге деген түсінік пен құрмет арта түсті. Мерекенің айтарлықтай позитивті және ынталандыру әлеуетін айқындайтын Наурыз бата – жақсылық тілеу рәсімі түріндегі дәстүрлі компоненттер қайта жаңғырып келеді. Мерекелеу барысында айтыс элементінің енгізілуі – дәстүрлі іс-шаралар кешенін қалпына келтіруге қызмет етеді.

Наурыз рәсімі мен мифологиясы ежелгі және ортағасырлық Орталық Еуразия мен Азия халықтарының мәдениетіне жататын көп компоненттігі, мәдени әралуандықтың маңызын түсіну мен құрметтеуге көмектеседі. Жалпы еуразиялық және жалпы түркі халықтарының мәдени контексінен шыққан Наурыз рәсімі мен мифологиясының тұрақтылығы олардың заманауи тәжірибемен табысты жарасымы мен үйлесімін көрсетеді. Наурызды сақтау мен тәжірибеде қолдануда Қазақстандықтардың едәуір бөлігін сақтаушылар ретінде қарастыруға болады. Сонымен қатар интеллигенция өкілдері, шығармашылық элита, өлкетанушылар, композиторлар, жазушылар, зерттеушілер және т.б. гносеология мен мерекенің жаңашылдығына айтарлықтай үлес қосады.

Осылайша, элементтің енгізілуі материалдық емес мәдени мұраны айқындауға ықпал етіп, оған деген құрметті жаңғыртады, сондай-ақ әртүрлі дәуірлер мен мәдениеттердің құрамдас бөліктерін қамтитын тарихи кешеннің өзектілігін арттырады. Сонымен қатар, бұл мәдениеттердің диахрондық дамуы, таралу географиясы, табиғатпен және киелі ландшафттармен байланысы туралы түсінікті кеңейтіп, мәдениеттер арасындағы жақындасу мен диалогты нығайтуға септігін тигізеді.

С.4. Элементті қолдау мен дамыту мақсатында қабылданған шаралар

Дәстүрге сәйкес, Наурыздың іс-шаралар кешені мынадай үш негізгі әлеуметтік-мәдени ұстанымға сүйенеді: табиғат пен қоғамдағы тепе-теңдік, игілік, қайырымдылық – көмек қолын созу, жаңару – адамның және оның айналасы мен қоршаған ортасының жаңаруы.

Ұлттық деңгейде элементті ынталандыру және нығайту үшін, соңғы онжылдықта әртүрлі алаңдарда элементтің дәстүрлі іс-шаралар кешенін қалпына келтіру және оның қазіргі жағдайлар мен талаптарға сәйкестігі мәселесі талқыланды. Ұзақ мерзімді қоғамдық жұмыстар мен ғылыми пікірталастар, элементті шығармашылық тұрғыдан қайта мазмұндау, оның заманауи тәжірибелері мен компоненттерін жергілікті және ұлттық деңгейде зерттеуді күшейту нәтижесінде, 2020-2021 жылдары Наурыз мейрамын

[62]Түркістан облысында «Наурыз бата» дәстүрі қолдау табуда. (2022, 21 наурыз). DKNews.kz. https://dknews.kz/ru/v-strane/226259-v-turkestanskoy-oblasti-podderzhivaetsya-tradiciya

тойлаудың жалпыұлттық тұжырымдамасын[63] әзірлеу амалдары жасалды. 2020 жылы «Қазақстандық қоғамдық даму институты» КеАҚ (бұдан әрі – ҚҚДИ) ұйымдастырған, ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің қолдауымен өткен пікірталас аясында, 14-22 наурыз күндерін қамтитын жаңа регламентті Наурыз мемлекеттік мерекесін тойлаудың жаңа тәсілдері ұсынылды. 2021 жылы ҚҚДИ 14-23 наурыз күндері аралығын қамтитын 10 күндік тойлау қарастырылған «Наурыз шуағы» тұжырымдамасын әзірледі. Басты идеясы ретінде отбасы дәстүрлері мен ұлттық бірлікті нығайту ұсынылды. Тұжырымдама алғаш рет Батыс Қазақстанның жергілікті қауымдастықтарының, дәстүрді ұстанушылар мен ғалымдардың ұсыныстары негізінде, жергілікті қауымдастықтар үшін жаңа күнтізбелік жылдың бастамасы және Наурызды тойлаудың ажырамас бөлігі болып саналатын «Амал мерекесі» немесе «Көрісу күні» сияқты мерекелік дәстүрлерді қамтыды. Мұндай түсінік дала мәдениетінің мұрасы саналады.

Тұжырымдаманың сәтті сынақтан өтуі оның 2024 жылы түпкілікті бекітілуіне негіз болды. Осы жылы ұлттық деңгейде ҚР МАМ қолдауымен әзірленген «Наурызнама» тұжырымдамасы қабылданды. Бұл тұжырымдамаға сәйкес, Наурыз мерекесі кезеңіндегі әр күн белгілі бір тақырыпқа және құндылыққа арналды. Олар қайырымдылық пен мәдени шаралардан бастап ұлттық дәстүрлер мен экологиялық акцияларға дейінгі Қазақстан мәдениеті мен қоғамының бай және алуан түрлілігін бейнелейді.

С.5. Жергілікті қауымдастықтың қатысуы

Бірқатар облыста мерекені жергілікті қауымдастықтар билік өкілдерінің қолдауымен қасиетті нысандарға жақын аймақтарда атап өтеді. Мәселен, 14-ші наурыз күні киелі Отпантау тауында (Маңғыстау облысы) және Дәдем ата кесенесіне жақын жерде (Батыс Қазақстан облысы) Амал Көрісу және Көрісу айт іс-шаралары өтеді. Петропавл қаласында (Солтүстік Қазақстан облысы) Наурыз мерекесі киелі нысан ретінде мойындалған «Абылай хан резиденциясы» музей кешенінің аумағында тойланады. 2019 жылы Наурыз Түркістан облысында жергілікті халық қасиетті санайтын Қазығұрт ауданындағы Кемекалған тауының етегінде тойланды.

Іс-шаралар қатысушылар санына қарай көпшілікке немесе аз топқа бағытталуымен ерекшеленеді. Көпшілік іс-шаралар – театрландырылған қойылымдар, шерулер, халықтық шаралар, концерттер, айтыстар, спорттық сайыстар, жәрмеңкелермен ерекшеленеді. 2024 жылғы 21-22 наурыз күндері Ұлытау облысы Жезқазған қаласының «Алаш» орталық алаңында мерекелік шеру, кейін эстрада орындаушыларының қатысуымен концерт ұйымдастырылды. Мерекелік бағдарлама «Қазағымның киіз үйі», «Қазағымның дәстүрлері-ай», дәстүрлі спорт түрлері бойынша сайыстарды және «Тазалық эстафетасы» экологиялық акциясын қамтыды.

С.6. Институционалды контекст

Уәкілетті орган – ҚР МАМ, оған қарасты Мәдениет комитеті және облыстық мәдениет басқармалары. Институционалды түрде элементтің қорғалуына және дамуына ҚР ОАМ және ҒжЖБМ қарасты барлық білім беру ұйымдары, сондай-ақ дәстүрлі спорт түрлерінің қауымдастықтары ықпал етеді.

С.7. Осы элемент бойынша Мерзімдік есепті дайындауға жергілікті қауымдастықтың қатысуы

Бұл элементтің республикада кеңінен таралғанын ескере отырып, осы есепті дайындау процесіне Маңғыстау және Батыс Қазақстан облыстарының элементтің

---

[63]Түкпиев, Ж. (2020, 28 ақпан). Қазақстанда Наурыз мейрамын тойлаудың жаңа тұжырымдамасы енгізілуі мүмкін. Казахстанская правда. https://kazpravda.kz/n/novuyu-kontseptsiyu-prazdnovaniya-nauryz-meyramy-mogut-vvesti-v-kazahstane

өзіндік көрініс формаларын дамытуға ықпал ететін ең белсенді жергілікті қоғамдастық мүшелері тартылған.

«АСЫҚ АТУ» ОЙЫНЫ (2017)

С.1.Элементтің әлеуметтік және мәдени қызметі

Асық ату ойыны – әмбебап құндылыққа ие ең көне ұлттық ойындардың бірі, оны кез келген уақытта өткізуге болады. Асық ату ойыны бала кезінен бастап баланың жүйке жүйесін нығайтып, ойлау қабілетін дамытады, сондай-ақ қырағылыққа, ептілікке, тапқырлыққа, сабырлылыққа баулиды, шыдамдылық пен дәлдікті үйретеді. Қазақтың дәстүрлі асық ату ойыны маңызды әлеуметтік және мәдени рөл атқарады, оның өзектілігі бүгінге дейін сақталып келеді. Ол қазіргі кезде бірқатар қызметті қамтиды, атап айтқанда:

Әлеуметтік қызметі:

- асық ату әлеуметтік байланыстарды нығайтады, адамдарды сайыстар мен фестивальдарда біріктіреді;
- ойын түрлі жастағы адамдарды, әсіресе ауылдық жерлерде, балалар мен ересектер арасындағы қарым-қатынасты нығайтуға ықпал етеді;
- ойын қарсыласқа құрмет, командалық рух, дәлдік, икемділік, тапқырлық, сабырлылық және шыдамдылық сияқты қасиеттерді дамытады;
- ойын арқылы ұлттық құндылықтар мен дәстүрлер үлкендерден жастарға беріледі;
- асық ату – ерлер мен әйелдер тең жағдайда қатысатын ойыны.

Ойынның мәдени қызметі:

- ойын дәстүрлер мен мәдени құндылықтарды сақтауға және ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге ықпал етеді, ұлттық бірегейлікті нығайтады;
- асық ату әділдік, адалдық және жауапкершілік сияқты қасиеттерді қалыптастырады;
- ойын қазақ мәдениетінің ерекше сипатын бейнелеп, ұлттық брендті ілгерілету үшін пайдаланылуы мүмкін.

С.2. Элементтің өміршеңдігі мен ықтимал тәуекелдерді бағалау

Асық ату материалдық емес мәдени мұраның бірегей элементі ретінде ерекшеленеді. Оның өміршеңдігі мен маңызы ойынның мәдени, тәрбиелік және әлеуметтік құндылықтарымен тығыз байланысты. Ойын өзінің өміршеңдігін сақтау үшін ерекше қасиеттерге ие, мысалы, Наурыз мерекесі аясында ұлттық ойындар бойынша түрлі сайыстар өткізіледі, соның ішінде асық ату да бар. Білім мен дағдыларды берудің дәстүрлі әдістері, мысалы, тәлімгерлік, тұрақты болып қалуда, өйткені тәжірибелі ойыншылар өз білімдерін жас оқушыларға жеткізеді. Медиа және интернет арқылы ойын туралы ақпаратты тарату оның танымалдылығын арттыруға және жас ұрпақты оқытуға ықпал етеді. Қазіргі уақытта http://ultsport.kz/asykatukz секілді ресми интернет-ресурстар және Instagram әлеуметтік желісінде https://www.instagram.com/asyq_int_federation парақшасы бар.

Жоғары өміршеңдігіне қарамастан, асық ату ойынына қатысты бірқатар әлеуметтік-мәдени және экономикалық тәуекелдер бар:

- жастар арасындағы қызығушылықтың төмендеуі: Қазіргі уақытта жастардың заманауи технологиялар мен цифрлық ойындарға көбірек қызығушылық танытады, сондықтан асық ату ойынының дәстүрі көптеген жастарға қызықсыз болып көрінуі мүмкін;
- ұлттық мәдениетке қызығушылықтың төмендеуі: ұлттық ойындар мен дәстүрлерге жеткілікті назар аударылмауы мүмкін.
- асық ату ойынының негізін құрайтын асықтарды табудың қиындауы: Мал

шаруашылығымен айналысатын отбасылардың санының азаюына байланысты асық жинау қиындай түсті;
- мәдени іс-шаралар мен жарыстарға қаржыландырудың жеткіліксіздігі: Мәдени іс-шаралар мен жарыстарға қажетті қаржыландырудың жетіспеуі қоғамда ойынға қызығушылықты төмендетуі мүмкін.

Бүтіндей алғанда тәуекел үлкен емес, алайда ойыншылар мен мәдени мұра өкілдерін сақтауға назар салуды, шаралар қолдануды талап етеді.

С.3. Элемент Репрезентативтік тізімнің мақсаттарына қаншалықты сай келеді

Қазақстанның мәдени және спорттық өміріне осы ойынды енгізу және халықаралық аренада насихаттау, материалдық емес мәдени мұраны танымал етуге және оның маңыздылығы туралы хабардарлықты жергілікті және ұлттық деңгейде арттыруға айтарлықтай ықпал етті.

- асық ату ойынын мектеп бағдарламалары мен мәдени іс-шараларға енгізу дәстүрлерді сақтауға және оларды өскелең ұрпаққа жеткізуге ықпал етеді;
- Асық ату ойынын ойнау тәжірибесі ұлттық мұраны сақтап, өз мәдени мұрамызға деген мақтаныш сезімін қалыптастыруға көмектеседі;
- асық ату ойынын қамтитын жергілікті жарыстар мен фестивальдар әртүрлі жастағы және әлеуметтік топтағы адамдарды жинап, әлеуметтік байланыстар мен бірлікті нығайтады;
- асық ату ойынын ұлттық іс-шаралар мен ірі спорттық жарыстарға енгізу оның ұлттық мәдениет үшін маңыздылығын көрсетіп, ұлттық мақтаныш сезімін арттырады;
- асық ату бойынша жарыстардың ұлттық телеарналарда және әлеуметтік желілерде көрсетілуі ойынды насихаттауға және жұртшылықтың назарын аударуға ықпал етеді;
- ойынды мәдени мұраның бір бөлігі ретінде мемлекеттік деңгейде мойындау және ЮНЕСКО-ның материалдық емес мәдени мұра тізіміне қосу оның сақталуына және дамуына көмектеседі;
- халықаралық жарыстар мен мәдени алмасуларға қатысу Қазақстан мәдениетін шетелде насихаттауға ықпал етеді;
- ЮНЕСКО-ның материалдық емес мәдени мұра тізіміне қосылуы ойынды халықаралық деңгейде танытып, Қазақстанның бай мәдени дәстүрлеріне қызығушылықты арттырады;
- әлемдік медиа арқылы асық ату жарыстарының халықаралық трансляциялары мен жарияланымдары Қазақстан мәдениетіне деген ақпараттық танымалдылықты арттырады;
- ойын дәстүрлі киімдер, әдет-ғұрыптар мен музыка сияқты қазақ мәдениетінің ерекше элементтерін көрсетуге көмектесіп, мәдени әртүрлілікке деген құрмет пен мойындауды ынталандырады;
- ойынды ойнау техникасын дамыту және жетілдіру адамның шығармашылығын және инновацияларды дәстүрлі контексте ынталандырады.
- басқа елдерден келген ойыншылар мен командалардың асық ату жарыстарына қатысуы мәдени алмасуды және өзара оқытуды қолдайды;
- ойынды әртүрлі мәдени және спорттық іс-шараларға енгізу оны әртүрлі халық топтары, соның ішінде әйелдер мен жастар үшін қолжетімді етеді, инклюзивтілік пен теңдікті арттырады.

С.4. Элементті қолдау мен дамыту мақсатында қабылданған шаралар.

Қазақстанда МЕММ элементтерін насихаттауға ерекше назар аударылады, оның ішінде асық ату ойыны да бар. Бұл мақсатта «Qazsport» және «Sport+» телеарналарында әлем чемпионаттары мен Азия чемпионаттары, Дүниежүзілік

көшпенділер ойындары, Қазақстан Республикасының чемпионаттары, «Алаш сақасы», «Respublica» турнирлері және басқа да республикалық деңгейдегі жарыстар көрсетіледі.

Жүйелі негізде түрлі іс-шаралар өткізіліп келеді. 2011 жылдан бастап асық ату жарыстары республикалық турнирлер бағдарламасына енгізілген, әртүрлі маңызды күндер мен мерекелер асық ату жарыстарынсыз өтпейді. Еуразия елдерінің спортшыларымен бірге «Алаш сақасы» республикалық турнирі өткізіледі. Асық ату элементі Дүниежүзілік көшпенділер ойындарының спорттық бағдарламасына енгізілген. Елдің барлық аймақтарында ұлттық спорт мектептерінде асық ату бойынша секциялар ашылған, бұл жастар арасында осы ойынды насихаттауға ықпал етеді. 2022 жылдың 1-4 желтоқсанында Астанада асық ату бойынша алғашқы Азия чемпионаты өтті, ал 2022 және 2024 жылдың қыркүйек айларында Румынияның Констанца қаласында әлем кубогы ұйымдастырылды, 2024 жылдың қыркүйегінде Астанада V Дүниежүзілік көшпенділер ойындары және Әлем чемпионаты өтті. Сондай-ақ барлық аймақтарда Қазақстан Республикасының чемпионаттары алты жас санаты бойынша ұйымдастырылды.

Асық ойынының мәдени фестиваль бағдарламаларына енгізілуі дәстүрлі ойынға және басқа да қазақ мәдениетінің элементтеріне кең аудиторияның назарын аударуға көмектесті, сондай-ақ ұлттық бірегейлікті нығайтуға ықпал етті.

Ойынды ЮНЕСКО тізіміне енгізу материалдық емес мәдени мұраны сақтау және танымал ету саласында халықаралық ынтымақтастық үшін мүмкіндіктер ашты.

Ойын туралы деректі фильмдер мен оқу бейнематериалдарын тарату білім беру ісіне және қазақ мәдениеті туралы хабардарлықты арттыруға ықпал етеді.

Жоғарыда аталған іс-шараларды өткізудің нәтижесінде ойын тек мәдени мұраның маңызды элементі ретінде сақталып қана қоймай, жаңа даму бағытын анықтап, ұлттық бірегейліктің маңызды бөлігіне айналды.

С.5. Жергілікті қауымдастықтың қатысуы

Ойынды насихаттауда маңызды рөл атқаратындар – жергілікті қауымдастықтар, топтар мен жеке тұлғалар, сондай-ақ үкіметтік емес ұйымдар. Әртүрлі топтар мен ұйымдардың қатысу мысалдары олардың асық ату ойынын қорғауға және насихаттауға деген нық көзқарасы мен әрі жан-жақты дайындықтарын көрсетеді. Соңғы жылдары біздің отандастарымыз арасында ойынның таралуы артып келеді. Ойынды сақтау мен қорғаудағы маңызды қауымдастықтар қатарында Көшпенділердің асық спорты халықаралық федерациясы, Республикалық және облыстық «Асық ату» федерациялары бар, мұнда кәсіби жаттықтырушылар мен басқа да ынталы азаматтар білім береді. Көп жағдайда мұндай клубтар ерікті негізде ашылып, жергілікті қауымдастықтардың қолдауын ие. Бұл асық ату ойынының жергілікті мәдениет үшін маңызды екенін көрсетеді. Қазақстанның қалалары мен ауылдарында ұлттық мерекелер, мерейтойлар аясында асық ату бойынша көптеген сайыстар өткізіледі. Мұндай іс-шаралар қоғамдық байланыстарды нығайтуға және ұлттық ойынды таратуға ықпал етеді, көптеген қатысушылар мен көермендерді тартады. Жастарды шабыттандырып, асық ату ойынына назар аудартатын белгілі спортшылар мен жаттықтырушылар арасында Асық ату бойынша мемлекеттік жаттықтырушы Жомарт Оразовты, Жастар және жасөспірімдер арасында асық атудан ҚР ұлттық құрамасының аға жаттықтырушысы Қожамжар Дүйсенбайды, Жастар және жасөспірімдер арасында асық атудан ҚР ұлттық құрамасының аға жаттықтырушылары Перизат Елемес пен Жомарт Сабыржановты, Ақмола облысы спорт басқармасы жанындағы Ұлттық спорт түрлері жоғары мектебінің жаттықтырушысы, дәстүрлі спорт түрлері бойынша ұлттық санаттағы төреші Әукенов Самат Базарбекұлын атап өтуге болады.

Асық ату ойынын зерттеуге педагогтар, магистранттар мен докоранттар қызығушылық танытуда. Әсіресе, жас археологтардың ғылыми зерттеулерін атап өткен жөн. Мысалы, Ә.Х. Марғұлан атындағы Археология институтының кіші ғылыми

қызметкері Шағырбаев Мәмбет Сапарбекұлы «Асықтарды пайдалану тарихына шолу»[64] атты мақаласын жариялады.

Бұл элементтің ұлттық және халықаралық деңгейде сақталуы мен насихатталуында ҚР ТжСМ-нің рөлі зор. Асық ату ойынын қолдайтын басқа маңызды ұйымдар қатарында түрлі мәдени және спорттық үкіметтік емес ұйымдар бар. Бұл ұйымдар ойынның сақталуы мен насихатталуына бағытталған іс-шаралар өткізіп, оның дамуына ықпал ететін фестивальдер мен сайыстар ұйымдастырады.

Ойын БАҚ арқылы кеңінен таралуда, атап айтқанда «Хабар», «Абай», «Qazsport» телеарналарында, Қазақ радиосында, интернет-платформаларда және әртүрлі мәдени іс-шараларда насихатталуда. Деректі фильмдер, бағдарламалар түсіру, сондай-ақ спортшылармен сұхбаттар ойынға деген қызығушылықты арттырады.

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті әлеуметтік ғылымдар факультетінің Дене шынықтыру және спорт кафедрасының профессорлық-оқытушылық құрамы асық ату ойынында жетістікке жеткен студенттерге дәрістер өткізеді.

С.6. Институционалды контекст

Асық ату ойынын қорғау және дамыту, осы ойынға бағытталған бағдарламалар мен іс-шараларды үйлестіру, сондай-ақ оның сақталуы мен дамуына қолдау көрсету және қаржыландырумен ҚР ТжСМ айналысады. Дүниежүзілік деңгейдегі іс-шараларды ұйымдастыру және ережелерді стандарттау мәселесінде маңызды рөл атқаратын ұйым – Көшпенділердің асық спорты халықаралық федерациясы. Бұл ұйым әртүрлі елдердегі асық ату федерациялары арасындағы ынтымақтастықты қамтамасыз етуге көмектеседі. Сонымен қатар халықаралық жарыстар ұйымдастырып, әлемдік деңгейдегі чемпионаттар мен Азия немесе өңірлік ауқымдағы турнирлер өткізеді, дүниежүзілік көшпенділер ойындары аясында осы ойынды насихаттайды.

Асық ату ойынын сақтау мен қорғауға қатысатын қауымдастықтар арасында Республикалық және облыстық «Асық ату» федерацияларын да атап өтуге болады. Олар қазақ мәдениеті мен дәстүрлерін осы спорт арқылы насихаттайды. Федерациялар турнирлер өткізеді, өңірлік және республикалық жарыстарға дайындықты үйлестіреді, сондай-ақ тәжірибелі жаттықтырушыларды даярлау және сертификаттаумен айналысады. Олар жергілікті деңгейде алаңдар мен спорттық жабдықтармен қамтамасыз етеді.

С.7. Осы элемент бойынша Мерзімдік есепті дайындауға жергілікті қауымдастықтың қатысуы

Асық ату ойынынан есеп дайындау барысы бірнеше маңызды шараларды қамтыды, олардың мақсаты – қауымдастықтардың, топтардың, жеке тұлғалардың және сәйкес келетін үкіметтік емес ұйымдардың кеңінен қатысуын қамтамасыз ету. Бұл шаралар барлық мүдделі тараптардың пікірлері мен тәжірибесін көрсететін әртүрлі және толық ақпаратты жинауға ықпал етті. Әлеуметтік желілер мен http://ultsport.kz/asykatukz ресми сайтын, сондай-ақ Instagram https://www.instagram.com/asyq_int_federation парақшасы арқылы кең аудиторияны тарту жұмыстары үздіксіз жүргізілуде. Бұл жеке кездесулерге қатыса алмаған адамдардан кері байланыс алу мүмкіндігін берді.

[64]Шағырбаев, М. С. (2019, 30 қазан). Асықты пайдалану тарихына шолу. Адырна. https://adyrna.kz/post/25568

ЖЫЛҚЫШЫЛАРДЫҢ КӨКТЕМГІ ҒҰРЫПТАРЫ / ҚЫМЫЗМҰРАНДЫҚ (2018)

С.1. Элементтің әлеуметтік және мәдени қызметі

Бұл элемент көктем-жаз маусымындағы бие сүтінен қымыз жасаудың өндірістік тәжірибелермен тікелей байланысты. Қазақстанда жылқы шаруашылығы беделді әрі экономикалық жағынан тиімді кәсіп түрі. Жылқы етінің, бие сүтінің және қымыздың нарықта жоғары сұранысқа ие болуы элементті сақтаушылардың экономикалық тұрғыдан табысты болуға мүмкіндік береді. Қазақстанда жылқы етін қыста сүрлеу мәдениеті жақсы дамыған және той, жаназа және ас беру рәсімдеріне қымызды көп мөлшерде пайдаланады. Пандемия кезінде қымыз өндірушілер COVID-19 дертімен ауырған науқастарды ауруханаларда емдік сусынмен қамтамасыз етті[65].

Бұл элементтің көрінісі негізінен Қазақстанның дала аймағымен – Сарыарқамен байланыстырылада. Алайда, басқа өңірлерде де кездеседі. Элемент жергілікті қауымдастықтың қоршаған ландшафтқа бейімделу стратегияларын, материалдық емес мәдени және әлеуметтік мұраны сақтауды көрсетеді.

Элемент қазіргі қазақ жылқышыларының тәжірибесіне, қазақ жылқышыларының ұрпақтарының мәдени жадына негізделген. Элемент жергілікті және аймақтық деңгейде дәстүрлі табынды жылқы шаруашылығы таралған өңірлерде көрініс табады. Оның тұрақты көріністері биелерді сауууды бастауға қатысты рәсімдік іс-шаралар арқылы байқалады – Бие байлау – бие сауу уақытының басталуымен – және алғашқы қымыз мерекесі – Қымызмұрындық түрінде сақталған. Жергілікті қауымдастықтар арасындағы құндылықтық бағдарлар дәстүрлі нормалар жүйесімен анықталады. Бұл өзкезегінде ата-бабадан қалған төл кәсіп – жылқышылықты әрі қарай дамытуға бағытталған.

Элементтің жүзеге асуы барысында малдың сүт өнімділігін арттыруға бағытталған ерекше әдет-ғұрыптық тәжірибелерге негізделген ойын-сауық бағдарламалары ұйымдастырылады. Оған ұлттық ат ойындары (асау үйрету, көкпар), жарыстар (аударыспақ, қыз қуу, теңге ілу) және бәйге, қалжыңды сайыстарға жататын – қымыз ішуден жарыс, ет жеуден – мешкейлер жарысы, әйелдер күресі – қатын күрес, сондай-ақ ортақ ас ішу дәстүрі кіреді.

Элементті сақтаушылар мен практиктерінің гендерлік рөлдік ерекшеліктері бар. Дәстүрлі тәжірибелерде «ерлер» мен «әйелдер» рөлдерінің өз орындары сақталған. Ерлердің рөлі бие байлау үшін жерді таңдау мен дайындап, құрал-жабдықтарды әзірлеуде көрініс табады: желі байлау, қазық қағу, және қазық қағуға арналған ағаш балғаны дайындау, құлындарды жақындату және сауу кезінде оларды ұстап тұру. Бұл жұмыстармен негізінен ересек ер адамдар айналысады, сондай-ақ кейде жас жігіттер мен жасөспірімдер айналысады. Әйелдердің міндеттері сүт өнімдерін, май немесе қаймақ дайындау, қымыз ашытқысы мен биені сауууға және қымыз әзірлеуге арналған ыдысты дайындау, бие сауу, сондай-ақ дастарханды әзірлеуден тұрады. Қазақтарда сиыр сауудың бие сауудан айырмашылығы, ер адамға лайықсыз іс ретінде қарастырылмайды.

Элементтің ойындық қызметі жылқы ойындары мен түрлі көңіл көтеру шараларында көрініс табады. Элементтің материалдық жағы дәстүрлі қымыз құятын ыдыстар мен ұлттық киім түрлерін сақтауға ықпал етеді, олар көбінесе көрмелерде көрсетіледі.

С.2. Элементтің өміршеңдігі мен ықтимал тәуекелдерді бағалау

Элементтің жарқын көріністерінің бірі – Терісаққан ғұрыптық кешені. Ұлытау

[65]Қарағанды облысының әкімдігі. (2021, 24 мамыр). Жайремдік еріктілер онкологиямен ауыратын науқастарға 200 литр қымыз берді. https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda/press/news/details/206066

облысының Ұлытау ауданына қарасты Терісаққан, Амангелді, Шеңбер және Қаракеңгір ауылдық округтерінің қауымдастықтары элементті сақтау мен дамыту мақсатында оның таралу аймағын кеңейтуге күш салуда. Бұған Ұлытау облысындағы «Ұлы Тағзым» қоғамдық қоры да өз үлесін қосуда. Аталған қор 2020 жылдан бастап Қазақстаннан ЮНЕСКО-да аккредитациядан өткен жалғыз үкіметтік емес ұйым.

2019 жылдан бері бұл элемент Ұлытау облысында ұйымдастырылатын «Терісаққан көктемі», «Ұлытау қымызы», «Көкмайса» сынды іс-шараларда толық көлемде өткізіліп келеді. Элементтің тұрақтылығы, таралуы және жиілігі оның түрлі аймақтарда 2012-2024 жылдар аралығында өткізілген мерекелік іс-шараларымен дәлелденеді. Олар: Ақсу (2015, 2018), Алматы (2021), Астана (2015), Павлодар (2023), Тараз (2015), сондай-ақ Ақмола (2022), Ақтөбе (2019) облыстары. Сонымен қатар 2 іс-шара Алматы облысындағы «Мыңжылқы» және «Қарқара» жайлауларында (2012, 2023, 2024), Жамбыл облысының Талас және Жамбыл аудандарында (2018, 2022, 2023) арнайы 2 іс-шара өтті. Элемент сондай-ақ Шығыс Қазақстан (2017, 2018), Батыс Қазақстан (2018, 2019, 2022-2023), Қарағанды (2024), Қостанай (2018, 2020-2021), Павлодар (2015), Түркістан (2017) облыстарында және Ұлытау облысында (2012-2024) ұйымдастырылған іс- шараларда көрініс тапты.

C.3. Элемент Репрезентативтік тізімнің мақсаттарына қаншалықты сай келеді

Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігі мен Қазақстанның Түркиядағы Елшілігінің қолдауымен «Ұлы Тағзым» қоғамдық қоры 2023 жылдың мамырында Түркиядағы қымыз өндірумен айналысатын қазақ диаспорасы өкілдерінің көмегімен «Kazak obası»[66] аймағында «Қымыз Fest»[67] мерекесін өткізді. Мерекеде бие сауу рәсімі көрсетіліп, қатысушылар қымыз дайындау барысы таныстырылды. Қымыз фестиваліне жергілікті тұрғындар, Түркияның саясаткерлері мен мәдениет қайраткерлері қатысты. Түркияның жоғары оқу орындарында білім алып жатқан Қазақстандық студенттер қонақтарға қазақтың ұлттық тағамдарын, салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын таныстырды.

ЮНЕСКО-ның Репрезентативтік тізіміне элементтің енгізілуі материалдық емес мәдени мұраның айқындылығы мен маңыздылығын түсінуге, жергілікті және ұлттық деңгейде хабардарлықты арттыру мүмкіндіктерін кеңейтеді. Бұл әсіресе элементті қайта жаңғырту іс-шараларының статистикасы арқылы айқын көрінеді.

Батыс Қазақстан облысындағы жергілікті қауымдастық өкілдері элементтің ЮНЕСКО-ның Репрезентативтік тізіміне енгізілгені туралы хабардар болған соң, келесі жылдың маусым айында Теректі ауданында «Қымызмұрындық-2019» этнофестивалін ұйымдастырды. Фестиваль элементтің тізімге енуі материалдық емес мәдени мұраны насихаттауға және оның жергілікті деңгейдегі маңыздылығы туралы ақпаратты арттыруға ықпал ететінін көрсетті. Жалпы, бұл өңірде қымыз мерекесін атап өту тәжірибесі 2018, 2022, 2023 жылдары кездеседі.

C.4. Элементті қолдау және дамыту үшін жасалып жатқан шаралар

Бір ғана адамның элемент туралы насихаттауы оның маңыздылығын жергілікті және ұлттық деңгейде ақпараттың артуына ықпал ете алады. 2022 жылғы 31 наурызда басталған «Сіз Ұлытаумен таныссыз ба?» атты жаяу марафоны Жаңаарқа ауданының тумасы, «Ұлытау» ұлттық тарихи-мәдени және табиғи мұражай-қорығының

---

[66]Малгаждарова, И. (2022, 3 апреля). (2022, 3 сәуір). 72 жастағы ақсақал Қазақстан бойынша жаяу марафонға аттанды. NewTimes.kz. https://newtimes.kz/obshchestvo/147511-72-letnij-aksakal-otpravilsya-v-peshij-marafon-po-kazahstanu

[67]Чукубаев, А. (2023, 24 сәуір). «Қымыз Fest» фестивалі алғаш рет Түркияда өтті. Казинформ. https://www.inform.kz/ru/festival-kymyz-fest-vpervye-proshel-v-turcii_a4070193

бұрынғы қызметкері, еңбек ардагері, 72 жастағы Сәрсенбай Қотырашовтың бастамасымен ұйымдастырылып, элемент туралы ұлттық деңгейде ақпараттың артуына ықпал етті. Марафоншының басты мақсаты өз саяхатында кездескен ауылдар мен қалалардың тұрғындарына элементті таныстыру арқылы насихаттау. Оның жолы Ұлытаудан басталып, Қызылорда, Түркістан, Шымкент, Тараз, Алматы, Талдықорған, Аякөз, Семей, Павлодар, Астана, Көкшетау, Петропавл, Қостанай, Ақтөбе, Орал, Атырау, Бейнеу арқылы өтіп, 2022 жылдың қазан айының ортасында Ақтауда мәресіне жетті. 181 күн ішінде марафоншы 8 мың шақырым жолды еңсерді, сапар барысында қымыздың шипалы қасиеттері мен оның қазіргі адамдар үшін маңыздылығы туралы үнемі айтып отырды. Марафоншыға ақпараттық қолдауды ЮНИСЕФ қоры көрсетті.

Элементті зерттеп, оны насихаттауға қызығушылық танытатын зерттеушілердің саны артып келеді, сондай-ақ оны тәжірибеде қолданатын жергілікті қауымдастықтар мен сақтаушылардың қатары кеңеюде. Тек 2022-2023 жылдар аралығында Қазақстанда А. Тоқтабайдың «Конный мир казахов»[68] және З.К. Сураганова, Е.Н. Романова, З.Ж. Наурызбаева авторлығымен жарық көрген «Кумысный праздник степного мира Евразии: лейтмотив, память и идентичность»[69] атты еңбектер басылып шықты. Бұл кітаптар энциклопедиялық сипатқа ие болып, жылқы мәдениетінің бірегейлігін айқындап, элементтің қазақ және жалпы еуразиялық мәдениеттегі орнын сипаттайды.

С.5. Жергілікті қауымдастықтардың қатысуы

Қауымдастықтар, топтар мен жеке тұлғалардың, сондай-ақ үкіметтік емес ұйымдардың ықпалын растайтын мысалдардың бірі – элементтің қатысуымен өткізілген 40-қа жуық мерекелік шара мысал бола алады. Бұл 2012-2024 жылдар аралығын қамтиды. Олардың ішінде қалалық форматтағы Астанада өткен Халықаралық «Қымызмұрындық» мерекесі, Ақсу қаласындағы «Қымызмұрындық» этнофестивалі, Алматы, Павлодар, Тараз қалаларында ұйымдастырылған «Дүниежүзілік қымызмұрындық», сондай-ақ 11 облыста ауылдық жерлерде мерекелік іс-шаралар өткізілді.

Аталған аймақтарда элементтің маңызды құрамдас бөліктері – «бие байлау» рәсімі мен көпшілікке арналған «Қымызмұрындық» мерекесінің өзектілігі артуда. Ұлытау өңірінде осы элементті дәріптейтін түрлі мерекелік іс-шаралар өткізіледі, олардың қатарында «Терісаққан көктемі», «Ұлытау қымызы»[70] (2017-2018) және «Көкмайса» фестивалі ерекше орын алады. Элементтің өзектілігін арттыруға бағытталған маңызды іс-шаралар – Астанадағы Халықаралық «Қымызмұрындық» мерекесі, Таразда өткен «Дүниежүзілік қымызмұрындық» және Түркияда ұйымдастырылған «Қымыз Fest» тек қазақстандықтарды ғана емес, сонымен қатар Ресей Федерациясының Саха Республикасынан (Якутия), Қырғызстаннан және алыс шетелден келген қонақтардың қызығушылықтарын оятты.

С.6. Институционалдық контекст

Элементтің дамуы мен оны қорғау бойынша жалпы мониторингті Қазақстан Республикасының МАМ жүзеге асырады. Элементпен тікелей байланысты және оны қорғауға, әрі дамытуға ықпал ететін ұйым – «Ұлы Тағзым» қоғамдық қоры. Оның өкілдері Б.У. Салықова мен Б.С. Қожахметов жергілікті қауымдастықтардың, атап

---

[68]Токтабай, А. (2022). Конный мир казахов. Алматы: Алматы Кітап Баспасы.

[69]Сураганова, З. К., Романова, Е. Н., & Наурзбаева, З. Ж. (2023). Кумысный праздник степного мира Евразии: лейтмотив, память и идентичность. Астана: Алтын Кітап.

[70]Нұрланұлы, Р. (2017, 3 июля). Қарағанды облысында «Ұлытау қымызы» этнофестивалі өтті. Qazaqstan TV. https://qazaqstan.tv/news/77820/

айтқанда, Ұлытау облысының Терісаққан, Амангелді, Шеңбер және Қаракенгір ауылдық округтерінің қолдауымен көптеген жылдар бойы элементтің жандануына және сақталуына үлес қосып келеді.

С.7. Осы элемент бойынша Мерзімді есепті дайындауға жергілікті қауымдастықтардың қатысуы

Бұл есепті дайындау барысында Қазақстан Республикасы ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссия жанындағы Ұлттық комитеттің материалдары пайдаланылды. Сондай-ақ оларды «Ұлы Тағзым» қоғамдық қорының негізін қалаушысы Б.С. Қожахметов, аталмыш қордың басшысы Б.У. Салықова, ҚР ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі ұлттық комиссия жанындағы МЕММ қорғау жөніндегі ұлттық комитеттің мүшесі В.В. Шахгулари, «Заң» ЖШС құрылтайшысы, «Қазақ қымызы» қымыз өндірушілер қауымдастығының төрағасы, 2015 жылы Тараз қаласында өткен «Дүниежүзілік қымызмұрындық» аясында Жамбыл облысында элементтің дамуына ықпал еткен іс-шаралардың бастамашысы және Алматы, Астана және Тараз қалаларында қымыз өндіру мен оның танымалдығын арттыруға арналған ғылыми-тәжірибелік конференциялардың ұйымдастырушысы Дүйсенбек Ыбыналиевтің (1946-2024) қызы Э.Д. Ыбыналиева ұсынды.

ҚОРҚЫТ АТА МҰРАСЫ (2018) / ХАЛЫҚ АҢЫЗДАРЫ ЖӘНЕ МУЗЫКА

Қорқыт ата – түркі әлемінің ұлы тұлғаларының бірі, түркі халқына баға жетпес әрі бірегей мәдени-философиялық және әдеби-музыкалық мұра қалдырған қайраткер. Ол қазақ даласында дүниеге келіп, өмір сүріп, осы жерде көз жұмған. Оның әдеби-философиялық көзқарастары, музыкалық шығармалары, шешендік өнері мен өмірлік өсиеттері ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, тек түркі халықтары арасында ғана емес, бүкіл әлемде жоғары бағаланады. Қорқыт ғасырлар бойы қоғам қайраткері, музыкант, шаман, бірнеше күйлердің авторы және орындаушысы, қобызды алғаш жасаушы, көріпкел, ойшыл әрі жырау ретінде танылып, шешендік өнер мен даналықтың үздік үлгілерін кейінгі ұрпаққа мирас етті.

Қазіргі түркі халықтары Қорқыттың біртұтас бейнесін сақтаған, дегенмен оған әр халық өздерінің мәдени-тарихи ерекшеліктерін де қосады. Дәстүрлі дала интерпретациясында Қорқыт шамандық көзқарастың тасымалдаушысы, жыршы және күй орындаушысы ретінде көрініс тапса, Оғыздардың (түрік) тарихи деректерінде исламдық дүниетаным элементтерімен түсіндіреді.

Бүгінгі күні Қорқыттың «Қорқыт», «Башпай», «Аққу», «Күй Тәңірі», «Желмая», «Елім-ай», «Ауппай», «Ұшардың ұлуы», «Қорқыт сарыны-1», «Қорқыт сарыны-2» күйлері сақталған. Қорқыт күйлері өз мазмұны бойынша тағдырдың бұлтартпастығын ашып көрсетеді, өмірдің өтпелілігі мен өзгермелілігін суреттейді, адам жанының мұңды әрі қайғылы иірімдерін бейнелейді.

С.1. Элементтің әлеуметтік және мәдени қызметі

Элемент әлеуметтік, мәдени және моральдық құндылықтарды қамтиды, олар: ерлік, диалогқа ашықтық, физикалық және рухани әл-ауқат пен бірлік, сондай-ақ табиғатқа деген құрмет, түркітілдес қауымдастықтардың тарихы мен мәдениеті туралы терең білімді қамтиды.

Элементтің негізгі сақтаушылары мен практиктері – қобыз және домбыра сияқты дәстүрлі музыкалық аспаптарда күй орындайтын музыканттар, сондай-ақ Қорқыт туралы эпостың аңыздық эпизодтарын баяндайтын жыршылар. Олар элементті жас ұрпаққа жеткізуде маңызды рөл атқарады. Қорқыт ата эпосы – ежелгі

түркі тайпаларының өмір салты туралы баға жетпес білім көзі, ол ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан құндылықтарды әлеуметтік және мәдени жадының ажырамас бөлігі ретінде сақтайды. Элементтің әлеуметтік және мәдени қызметін бейнелейтін негізгі қағидаттарға мыналар жатады: отбасы институтын нығайту және отбасындағы әйелдің рөлін құрметтеу, ортақтық пен ынтымақтастық сезімін дамыту, қонақ жайлылық, әділеттілік пен адалдықты дәріптеу, әртүрлі әлеуметтік және мәдени ортадан шыққан адамдарға құрмет көрсету.

Элементке байланысты мерекелік іс-шаралар Түркі әлемі қауымдастықтарының қатысуымен көптеген қалаларда өткізіледі. Іс-шаралар негізінен әртүрлі мәдени орта мен әлеуметтік топтардан шыққан, әр жастағы және жыныстағы адамдарды біріктіріп, олардың әлеуметтік және мәдени байланыстарын нығайтады. Сонымен қатар элемент туралы ақпараттарды арттырып, қауымдастықтардың ұлттық және мәдени бірегейлігін қамтамасыз етеді.

C.2. Оның өміршеңдігі мен ықтимал тәуекелдерді бағалау

Қорқыт ата эпосының өміршеңдік деңгейі Қызылорда облысында айқын көрінеді. Элемент ресми және бейресми жолдармен ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келеді. Эпопеяны баяндаушылар мен музыкалық орындаушылар өз білімдері мен шеберліктерін шәкірттеріне үйретуде. Қорқыт ата эпосында айтылатын аңыздар, тарихи оқиғалар, әлеуметтік және діни құндылықтар ауыз әдебиетінде маңызды орын алып, мәдени жадының ажырамас бөлігіне айналған.

Қызылорда және Алматы облыстарындағы қауымдастықтар Қорқыт эпосынан мақал-мәтелдер мен даналық сөздерді жинақтап келер ұрпаққа жеткізуде. Қорқыт ата эпосына қатысты ғылыми зерттеулер мен жарияланымдар да элементтің өміршеңдігін сақтаудың маңызды рөлін атқарып, жазбаша және ауызша ақпарат тасымалдаудың негізгі ресурстары болып қала береді. Тағы бір ұрпақтан-ұрпаққа тасымалдаудың маңыздылығы – ғалымдар, зерттеушілер мен мұғалімдердің қатысуымен қатысты ресми білім беру жүйесінің болуы.

C.3. Элемент Репрезентативтік тізімнің мақсаттарына қаншалықты сай келеді

1989 жылдан бастау алған Қызылордадағы түркі халықтарының дәстүрлі музыкасына арналған халықаралық фестиваль өткізу дәстүрі 2006 жылы «Қорқыт және Ұлы Дала музыкасы»[71] атауымен қайта жаңғыртылып, жыл сайын халықаралық TÜRKSOY ұйымымен бірлесіп фестиваль ұйымдастырылуда.

2019 жылы халықаралық музыкалық форумға Түркия, Сербия, Грузия, Әзербайжан, Қырғызстан, Өзбекстан, Татарстан, Башқұртстан, Саха Республикасы (Ресей Федерациясы) және Қазақстанның барлық өңірлерінен келген фольклортанушылар, өнертанушылар, музыка танушылар, филологтар мен музыка шеберлері қатысып, фестивальға деген зор қызығушылық білдірді. Қазақстанда жастар жылы жариялануына байланысты бұл форумға алғаш рет түркітілдес елдердің жас музыканттары да шақырылды. Музыкалық мерекенің салтанатты ашылуы Достық үйі алаңында қатысушылардың ұлттық киімде театрландырылған қойылымдар көрсетуімен өтті.

Фестиваль аясында «Қорқыт мұрасының түркі әлеміндегі рөлі» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция өтті. Оған Ресей, Түркия, Әзербайжан, Иран, Грузия, Сербия, Өзбекстан, Қырғызстан және Қазақстаннан келген ғалымдар мен өнер шеберлері қатысты.

Қорқыт ата мұрасының ЮНЕСКО-ның Репрезентативтік тізіміне енгізілуімен оның шығармашылығын насихаттау және зерттеу мақсатында «Жыр мұра» жобасы

---

[71]Ли Юрий. (2019, 1 қазан). Қорқыт және Ұлы дала әуендері. Казахстанская правда. https://kazpravda.kz/n/korkyt-i-melodii-velikoy-stepi-8s/

(2018 жылдан бастап) жүзеге асырылуда. Осы жоба аясында облыс аудандарында қобызбен сүйемелденетін күй орындаушыларына арналған 14 үйірме ашылды, ал 4 аудандық орталықта Жыршылар мектептері құрылды. Сонымен қатар облыстық филармония жанынан жас орындаушылардан құралған «Қорқыт сазы» ансамблі құрылды, оның жетекшісі – Айнуза Берікболқызы. «Қорқыт сазы» ансамблі – аймақта ғана емес, бүкіл республикада теңдесі жоқ музыкалық ұжым. Бұл ансамбльде көне ысқыш аспабының барлық түрлері қамтылған, ансамбль дәстүрлі қылқобыздан бастап нарқобыз және сымқобызға дейін ойнайды.

С.4. Элементті қолдау және дамыту үшін жасалған шаралар

Қорқыттану тек түркологияның ғана емес, сонымен қатар әлемдік мәдениеттану, философия тарихы, шешендік өнер, музыка және әдебиеттің маңызды әрі ажырамас бөлігі. Түркі халықтарының рухани қазынасында Қорқыттың екі үлкен шығармалар түрі сақталған. Бірінші түрі – Қорқыттың философиялық дүниетанымын баяндайтын күйлері мен аңыздары. Екінші түрі – «Қорқыт Ата» кітабы.

Қорқыт зерттеу орталығы мен Қызылорда университеті Қорқыт шығармашылығын қазіргі заманғы түсінік тұрғысынан зерттеумен айналысады. Зерттеу орталығы университетпен бірлесіп, жаңа ғылыми нәтижелерді таныстыру мақсатында тұрақты түрде ғылыми конференциялар өткізеді.

С.5. Жергілікті қауымдастықтардың қатысуы

Қорқыт ата мұрасы күрделі болып келеді сондықтан үйлестірілген академиялық көзқарасты қажет етеді. Сондықтан ғылыми қауымдастықтар фольклорлық зерттеулерге, философиялық және этикалық тұжырымдарға, сондай-ақ этномузыкатану тұрғысынан қарастырылады. Қобызда ойнау техникасымен өзін байланыстыратын (орындаушылар) күйшілер элементтің практикасын дамытуға, білім мен дағдыларды ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге ықпал етеді.

Қауымдастықтардың, топтардың, жеке тұлғалардың және үкіметтік емес ұйымдардың қобыз тарту өнерін қорғау мен ілгерілетуге қатысуы қазақ мәдени мұрасын сақтау мен дамытуда айрықша рөл атқарады.

С.6. Институционалдық контекст

ҚР МАМ жалпы мониторингі нәтижиесінде бұл элемент бойынша жеке қауымдастықтар ұсынылмаған. Қорқыт зерттеу орталығы мен Қызылорда университеті ғылыми зерттеулермен айналысады. М. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты «Қорқыт Ата» эпосы мен оған қатысты фольклорлық компоненттер бойынша зерттеуді жүзеге асырады.

С.7. Осы элемент бойынша Мерзімді есепті дайындауға жергілікті қауымдастықтардың қатысуы

«Қорқыт Ата» эпосы мен байланысты мәдени дәстүрлердің әртүрлі аспектілерін зерттеу мақсатында дайындалған мерзімдік есеп аясында қауымдастықтың жекелеген мүшелерімен (зерттеушілер, практиктер, сақтаушылар) сұхбат өткізілді. Атап айтқанда, жыршы-жыраулар эпикалық жыршылар мен күйші) – Әбіш Әділбек, Серік Сүйіндік, сондай-ақ «Қобыз Сарыны» фольклорлық ансамблінің жетекшісі Бекназар Қақалеев (Алматы облысы), «Қобыз Сазы» фольклорлық ансамблінің жетекшісі (Қызылорда облысы) Айнуза Берікболқызы қатысты.

ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ (2021)

Қазақтың ежелгі ұлттық ойындарының бірі – тоғызқұмалақ. Бұл – логика мен тапқырлыққа негізделген үстел ойыны, математикалық ойлау қабілетін және төзімділікті дамытуға арналған. Ойынның негізі тоғыз санына (9x9=81 және 2x9x9=162) сүйенеді, бұл сан ежелгі түркілер мен моңғолдар үшін қасиетті болып саналған. Ғалымдар бұл ойынды «Шопандар алгебрасы» деп атаған, себебі ойын барысында қарсыластар төрт негізгі математикалық амалды қолданады. Тоғызқұмалақ тек есептеу жылдамдығына ғана емес, сонымен қатар дағдыларды, төзімділікті дамытады, ал балалар үшін ұсақ моториканы жетілдіруге пайдалы.

Тоғызқұмалақ ойынының қазақ мәдениетінің бір бөлігі ретінде танылуының өзіндік күрделі тарихы бар. Тоғызқұмалақ туралы орыс тіліндегі алғашқы мақаланы 1906 жылы Қазанда этнограф Н. Пантусов жариялаған. 1936 жылы түркітанушы С. Аманжолов толықтай тоғызқұмалақ ойынына арналған алғашқы кітапты жазды. 1974 жылы әріптік белгілеуді сандық жүйеге ауыстырылды, бұл жаңашылықтың авторы С. Тлеубаев. Осы жылы Қазақ КСР-нің Тоғызқұмалақ федерациясы құрылды.

Тоғызқұмалақ тарихта алғаш рет 2006 жылы Лондонда өткен зияткерлік ойындар олимпиадасының бағдарламасына енгізілді, кейін 2008 және 2009 жылдары Чехияда өткен Дүниежүзілік зияткерлік ойындар олимпиадасының бағдарламасына қосылды.

С.1. Элементтің әлеуметтік және мәдени қызметі

200 мыңнан астам тоғызқұмалақпен ресми түрде айналысатын спортшылардың басым бөлігі 10-30 жас аралығындағы жастар. Сонымен қатар егде жастағы ойыншылар да кем емес. Бастауыш сынып оқушыларының нақты санын анықтау қиын, өйткені еліміздің көптеген мектептерінде тоғызқұмалақ бірінші сыныптан бастап факультативтік пән ретінде енгізілген.

Қазіргі уақытта тоғызқұмалақтан 20-дан астам елдің спортшыларының қатысуымен 6 әлем чемпионаты, сондай-ақ 6 Азия чемпионаты және 5 Еуропа чемпионаты өткізілді. Ұлттық федерацияның http://9kumalak.com/ сайтында әр алты ай сайын спортшылардың рейтингі жаңартылып отырады. Сонымен қатар YouTube арналары соңғы он жылдағы жетекші спортшылардың рейтингтерінің визуализациясын ұсынады.

С.2. Элементтің өміршеңдігі мен ықтимал тәуекелдерді бағалау

Элемент жоғары өміршеңдікке ие және мәдени алмасуды қамтамасыз ете отырып, әртүрлі жастағы ойыншылардың өзара әлеуметтенуі мен мәдени байланысты нығайтуға мүмкіндік жасайды. Осылайша, тоғызқұмалақтың тұрақтылығы, ұрпақтар арасындағы дағдылар мен шеберлікті таратып, мәдени бірегейлікті күшейтеді. Элементтің сақтаушылары мен практиктері – қауымдастықтар, топтар, сондай-ақ өзін-өзі дамыту мақсатында ойнайтын жеке тұлғалар.

Қазіргі уақытта елімізде тоғызқұмалақ ойынымен айналысатындардың саны 200 мыңнан асады. Шетелде тоғызқұмалақ ойнайтындардың қатарына этникалық қазақтармен қатар, Ұлыбритания, Швейцария, Франция, Германия, Испания, Түркия, Чехия, Ресей, Украина, Қытай, Моңғолия, Қырғызстан, Колумбия, Антигуа және Барбуда сияқты елдердің жергілікті тұрғындары да кіреді.

С.3. Элемент Репрезентативтік тізімнің мақсаттарына қаншалықты сай келеді

Қазақстанда тоғызқұмалақ өте танымал. Әр облыста Ұлттық федерация құрамына кіретін және ауылдар мен аудандарда спорт клубтарын, орталықтар

немесе секцияларын біріктіретін федерациялар жұмыс істейді. Тоғызқұмалақ ойыны Қазақстанның мәдени және спорттық өміріне енуі оның халықаралық деңгейде насихатталуы материалдық емес мәдени мұраны кеңінен танытуға және оның маңыздылығы туралы ақпараттарды арттыруға айтарлықтай ықпал етті. Жергілікті деңгейде дәстүрлерді сақтау мен оларды кейінгі ұрпаққа жеткізу мәдени бірегейлікті нығайтып, әлеуметтік тұтастықты күшейтеді. Элементтің БАҚ-та кеңінен насихатталуы мен мемлекеттік қолдау арқасында ұлттық деңгейде ұлттық мақтаныш сезімін қалыптастырып, дәстүрге деген құрметті арттыруда. Халықаралық деңгейде Қазақстанның бай мәдени дәстүрлеріне назар аудару арқылы оның әлемдік деңгейде мойындалуына ықпал етіп, қазақ мәдениеті туралы ақпаратты арттырады.

С.4. Элементті қолдау және дамыту үшін жасалып жатқан шаралар

Әр облыста Ұлттық федерация құрамын кіретін тоғызқұмалақ федерациялары жұмыс істеді. Онда әртүрлі ауылдар мен өңірлердегі спорттық клубтар, орталықтар мен секциялар біріктірілген.

Жарыстар облыстық федерациялар тарапынан облыстық туризм және спорт басқармаларының ұлттық спорт түрлері бөлімдерімен бірлесіп, ҚР ТжСМ жарыстарының күнтізбелік жоспарына сәйкес ұйымдастырылады. Мұндай жарыстарға аудандық деңгейдегі сайыстардың жеңімпаздары қатысады.

Елімізде көптеген турнирлер өткізіледі, олардың ішінде ең беделдісі – Қазақстан чемпионаты. Қазіргі күні тоғызқұмалақтан 150 спорт шебері, 40 халықаралық дәрежедегі шебер және еңбек сіңірген спорт шеберлері бар.

Әдетте, ең төменгі деңгейдегі жарыстарға (клубтар, секциялар) жаттықтырушы шақырылады, бұл оның спорттық-педагогикалық қызметінің бір бөлігі болып табады. Одан кейін федерация регламенттері мен жарыс ережелеріне сәйкес келесі деңгейдегі сайыстарға іріктеу жүргізеді. Бұл мәселелер төрешілер мен апелляциялық комиссиялардың құзыретіне кіреді, олардың құрамына ең беделді жаттықтырушылар мен спорт ардагерлері таңдалып, тағайындалады.

Тоғызқұмалақ ойынын дамытудағы негіздер жалпы білім беру және спорт мектептерінде орналасқан. Бұл ретте мектеп оқушылары мен ересектер үшін ережелерде түбегейлі айырмашылық жоқ, бәрі ойыншының спорттық жетістіктеріне байланысты анықталады. Бастапқы дайындық кезеңінде жаңадан үйренушілер үшін тоғыз емес, бес немесе жеті ұялы ойын алаңы қолданылады. Көптеген жалпы білім беретін мектептерде тоғызқұмалақ факультатив ретінде оқу бағдарламасына енгізілуі, ойыншылар қатарын айтарлықтай кеңейтті.

С.5. Жергілікті қауымдастықтардың қатысуы

Тоғызқұмалақ бойынша Ұлттық федерация осы МЕММ элементі туралы ақпарат жинауға арналған сауалнамаларды толтыруға қатысты.

С.6. Институционалдық контекст

ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі элементтің жағдайына жалпы мониторинг жүргізетін уәкілетті орган.

ҚР ТжСМ тоғызқұмалақ ойынын қорғау және дамыту жөніндегі уәкілетті орган болып табылады, оның сақталуы мен дамуына бағытталған бағдарламалар мен іс-шараларды үйлестіреді, сондай-ақ бастамаларға қаржыландыру мен қолдау көрсетеді.

«Тоғызқұмалақ федерациясы» қоғамдық бірлестігі ұлттық және халықаралық жарыстарды ұйымдастырады, жаттықтырушылар мен төрешілерді оқыту бағдарламаларын әзірлейді, турнирлерді өткізу ережелері мен стандарттарын жасайды, сондай-ақ жастарды спортқа баулу бағытында белсенді жұмыстар жүргізеді.

Жергілікті федерациялар барлық жастағы әуесқой ойыншылар үшін оқу-жаттығулар мен жарыстар өткізеді, жастар мен ересектерді ойын өнеріне баулиды,

жергілікті жарыстар ұйымдастырып, спортшылардың ұлттық және халықаралық турнирлерге қатысуына қолдау көрсетеді.

С.7. Осы элемент бойынша Мерзімді есепті дайындауға жергілікті қауымдастықтардың қатысуы

Ақпарат жинау аясында Мақсат Сатаев – тоғызқұмалақ ұлттық федерациясының атқарушы директоры және баспасөз хатшысы, Алмас Елеуов – Маңғыстау облысының ұлттық спорт түрлері орталығының әдіскері, сондай-ақ Маңғыстау облысы Түпқараған ауданы Таушық ауылының спорт мектебінің жаттықтырушы-оқытушылары Мөлдір Мұратова мен Дәулетбек Табылғанұлы қатысты.

«ОРТЕКЕ» ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДӘСТҮРЛІ ОРЫНДАУШЫЛЫҚ ӨНЕР: БИ, ҚУЫРШАҚ ЖӘНЕ МУЗЫКА (2022)

«Ортеке» қазақ дәстүрлі өнерінің ежелгі жанрының негізі дауылпазға (барабанға) орнатылған және домбырада ойнайтын әртістің саусақтарына жіппен бекітілген Тау ешкісінің икемді ағаш мүсіні. Фигура музыканың ырғағымен көңілді, би қимылдарын жасап, барабанның созылған терісіне аяқтарын тигізеді. Қозғалыс қарқынын домбырашы белгілейді, ол музыканы орындай отырып, бір уақытта барлық әрекеттерді өзі ойнайды. Қазақ Ортекесінде өнердің кем дегенде бірнеше түрі – фольклорлық, музыкалық-аспаптық, би мен ойын, театрлық-ойын-сауық және сәндік-қолданбалы элементтері көрініс табады.

С.1. Элементтің әлеуметтік және мәдени қызметі

Ортеке - театрды, музыканы және қуыршақ қойылымын біріктіретін қазақтың ерекше орындаушылық өнер түрі. Халық өнері домбырамен, дәстүрлі екі ішекті аспаппен және ағаш қуыршақ орындайтын бимен музыкалық қойылымды қамтиды. Дәстүрлі барабанның бетіне металл шыбықпен бекітілген тау ешкі тәрізді ағаш қуыршақ музыканттың саусақтарымен бір немесе бірнеше ішекпен байланады. Музыкант саусақтарын домбыра ішектеріне игізгеннен кейін, барабан соққыларымен нақты түрде берілген музыкалық ырғаққа сәйкес секіру арқылы «қуыршақ жан біткендей қозғала бастайды». Кейбір орындаушылар бір уақытта үш немесе одан да көп қуыршақтарды ойнап, басқара алады.

Қойылым өзінің қарапайымдылығымен балаларды, ересектерді таң қалдырады. Халықтық мұра мен аймақтық бірегейліктің маңызды бөлігі ретінде Ортеке ұрпақтар арасындағы байланыс құралы ретінде де қызмет етеді. Ол қауымдастықтарда оқыту арқылы беріледі. Қуыршақ театрларының халықаралық фестивальдер мен өңірлік көркемсурет байқаулары Қазақстан мен көрші елдердің орындаушылары арасында дағдылар мен тәжірибе алмасуға арналған платформаға жатады.

Ортеке ата-аналар мен балалар арасындағы байланыс құралы ретінде қызмет етеді. Осылайша, әртүрлі ұрпақтар арасындағы байланысты көрсетеді. Бұл элеметтің білім беру қызметі бар, ол ересектердің жастарға Ортеке ойнаудың немесе құрудың негізгі әдістерін үйретуі. Сондықтан бұл музыкалық қойылым немесе театр өнері ғана емес, сонымен қатар білім беру компоненті.

С.2. Оның өміршеңдігі мен ықтимал тәуекелдерді бағалау

Кеңес дәуірінде элемент әртүрлі саяси және идеологиялық себептермен ұмытылды, бірақ жекелеген сақтаушылар елдің барлық дерлік аймақтарында өмір сүрді. Ортекенің қайта өрлеуі XX ғасырдың бірінші жартысында басталды. Алайда, көптеген

жылдар бойы Ортеке ғалымдардың, мемлекеттік органдардың және жұртшылықтың назарынан тыс қалды. Тәуелсіздік алғаннан кейін ғана Ортекені және басқа да қауіп төніп тұрған МЕММ элементтерін қалпына келтіруге және қорғауға тиісті назар аударылды.

Ортеке фольклор мен музыкалық аспаптар, би мен ойын, театр және жаппай қойылым, сәндік-қолданбалы өнер сияқты бірнеше өнер түрлерін біріктіреді. Бұл синкритинизмге толы қойылымды тыңдап, назар аударған кезде оңай сезіледі. Элемент қазақтардың қоршаған ортаны ерекше қабылдауын және олардың көркемдік мәдени тәжірибелерінің байлығын көрсетуге мүмкіндік берді. Репрезентативтік тізімге енгізу осы элементті игерген өнерпаздардың шығармашылығын құрметтеуге және сақтаушылар қауымдастығына мәдени нысандарды құруға, көркемдік элемент жайлы адамдарды көбірек хабардар етуге көмектесті.

Қазіргі уақытта аталған білім мен дағдыларды беру элементпен байланысты қауымдастықтар мен сақтаушылар арқылы жүргізіледі, ол ұстаз-шәкірт өнерін оқытудың дәстүрлі жүйесі арқылы сақталады. Ортеке орындаушылары кәсіптік оқыту үшін мақсатты студенттік топтарды құрады. Алматыдағы «Kokil» музыкалық колледжі Ортеке өнерін зерттеу және тәжірибеден өткізу үшін зерттеу тобын құрды. Шеберлер дәстүрлі ұстаз-шәкірт жүйесін қолдана отырып, семинарлар мен шеберханаларда студенттерге дағдылар мен білім береді. Ортеке музыкалық қойылымы мен қуыршақ жасау өнері Қазақстандағы көркемдік білім беру жүйесінің оқу бағдарламалары мен жоспарларына енгізу ұсынылды. Халықаралық Ортеке фестиваль-биенналесі мен аймақтық қуыршақ байқаулары Қазақстан, Башқұртстан, Қырғызстан, Түркия, Тәжікстан, Әзербайжан және Беларусь шеберлері мен қуыршақ әртістері арасында оқыту мен дағдылармен алмасу үшін жақсы платформа ұсынады.

С.3. Элемент өкілдік тізімнің мақсаттарына қаншалықты сай келеді

Ортеке - театрды, музыканы және қуыршақ қойылымын біріктіретін ерекше қазақ орындаушылық өнер түрі. Кейбіреулер ортекені көше театры дейді, басқалары оны музыкалық аспап деп айтуы мүмкін, ал енді бірі оны сәндік өнер деп санаса, балалар оны ойыншық ретінде қабылдайды және ойын-сауық үшін пайдаланады.

Ортеке - бұл аймақтық халықтың мұрасы мен ұлттық сананың маңызды бөлігі. Ол ежелгі көшпенділердің дәстүрлі мәдениетін қоғамдық қабылдау мен түсінудегі олқылықтарды толтырады және жас ұрпақтың ұлттық-мәдени ерекшелігін қалыптастыруға ықпал етеді. Алайда, бұл орындаушылық өнер түрі қазақтың материалдық емес мұрасының байлығын бейнелейтін мәдени көрініс екендігіне ортақ келісім бар.

Ортеке әлі де жаңғыруды және одан әрі насихаттауды талап ететін жұмбақ өнер болып қала береді, өйткені бұл элемент қазақтардың жаны мен Орталық Азияның көшпелі өнерінің синкретизмін түсінуге болатын дәстүрлі қазақ мәдениеті үшін кең платформаны білдіреді. Оның философиясының табиғаты қазақ және әлемдік шеберлік пен музыкалық қойылым дәстүрлерін байытады әрі қазіргі Қазақстанның ұлттық символы мен сауда белгісінің рөлін атқарады.

Ортеке фестиваль-биенналесі Қазақстанның барлық облыстары мен шекаралас елдердің қауымдастықтары мен топтарын, суретшілерді, шебер қолөнершілерді, зерттеушілерді, ғалымдарды және жалпы жұртшылықты қамтиды. Бұл мәдени оқиғалар идея, пікір алмасуға және Ортеке мұрасы және онымен байланысты білімге қатысты диалогты ілгерілетуге мүмкіндік береді.

С.4. Элементті қолдау және дамыту үшін жасалып жатқан шаралар

Осы элементті ілгерілету шеңберінде өткізілетін іс-шаралар шартты түрде мынадай санаттарға бөлінуі мүмкін:

(1) ғылыми жобалар;

(2) әлеуетті нығайту;
(3) білім беру іс-шаралары;
(4) ақпараттық әрекеттер.

ҚР МАМ жергілікті басқару органдарымен ынтымақтастықта ұлттық, облыстық және жергілікті деңгейлерде ұсынылатын шараларды қолдауды жүзеге асырады.

Аймақтық конкурстар мұра иелері арасындағы байланыстарды қалпына келтіруге және халықтың әртүрлі топтары арасында диалогты қамтамасыз етуге бағытталған.

Көрермендер Ортекені ерекше музыкалық сүйемелдеуімен, қызықты ойынымен және қуыршақ биімен ғана емес, сонымен қатар аспапта ойнауды, қуыршақты басқаруды және қуыршақтың күрделі құрылымын біріктіретін орындаушының үш өлшемді техникасымен де жылы қабылдайды.

2022-2023 жылдары бірнеше музыкалық топтар, атап айтқанда Қорқыт этнотобы, Ортеке Ор-Алтай, Серпер халық ансамблі өз репертуарына ортекенің түрлі пьесаларын енгізді[72].

Бұл шаралар жұртшылықтың элементке, әсіресе жас ұрпақтың қызығушылығын арттыруға бағытталған. Ортеке қауымдастықтарының өкілдері «Тұран» қазақ дәстүрлі және халық музыкасының ансамблі, «Көкіл» музыкалық колледжі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің жанындағы қолөнершілердің білім беру орталығы, Ұлттық қуыршақ театры, Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы, Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, ҚР МАМ, ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық Комиссия, МЕММ Ұлттық комитеті, элементтің сақтаушылары мен практиктерін қорғау жөніндегі шараларды іске асыруға тартылды.

С.5. Жергілікті қауымдастықтардың қатысуы

Ортеке өнерін дәріптеуші қауымдастық мүшелері белгілі бір функциялар мен міндеттерді атқаратын тұлғалардан тұрады. Олардың қатарында кәсіби орындаушылар мен әуесқой музыканттар, дәстүрлі музыкалық және халықтық ансамбльдер/топтар, ағаш мүсіншілер мен музыкалық аспаптар жасайтын шеберлер, зерттеушілер, фольклортанушылар және этномузыкатану саласындағы ғалымдар. Орындаушы әртістер элементтің сақтаушысы ретінде оның тұрақтылығы мен маңыздылығын қамтамасыз етеді. Ортекені жеке музыканттар да, музыкалық топтар немесе ансамбльдер де орындайды.

Ортеке үшін барлық дәстүрлі күйлер қолданылмайды. Музыканттар динамикалық күйлерді таңдап, ағаш қуыршақ қозғалысына қажетті серпін беру үшін қолдарын шапшаң әрі нақты қимылдатуы қажет. Әуендер кейде би ырғағын ұсынады, бұл жағдайда Ортекенің қозғалысын дәстүрлі бишілердің өнері толықтырады.

С.6. Институционалдық контекст

Осы элемент бойынша жалпы мониторингті ҚР МАМ жүзеге асырады, жеке жауапты қауымдастық жоқ.

С.7. Осы элемент бойынша Мерзімді есепті дайындауға жергілікті қауымдастықтардың қатысуы

Баяндаманы дайындау барысында ҚР еңбек сіңірген қайраткері, ұлттық және халықаралық дәстүрлі музыкалық өнер байқауларының лауреаты, «Көкіл» музыкалық колледжінің (Алматы) директоры Райымбергенов Абдулхамит

[72]Е. Рахмадиев атындағы мемлекеттік академиялық филармония. (2022). Этно-ансамбль «Қорқыт». https://asta-na-filarmonia.kz/ru/collective-inner.php?id=6

Ермақұлынан, Қазақстан Жастар сыйлығының лауреаты, «Мәдениет қайраткері», Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясының доценті Басықара Ерсайын Бақытұлынан, музыкалық аспаптар жасау шебері, халықаралық байқаулардың бірнеше дүркін лауреаты, «Алтын қобыз» ұлттық сыйлығының алғашқы иегері, Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Қолданбалы өнер кафедрасының оқытушысы Тұрдығұлов Жолаушы Абылғазыұлы, мультиинструменталист-музыкант, «Тұран» тобының бұрынғы жетекшісі, «Арқайым» дуэтінің жетекшісі Абзал Артықбаев, сондай-ақ музыкант, аспап жасаушы шебер, мультиинструменталист Азамат Бакиядан мәліметтер алынды.

ҚОЖАНАСЫРДЫҢ АУЫЗША ДӘСТҮРЛЕРІ (2022)

С.1. Элементтің әлеуметтік және мәдени қызметі

Қожанасыр тарихы - халықтың сарқылмас рухани қазынасы. Олар ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, зерттеушілер арқылы жинақталып, шығармашылық адамдардың назарынан ешқашан тыс қалмаған. Күлкілі әзілдердің негізі - адамдар және олардың қарапайым күнделікті оқиғалары. Филология ғылымдарының кандидаты Балтабай Адамбаевтың «Тарихи аңыздар» атты зерттеу жұмысында қазақ Қожанасыры туралы бірнеше пікірлер бар. Негізінен қазақ, өзбек, түрікмен, ұйғыр тілдерінде Қожанасыр туралы әңгімелер кеңінен танылған. Қожанасыр тек түркі халықтары арасында ғана кеңінен таралмаған, ол парсы, қытай, тәжік, араб тілдерінде де «сөйлейді». Қожанасырдың кез-келген халық арасында айтылатын әңгімелері өз аңыздары, шытырман оқиғалары, сатиралық әңгімелер түріндегі әзілдер ретінде баяндалады. Қазақ халық әдебиетінде Қожанасырдың шытырман оқиғалары ауызекі тілде ғана емес, өлеңдерде де сипатталған.

Қазақстанда элемент орта ғасырлардан бері қолданылып келеді. Бүгінде дәстүрлі мәдени іс-шаралар мен жергілікті фестивальдар аясында еліміздің барлық өңірлерінде сақталып отыр. Қожанасырдың өткен заманнан жеткен әңгімелері мен әзілдері өзгеріп, жаңа шындыққа бейімделді. Қазіргі уақытта кең таралған қарым-қатынас әдістерінің біріне айналған элемент күнделікті қарым-қатынаста жиі қолданылады. Ол күлдіре отырып адамдарға әсер ету әдісі, ал олар болып жатқан оқиғаларды сыни тұрғыдан қайта қарауға және сайып келгенде, ортақ пікірге келуге жол ашады. Сонымен қатар, бұл құбылыс қатысушыларға ортақ болмыс пен бірегейлік сезімін береді.

С.2. Элементтің өміршеңдігі мен ықтимал тәуекелдерді бағалау

Элемент әлеуметтік жадыны білдіру әдісі ретінде маңызды. Адамдар жаңа туған нәрестелерді Қожанасыр есімімен атайды, оның құрметіне саябақтар мен қоғамдық орындарда ескерткіштер салынады, жас жұбайлар оның болжамды жерленген жерлеріне барады, жұртшылық оның құрметіне түрлі фестивальдар ұйымдастырады. Мұның бәрі элементтің айқын өміршеңдігін көрсетеді. Алайда, элементтің тәжірибесі көбінесе мерекелік іс-шаралармен және бірге тамақтанумен байланысты. Қожанасырдың ауызша шығармашылығы театрлардың репертуарында кеңінен ұсынылған және наурыз бен басқа да халықтық мерекелерді өткізуде белсенді қолданылады.

Дегенмен, архивтік этнографиялық жазбалар мен саяхатшылардың далалық күнделіктерін ғылыми тұрғыда қайта зерттеу қажеттілігі туындап отыр. Бұл зерттеулер Қожанасырдың орта ғасырларда көтерген әлеуметтік тақырыптарын қазіргі заманғы мәселелермен салыстыруға мүмкіндік береді. Мұның айқын мысалы ретінде Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті және Оңтүстік Қазақстан университетінің ғалымдары (Кенжекожаева А., Мадалиев Я., Ахметбекова А. және т.б.) жүргізген 2020–2023 жылдардағы зерттеулерді атауға болады. Алайда, бұл жұмыстар тек жекелеген ғылыми мақалалармен шектеледі.

Жұртшылықтың қазақ ертегілері мен аңыздарына, Жиренше шешен, Алдар көсе, Қожанасыр, Аяз би, Асан-қайғы сияқты тарихи тұлғаларға байланысты халық арасында кең таралған әңгімелерге, әзілдер мен нақыл сөздерге деген қоғамдық қызығушылық айқын байқалады. Алайда, осы бай фольклорды жинау және ғылыми очерктер шығару академиялық басымдыққа ие болған жоқ. Дегенмен, ғалымдар элементтен ұлттық сипатты, әлеуметтік сатира мен әзілді, Қожанасыр бейнесін ел ішінде және шетелде креативті бірегейлік ретінде ілгерілету қажеттілігін түсінуі тиіс. Қожанасырдың ерекше тұлғасын ұлттық бірегейлік контекстінде қарау ғылыми-фольклорлық зерттеулердің нысанасына айналуы қажет.

С.3. Элемент Репрезентативтік тізімнің мақсаттарына қаншалықты сай келеді

Элементтің Репрезентативтік тізімге енгізілуі ғалымдардың түркі және қазақ ауыз әдебиеті мұраларына деген қызығушылығының жандануына ықпал етті. Қожанасыр тарихы қазіргі қазақ әдебиетінде кеңінен көрініс тапқан, ол халықтың рухани мұрасы және ата-баба даналығының қазынасы болып қала береді.

Элемент ұрпақтар арасындағы мәдени байланысты нығайтады және қазіргі әлеуметтік және мәдени өмірді сыйымды әзіл ретінде сипаттайтын айна болып қала береді. Парасаттылық, шынайылық, құрмет, шыдамдылық, түсіністік және оптимизм – оның әңгімелері мен әзілдерінің басты ерекшеліктері. Қожанасырдың тапқырлығы мен әзілдері адамдарды күлдіріп қана қоймай ойландырады да. Әңгімелердегі жеке сөздер кейінірек идиомалар мен мақал-мәтелдерге ұласады және мәдени жадтың бір бөлігіне айналады. Оның әңгімелері көптеген ғасырлар бойы адамдарға тәлім беріп, моральдық сабақ болады.

С.4. Элементті қолдау және дамыту үшін жасалып жатқан шаралар

Қожанасырдың әңгімелері қазіргі қазақ әдебиетінің шежіресінде сақталып, халықтың рухани мұрасы бола отырып, мұрағаттық қазынаға айналды. «Қожанасыр қоржыны», «халық арасындағы әңгімелер», «әзіл бұрышы» сияқты айдарлар, «Қазақ әдебиеті», «Жас алаш», «Балдырған» газеттерінде және «Ара», «Зерде», «Парасат», «Жалын» журналдарында Қожанасырдың әңгімелері бар. Бұған дейін Қ.Қ. Әбдіқадыровтың «Алдаркөсе туралы әңгімелер», профессор Б. Кенжебаевтың «Тимпи», Көбей Сейдехановтың «Өлі октябрь», «Халық мұрасы», «Шешендік сөз», Балтабай Адамбаев пен Төлеухан Жарқынбековтың «Поэтикалық ойлар, аңыздар», Ф.Юлдашеваның «Көңілді әңгімелер» (2015) және басқа да еңбектер жарық көрді.

Қазақ аңыздары, оның ішінде Жиренше шешен, Алдар көсе, Қожанасыр, Аяз-би, Асан қайғы және басқа да тарихи аңыздар туралы кеңінен тараған әңгімелер, ертегілер, тарихи оқиғалар, күлкілі әңгімелер, әзіл-сықақтар мен олардың жинақтары, баспа басылымдарындағы жарияланымдар қазіргі зерттеу бағыттарына сәйкес келмейді.

Қожанасырдың ұлттық болмысы, күлкі мәдениеті және оның халықаралық бейнесі қазақтың ауыз әдебиетінде ерекше орын алады. Сатирикалық шығармалардың жинақталуы, олардың баспасөздің басты беттерінде жарық көруі, сын мақалалардың зерттелуі, сондай-ақ Қожанасырға тән қазақы ерекшеліктердің ашылуы мен оның халық әдебиетіне қосқан үлесін бағалау – осының барлығы ғалымдардың зерттеу күн тәртібіне енгізілуі қажет.

С.5. Жергілікті қоғамдастықтардың қатысуы

Қазақстанның барлық аумағындағы қауымдастықтар Қожанасыр шын мәнінде өмір сүргенін және қоғамның түрлі топтарының өмірін жақсы білетін дана адам болғанын мойындайды. Ол адамдардың жалпы даналығын, ойлары мен өмірлік тәжірибесін сіңірді. Қауымдастықтар қазіргі уақытта болған оқиғаларды атап өту үшін анекдоттар, әңгімелермен бөліседі. Олар әдетте: «Бірде Қожанасыр кездесіп...» немесе

«Қожанасыр айтады...» немесе «бір кезде Қожанасыр...» деп басталады.

Алайда, қатысушы қауымдастықтар әңгімелерден немесе театрландырылған қойылымдар мен әзіл-оспақ жинақтарынан өзге білімді берудің басқа тетіктерін есіне түсіре алмады. Соған қарамастан, Шығыс Қазақстан облысының Ұлан ауданындағы МЕММ сақтаушылары Мирас Рамазанов, Зәуре Аттибай, Елдос Есенжанұлы және Асылжан Дәулет Қожанасыр әңгімелерін әуесқойлық қойылымдар арқылы жеткізумен айналысады. Маңғыстау облысының МЕММ-ның екі сақтаушысы Қауберді Олжабай мен Амангелді Жүнбасов жергілікті мерекелік іс-шараларда Қожанасыр әңгімелерін айтып, бұл тәжірибелерді өздерінің мәдени мұрасы ретінде таниды.

Әңгімелер адамдардың жағымсыз қасиеттерін көрсету үшін әзіл, сатира, сарказм және цинизмді қолданады. Алайда, әңгімелер - бұл тәрбиелік қызметі бар қызықты жанр, оның терең мағынасы моральдық, интеллектуалдық және логикалық түйінмен аяқталады. Қожанасыр тарихы әртүрлі адамдардың қарым-қатынасын және олардың әртүрлі жағдайлардағы мінез-құлқын сипаттайды. Әзілдер арқылы жағымсыз мінез-құлықтың барлық түрлері әзіл-оспақ тұрғысынан сынға алынады әрі айыпталады.

С.6. Институционалдық контекст

Бұл элемент бойынша жеке жауапты қауымдастық жоқ. Дәстүрдің сақталуына жалпы мониторингті ҚР МАМ атқарса, ал М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты Қожанасыр туралы әңгімелер жайлы және басқа да фольклорлық зерттеулер жүргізеді.

С.7. Осы элемент бойынша Мерзімді есепті дайындауға жергілікті қауымдастықтардың қатысуы

Қазіргі уақытта элементтің сақтаушылары мен практиктері анекдоттар мен әңгіме айтушылар, халық театрлары мен клубтарының әртістері. Олар бұл өнерді жас ұрпаққа жеткізіп, әдеби тілдің байлығын, көркемдік бейнелеу құралдарын сақтауға өз үлестерін қосады. Сонымен қатар шағын театр әртістері, әзіл-сықақ және сатиралық шығармаларды орындаушылар элементтің көрнекілігі мен сақталуына ықпал етеді. Бұл сақтаушылар мен практиктер Қожанасыр мұрасын жеткізудегі негізгі ұстаздар. Сақтаушылар мен практиктер өз қауымдастықтарында танымал әрі құрметке ие, тұрақты көермендері мен ізбасарлары бар. Дәстүрлі түрде, олар бұл өнерге қызығушылық танытқан жастарды оқытып, өздері қалыптастырған нормалар мен ережелер негізінде жинақталған білімі мен дағдыларын үйретуге жауапты.

Баяндаманы дайындау барысында МЕММ анықтау және бағалау мақсатында сұхбаттасқан сақтаушылары мен практиктер: Мирас Рамазанов, Заур Аттибай, Елдос Есенжанұлы, Асылжан Дәулет (ШҚО, Ұлан ауданы), Қаберді Олжабай (Маңғыстау облысы, Жыңғылды ауылы) және Амангелді Жүнбасов (Маңғыстау облысы. Таушық ауылы).

ҚОРЫТЫНДЫ ЖӘНЕ ҰСЫНЫМДАР

Қазақстан Республикасының материалдық емес мәдени мұрасы – ұлттық мәдениеттің маңызды бөлігі, ұлттық сана-сезімнің негізі. Бұл мұра ұрпақтар арасындағы рухани байланысты нығайтып, Қазақстанның мәдени дамуында шешуші рөл атқарады. 2003 жылғы Конвенцияны жүзеге асыру мәселелері Қазақстан Республикасының «Мәдениет туралы» және «Тарихи-мәдени мұра объектілерін қорғау және пайдалану туралы» заңдарында, материалдық емес мәдени мұраны қорғау және дамыту тұжырымдамасында қарастырылған.

Ұлттық заңнамаға сәйкес, Қазақстан Республикасының Мәденниет және ақпарат министрлігі мәдени мұраны қорғау мен насихаттауды үйлестіруші орган ретінде белгіленген. Бұл жұмыстар ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Қазақстан

Республикасының Ұлттық комиссиясымен, Материалды емес мәдени мұра жөніндегі Ұлттық комитетпен бірлесіп атқарылуда.

2003 жылғы қабылданған Конвенцияға сәйкес қатысушы мемлекеттер «Материалдық емес мәдени мұраны қорғау бойынша қабылданған заңнамалық, нормативтік және өзге де шаралар жөнінде Комитетке есеп беруі қажет». Ұсынылған есептерді Үкіметаралық комитет қарастырып, кейін Бас Ассамблеяның қарауына жібереді.

Мерзімдік есепке қатысушы мемлекеттерге Конвенцияны іске асыру бойынша ұлттық деңгейде атқарылған жұмыстарды бағалауға, олардың мәдени мұраны қорғаудағы тиімділігін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл механизмдер Конвенция (2003) аясындағы халықаралық ынтымақтастықтың негізгі құралы. Ол мемлекеттер мен қауымдастықтар арасында материалдық емес мәдени мұраны қорғаудың тиімді шаралары мен стратегиялары туралы пайдалы тәжірибе мен ақпарат алмасуға жол ашады.

Аталған есепте 2017-2023 жылдар аралығында мәдени мұраны қорғау бойынша мемлекет, жекелеген ұйымдар және қоғамдастықтар бірлесіп атқарған жұмыстарға талдау жасалынды. 2016 жылғы есептен бергі қоғамдық басқару органдары мен ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссияның бастамасымен қолға алынған және қолдау тапқан шараларды, қауымдастықтар, топтар мен жекелеген тұлғалар жүзеге асырған МЕММ қорғау жұмыстарын қамтиды.

Қорытындылар

2012-2017 жылдардағы есептік кезеңмен салыстырғанда, соңғы жылдары институционалдық даму, білім беру, ақпараттандыру саласында және МЕММ қорғау қауымдастықтарына, топтар мен жеке тасымалдаушыларына қолдау көрсету жұмыстарында айтарлықтай ілгерілеу байқалды.

Алдыңғы есепті ұсынғаннан бері Қазақстанның тағы алты элементі ЮНЕСКО-ның Репрезентативтік тізіміне енгізілді. Қазіргі таңда үш номинация қарастырылу үстінде (соның ішінде 2020 жылы ұсынылған «Беташар» рәсімі 2024 жылдың соңында тізімге енгізілді).

Ұлттық тізімді тексеру нәтижелері бойынша 2023 жылғы желтоқсан айында ҚР МАМ мәдениет мекемелері мен облыстық әкімдіктерден материалдық емес мәдени мұраның 130 элементі бойынша ұсыныстар түсті. Аталған ұсыныстар Мәдениет комитетінің жанындағы сарапшылар тобының қарауына ұсынылып, нәтижесінде 2024 жылдың мамыр айында 79 элементтен тұратын жаңартылған Ұлттық тізім бекітілді (Министрдің 2024 жылғы 28 мамырдағы №211 бұйрығы).

Қазіргі уақытта Ұлттық тізімді жүргізу қағидаларын қайта қарау, сондай-ақ Конвенцияның (2003 ж.) регламенттеріне сәйкес материалдық емес мәдени мұра элементтерін нақты жергілікті қауымдастықтарға бекіту мәселелері бойынша жұмыс жүргізілуде.

Далалық зерттеулер нәтижесінде, халықтың тарихқа деген қызығушылығы мен материалдық емес мәдени мұраның қазіргі заманғы дамуына оң динамика тән екендігі анықталды. Қазақстанның материалдық емес мәдени мұрасының жекелеген элементтеріне арналған жарияланымдар саны артты. Орындаушылық өнер (Солтүстік өңірлердегі музыкалық мұраны зерделеу), салт-дәстүрлер (Батыс Қазақстандағы отбасылық салт-дәстүрлер, Орталық және Батыс Қазақстандағы мерекелік салт-дәстүрлер), сондай-ақ Қазақстанның Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс өңірлеріндегі дәстүрлі қолөнердің жай-күйі секілді 2003 жылғы Конвенцияның негізгі домендерін зерделеуге және ілгерілетуге бағытталған ғылыми-этнографиялық зерттеулер аталып өтті.

ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссияның қолдауымен 2022-2023 жылдары Ақмола, Шығыс Қазақстан, Батыс Қазақстан және Қызылорда облыстарында мәдени мұраның жай-күйіне қатысты пилоттық зерттеулер жүргізілді.

Нәтижесінде, өңірлік деңгейде материалдық емес мәдени мұраны қорғау бойынша үйлестіру механизмдерін жетілдіру қажеттілігі анықталды. Жоғарыда аталған екі облыс 2024-2026 жылдарға жоспарланған ЮНЕСКО-ның Техникалық гранты тізіміне енді.

Ұсынымдар

- Қазақстанның материалдық емес мәдени мұрасын сақтау және насихаттау бойынша тестілік механизмдерді әзірлеу мен іске асыруда орталық және жергілікті басқару органдарының үйлесімді әрекетін қамтамасыз ету мақсатында, Мемлекеттік кеңесші – ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссияның төрағасы жанындағы Мерзімдік есепті дайындау жөніндегі Ведомствоаралық комиссияның өкілеттігін 2025-2026 жылдарға ұзарту және Комиссияға Есептегі ұсыныстардың орындалуын бақылау функциясын беру ұсынылады.
- 2003 жылғы Конвенцияны жүзеге асыруға құзыретті орган ретінде ҚР МАМ-ның күш-жігерін қолдау мақсатында, ЮНЕСКО-ның Техникалық гранты бағдарламасына енгізілген пилоттық облыстардың әкімдіктеріне Министрлікпен келісімшарттар жасау ұсынылады. Келісімшартта тараптардың ниеттері мен қатысу формалары нақты көрсетілуі тиіс.

Институционалдық және адами әлеует

- ҚР ҒжЖБМ, ҚР МАМ және ҚР ТжСМ бірлесіп, мемлекеттік басқару органдарының мамандары үшін «Материалдық емес мәдени мұраны қорғау» туралы жаңа білім беру бағдарламасын ашу мүмкіндігін қарастырып, оны 2025 жылдың қыркүйек айынан бастап университеттердің оқу бағдарламаларына енгізу ұсынылады.
- ҚР ҒжЖБМ-ға Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 2025 жылы облыстық әкімдіктер мен орталық мемлекеттік органдардың 30 маманына арналған төрт айлық курстар өткізу туралы ұсынысына қолдау ұсынылады. Сондай-ақ облыстық әкімдіктерге бұл курстардан өткен мамандарды аймақтардағы материалдық емес мәдени мұра элементтерін қорғау және дамыту бойынша тікелей жұмысқа тартуды қарастыру ұсынылады.
- Материалдық емес мәдени мұра жөніндегі Ұлттық комитетке ҚР МАМ-мен бірлесе пилоттық аймақтардың әкімдіктерімен кеңесе отырып, 2025-2026 жылдарға арналған оқыту және білім беру іс-шараларының жоспарын әзірлеу тапсырылды. Бұл жоспар облыстық және жергілікті басқару органдарының қызметкерлеріне, шығармашылық бірлестіктерге, мәдениет және спорт ұйымдарына, қауымдастықтарға және материалдық емес мәдени мұра практиктеріне 2003 жылғы Конвенцияны іске асырудың практикалық мәселелері бойынша білім беру және кеңес беру жұмыстарын қамтуы тиіс.

Жеткізу және білім беру

- ҚР ҒжЖБМ, ҚР МАМ, ҚР ТжСМ және жетекші ЖООмен бірлесе отырып, Материалдық емес мәдени мұраға қатысты қолданыстағы білім беру стандарттары мен бағдарламаларын қайта қарап, оларды ағымдағы Ұлттық есепті дайындау барысында алынған ақпарат негізінде жаңарту мүмкіндігін қарастыру ұсынылады.
- ҚР МАМ және ҚР ТжСМ Материалдық емес мәдени мұра жөніндегі Ұлттық комитетімен, Қолөнершілер одағы және Ұлттық спорт түрлері қауымдастығымен бірлесіп, дәстүрлі білімді сақтауға бағытталған «ұстаз-шәкірт» жүйесінің жұмыс істеу мәселелері бойынша оқыту ұйымдастыру ұсынылады.

Түгендеу және зерттеулер

- ҚР ҒжЖБМ, ҚР МАМ және ҚР ТжСМ-ге Ұлттық тізімге енгізілген материалды емес мәдени мұра элементтерін зерттеу және насихаттау мақсатында жыл сайын арнайы гранттар қарастыр.
- Облыстардың, сондай-ақ Астана, Алматы және Шымкент қалаларының әкімдіктеріне өз аймағындағы материалды емес мәдени мұра элементтерін 2003 жылғы Конвенция талаптарына сәйкес инвентаризациялау жұмыстарын жүргізу.
- Материалдық емес мәдени мұра жөніндегі Ұлттық комитетке 2025 жылы пилоттық аймақтардағы әкімдіктеріне тіркелген мәдени мұра элементтерін инвентаризациялау бойынша кеңестік және практикалық қолдау көрсету, сондай-ақ 2026 жылы 12 облыс пен Астана, Алматы және Шымкент агломерацияларын қамту жөнінде ұсыныстар әзірленеді.

Саясат, құқықтық және әкімшілік шаралар

- ҚР МАМ материалды емес мәдени мұраны қорғау, насихаттау және дамыту саласындағы заңнамалық және нормативтік қолдау бойынша халықаралық тәжірибені талқылау үшін дөңгелек үстел ұйымдастыру ұсынылады.
- ҚР МАМ-ға Материалдық емес мәдени мұра жөніндегі Ұлттық комитетімен бірлесіп және басқа да мүдделі мемлекеттік органдар мен ведомстволармен кеңесе отырып, Ұлттық тізімге материалдық емес мәдени мұра элементтерін енгізудің жаңартылған тәртібін әзірлеп, бекітуге ұсыну тапсырылады.

Материалдық емес мәдени мұраның қоғамдағы рөлі және оны қорғау

- ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссияның Хатшылығымен, мүдделі мемлекеттік органдар және ведомстволармен, TÜRKSOY ұйымымен 2025-2026 жылдарға арналған жұмыс жоспарына түркі халықтарына ортақ материалдық емес мәдени мұра элементтерінің тарихы мен қазіргі жағдайына арналған ғылыми-тәжірибелік конференцияны енгізді.

Хабардарлықты арттыру

- ҚР МАМ «Qazaqstan» телеарнасымен бірлесіп, Қазақстанның жанды мұрасына арналған бейнефильмдер түсіруді қайта жандандырып, оларды үш тілде тұрақты түрде эфирге шығаруды ұсыну. Аталған жоба 2016 жылы басталып, 2021 жылға дейін жалғасты және көермендер тарапынан үлкен қызығушылыққа ие болды.
- ҚР МАМ «Qazaqstan» телеарнасымен бірлесіп, «Abay TV» арнасында Қазақстанның ең танымал материалдық емес мәдени мұра элементтерін және олардың қоғамдағы әлеуметтік-мәдени рөлін насихаттайтын тұрақты телебағдарламаны шығару мүмкіндігін қарастыру ұсынылады.
- Қауымдастықтардың, топтардың, жекелеген тұлғалардың және басқа да мүдделі тараптардың қатысуы

Қауымдастықтардың, топтардың, жекелеген адамдардың және басқа да мүдделі тараптардың қатысуы

- ҚР МАМ және ҚР ТжСМ бірлесіп, Материалдық емес мәдени мұра жөніндегі Ұлттық комитеттің кеңесшілік қолдауымен, әрбір мәдени мұра элементін қорғау және насихаттау жұмыстарымен айналысатын қауымдастықтарды бекітілді.

- Ұлттық комитетке мәдени мұра қауымдастықтарының міндеттері, құқықтары мен функцияларын, мемлекеттік органдар мен ұйымдардың рөлін айқындайтын әдістемелік ұсыныстар (әдістемелер) әзірлеу тапсырылады.
- ҚР МАМ, ҚР ТжСМ және ҚР ҒжЖБМ бірлесіп, Материалдық емес мәдени мұра Ұлттық комитетімен кеңесе отырып, 2025-2026 жылдарға материалдық емес мәдени мұра қауымдастықтарының Ұлттық форумын ұйымдастыру және өткізу тапсырылады. Бұл форум ЮНЕСКО-ның Репрезентативтік тізіміне енгізілген немесе қаралу үстіндегі мәдени мұра элементтерін сақтау және дамыту бойынша үздік тәжірибелермен алмасу алаңы ретінде қызмет етуі тиіс.

Халықаралық ынтымақтастық

- ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссияның Хатшылығына 2003 жылғы Конвенцияны іске асырудың практикалық мәселелері бойынша, әсіресе жергілікті деңгейдегі инвентаризация, номинацияларды сапалы дайындау және үкіметтік емес ұйымдардың белсенді қатысуын қамтамасыз ету мақсатында тәжірибелі шетелдік сарапшыларды тарта отырып, тренингтер мен семинарлар өткізуді жұмыс жоспарына енгізу ұсынылады. Сондай-ақ бұл жұмыстарға Оңтүстік Кореядағы ICHCAP және Қытайдағы CRIHAP сынды ЮНЕСКО-ның 2-санаттағы орталықтарын тарту бойынша Хатшылықтың бастамаларын қолдау қажет.
- ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссияның Хатшылығына Қазақстан Республикасының ЮНЕСКО-дағы тұрақты өкілдігімен бірлесіп, 2025 жылы «Алпамыс» эпосы бойынша көпұлтты номинацияны дайындау жұмысын жалғастыру, ЮНЕСКО-ға ұсынылған «Киіз басу» және «Кесте тігу» дәстүрлі кестелеу бойынша көпұлтты номинацияларды ілгерілету тапсырылсын.

Бұл баяндамада ұсынылған материалдар жалпы таныстыру мақсатында берілген және тек ақпараттық сипатқа ие.

Баяндамада ұсынылған ақпараттың мазмұны мен дәлдігіне толық жауапкершілік авторлық ұжымға жүктеледі.

Баяндамада қарастырылған мәліметтер мен сұрақтар сараптамалық топтың көзқарасын білдіреді.

Дизайнерлер:
Билялова Дарина
Женісова Айдана

«JSD.KZ» баспаханасында басылып шықты
Тираж 200 дана

KAZAKHSTAN NATIONAL COMMITTEE FOR THE PROTECTION OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

unesco Kazakhstan National Commission

MINISTRY OF CULTURE AND INFORMATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

KAZAKHSTAN INSTITUTE OF PUBLIC DEVELOPMENT

LIVING HERITAGE OF KAZAKHSTAN – 2024

National Report on the implementation of the UNESCO Convention (2003) for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in the Republic of Kazakhstan

2018 - 2023

LIVING HERITAGE OF KAZAKHSTAN – 2024

National Report on the implementation of the UNESCO Convention (2003)
for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in the Republic of Kazakhstan

2018 - 2023

Under the General Editorship of Muzafarov R.R.

Expert Group:
Muzafarov R.R., Shakhgulari V.V., Shaygozova Zh.N., Suraganova Z.K., Maulet A., Yelemanova S.A., Kozhakhmetov B.S., Bekkulova A.A., Kurmangaliyeva M.S., Imambek E.B.

National Report on the Implementation of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003) in the Republic of Kazakhstan. – Astana, 2024. – 120 p.

This report is dedicated to the implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. The report provides information on Kazakhstan's actions within the framework of national and international initiatives aimed at the preservation and promotion of ICH, including projects funded by international foundations. The report also provides information on the assessment of the effectiveness of the Convention's implementation according to the criteria approved by UNESCO.

The report contains information on the status of Kazakhstan's ICH elements included in the UNESCO Representative List, their current condition, prospects for preservation, and potential risks affecting their further safeguarding.

The final section reflects conclusions and recommendations for the further improvement of mechanisms for safeguarding intangible cultural heritage in Kazakhstan, the development of international cooperation, and raising public awareness about the significance of ICH.

The report is intended for cultural specialists, government representatives, researchers, and anyone interested in gaining a deeper understanding of and preserving the unique heritage of Kazakhstan. We hope that the materials presented in this catalog will aid further efforts to study and promote cultural traditions, contributing to their transmission to future generations.

The catalogue is illustrated with photographs from open sources, as well as materials collected during field research conducted by the expert group.

The report features visual illustrations based on field studies conducted by a group of experts, complemented by photographs retrieved from open-access sources.

TABLE OF CONTENTS

LIST OF ABBREVIATIONS

GLOSSARY 258

INTRODUCTION 260

I. PARTICIPATION IN THE INTERNATIONAL MECHANISMS OF THE CONVENTION ON THE SAFEGUARDING OF ICH 266

1.1 List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding 266

1.2 Elements Inscribed on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity 267

1.3 Elements of Intangible Cultural Heritage Under Consideration by UNESCO for Possible Inclusion in the Representative List 273

1.4 Applications for Accession to the Elements of Intangible Cultural Heritage Included by Kazakhstan in the Representative List 276

1.5 Register of Good Safeguarding Practices 277

1.6 International Assistance. Intangible Cultural Heritage Fund 279

1.7 National ICH List of Kazakhstan 280

1.8 Other International Treaties and Regulations Related to ICH 283

II. SYSTEM FOR EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONVENTION FOR THE SAFEGUARDING OF ICH (thematic areas and assessment criteria) 287

2.1 Institutional and Human Capacities (criteria 1–3) 288

2.2 Transmission and Education (criteria 4–6) 292

2.3 Inventorying and Research (criteria 7–10) 296

2.4 Policies as well as Legal and Administrative Measures (criteria 11–14) 300

2.5 Role of Intangible Cultural Heritage and its Safeguarding in Society (criteria 15–16) 306

2.6 Awareness Raising (criteria 17–20) 307

2.7 Engagement of Communities, Groups and Individuals as well as Other Stakeholders (criteria 21–22) 313

2.8 International engagement (criteria 23–26) 315

III. STATUS OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE ELEMENTS INSCRIBED IN THE REPRESENTATIVE LIST OF UNESCO 320

IV. CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS 358

Dear Readers!

I have the honor to present one of the most significant studies of recent years - the National Report «Living Heritage of Kazakhstan» on the implementation of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in the Republic of Kazakhstan.

I would like to emphasize that the concept of «cultural heritage» has significantly changed and expanded over the years of independence, supported by the approaches proposed by UNESCO.

Cultural heritage includes not only monuments and thematic collections, but also traditions passed on from generation to generation: oral folk art, traditional song art and the art of performing on national musical instruments, along with rituals and skills needed to create traditional crafts.

This report is the result of professional work of experts and scientists in the field of culture and art, education and science, serving as a source for producing the most effective approaches in preserving the intangible cultural heritage of the people of Kazakhstan.

The key inspiration and basis of this work are the bearers of intangible cultural heritage, who play an important role in the creation, preservation and restoration of intangible cultural heritage. Thanks to them, our heritage continues to exist and develop, indeed being the «living heritage», the soul of the Kazakh people.

Our task resides in using methods and tools proposed by UNESCO not only to preserve this wealth, but also to ensure that our national culture makes a worthy contribution to the common treasury of the world's cultural heritage.

Sincerely yours,
The State Counsellor of the
Republic of Kazakhstan
Yerlan Karin

Dear Readers!

This report «Living Heritage of Kazakhstan» on the implementation of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in the Republic of Kazakhstan considers the main conceptual approaches to the preservation of intangible cultural heritage in modern humanitarian knowledge, in the international institutional and legal discourse of UNESCO, in the legislative framework of Kazakhstan, and in the domestic information and cultural policy.

Despite the fact that the term «Intangible Cultural Heritage» is widely used in international cultural practice, when interpreting the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, national approaches to understanding and theoretical substantiation of this concept are different as to take into account national specifics.

This report explores practices, reproduction, expression, knowledge and skills that generations, groups and sometimes individuals perceive as part of their cultural heritage, as well as tools, objects, artifacts and cultural spaces associated therewith.

The report is built on the research work of renowned experts and scholars in the fields of culture and arts, education, and science. It is the pioneer experience to study and form a common understanding of the situation regarding the protection and development of intangible cultural heritage in Kazakhstan since the ratification of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

I am confident that this work was able to reflect the «spirit of the Convention», and its results will allow to increase the effectiveness of the policy to preserve the intangible cultural heritage of the people of Kazakhstan.

With best regards,
Minister of Culture and Information
of the Republic of Kazakhstan
Aida Balayeva

ACKNOWLEDGEMENTS

The authors extend their sincere appreciation to all those who contributed to this report. Special thanks go to those people who in their everyday practice strive to keep traditional skills relevant and valuable in today's society. Those are enthusiastic people and even whole communities who put their heart and soul into the development and popularization of cultural heritage: they establish schools of skills, create clubs and simply share their experience. Due to those people and their endeavors, today we have gained unique knowledge about the construction of yurts, learnt spring rituals of horse breeders, and preserved the art of the dombyra kuyi. Their daily efforts not only save the rich heritage of the past, but also inspire the new generation to study and cultivate it.

In addition, we express our sincere gratitude to the local and central authorities for their support and active participation in the promotion of policies for the safeguarding of intangible cultural heritage.

LIST OF EXPERTS INVOLVED IN THE PREPARATION OF THE REPORT

MUZAFAROV RUSTAM RAKHIMOVICH

Deputy Chair of the National Committee of the Republic of Kazakhstan on Intangible Cultural Heritage

SHAKHGULARI VASSILIY VACHIKOVICH

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor.
Director of the International Educational Center «Molodium»,
Member of the National Committee of the Republic of Kazakhstan on Intangible Cultural Heritage

SHAYGOZOVA ZHANERKE NAURYZBAYEVNA

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor at Abai Kazakh National Pedagogical University, Member of the National Committee of the Republic of Kazakhstan on Intangible Cultural Heritage

SURAGANOVA ZUBAIDA KABIYEVNA

Candidate of Historical Sciences, Research Fellow at the Institute of State History, Committee of Science, Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

MAULET ARDABI

PhD in Art History, Head of the Traditional Kazakh Culture Department, Scientific Research Institute for the Study of Cultural Heritage at the National Museum of the Republic of Kazakhstan

LIST OF EXPERTS INVOLVED IN THE PREPARATION OF THE REPORT

YELEMANOVA SAIDA ABDRAKHIMOVNA

Doctor of Arts, Professor at the Department of Musicology and Composition at Kurmangazy Kazakh National Conservatory, Cultural Worker, Member of the National Committee on the Preservation of Intangible Cultural Heritage

KOZHAKHMETOV BAKHTIYAR SAPARBEKULY

Executive Director of the Public Fund «Uly Tagzym»,
Member of the National Committee of the Republic of Kazakhstan on Intangible Cultural Heritage

BEKKULOVA AIZHAN ABDYMANAPOVNA

Chairman of the Union of Artisans of Kazakhstan, Honorary Member and Advisor to the World Craft Council/APR. Member of the National Committee of the Republic of Kazakhstan on Intangible Cultural Heritage

IMAMBEK EVFRAT BAGDATOVICH

Candidate of Pedagogical Sciences, Socio-anthropologist, Professor at Kurmangazy Kazakh National Conservatory,
Expert at the National Commission of the Republic of Kazakhstan for UNESCO and ISESCO, Member of the National Committee on Intangible Cultural Heritage. Chair of the Kazakhstan Guild of Art Critics, Board Member of the International Tengri Research Fund (IFRT), Advisory Council Member of the International Foundation for Masters of Culture

KURMANGALIYEVA MERUYERT SANATOVNA

Assistant Professor, Candidate in Art History,
Professor at the Department of «Musicology and Composition» at Kazakh National University of Arts, Co-founder and Member of the Union of Composers of the Republic of Kazakhstan. Expert at the National Committee of the Republic of Kazakhstan on the Preservation of Intangible Cultural Heritage, Cultural Representative of the Eurasian Association «Atamder» (Turkey) in Kazakhstan, Member of the International Tengri Research Fund (Republic of Sakha)

LIST OF ABBREVIATIONS

UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
ISESCO	Islamic World Educational, Scientific and Cultural Organization
CSI	Communal State Institution
MFA of the RoK	Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan
LEB	Local Executive Bodies
MCI of the RoK	Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan
MSHE of the RoK	Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan
ME of the RoK	Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan
MTS of the RoK	Ministry of Tourism and Sports of the Republic of Kazakhstan
ICH	Intangible Cultural Heritage
NGO	Non-Governmental Organization
UN	United Nations
CGB	Central Government Bodies
OG	Operational Guidelines for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2022 Edition)
Decision COM	Decisions of the Intergovernmental Committee for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage, consisting of 24 Member States.

GLOSSARY

Elements of Intangible Cultural Heritage (ICH) – Customs, rituals, forms of expression, knowledge, and skills, along with associated tools, objects, artifacts, and cultural spaces, recognized by communities, groups, and, in certain cases, individuals as part of their cultural heritage. These elements hold historical and cultural significance. The concept was introduced in the 1990s as an analogue to the World Heritage List, which focuses primarily on tangible culture. It encompasses a wide range of global cultural traditions and customs that UNESCO aims to preserve for future generations.

Holders of Elements and Communities – Local and ethnic communities, groups, and, in some cases, individuals who play a vital role in the creation, preservation, and revitalization of intangible cultural heritage. They enrich cultural diversity and contribute to the development of human creativity. The safeguarding of ICH elements is impossible without their involvement and commitment to certain responsibilities.

Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity – A list compiled under UNESCO's «Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity» program, aimed at drawing attention to intangible cultural heritage.

Domains of the Convention – Key areas where elements of ICH may manifest, including oral traditions and expressions, such as language as a vehicle of intangible cultural heritage; performing arts; social practices, rituals, and festive events; knowledge and practices concerning nature and the universe; and traditional craftsmanship. Elements of ICH often fall into multiple domains. A ritual, for instance, may encompass oral expressions, dance, music, and knowledge about nature, thus belonging to four of the areas mentioned in the Convention.

Inventory of Intangible Cultural Heritage Elements – An information system comprising a database of the values of a people's intangible cultural heritage. According to the UNESCO Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage, to ensure identification and protection, each State Party, based on its specific circumstances, develops one or more inventories of intangible cultural heritage present within its territory. These inventories are subject to regular updates, and every state that ratified the Convention is obligated to provide relevant information on these inventories.

Cultural Spaces – These are structures, public spaces, or natural sites that have a special connection with elements of intangible cultural heritage (ICH) and are associated with customs, forms of expression, knowledge, and skills recognized by communities, groups, and, in some cases, individuals as part of their cultural heritage. They form only part of the definition of ICH through their connection to practices and are not considered ICH elements in themselves. They do not necessarily hold value as tangible heritage, although they sometimes do. Examples of cultural spaces include sacred landscapes or «places of power» where specific ICH elements are practiced.

Safeguarding Intangible Cultural Heritage – The adoption of measures aimed at ensuring the viability of intangible cultural heritage, including its identification, documentation, research, preservation, protection, promotion, enhancement of its role, transmission of cultural values (primarily through formal and informal education), as well as the revitalization of various aspects of such heritage.

Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (UNESCO) – This is the executive body responsible for promoting the objectives of the Convention, encouraging its implementation, and ensuring monitoring. It provides advice on best practices, prepares recommendations on safeguarding measures for ICH, and reviews

reports and applications submitted by State Parties. The Committee is accountable to the General Assembly and submits reports on its activities and decisions. It is composed of representatives from 18 State Parties.

Secretariat of the Convention – This body provides assistance to the Intergovernmental Committee for the Safeguarding of ICH. It prepares documentation for the General Assembly and the Committee, drafts the agendas for their sessions, and ensures the implementation of their decisions.

State Party Reports (Periodic Report) – This is the document submitted by State Party to the Committee in the format and at intervals determined by the Committee. It provides an account of legislative, regulatory, or other measures taken by the States to implement the Convention.

Raising Awareness – Encouraging people, including those within relevant communities, to recognize the value of intangible cultural heritage (ICH), respect it, and take necessary measures to ensure its viability. It also includes raising awareness about the Convention. Various stakeholders can play a role in raising awareness, including the state, communities, media, non-governmental and other organizations, educators, and the private sector.

Identification and Definition (as measures for safeguarding ICH) – Assigning a name, providing a brief description within its context, and distinguishing it from other elements. While identification involves a short description of an ICH element, definition provides a more comprehensive characterization at a specific point in time. The identification and definition of ICH should be carried out with the participation of relevant communities, groups, and appropriate NGOs.

Inventorying – The collection and presentation of information on ICH elements on a systematic basis. State Parties may organize inventories in any manner they find appropriate. ICH inventories should be comprehensive and subject to regular updates. Inventorying should be preceded by the identification and definition of elements in close collaboration with relevant communities, groups, and appropriate NGOs.

INTRODUCTION

UNESCO, the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization contributes to peace and security by promoting international cooperation in education, science, culture, communication and information (hereinafter referred to as UNESCO). At present, UNESCO comprises 193 Member States and more than 2,300 employees who coordinate a network of over 2,000 World Heritage Sites, biosphere reserves and global geoparks, a network of creative, learning, inclusive and sustainable cities, and more than 13,000 associated schools, university chairs, training centers and research institutions. The organization has offices in 54 countries and is headquartered in Paris, France.

"Because respecting heritage is not only about protecting it; it is also about making it known to future generations. This means ensuring that young people can appropriate heritage, take pride in it, and renew it".

Audrey Azoulay, Director-General of UNESCO since 2017

Epics and oral histories, traditional games, crafts, music and dance, sports, culinary practices, customs and rituals are just a few examples of the richness of our intangible cultural heritage passed on from generation to generation. As globalization increases, there is a growing risk that some elements of this cultural heritage will disappear. UNESCO is collaborating with communities (societies) of the Member States to protect living heritage.

For a long time, the protection of culture was limited to merely preserving monuments, sculptures and iconic sites. UNESCO has broadened the understanding of cultural heritage and changed public policies to embrace traditions and living cultures of peoples as well. Adopted in 2003, the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, which recognizes the importance of preserving cultural diversity, initiated the unification of efforts of nations on this issue.

UNESCO's priority is to encourage people to document and study their living heritage to assist in passing on these traditions to the next generation. Targeted capacity development programs encourage people to become practitioners.

The UNESCO Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, composed of representatives of 24 countries on a rotating basis (Kazakhstan was elected to the Committee for 2018-2022), continues to register new cultural practices on the Lists of Intangible Cultural Heritage, aiming to better protect important cultural property worldwide and raise awareness of their significance for humanity.

UNESCO's goal is to keep preserving more of such elements, especially in the least-represented countries, to increase community support and ensure that practices are shared with the next generation. At the global level, we can harness this knowledge more effectively to address contemporary issues, as many solutions to the pressing challenges of our century can be found in our living heritage - whether it is restoring the balance between humans and the environment or preserving social ties.

Intangible cultural heritage (hereinafter referred to as ICH) of the people of the Republic of Kazakhstan is the most important component of the national culture, being the backbone of the national identity. This heritage strengthens the spiritual connection between generations and plays a key role in the cultural development of Kazakhstan.

Kazakhstan ratified the 2003 UNESCO Convention on December 21, 2011. Accession to the Convention was further supported by the Concept of Safeguarding and Development of Intangible Cultural Heritage in the Republic of Kazakhstan (which was adopted by the Government of Kazakhstan in April 2013), the Law of the Republic of Kazakhstan «On Culture» (initially adopted on December 15, 2006, and successively amended thereafter) and the Law of the Republic of Kazakhstan «On Protection and Use of Objects of Historical and Cultural

Heritage» (adopted on December 26, 2019). National legislation has designated the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan (hereinafter referred to as the MCI of the RoK) to coordinate efforts on the preservation and promotion of intangible cultural heritage. These activities are to be carried out jointly with the National Commission of the Republic of Kazakhstan for UNESCO and ICESCO, as well as with the Kazakhstan National Committee for Intangible Cultural Heritage.

The MCI of the RoK, being in charge of activities for the protection and promotion of ICH elements, monitors the status of elements included in the National List, trains ICH specialists, and also prepares and submits reports to UNESCO.

The MCI of the RoK is responsible for maintaining and updating the ICH National List, including procedures for entering elements into the National List and its regular updates. The National Commission of the Republic of Kazakhstan for UNESCO and ICESCO coordinates the work on nominations to the UNESCO World Heritage Lists and facilitates the involvement of international and national experts in the implementation of the Convention. The ICH National Committee provides expert advice on existing successful practices of other countries on the implementation of the Convention for their possible adoption and reviews nominations proposed to the National List and World Lists. The Committee is also tasked with the broader participation of ICH bearers, practitioners and communities in activities for the protection, development and transfer of knowledge and skills.

This report is a comprehensive overview of the activities of the Republic of Kazakhstan in the field of ICH protection within the framework of the ratified Convention.

This report reviews the joint efforts of practitioners, public authorities and private parties involved in ICH protection in the period from 2018 to 2023. This report reflects actions initiated or supported by public authorities and the National Commission since the previous report produced in 2016 and covers relevant safeguarding measures implemented by involved communities, groups and individuals.

The procedure for amending the National List has recently been revised and currently the updated National List includes 79 elements. The Government has raised awareness of the importance of intangible cultural heritage through various national projects such as «Tugan Jer» (Motherland), a special training program, plan and textbooks «Olketanu» (Study of Local Lore and History) on local cultural heritage, and also the project named «Sacral Geography of Kazakhstan», which introduced the people of Kazakhstan to more than 200 ritual monuments of national importance, known for their associated traditions and rituals, and to approximately 580 local monuments. A number of proactive measures have been introduced to support craftsmen and artisans, including transfer of skills and financial motivation. Examples of these projects and initiatives are discussed further in the report text, which relied on a broad consideration of cooperation with all involved parties and stakeholders, including publicly available information on strategic development priorities and training programs.

This report has been developed by a group of experts from among the representatives of the National Committee for ICH Protection and MCI of the RoK, and being the authorized body charged with the preparation of the Periodic Report and responsible for the implementation of the Convention (2003) in the Republic of Kazakhstan.

It is worth noting that an Interdepartmental Working Group under the leadership of the Minister of Culture and Information was established to monitor and support the preparation of the Periodic Report submitted to UNESCO. This provided essential support in collecting data, engaging partners and organizing the interviews needed to form the report. The group included vice-ministers from the following government departments:

- Ministry of Foreign Affairs;
- Ministry of Education;
- Ministry of Science and Higher Education;
- Ministry of Tourism and Sports;
- Ministry of Justice.

The MCI of the RoK organized a series of online/offline discussions with the participants to ensure extensive consultations. Those meetings addressed issues relevant to the Periodic Report, provided an in-depth exchange of views among all partners, and assisted

in the search for information to answer specialized questionnaires. Such consultations made a significant contribution to the preparation of the Periodic Report. **The Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan** was actively involved in the preparation of the Report, providing information on international treaties and agreements, including those contributing to the safeguarding of intangible cultural heritage. Other agencies shared information on their role and activities with regard to safeguarding ICH elements and raising awareness on them.

The National Commission of the Republic of Kazakhstan for UNESCO and ICESCO acted as a strong uniting participant in preparing the report, and as part of its functional responsibilities it delivered information on ICH protection activities in which its subsidiary bodies were engaged. The ICH National Committee ensured coordination between the relevant institutions, communities and ICH carriers/practitioners, whether involved in the preparation of the report or mentioned herein, and collected information through consultative meetings and online questionnaires. In addition, regular online meetings were organized for different groups of participants (directly involved governing bodies and representatives of ICH communities). As part of the activities of the ICH National Committee, a group of experts was formed who studied examples of successful practices and information on the situation with ICH in the regions of the country, which played a major role in the overall assessment and description of the status of ICH elements and fulfillment of international obligations of the Republic of Kazakhstan to UNESCO.

Ethnocultural centers served as an important source of information, although they were not directly involved in the preparation of certain parts of the report. National associations of artists, players of traditional musical instruments (kuyshis, aityskers, etc.) and performers of folk dances, ritual events, folk sports and traditional games have largely contributed to the generation of data on the viability of ICH elements, their prevalence and the transfer of skills. Most of these associations are organized in a system that integrates national centers and regional communities.

An important role in the preservation of the country's intangible cultural heritage is fulfilled by research institutes, which, as part of their activities, study, promote and revitalize ICH elements. In particular, the following institutions participated in the preparation of the report:

- Institute of History and Ethnology named after Sh. Valikhanov (Almaty);
- M. Auezov Institute of Literature and Art (Almaty);
- R.B.Suleimenov Institute of Oriental Studies (Almaty);
- Institute of State and Law (Astana);
- International Center for the Rapprochement of Cultures under the auspices of UNESCO (Almaty);
- Kazakhstan Institute of Social Development (Astana).

The expert group included experts representing such national universities of the country as:

- Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty);
- Kurmangazy Kazakh National Conservatory (Almaty);
- Al-Farabi Kazakh National University (Almaty);
- L.N.Gumilyov Eurasian National University (Astana).

The importance of using museum collections as an ethnographic source seems to be well known. Ethnographic collections gathered in museums have clearly preserved the traditional culture of the people, and by studying them we observe the transformation of folk traditions in recent decades. Ethnographic collections in museums contain valuable information about the material and spiritual heritage of peoples, which is becoming more and more in demand by researchers: ethnographers, historians, archaeologists, culturologists, etc. Many fields of archeology, history and culture of the region's population are successfully studied with the help of various museum collections.

In 2022, at its General Conference in Prague, ICOM (International Council of Museums under the auspices of UNESCO) recommended the following definition: museum (from the Latin «museum», i.e. the temple of the Muses) is a social and cultural institution of modern society, which, acting in accordance with certain principles, collects, stores, studies, and

demonstrates movable and immovable monuments of historical and cultural heritage with the aim of preserving them and forming a common spiritual heritage in the form of values, ideas, collective experience, social memory, and scientific knowledge. It serves as an instrument of socialization, upbringing, education, cognition, personal and group self-determination, communication and interaction of people.

In this regard, museums play an important role in capacity-building and safeguarding of intangible cultural heritage, both at the national and local levels. The report benefited from materials and information from the following museums:

- National Museum of the Republic of Kazakhstan (Astana);
- Central Museum of the Republic of Kazakhstan (Almaty);
- Ulytau National Reserve Museum (Ulytau);
- Local lore and history museums of East Kazakhstan, Central Kazakhstan, West Kazakhstan and South Kazakhstan.

Ethnographic collections, which are found in the local lore and history museums of Kazakhstan, are a source for scientific research by historians, museologists and culturologists, since the acquisition of collections is closely related to the specialized education of higher education institutions and includes materials on the history of various scientific areas. Ethnographic collections stored in museums are in demand not only by scientists and museologists, but also by a wide range of public organizations, including national culture associations. The collections can be used to trace the transformation of people's culture, to observe traditional features of culture and everyday life, as well as to mark the changes that evolved over a certain period of time. The value of ethnographic museum collections is also conditioned by the fact that individual elements of daily life and economy in some cases best preserve ethnic peculiarities of the people, and museum collections have retained artifacts that have long since fallen out of use.

Participating museums provided information on their activities, including raising public awareness and intergenerational transmission of traditional knowledge through the organization of workshops and theatrical performances with the participation of bearers and practitioners from various ICH domains.

The National Museum of the Republic of Kazakhstan hosts the Research Institute of Cultural Heritage, which works in the following areas:

- studies of the traditional culture of the Kazakhs;
- scientific and digital documentation of cultural heritage;
- research, popularization and preservation of customs and traditions of the Kazakh people.

The museum has established the hall of Intangible Cultural Heritage, which consists of eight sections presenting elements of the intangible cultural heritage of the Kazakh people, including a craftsmen's zone and an audio zone.

The State Museum of Arts of the RoK named after A. Kasteyev carries out research, restorative and educational activities. Every year the museum staff organizes international and national scientific conferences, seminars and round tables in the field of cultural heritage, including intangible heritage. The museum has a scientific center of decorative and applied art of Kazakhstan, which investigates the fundamental principles of ethnic style in the artistic traditions of the Kazakh national applied art, original techniques of processing various materials, identification of species and regional differences of the folk art.

Folk Musical Instruments museum named autor Ykhlas Dukenuly conducts sci entific and practical work in the field of Kazakh instrumental music. The museum has a Council of Masters, which includes well-known masters of traditional Kazakh musical instruments (J. Turdygulov, N. Okhanov, Ye. Rakymbekov, M. Adilov, etc.). The museum is the initiator of Anyz dombyra (Legendary dombyra), a Republican contest of masters of instruments, which is held to improve the skills of young craftsmen in making musical instruments.

The East Kazakhstan Regional Architecture, Ethnography and Natural Landscape Reserve Museum offers several sections. Issues of ICH preservation and study are handled by the departments of Kazakh ethnography, ethnography of peoples and small ethnic groups,

and decorative applied arts. The museum operates an ethnographic complex, which is a museum of architecture and everyday life, unfolding in the open air covering about 10 hectares. There are 17 homesteads of the late 19th-mid-20th centuries associated with the peoples living in the East Kazakhstan oblast, which were reconstructed based on the materials of archives and scientific literature. The Ethnographic Complex includes the City of Masters, which consists of 5 pavilions of the authentic architectural solution - yurts, built using a new technology of fiber concrete. One yurt is for organizing and conducting training sessions. The complex holds exhibitions, craftsmen fairs, master classes and training. The museum also has its own Craftsmen Resource Center.

Kyzylorda Regional Museum of Local Lore and History has several departments. In its structure there is a gallery «Dastur» (Tradition), which conducts master classes on traditional crafts of Kazakhs. The museum also has a department of Archaeology and Ethnography and its staff organizes expeditions to ICH elements of the region, including elements in Need of Urgent Safeguarding.

Mangystau Historical and Cultural Reserve Museum is engaged in research, restorative and educational activities. In 2018, the museum organized a complex expedition entitled «Tangible and Intangible Historical and Cultural Heritage of Mangystau Oblast (ethnographic, ethnoarchaeological, etymological, toponymic, historical, architectural, and archaeological studies)». The expedition was conducted within the framework of the Spiritual Renaissance Program. The expedition studied sacred places of Mangystau and the practice of their worship.

The National Archive of the Republic of Kazakhstan houses valuable documents, which constitute historical and cultural heritage of the country. The main task of the National Archive lies in the development of spiritual and educational environment as well as research, storage, restoration and effective utilization of the country's cultural heritage. Every year the National Archive of the RoK organizes exhibitions and informational events dedicated to historical documents, historical and artistic elements, and other thematic areas. Some of them are timed to scientific and research conferences, seminars, round tables, presentations of documentary and reference publications, including, inter alia, the ICH sphere. In 2022, the National Archive of the Republic of Kazakhstan translated little-known Arabic-language records of Kazakh folklore made by ethnographer A. Divayev into the modern Kazakh language.

The Central State Archive of Film, Photo Documents and Sound Recordings of the Republic of Kazakhstan contains materials on various areas of ICH, including materials of field studies of different years. The Archive systematically holds photo exhibitions, including exhibitions on ICH elements: «Nauryz Spring Festival» (09.04.2021), «The 175th Anniversary of Zhambyl Zhabayev» (05.03.2021), «Happy Nauryz Holiday» (22.04.2020) and others.

The Association of National Sports of the Republic of Kazakhstan, which unites more than 15 federations of traditional sports and national games, such as Kokpar, Audaryspak, Tenge Ilu, Zhamby Atu, kusbegilik, Baige, Asyk Atu, Togyzqumalaq, provided extensive information on the status of traditional sports and games.

The Union of Composers and Kuyshi shared information on traditional music and musical instruments. The International Union of Aityskers, Zhyrshy and Terme Performers contributed information on the status of aitys in Kazakhstan.

The Kazakhstan Federation of UNESCO Clubs gave details on the involvement of creative schools in the promotion and preservation of intangible cultural heritage.

The Union of Artisans of Kazakhstan brings together practitioners of applied arts, art critics, folk masters and craftsmen from all over Kazakhstan. In the light of preparing the Report, the Union provided information on its activities aimed at preserving and developing traditional crafts and raising the status of craftsmen in the context of ICH and operation of its representative offices in 8 stations in Kazakhstan: Aktau, Aktobe, Kyzylorda, Karaganda, Ust-Kamenogorsk, Shymkent, Turkestan, and the head office in Almaty.

Local executive authorities:

Akimats of Akmola, Almaty, West Kazakhstan, Kostanay, Kyzylorda, Mangystau, Pavlodar, North Kazakhstan, Ulytau, and East Kazakhstan oblasts provided information on

the activities dedicated to awareness raising and ICH protection. The Periodic Report to UNESCO has been prepared with strong participation of the Akimats of all oblasts and the cities of republican importance, namely Astana, Almaty and Shymkent. Oblast Akimats of 10 oblasts (mentioned above) established ICH working groups including researchers, NGO representatives, experts, involved communities, ICH bearers, both individuals and groups, and ICH practitioners.

UNESCO-accredited NGO

Located in Ulytau oblast, Uly Tagzym Public Foundation has played a significant role in maintaining the network between ICH communities and bearers since its accreditation to the Intergovernmental Committee of the Convention (2003). From 2021 to 2022, the NGO assisted the National Committee in conducting two studies within the framework of the ICHCAP-UNESCO (Korea) project on local festivals on the Silk Road. During the reporting period, four Kazakh festivals were included in the list of ICHCAP-UNESCO local festivals: «Spring Rituals of Kazakh Horse Breeders», «The World of Nomads», «Spirit of Tengri», «Tup Turkinin Torge Ozdyrgan Mangystau».

In 2023, «Uly Tagzym» Public Foundation, with the support of ICHCAP-UNESCO, organized a national competition on creative representation of ICH elements for inclusion in the digital platform of UNESCO. A total of 101 projects were registered for participation.

«Uly Tagzym» PF promotes and disseminates the element «Spring Rituals of Kazakh Horse Breeders» (inscribed on the UNESCO Representative List) in five oblasts of Kazakhstan and Turkey (Kazakh Diaspora).

I. PARTICIPATION IN THE INTERNATIONAL MECHANISMS OF THE CONVENTION ON THE SAFEGUARDING OF ICH

1.1 List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding

The significance of the participation of Kazakhstan in the international mechanisms of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage lies in a number of strategic, cultural and social aspects that contribute to the protection and promotion of unique intangible heritage and provide an effective platform for international cooperation. It is an investment in the global cultural dialog where Kazakhstan can play an active and significant role.

Participation in international mechanisms contributes not only to the prestige of Kazakhstan in the world community as a country with a rich heritage, but also creates favorable conditions for participation in UNESCO projects as it offers opportunities for sharing experiences with other countries and communities and strengthening ties with neighboring nations with common nomadic traditions through the inclusion of transnational nominations in UNESCO lists. Having national elements added to UNESCO's lists raises the status of traditions, making them a source of pride for the nation. The Convention provides for two lists and a register of intangible cultural heritage:

- List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding (List of Urgent Safeguarding)
- Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity (Representative List),
- Register of Good Safeguarding Practices.

Member States nominate ICH elements to be included in the Lists of the Convention. They must be prepared with the full participation of the communities concerned and submitted with their consent. Nominations can be made to either of the Lists of the Convention. An ICH element can only be included in one of the Lists at a time, based on its content.

The List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding is a list compiled by UNESCO that includes elements of intangible cultural heritage in danger of disappearing. This list helps to mobilize the international community to protect and preserve unique cultural traditions.

Criteria for inclusion in the List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding.

In its nomination files, a Member State must show that the element proposed for inclusion in the List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding meets all of the **following criteria:**

1. This element is intangible cultural heritage as defined in Article 2 of the Convention
2. A) The element is in need of urgent safeguarding because its existence is threatened despite the efforts of the communities, groups, or, as appropriate, individuals, and the Member State concerned, or
   B) The element is in the extreme need of urgent safeguarding because it is in grave danger and may not survive without immediate safeguarding.
3. A plan for safeguarding is being developed that may allow the communities, groups or, where appropriate, individuals concerned to continue to practically use and transfer the element.
4. The element is submitted to the List with the widest participation of the community, group or, as appropriate, individuals concerned and with their free, prior and informed consent.

5. The element is included in the List of Intangible Cultural Heritage existing in the territory(s) of the nominating Member State(s) as defined in Articles 11 and 12 of the Convention.
6. In cases of extreme urgency, necessary consultations have been held with the Member State(s) concerned regarding the inclusion of the element in the List in accordance with Article 17.3 of the Convention.

Thus, the inclusion of the ICH element in the list of elements in need of urgent safeguarding triggers a series of measures aimed at its protection and preservation as well as raising awareness both nationally and internationally to create respect for cultural practices.

1.2 Elements Inscribed in the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity

Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity is a list compiled by UNESCO that includes cultural practices, traditions, rituals, knowledge, and skills that reflect the diversity and richness of the world's cultural heritage. Its main goal is to raise awareness of the importance of intangible heritage and ensure its visibility at the international level.

The value of the list lies in its contribution to the preservation and promotion of cultural traditions, the strengthening of national and cultural identity, and the development of intercultural dialogue and mutual understanding. The inclusion of elements in this list enhances their prestige, draws attention to unique traditions, and facilitates their transmission to future generations.

Furthermore, it creates opportunities for the development of cultural tourism, access to financial support, and the implementation of educational programs. Such status encourages local communities to actively engage in the preservation of their cultural practices, making them key participants in heritage safeguarding. The list features elements from around the world, ranging from the traditional Kazakh dombyra to Argentine tango and Japanese theater, highlighting the diversity of humanity's cultural heritage.

Currently, the UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity includes 788 elements representing the cultural heritage of 150 countries[1].

This list is constantly updated, reflecting the diversity and richness of intangible cultural heritage worldwide.

To include elements in the Representative List, a State Party to the Convention must undertake a series of measures to prepare a nomination dossier.

Any element proposed for inclusion in the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity must meet the following criteria **(OD I.2):**

1. The element qualifies as intangible cultural heritage as defined in Article 2 of the Convention.
2. The inclusion of the element will contribute to enhancing visibility and understanding of the significance of intangible cultural heritage, as well as promoting dialogue, thereby reflecting cultural diversity worldwide and demonstrating human creativity.
3. Safeguarding measures are being developed to ensure the protection and promotion of the element.
4. The element is proposed for inclusion in the List with the broadest possible participation of the concerned community, group, or, where applicable, individuals, and with their free, prior, and informed consent.
5. The element is included in the inventory of intangible cultural heritage present in the territory(ies) of the nominating State(s) Party, as defined in Articles 11 and 12 of the Convention.

[1]European Association of Folklore Festivals. (2024, December 9). UNESCO adds 63 new elements to the Intangible Cultural Heritage lists. https://eaff.eu/ru/news/2024–12–09–unesco–adds–63–new–elements–to–the–intangible–cultural–heritage–lists?utm_source=chatgpt.com

As mentioned above, any country that is a Party to the Convention may propose elements for inclusion in the Representative List, but not all elements may be accepted. Currently, 14 elements of Kazakhstan's intangible cultural heritage have been inscribed in UNESCO's Representative List.

THE ART OF QAZAQ DOMBYRA KUYI (2014)

Qazaq kuy is a solo instrumental composition performed on the dombyra, a traditional two-stringed, pear-shaped plucked musical instrument with a long neck. The purpose of kuy is to establish a connection between the people and their historical roots and traditions through the performance of classical pieces and improvisations. Kuy is played at family or community gatherings and is often accompanied by narratives and legends. The art of performing dombyra kuy plays a vital role in strengthening the social cohesion of the Kazakh people and fosters a sense of cultural identity and unity.

TRADITIONAL KNOWLEDGE AND SKILLS IN YURT-MAKING (2014)

Multinational nomination: Kazakhstan, Kyrgyzstan

The yurt is a traditional dwelling of nomadic peoples, widely used by nomads in Kazakhstan and Kyrgyzstan. It consists of a circular wooden frame, which is secured with ropes and covered with felt. The yurt is designed to be easily assembled and disassembled. The wooden lattice framework is crafted by men and their apprentices, while women are responsible for both the interior and exterior decoration, adorning the yurt with traditional geometric patterns or depictions of animals and plants. The yurt, a symbol of family and traditional hospitality, has historically been the setting for most celebrations and gatherings, which are an integral part of the cultural identity of the Kazakh and Kyrgyz peoples.

THE ART OF AITYS/AITYSH (2015)

Multinational nomination: Kazakhstan, Kyrgyzstan

Aitys (or Aitysh) is a competition of poetic improvisation between two performers who engage in a verbal duel by reciting or singing poetry, often accompanied by traditional musical instruments such as the Qazaq dombyra. The topics are chosen by the audience, and the winner is determined based on their musicality, sense of rhythm, originality, and wit. Aitys is an integral part

of the cultural heritage and a marker of identity in the multinational societies of Kazakhstan and Kyrgyzstan. Competitions are held during local and national celebrations, often addressing significant social issues. The tradition is actively passed down from older generations to younger performers, ensuring its continuity.

NATIONAL WRESTLING QAZAQ KURESI (2016)

In Kazakhstan, qazaq kuresi is a traditional form of wrestling widely practiced within communities. The objective of the competition is to pin the opponent's shoulders to the ground. Historically, mentors trained young boys in qazaq kuresi to prepare them for local sporting competitions. Today, it has evolved into a nationwide sport, practiced by both men and women, and is included in the programs of international competitions broadcast in several countries. Qazaq kuresi plays a vital role in strengthening community bonds, promoting principles of tolerance, goodwill, and solidarity. This tradition is passed down through masterclasses and sports clubs, ensuring its preservation and continuity.

FALCONRY – A LIVING HUMAN HERITAGE / HUNTING WITH BIRDS OF PREY (2016)

Multinational nomination: United Arab Emirates, Austria, Belgium, Czech Republic, France, Germany, Hungary, Italy, Kazakhstan, Republic of Korea, Mongolia, Morocco, Pakistan, Portugal, Qatar, Saudi Arabia, Spain, Syrian Arab Republic

Falconry is a traditional form of hunting that involves the use of trained and specially conditioned falcons to catch prey in their natural habitat. The culture of falconry is deeply embedded in 60 countries worldwide. While falconry originally served as a means of survival for securing food, today it is more closely associated with camaraderie, shared interests, and cultural values. The regions where falconry is most prevalent typically align with the migratory routes of birds. Falconry is practiced by both professionals and amateurs, regardless of age or gender. Kusbegi (falconers) form deep bonds with their birds and are highly knowledgeable about the unique characteristics of these birds of prey. They must possess the essential skills required for feeding, taming, training, and handling falcons during hunts. Kusbegi manage their birds through a personal connection,

becoming both their caretakers and protectors. Although certain aspects of falconry may vary from country to country, the core techniques have remained largely unchanged. Falconers typically hunt in groups, sometimes spending weeks on expeditions and sharing hunting stories around the campfire in the evenings. The tradition of falconry is passed down through families, one-on-one training, mentorship programs, as well as through specialized clubs and schools, ensuring the continuity of this ancient and revered practice.

THE PREPARATION OF KATYRMA (2016)

Multinational nomination: Azerbaijan, Islamic Republic of Iran, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkey

The culture of baking and breaking flatbread (lavash, katyrma, jupka, yufka) is a widely practiced tradition in Azerbaijan, Iran, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Turkey. Typically, bread-making is a family affair, although in rural areas, neighbors may also participate in the process. Bread, baked on a metal plate or in a cauldron, is shared during everyday meals and festive gatherings, including birthdays, weddings, and even funerals. The act of breaking bread together is accompanied by words of encouragement and warm wishes, appropriate for the occasion. This tradition is passed down directly from master to apprentice, serving as a symbol of hospitality and solidarity. It represents shared cultural roots and reinforces a sense of belonging within the community.

TRADITIONS OF CELEBRATING THE NEW YEAR – NAURYZ (2016)

Multinational nomination: Afghanistan, Azerbaijan, India, Islamic Republic of Iran, Iraq, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Mongolia, Pakistan, Tajikistan, Turkmenistan, Turkey, Uzbekistan

Nauryz is a traditional spring festival associated with the reverence for nature, the sun, and the cosmos. Celebrated in several countries across Asia and the Middle East, it symbolizes love for nature, respect for all living beings, goodwill, and harmony among people. In Afghanistan, Azerbaijan, India, the Islamic Republic of Iran, Iraq, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Pakistan, Tajikistan, Turkmenistan, and Turkey, the New Year is observed on March 21 and is known as Nowruz, Navvraz, Neoroz, Nauryz, Nooruz, Navrūz, Nevruz, or Navrўz, depending on the region. For those who celebrate it, Nauryz represents a time of reconciliation, dispute resolution, and debt settlement. Over two weeks, people engage in various traditional customs, prepare special festive dishes, visit each other with their families, participate in community rituals, and organize public performances. These festive rituals help maintain peace within communities. The tradition is passed down through participation in these celebrations. Festivities featuring games, competitions, folk music, songs, and dances foster a sense of respect, unity, and solidarity within society.

ASYKS (2017)

The traditional Kazakh game of Asyks is an ancient tradition in Kazakhstan. Each player has a set of asyks and their own «saka» shooter, traditionally made from a sheep's bone and painted in bright colors. Although Asyks is primarily played by children aged 4 to 18, young people and adults also participate. The game serves as an excellent example of positive interaction, social cohesion, and friendship. The tradition of the game is passed down and learned mainly through observation, as younger boys watch and learn from older players.

SPRING RITUALS OF HORSE BREEDERS (2018)

The traditional spring festive rituals of Kazakh horse breeders mark the end of the old and the beginning of a new annual breeding cycle for horses. Preceded by year-round preparations, these rituals consist of three main stages: «Bie Bailau» – the ancient ritual of the «first milking» of mares; «Aigyr Kosu» – a ritual dedicated to introducing stallions into the herd («stallion matchmaking»); «Qymyzmuryndyq» – the ritual of the «first kumis», a fermented mare's milk beverage. With the transition from a nomadic lifestyle to a more settled way of life in the 20th century, horse breeders adapted these traditional equine breeding rituals to modern conditions.

THE HERITAGE OF KORKYT ATA/DEDE KORKUT – EPIC, FOLK TALES, AND MUSIC (2018)

Multinational nomination: Azerbaijan, Kazakhstan, Turkey

The epic, folk tales, and music associated with the legendary figure Korkyt Ata/Dede Qorqud are based on 12 heroic legends, stories, and narratives along with 13 traditional musical pieces, which are transmitted orally during performances. These performances are accompanied by specific cultural codes and musical compositions. The legendary character Korkyt appears in each story as an elderly sage, whose words, music, and wise sayings narrate traditions related to birth, marriage, and death. These tales embody profound historical and cultural knowledge of Turkic-speaking communities. The legends are widely spread and performed during various cultural events.

TOGYZQUMALAQ (2021)

Multinational Nomination: Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkey

Togyzqumalaq, also known as Toguz Korgool, Mangala/Göçürme, is a traditional intellectual and strategic game played on specially designed or improvised boards, such as holes dug into the ground. The game has several variations and can be played using «pebbles» made of stone, wood, nuts, or seeds, which are distributed among the holes. The winner is the player who collects the largest number of pebbles. This practice is also closely linked to traditional crafts, such as wood and stone carving, as well as jewelry making. The game enhances cognitive, motor, and social skills and is passed down both informally and through formal education.

ORTEKE, TRADITIONAL PERFORMING ART IN KAZAKHSTAN: DANCE, PUPPETRY, AND MUSIC (2022)

Orteke is a Kazakh performing art that combines the traditional two-stringed dombyra with a wooden figurine of a mountain goat. The figurine is attached to the surface of a small drum and connected to the musician's fingers with one or more strings. As the musician plays the dombyra, the puppet comes to life, jumping in rhythm with the music and tapping on the drum. Enjoyed by both children and adults, Orteke is an important part of the region's folk heritage and cultural identity.

THE ORAL TRADITIONS OF HODJA NASREDDIN (2022)

Multinational Nomination: Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkey, Turkmenistan, Uzbekistan

The tradition of retelling anecdotes about Nasreddin is a social practice in several Eurasian countries, centered around the narration of humorous and insightful tales attributed to the philosopher and sage Nasreddin. Marked by wisdom and wit, these anecdotes often challenge conventional norms, presenting the storyteller as someone who finds unexpected solutions to complex situations, always emerging victorious through the power of words. These didactic and entertaining tales have been passed down through generations in both oral and written form.

BETASHAR, A TRADITIONAL WEDDING RITUAL (2024)

In Kazakhstan, the Betashar ritual is a ceremony of unveiling the bride's face during the wedding celebration. The bride, adorned in a traditional Kazakh headdress and veil, is escorted into the hall, where guests eagerly await her appearance. Following the performance of a wedding song, the akyn (a singer and master of ceremonies) lifts the bride's veil. The groom's mother then formally welcomes the bride into the family, and the groom takes her hand. As a final gesture of blessing and goodwill, relatives shower the newlyweds with sweets and coins.

The inclusion of intangible cultural heritage (ICH) elements in UNESCO's Representative List highlights their socio-cultural significance for the population and specific communities. It also facilitates the implementation of comprehensive measures aimed at promoting the element both within the country and internationally, creating conditions for its preservation and dissemination among different age groups. Additionally, it encourages governmental support for initiatives dedicated to its safeguarding. This is particularly crucial in the context of globalization, where traditional forms of cultural heritage may undergo transformations or even face extinction.

Furthermore, the recognition of each element included in the Representative List opens new opportunities for cultural exchange and international cooperation. It strengthens national identity, fosters both domestic and international tourism, and attracts the attention of researchers and creative professionals interested in studying and preserving traditions.

1.3 Elements of Intangible Cultural Heritage Under Consideration by UNESCO for Possible Inclusion in the Representative List

Currently, three nominations submitted by the Republic of Kazakhstan are under review by UNESCO. A national nomination for the inclusion of Kazakh equestrian hunting with falcons and Tazy dogs – Salburyn was submitted in 2021. The second nomination, a multinational submission, focuses on the traditional art of felt-making – Kiyiz basu and was submitted in March 2024 in collaboration with Azerbaijan, Iran, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Mongolia, Tajikistan, Turkey, and Uzbekistan. Another multinational nomination, traditional embroidery Keste/Suzani, was submitted in March 2024 jointly by Tajikistan, Uzbekistan, and Kazakhstan.

SALBURYN: KAZAKH EQUESTRIAN HUNTING WITH FALCONS AND TAZY DOGS

National nomination: submitted by Kazakhstan for consideration by UNESCO in 2021

Salburyn is an ancient festival dedicated to hunting with birds of prey and Tazy dogs. It combines the process of traditional ritual hunting with a communal ritual feast following the hunt. This tradition spans the entire territory of Kazakhstan, being most prominently practiced in climatic zones best suited for breeding and training hunting birds and Tazy sighthounds: valleys, steppe regions, and forest-steppe areas with large open spaces. Mountains and

foothills are considered less suitable locations for Salburyn; however, there are instances where the festival has also been held in these regions.

The selection of a site for Salburyn is based on two main criteria: the area must be uninhabited and abundant in game.

Salburyn is a celebratory event and an essential element of Kazakh equestrian hunting with falcons and Tazy sighthounds. It is a traditional ritual of passing down hunting knowledge from experienced hunters to apprentices and newcomers.

Salburyn lasts for 5–7 days during the winter hunting season. It takes place in a vast open space where participants set up a camp of Kazakh yurts and tents, serving as communal areas.

During the first 2–3 days, experienced hunters share their knowledge and hunting techniques with young hunters. The hunt begins early in the morning after the elders give their blessing (bata). The first group consists of trackers (iz kesushi), who read the game's tracks and map out hunting routes. The second group is divided into smaller teams, including both seasoned hunters and novices. The burkutshi (eagle hunters) spot the prey and release their eagles, guiding the birds' flight trajectory with hand movements. Tazy sighthounds are used in pairs, and some hunters engage in hunting with both Tazy dogs and falcons simultaneously.

A ritual feast is organized upon the return of the hunting parties. Elderly women shower the hunters with candies in a ceremony known as shashu. The hunters present their catch to the elder hunters, who then allocate it for the ritual feast. Singers (akyns) and musicians are invited to perform for the hunters, adding to the celebratory atmosphere.

The practice is observed by all participants of Salburyn—elders, burkutshi (eagle hunters), hunters with Tazy dogs and birds of prey, trackers, trappers, dog breeders, master hunters, craftsmen producing hunting equipment, musicians, singers, and event organizers. The trackers (iz kesushi) read and interpret game tracks, mapping out hunting routes.

Experienced trappers pass down their expertise to young and novice hunters. The bearers of this tradition include breeders of Tazy sighthounds—specialists in training and handling the breed—as well as master sports hunters and members of communities identifying with hunting with birds of prey. Key public institutions supporting this heritage include the associations Zhalair Shora, the federations Kyran and Kansonar, and the National Association of Hunting Farms. These organizations are actively involved in the revival and preservation of the Kazakh traditional hunting culture.

TRADITIONAL FELT-MAKING – KIYIZ BASU, KIGIZ BASU

A multinational nomination: submitted to UNESCO in March 2024 by Azerbaijan, Iran, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Mongolia, Tajikistan, Turkey and Uzbekistan

Kiyiz basu (Kazakh: киіз, кигіз, meaning «felt») is a tradition passed down through generations. Kiyiz is a valuable material that has been used by nomads in their daily lives since ancient times. Felt is made from sheep, camel, or goat wool through a process of felting. The tradition of felt-making was widespread among the nomads of Eurasia, as well as livestock breeders of Tibet, the Pamirs, the Altai, the Caucasus, the Balkans, and Western Asia. The process of making felt is a complex production technique, traditionally carried out not only by the women of the family producing it but also by the entire village community (auyl).

Kazakhs used two main types of felt, differing in their method of production and functional purpose. Coarse felt was traditionally used to cover the yurt and the earthen floor inside it. Often, the felt was decorated with ornamental patterns. Various ornamentation techniques exist, including appliqué, patterned stitching, and many others. Craftswomen typically cover the entire surface of a felt rug with intricate designs, using contrasting colors.

The tradition of felt-making, known as kiyiz basu, requires specialized skills and craftsmanship. Kazakh livestock breeders have been producing woolen goods for centuries. Today, museum's exhibit rich collections of ornamented felt items, such as carpets, bags, household storage pouches, and clothing. The artistic characteristics of felt products depend on the specific techniques used in their production.

In modern Kazakh society, the kiyiz basu tradition remains prevalent in rural areas. The practice of this craft is closely linked to regions where the primary raw material—wool—is processed.

TRADITIONAL EMBROIDERY KESTE

A multinational nomination: submitted by Kazakhstan, Tajikistan and Uzbekistan for UNESCO consideration in March 2024

Keste, which means «painted» in the ancient Turkic language, is one of the most vivid and distinctive forms of Kazakh folk decorative and applied arts. It is a traditional Kazakh hand embroidery technique that uses colorful threads, needles, or a special hook (biz/ilge/ilme) along with embroidery hoops (kergish). Direct analogs of embroidery with multicolored wool threads have been found in artifacts from the Berel burial mound (Eastern Kazakhstan), dating back to the 4th century BCE.

The art of Kazakh embroidery developed within the nomadic way of life and was largely shaped by the characteristics of traditional livestock farming. Embroidery was an exclusively female craft, widely practiced and passed down from mother to daughter. The primary materials used for embroidery included felt, finely processed leather, and homespun woolen fabrics, as well as velvet, broadcloth, corduroy, and calico. The embroidery was executed using wool, cotton, silk, gold, and silver threads, as well as metallic thread (kanitel). It was

often adorned with braid trim (pozument), beads, corals, mother-of-pearl, and silver decorations. There are around 40 complex and simple types of Kazakh embroidery, including: Biz keste – a tambour stitch created using a fine awl-hook, Tizbek tigis, shyrash tigis, tyshkan iz, kus izi (bird stitch), and others. Various techniques can be combined within a single piece, showcasing the intricate artistry and cultural richness of keste embroidery.

Embroidery held a dominant place in the artistic design of traditional Kazakh clothing, especially women's attire. Embroidered items were crafted both for home use and various rituals, leading to a wide variety of forms. Embroidery adorned ceremonial and festive men's and women's clothing, including akh, dresses (koylek), open-front skirts (beldemshe), vests (beshpent), headwear, and scarves (oramal). It was also used in home décor, such as tablecloths and storage bags (korzhyn), among other household items. Virtually every piece of clothing and accessory—from headwear to footwear—was decorated with embroidery. Even today, embroidery remains one of the most widespread and beloved forms of folk art. The artistic expressiveness of embroidery is evident in its ornamental patterns, which include circular motifs, plant-inspired designs, and cosmological symbols that reflect the richness of the steppe and convey wishes for prosperity and well-being to the family and lineage.

Despite the strong canonical nature of traditional compositions, improvisation plays a significant role, allowing for variations in color schemes, primary elements, and additional ornamental details. As a result, no two embroidered pieces are identical. The vast variety of embroidery styles is showcased in yurts during the Nauryz spring celebrations, as well as in national museums. The revival of embroidery traditions is actively supported by the Union of Craftsmen of Kazakhstan, art colleges, and state museums, ensuring that this rich cultural heritage continues to thrive.

1.4 Applications for Accession to the Elements of Intangible Cultural Heritage Included by Kazakhstan in the Representative List

Many traditions, crafts, rituals and arts may be shared across several countries due to historical, geographical, economic and social factors. Their joint recognition strengthens cultural ties and emphasizes the commonality of cultural heritage.

The inclusion of ICH elements in UNESCO's list helps to highlight the preservation of cultural traditions and facilitates their passing on to the next generation since it contributes to their promotion and maintenance among the population. In this regard, making joint nominations encourages dialogue and exchange of knowledge among peoples, which, in its turn, fosters the development of international cooperation.

UNESCO's procedures allow both the possibility of joint submission of nominations and the possibility for participating countries to accede to other countries' nominations for similar ICH elements.

Thus, multinominational nominations and applications for adherence to elements of

intangible cultural heritage (ICH) included in the UNESCO Representative List allow countries to cooperate in recognizing and safeguarding cultural traditions that transcend national boundaries.

Joint nominations of several countries for the inclusion of a certain element in the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity are called multinominational nominations. Such nominations are submitted when the ICH element is recognized as the cultural heritage of several states, for example, the tradition of baking lavash, the celebration of Nauryz, and others.

In other cases, when a country that did not participate in the initial nomination of the ICH element may wish to join it later and submits an application on behalf of a community, group and, if applicable, individuals within its territory, to the multinational elements previously included in the List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding or in the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity (OG I.6). To this end, the Member State announces its intention to join the existing elements on an expanded basis. This should be done in a timely manner, through the web page of the Convention, using a dedicated online form (OG 16.2). This is possible if the tradition is also practiced in the country and is part of the cultural identity of its people.

At the international level, the acceding Member State must demonstrate that its accession meets all of the required criteria. The communities, groups and, where appropriate, individuals concerned who have consented to the initial application must accept the proposed extension and their participation in ongoing, newly proposed or renewed safeguarding measures along with the acceding communities and authorities (OG 16.3). At the national level, the Member State must prove that the extension meets the required criteria for inclusion, taking into account the criteria already met in the initial nomination.

At the same time, Member States of the current nomination submit a new nomination dossier showing that the nomination, in its expanded or narrowed form, complies with all criteria for inclusion. Such application must be made in accordance with the procedures and deadlines established for the submission of nominations (OG 18).

If the Committee decides to include the element on the basis of a new nomination dossier, the new inclusion replaces the original inclusion. Thus, at its 19th session (2024), the Intergovernmental Committee confirmed the expansion of the multinational nomination of the New Year Tradition Nauryz (2016) to include Mongolia in the list of participating States. Should the Committee decide, based on new information, not to include the element, the original inclusion remains as it was (OG 19).

It should be noted that there is also a reverse procedure, namely the national and/or international narrowing of the List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding or the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. This can be done at the request of the Member State in whose territory the element is located (OG 17.1).

Therefore, requests for accession of countries to elements of intangible cultural heritage included in the UNESCO Representative List contribute to the recognition of the shared cultural heritage, strengthen international cooperation and help to safeguard traditions. Inclusion in the List enhances the prestige of cultural traditions, boosts tourism and regional economies, and also provides legal protection of elements against loss or unauthorized use.

1.5 Register of Good Safeguarding Practices

In 2008, after the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage of 2003 came into force, the Register of Good Safeguarding Practices for ICH was established. This register serves as a tool for sharing successful experiences in preserving cultural traditions worldwide.

The Register collects and documents examples of the best programs and projects aimed at safeguarding intangible cultural heritage. It serves as a platform for sharing effective methods and strategies that can be adapted and applied in other countries and cultural communities. The Register contributes not only to the preservation of traditions but also to

their adaptation to modern realities, ensuring their sustainability.

The Register is a specialized UNESCO list that includes successful programs, projects, and initiatives aimed at safeguarding and transmitting elements of intangible cultural heritage. Unlike the Representative List, which focuses on promoting cultural traditions, the Register of Good Practices highlights effective methods for their protection, allowing other countries and communities to adapt and implement them in their own contexts. Since its creation, the Register has incorporated dozens of examples of good practices from various countries, covering a wide range of safeguarding approaches: the use of digital technologies to document oral traditions, educational programs for reviving endangered crafts, support for community-led knowledge transmission initiatives, legislative measures, and the application of modern technologies.

The Register facilitates the exchange of experience and inspires countries to develop effective strategies for safeguarding cultural heritage. It promotes international cooperation by providing a platform for interaction among experts, organizations, and communities. Countries can study the practices included in the Register, adopt successful approaches, and develop their own initiatives. In 2022, UNESCO decided to elevate the status of the Register of Good Practices to the same level as the List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding and the Representative List.

The Register helps strengthen cultural identity and adapt traditions to the challenges of modernity. It ensures the sustainability and relevance of cultural traditions for future generations. The Register of Good Safeguarding Practices for Intangible Cultural Heritage enables member states, communities, and other stakeholders to share successful experiences in heritage protection and examples of overcoming challenges in the transmission of living heritage elements.

For this reason, in 2022, UNESCO decided to elevate the Register of Good Practices to the same status as the List of Urgent Safeguarding and the Representative List.

The Register of Good Safeguarding Practices to preserve intangible cultural heritage allows Member States, communities and other stakeholders to share successful safeguarding experiences and examples of overcoming the challenges related to transferring elements of living heritage, along with associated practices and knowledge, to future generations. These methods and approaches should be seen as useful models and lessons that can be adapted to other situations, including in developing countries.

In selecting and promoting safeguarding programs, projects and activities, the Committee pays particular attention to the needs of developing countries and to the principle of equitable geographical distribution. Among the programs, projects or activities proposed, only those that best meet all of the following criteria are selected (OG I.3):

Programs, projects or activities

1. Are linked to the safeguarding of ICH (as defined in Article 2.3 of the Convention).
2. Contribute to the coordination of efforts to safeguard intangible cultural heritage at the regional, subregional and/or international levels.
3. Reflect the principles and objectives of the Convention.
4. Have proven effective in contributing to the viability of the respective intangible cultural heritage.
5. Are being carried out or have been carried out with the participation of the community, group or, where appropriate, individuals concerned and with their free, prior and informed consent.
6. May serve as a sub-regional, regional or international example, as appropriate to each case, of the implementation of safeguarding activities.
7. The proposing Member State(s) Party(ies), implementing bodies, as well as concerned communities, groups or, as appropriate, individuals, are willing to cooperate in disseminating examples of best practices if their program, project or activity is selected.
8. Include activities for which results can be assessed.

Thus, the Register of Good Safeguarding Practices is an important tool for international cooperation aimed at sharing experiences and developing and disseminating effective strategies for the safeguarding of cultural traditions. It not only records successful examples of safeguarding ICH elements, but also promotes their adaptation to modern conditions, ensuring the sustainability of traditions for future generations. The projects included in the Register help to coordinate efforts at different levels, support educational initiatives and introduce advanced technologies, creating equitable conditions for all regions, including developing countries. In this way, the Register plays a key role in fostering global cooperation, finding innovative solutions for the protection of intangible cultural heritage and strengthening cultural identity by encouraging the dialog between communities and countries.

1.6 International Assistance. Intangible Cultural Heritage Fund

The Intangible Cultural Heritage Fund plays a prominent role in the safeguarding of ICH as part of the implementation of the Convention. It is a trust fund and its resources consist of contributions from Member States or other countries, contributions and donations or bequests, interest accrued on the resources of the Fund or other international organizations, funds from private individuals, and amounts from fundraisers organized for the benefit of the Fund.

The resources of the Fund are utilized on the basis of the General Assembly's guidelines. No political, economic or other conditions may be attached to contributions to the Fund.

The Member States of the Convention undertake to contribute to the Fund at least every 2 years and without prejudice to any further voluntary contributions.

The UNESCO Intangible Cultural Heritage Fund provides financial and expert support to participating countries to implement projects to safeguard, preserve and promote intangible cultural heritage (ICH). These projects focus on the sustainable development of local communities, transfer of knowledge, and enhancement of cultural identity.

The key aspects of the funded projects are: addressing threats of loss of ICH elements, strengthening the capacity of local communities to manage their cultural heritage, ensuring sustainable handover of traditions to future generations, documenting vanishing traditions, conducting training programs for bearers and youth, establishing mechanisms for safeguarding and promotion, and developing partnerships between countries and organizations.

The key aspects of the funded projects are: addressing threats of loss of ICH elements, strengthening the capacity of local communities to manage their cultural heritage, ensuring sustainable handover of traditions to future generations, documenting vanishing traditions, conducting training programs for bearers and youth, establishing mechanisms for safeguarding and promotion, and developing partnerships between countries and organizations.

- protection of heritage elements included in the List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding;
- preparation of the inventories provided for in Articles 11 and 12 of the Convention;
- support to programs, projects and activities carried out at the national, subregional and regional levels if they aim at safeguarding intangible cultural heritage;
- assistance in the preparation of files.

Hence, the UNESCO ICH Fund provides unique opportunities to finance initiatives aimed at preserving and promoting intangible cultural heritage. Kazakhstan, with its rich cultural background, can actively use this instrument to support its traditions and strengthen international co-operation.

1.7 National ICH List of Kazakhstan

In accordance with the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, each member state undertakes measures to identify, document (inventory) and register one or more national inventories, including at the regional level.

The preparation of inventories is the responsibility of member states. Yet, this does not mean that they are necessarily compiled by a state agency, and sometimes the inventory process is led by the communities concerned represented by various institutions, as according to Articles 11(b) and 15 of the Convention, inventories must be produced with the participation and consent of the communities.

International assistance may be provided for the preparation of inventories. Regardless of the process of compiling the inventories, those that were compiled without the involvement of an authorized government body must be approved by the Member State.

Member States are encouraged to establish a consultative body or coordination mechanism to facilitate the participation of communities as well as experts, specialized centers and research institutions in the identification and inventory of their ICH (and in various other activities) (OG 80). Compiling inventories should be an ongoing process due to the large number of ICH elements that need to be identified worldwide, the constantly changing nature of ICH (and its changing context), and the requirement for regular updating of inventories.

The rules for maintaining an inventory, as well as the procedure and criteria for inclusion/exclusion of elements, and for assessing their status and monitoring their preservation and development, are to be established by the authorized body, taking into account the current UNESCO Operational Guidelines (hereinafter referred to as the OG).

Currently, the Intergovernmental Group under the ICH Intergovernmental Committee (of which the Republic of Kazakhstan was a member in 2018-2022) has held three stages of consultations on the procedure and criteria related to UNESCO's international lists. The recommendations of the Intergovernmental Group were incorporated into the decisions of the 10th session of the General Assembly on the additions to the Operational Guidelines in June 2024.

The National Inventory of the Elements of the Intangible Cultural Heritage of the Republic of Kazakhstan is a dynamic catalogue reflecting the rich diversity of living traditions and cultural expressions of the Kazakh people. It contains a list of cultural property of the intangible cultural heritage of the people of Kazakhstan.

It embraces elements of intangible cultural heritage that are recognized by the state as an important part of the country's culture and need special protection and support to be passed on to future generations.

The List identifies five main manifestations of this heritage:

- oral traditions and expressions, including language as a bearer of intangible cultural heritage;
- performing arts;
- customs, rituals, festivities;
- knowledge and practices relating to nature and the universe;
- traditional crafts.

The initial National List of the Republic of Kazakhstan was approved by Order No.50 of the MCI of the RoK dated 01.03.2013, and later it was supplemented (without changing the order) as ICH elements were submitted for inclusion.

Order No. 368 of the Ministry of Culture and Sports dated 30.11.2015 approved the «Rules for Maintaining the National List of Elements of Intangible Cultural Heritage». These rules establish the procedure for the inclusion and exclusion of elements, as well as the assessment of their status and the monitoring of their preservation. All processes related to maintaining the National List are regulated by the responsible governmental authority of the Republic of Kazakhstan. The list of intangible cultural heritage elements is regularly updated and expanded.

Clause 6 of the Rules suggests that «Individuals and legal entities engaged in the study of cultural property, when an element is identified, shall send a letter with the necessary

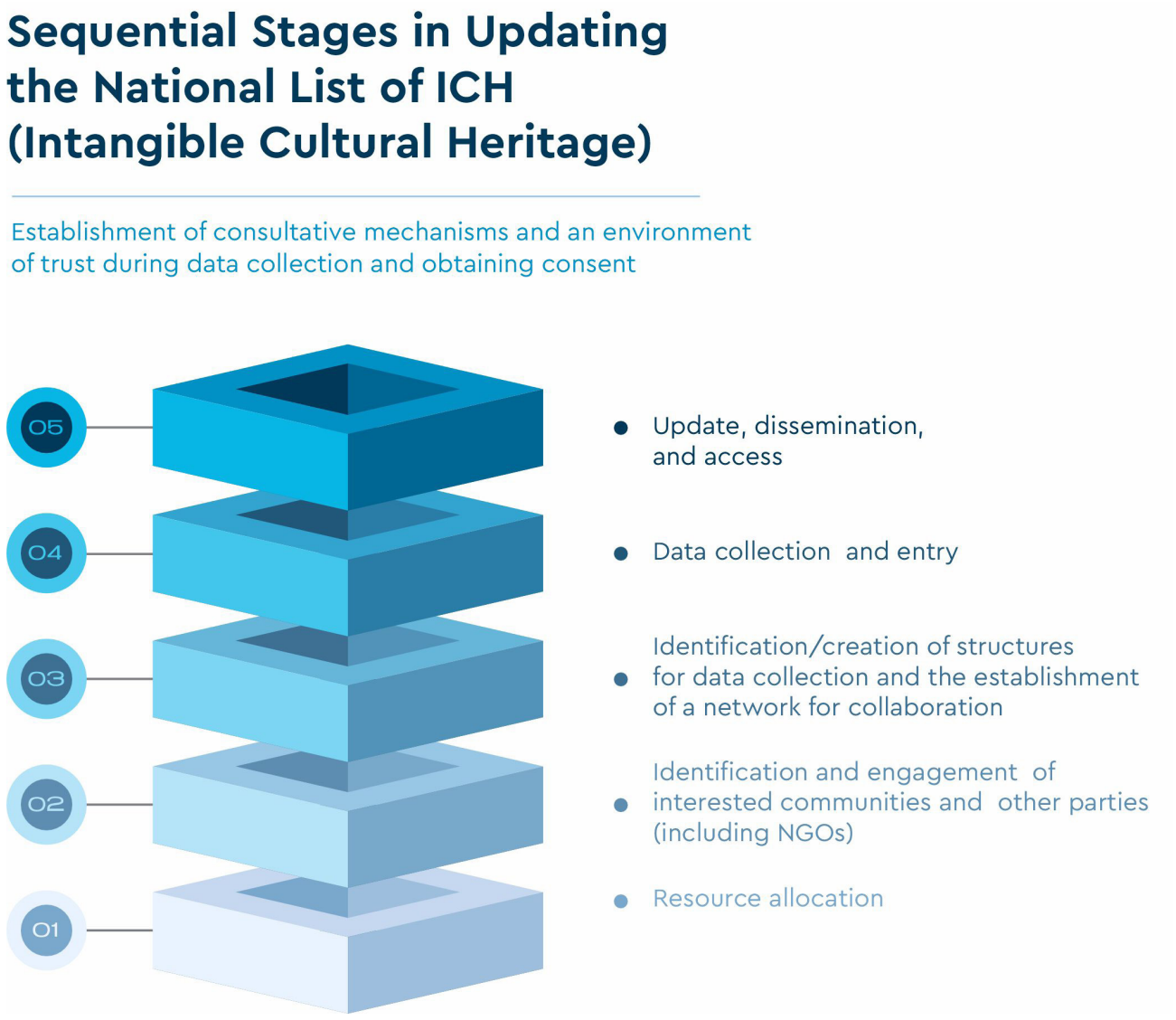
information thereon (hereinafter referred to as the «letter») to the authorized body».

Clause 8 of the Rules speaks about the establishment of a permanent expert commission under the authorized body (the membership of which was re-approved by the Ministry of Culture and Sport in 2020), which shall consider incoming applications and make its recommendations to the authorized body. Due to the reorganization of the Ministry, the membership of the Expert Commission was modified in 2023-2024.

Procedure for updating the National List

As noted, the National List of Intangible Cultural Heritage of the Republic of Kazakhstan is updated in several successive stages. This process involves engaging with stakeholders, collecting and analyzing data, and ensuring access to the updated information. It implies interaction with concerned communities and ethnocultural groups and individuals to ensure credibility. The final phase involves updating the National List, publishing the updated information and making it accessible to a wide audience. This phase also focuses on recognizing elements of cultural heritage and promoting them internationally.

In May 2024, the newly updated composition of the National List was approved by Order No. 211 of the MCI of the RoK dated 28.05.2024. It includes 79 elements according to the five domains of the Convention (2003). The Order provides for the placement of the National List on the Ministry's web resources, as well as organization of work on further supplementation of the List.

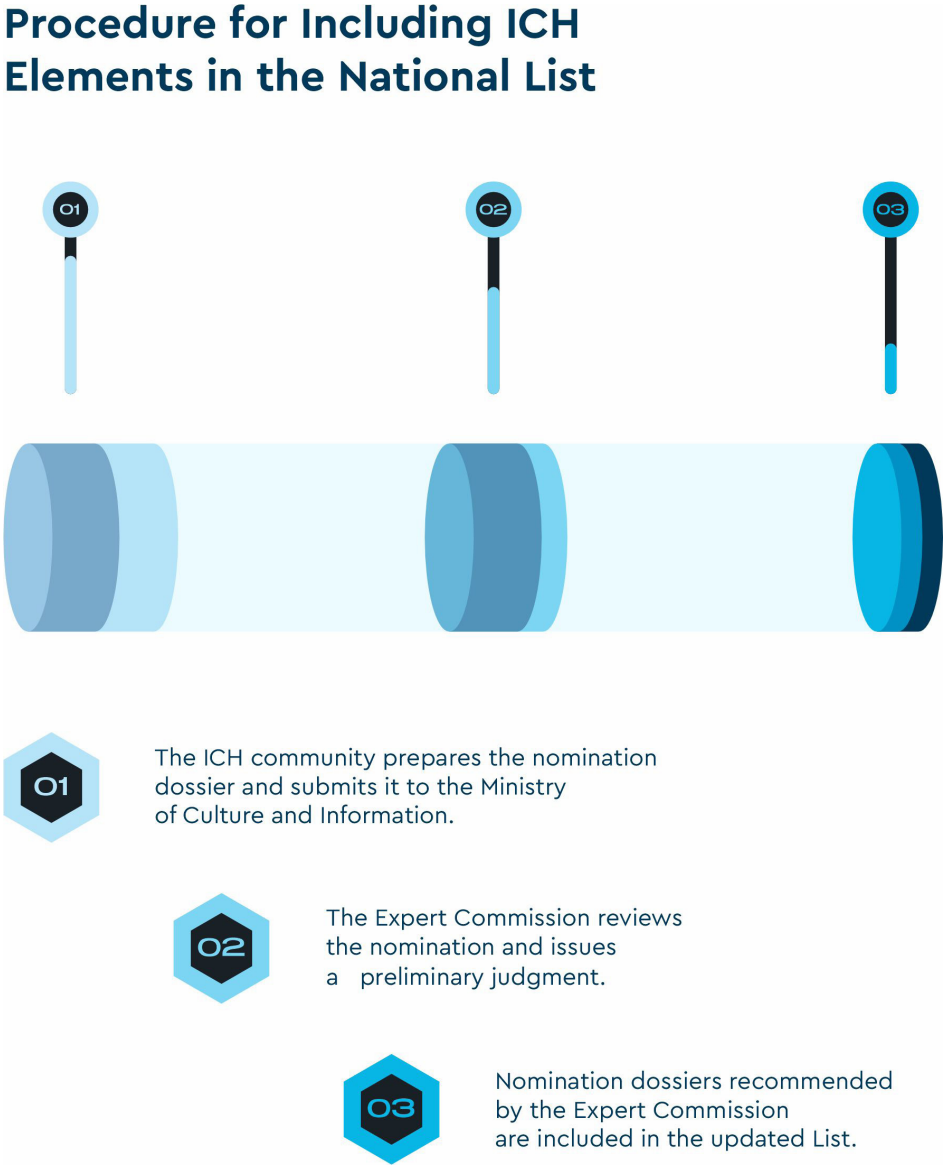

Structure of the Inventory

The National Inventory is a structured document that includes the name of the element along with a description of its category—whether it is a ritual, celebration, craft, knowledge, oral tradition, or form of expression. The inventory provides a concise and comprehensive description of each element, detailing its cultural affiliation to a particular ethnic group or genre, as well as brief historical information. A mandatory component of the inventory is information on the geographical distribution of the element, including its presence in specific regions of the country and an assessment of its state of preservation. All listed data is supported by photo and video materials demonstrating the element, as well as references to scientific publications, research materials, and other sources that characterize the element. An equally important section of the inventory specifies the individual (bearer) or a group of individuals responsible for the element's inclusion. This may be a legal entity such as a creative union, NGO, or other cultural organization that contributes to the preservation and recognition of the element in the National Inventory.

The procedure for including elements in the National Inventory is determined by Order No. 368 of the Minister of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan, dated November 30, 2015.

To propose an element for inclusion in the National Inventory, an initiative group, in collaboration with the community that identifies with the proposed element of intangible

cultural heritage (ICH), must submit a formal request to the Ministry of Culture and Information (or its regional office). This request must include a detailed description of the element, its historical background, current practice, associated communities and bearers, and geographical distribution; contact information of the communities and the individual responsible for correspondence between the community and the authorized body; supporting materials, including several photographs with detailed captions specifying the individuals depicted, their actions, the date and location of the images, and the name of the photographer.

Next, the expert commission under the authorized body reviews the application and provides recommendations. If the application is positively assessed, the commission sends the community, through its representative, a set of sample documents required for the official submission. The completed application, also known as the information dossier, is then returned to the Expert Commission for evaluation and the preparation of an expert opinion.

When assessing elements, the Expert Commission analyzes the following criteria:

1. The significance of the element in terms of national importance and its relevance as part of the country's cultural heritage.
2. The extent to which the element is actively transmitted across generations, ensuring its continuity and viability.
3. Whether the element is actively practiced within the territory of Kazakhstan and whether it is recognized by ethnic groups, communities, or individuals as part of their cultural identity.

The Commission's decision is put to a vote. To approve a decision, a majority of the votes from the attending Commission members is required. If the votes are evenly split, the Chairperson's vote determines the final decision. Based on the Commission's decision to include an element in the National List, the authorized body must register the ICH element in the National List within 10 working days and update the official website accordingly. The authorized body also informs the community about the decision and the proposed next steps.

Thus, the update of the National List is a crucial component in fulfilling the country's international obligations and ensuring the preservation of intangible cultural heritage at both the national and international levels.

1.8 Other International Treaties and Regulations Related to ICH

The implementation of the Intangible Heritage Convention and the safeguarding of ICH at the national level is to a certain extent affected by various regulatory instruments adopted at the international level, such as other conventions, recommendations, declarations, codes of ethics and behavior and other documents.

The implementation of the Convention at the international and national levels can also be impacted by the results of collaborative activities between different organizations, such as research centers or NGOs.

Among such legal instruments and institutions are the following:

- International instruments on human rights (Article 2.1);
- the World Heritage Convention (referred to in Article 3(a) of the ICH Convention) and other UNESCO conventions in the field of culture and heritage.
- international legal instruments in the field of intellectual property and use of biological and ecological resources (referred to in Article 3(b), including guidelines developed by the World Intellectual Property Organization (WIPO);
- international, bilateral and regional cooperation mechanisms (Article 19), including networking and centers pertaining to UNESCO category 2 (i.e. funded by Member States) (OG 86 and OG 88).

All above-mentioned and other international treaties and regulations create a comprehensive environment for the implementation of the 2003 Convention, helping countries to develop more effective mechanisms for the safeguarding of intangible cultural heritage. They promote the recognition of community rights, financial support, legal protection and innovative approaches to safeguard cultural traditions.

UN/UNESCO Conventions with the participation of Kazakhstan

The Republic of Kazakhstan is an active participant in international treaties and conventions developed under the auspices of the United Nations and UNESCO, which reflects the country's commitment to international standards in various spheres. Below are the key conventions that in one way or another influence the work carried out as part of the implementation of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage:

- **The Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and the First Protocol thereto (1954), and the Second Protocol to the Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict (1954 and 1999)**.
- The Republic of Kazakhstan acceded to them by means of a notification of succession on March 14, 1997. The Authorized Body for the implementation of the Hague Convention in Kazakhstan is the MCI of the RoK.

Seminars and trainings for representatives of the Ministry of Defense are regularly held with the assistance of the International Committee of the Red Cross (Switzerland) and UNESCO. Although the training program is predominantly focused on the «rules of war» and the behavior of military personnel during armed conflicts, it also touches on the protection of cultural heritage and emphasises the safeguarding of cultural and sacred sites.

- **The Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property (1970)** was ratified by the Parliament of the Republic of Kazakhstan on December 9, 2011. The authority charged with the implementation of this Convention in Kazakhstan is the MCI of the RoK.

Being part of the nomadic Turkic civilisation for many centuries, cultural heritage of Kazakhstan includes numerous works of art made of leather, wood, metal and felt as well as other artworks created for ritual, social and domestic practices.

Due to historical circumstances, a significant portion of these objects have fallen outside of Kazakhstan's cultural space and are now in foreign museums and private collections.

The Government is holding initial discussions with foreign custodians of those collections to make them available to Kazakhstani researchers and is facilitating training on the implementation of the Convention (1970) for public awareness to illustrate the contribution of the Kazakh culture to the heritage of humanity.

- **The Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (1972)** was ratified by the Parliament of the Republic of Kazakhstan on April 29, 1994. The authority charged with the implementation of this Convention is the MCI of the RoK.

As we know, a number of ICH elements included in the Representative List are practised in places added to the World Heritage List or sites on other world lists.

For example, when the nomination for the **Fergana-Syrdarya Corridor of the Silk Road** was approved in 2018-2023, criterion (VI) was taken into account: to be directly or tangibly associated with events or living traditions, with ideas or beliefs, with artistic and literary works of outstanding global significance.

In particular, the such object as the ancient settlement of Otrar directly includes historical and living traditions and beliefs, along with a system of values. The name of Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad al-Farabi (872-950), the great mathematician and music theorist, the greatest representative of medieval Eastern philosophy and author of commentaries on the works of Aristotle, is connected with Otrar. Farabi-nisba (the surname of Farabi) indicates that he was a native of the locality of Farab. His name is associated with the legend of the famous Otrar library, which was as large as the library of Alexandria and was lost during the Mongol invasion.

In 2022, the National Committee for Cultural and World Heritage did not support the project of development of the complex of Ethnic Aul in the buffer zone of the Talgar component,

included in the nomination «Silk Roads: the Routes Network of Chang'an-Tianshan Corridor (Kazakhstan, China, Kyrgyzstan)». The buffer zone of the settlement of Talgar is located in the zone of the Ile-Alatau National Nature Reserve and the zone where the famous Almaty Aport apples grow. This position of the National Committee was reflected in the decision of the Intergovernmental Committee at its 45th session (Riyadh).

- **The Convention on Biological Diversity** entered into force at the end of 1993 and has now been ratified by most UN Member States. It imposes legal obligations on Member States to conserve biological diversity, maintain its sustainable use, and ensure the equitable sharing of benefits arising from the utilization of genetic resources. The Convention on Biological Diversity calls on member states to «respect, preserve and maintain knowledge, innovations and practices of indigenous and local communities embodying traditional lifestyles...» affected by the conservation and sustainable use of biological diversity. The Cabinet of Ministers of the Republic of Kazakhstan approved accession to the Convention by its Resolution No. 918 as of August 19, 1994.
- **The Convention on Wetlands (Ramsar Convention, 1971)** entered into force for Kazakhstan on May 2, 2007. Kazakhstan currently has 10 sites declared as wetlands of international importance, totaling 3,281,398 hectares[2]. Ramsar Regional Initiative for Central Asia (RRI-CA).]. The Ramsar Convention on Wetlands has international significance, mainly regarding waterfowl habitats. The Convention provides a framework for both national action and international co-operation for the conservation and wise use of wetlands and their resources. More than 170 countries, including Central Asian countries, are parties to the Convention. This international treaty reflects the desire of countries to ensure the sustainable use of wetlands in transboundary areas, maintain their ecological integrity and cooperate with neighboring nations to conserve biodiversity.

The Ramsar Convention does not require its Parties to establish a body or system of wetland management authorities, leaving it to the States to determine the conditions and means to fulfil their obligations. In this regard, each of the Central Asian countries has its own practice of wetland management, based on both ecological and geographical peculiarities as well as social and economic characteristics. Wetlands provide conditions for the development of a wide use of natural resources for local communities: water supply, fisheries, agriculture (due to the maintenance of groundwater levels and high soil fertility), cattle breeding, poultry farming, beekeeping, hunting, procurement of medicinal raw materials, recreation and tourism, etc. In 2018, experts from Central Asian countries prepared the guide «Update of the information on the status of wetlands in Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Turkmenistan by collection and dissemination of good practices for conservation and sustainable use of wetlands by local communities».

International programs with the participation of Kazakhstan

Agreement and projects between the World Food Program and Kazakhstan: according to the Agreement between the Government of the Republic of Kazakhstan and the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) on Technical Assistance for Capacity Building in Agricultural Policy Analysis and Trade Issues dated January 19, 2004, the authorized body is the Ministry of Agriculture. In 2018, the Parliament of the Republic of Kazakhstan ratified the Agreement between the Government of the Republic of Kazakhstan and the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) on the establishment of the FAO Partnership and Liaison Office in the Republic of Kazakhstan.

Intergovernmental Oceanographic Commission (UNESCO): Kazakhstan has been a

[2]Davletbakov, A.T., Kozybakov, A.M., Rustamov, E.A., Karina, Z. (2018). Guidance «Updating information on the status of wetlands (WTLs) in Kazakhstan, Kyrgyzstan and Turkmenistan by collecting and disseminating best existing practices for the conservation and sustainable use of WTLs by local communities». Ramsar Regional Initiative for Central Asia (RRI-CA).

member of the Commission since March 24, 2005. However, no authorized body has yet been identified.

Man and the Biosphere (MAB) Program (UNESCO): Kazakhstan has been a member of the Intergovernmental Program of UNESCO since joining the Organization and was elected as a member of the MAB Intergovernmental Committee in the period from 2019 to 2023. From 2018 to 2023, the MAB National Committee has organized a number of online/offline workshops and international conferences on collaborative action and engagement of traditional knowledge to address environmental issues:

1. Joint workshops/conferences on conceptual frameworks and implementation of various UNESCO programs (MAB, WH, Geoparks, Water Program, etc.),
2. Conservation and promotion of local/national technologies and knowledge on the use of dye animals and plants in biosphere reserves.
3. Conservation and promotion of local/national technologies and knowledge on the use of medicinal animals and plants within the biosphere reserves.
4. Collection and analysis of information on the use of natural objects in culture (art, crafts, poetry, songs, ornaments, etc.) to strengthen spirituality and intergenerational connection, as well as preservation of cultural traditions.
5. Organization of creative competitions (fine arts, poetry, fiction, photo, video) using natural objects for artistic endeavors[3]: 1) at the local/national level, 2) at the international level.

The National Committee of ICOMOS is an active organizer of international/regional conferences and workshops on heritage conservation and management with the participation of UNESCO and ICOMOS. It participated in the creation of databases on World Heritage Sites and in the organization of educational courses on heritage conservation at universities and KAZGASA School of UNESCO. It was engaged in the arrangement of the regional heritage festival «Petroglyphs in the archaeological landscape of Tanbala», timed to celebrate Nauryz at the site with the participation of local residents, and other activities.

In particular, the ICOMOS Committee has repeatedly raised the issue of databases of such sites as «Petroglyphs in the archaeological landscape of Tanbala», «Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi» in Turkestan, «Silk Road».

Participants of the discussions on the nomination of the Silk Road corridors to the UNESCO World Heritage List drew attention to the fact that in certain periods of the Caspian Sea depressions the routes passed along the current sea bed and relevant authorities were approached regarding the need to study the underwater heritage.

Natural environment and spiritual heritage are an integral part of cultural heritage. In particular, the Secretariat of the National Commission for UNESCO and ICESCO has been working hard to sensitize the authorities to the spiritual value of the Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi in Turkestan as an essential attribute of its universal value. This value is expressed both in the mausoleum itself and in its immediate surroundings, in its role in the development of the city of Turkestan, which has become a sacred city for the entire Turkic-speaking Muslim world. A lot of efforts have been made by our committee to preserve the sacred historical surroundings of the mausoleum and its urban environment, unfortunately without success.

Currently, the members of the committee are involved in preparing the nomination of the Rocky Mosques of Mangyshlak Peninsula, which are of great spiritual significance for the Muslims of the whole region and are connected with centuries-old sacral traditions and practices of local nomadic cattle breeders, to the UNESCO List. The specific natural landscape of the peninsula's deserts forms an integral part of the site.

Other international regulatory documents involving Kazakhstan

The Republic of Kazakhstan joined the World Intellectual Property Organization (WIPO)

[3]Kazakhstan National Committee For The Unesco Programme «Man And The Biosphere» (MAB). (2015). The art project «Eight River». https://www.kazmab.kz/index.php/proekty/vosmaya–reka/khudozhestvennyj–proekt–vosmaya–reka

in February 1994, which contributed to the development of the intellectual property rights protection system. Thanks to those amendments and the use of various legal mechanisms, companies interested in the commercial exploitation of knowledge and expressions of intangible cultural heritage (ICH) can not only be encouraged, but also obliged to enter into fair profit-sharing agreements with the communities concerned.

Effective protection of intellectual property rights allows local communities to retain control over the economic benefits derived from the use of their cultural heritage, including revenues from performances, sales of recordings and products related to traditional knowledge and crafts. It also helps prevent the distortion of cultural traditions and the formation of misconceptions about ICH bearers. However, lack of awareness of existing legislation and difficulties in its application often hinder communities from protecting their rights in an effective manner. In such cases, it is necessary to support them in developing agreements to protect their cultural heritage and economic interests.

Therefore, intellectual property issues in the protection of intangible cultural heritage (ICH) play an important role in preventing the misuse, commercialization and loss of traditional knowledge, crafts, rituals and other cultural expressions. Effective legal protection enables local communities to retain control over their heritage, benefit equitably from its use and pass on cultural practices to future generations. International mechanisms such as the geographical indication system as well as copyright and patent law help to ensure the legal protection of ICH elements, preventing their unauthorized copying and commercial use without the consent of bearers of the traditions.

II. SYSTEM FOR EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONVENTION FOR THE SAFEGUARDING OF ICH

(thematic areas and assessment criteria)

The process of developing a common system for the evaluation of results was initiated following the recommendation of the UNESCO Internal Oversight Service (IOS) as part of the evaluation of standard-setting work of the Culture Sector carried out in 2013. The decision on the establishment of such system was made by the Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in the same year (Decision 8.COM 5.c.1), while in 2014 it mandated an open-ended intergovernmental working group to start work on the project (Decision 9.COM 13.e).

As a first step, UNESCO organized an expert meeting of category VI from 7 to 9 September 2016 in Beijing, China. At the eleventh session, the Committee expressed satisfaction with the map of high-level results developed during the meeting (Decision 11.COM 14). Based on that document, the open-ended intergovernmental working group continued work on the evaluation framework and developed 86 evaluation factors.

In 2018, as recommended by the Committee, the seventh session of the General Assembly of the Member States of the Convention formally adopted the Overall Results Framework (Resolution 7.GA.9), thereby finalizing its development process.

The Overall Results Framework was prepared by the UN and UNESCO as a tool to measure the impact of the 2003 Convention at different levels through clearly defined objectives, indicators and criteria, as well as through a results-based monitoring system. The results framework includes 8 thematic areas and 26 key indicators that characterize ICH actions, impacts and expected outcomes. Guidelines for the overall results framework have been developed for all 26 indicators, which support Member States and other actors in implementing the framework[4].

[4]UNESCO. (2003). Main Texts of the International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. 2022 Edition. Printed in France at UNESCO.

Thematic areas:

1	Institutional and human capacities	5	Role of intangible cultural heritage and its safeguarding in society
2	Transmission and education	6	Awareness raising
3	Inventorying and research	7	Engagement of communities, groups and individuals as well as other stakeholders
4	Policies as well as legal and administrative measures	8	International engagement

The overall results framework thus provides a structured approach to assessing the impact of the 2003 Convention, allowing its effectiveness to be evaluated against clearly defined indicators and criteria. The thematic areas, key indicators and evaluation factors developed form the basis for systematic monitoring and benchmarking of ongoing work. In order to develop a more detailed understanding of the evaluation process, it is worth referring to the evaluation criteria and factors that ensure measurable results and help Member States to apply the system effectively in their work.

As part of the preparation of the Periodic Report to UNESCO this year, the members of the expert group analyzed the policy of the Republic of Kazakhstan in accordance with the criteria of the Overall Results Framework.

2.1 INSTITUTIONAL AND HUMAN CAPACITIES

(CRITERIA 1–3)

This thematic area considers the level of engagement of competent authorities in the support and transmission of traditions, program-based support for human capacity development in the field of cultural heritage protection, and training initiatives undertaken by communities themselves or by professionals in the field. It is important to examine the effectiveness of these mechanisms, their accessibility and sustainability, as well as the extent to which local communities are involved in the transfer of knowledge and skills that safeguard cultural heritage.

Criterion 1. Extent to which competent bodies and institutions and consultative mechanisms support the continued practice and transmission of ICH

This criterion is broadly in line with SDG Target 11.4 - «strengthen efforts to protect and safeguard the world's cultural and natural heritage» and encourages official bodies to coordinate broad public participation in the protection of ICH. The bodies and institutions considered here are generally government agencies or established with government support. Additional activities of NGOs, community associations and private sector organizations are further discussed in Criterion 21. Research and documentation activities and outputs are discussed in Criteria 9 and 10. The involvement of research institutes and specialized centers in monitoring appears in Criterion 22.

The Republic of Kazakhstan has competent bodies both for the protection of ICH and, in general, in the field of culture. The MCI of the RoK, represented by the Committee of Culture (Department of Museum Activities and Intangible Cultural Heritage) acts as the main authorized body for the protection of ICH in the country. The Concept on the protection and

development of intangible cultural heritage in the Republic of Kazakhstan (Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 408) was adopted on April 29, 2013.

The main directions of development of intangible cultural heritage are coordinated by the MCI of the RoK and the Ministry of Science and Higher Education (MSHE) of the Republic of Kazakhstan, while the Kazakhstan National Commission for UNESCO and ICESCO and the Kazakhstan National Committee for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage take an active part in this process.

The MCI of the RoK and the MSHE of the RoK ensure the preservation and development of elements of intangible cultural heritage included in the national list of intangible cultural heritage. They maintain its documentation within their competence, exercise control (monitoring) over the state of elements of intangible cultural heritage, promote training and professional development of personnel in the field of protection and development of intangible cultural heritage, and also prepare and submit reports on the implementation of the Convention to UNESCO.

The National Commission of the Republic of Kazakhstan for UNESCO and ICESCO coordinates the process of preparation and submission of Kazakhstan's applications to the UNESCO Lists, facilitates the involvement of international and national experts in the implementation of the Convention at the national and regional levels, and coordinates the activities of the Kazakhstan National Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

The main functions of the Kazakhstan National Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage include: promoting the objectives of the Convention, participating in the preparation and implementation of the Concept, formulating recommendations for measures to safeguard the intangible cultural heritage, providing advice on international best practices in this field, examining applications submitted by initiative groups and communities for the inclusion of intangible cultural heritage elements of Kazakhstan in the UNESCO and national lists of intangible cultural heritage. Acting within the framework of its activities, the National Committee ensures broad participation in the safeguarding of the intangible cultural heritage of communities, groups and, where appropriate, individuals involved in the creation, safeguarding and transmission of such heritage.

Criterion 2. Extent to which programs support the strengthening of human capacities to promote safeguarding and management of ICH

Support and strengthening of human capacities within the framework of ICH safeguarding is carried out through the activities of the leading higher education institutions of the country.

There are several higher education institutions and faculties functioning in the Republic of Kazakhstan that train specialists in ethnology, traditional musical art and oral poetry (singing, playing national instruments, choreography, etc.), decorative and applied arts, folklore, etc.

Among those institutions, we can name Kurmangazy Kazakh National Conservatory (Almaty), Kazakh National University of Arts (Astana), Kazakh National Academy of Choreography (Astana), Kazakh National Academy of Arts named after T. Zhurgenov (Almaty), Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty), Al-Farabi Kazakh National University (Almaty) and a number of regional universities training specialists in the field of cultural heritage.

Training of specialists is carried out on a three-level program - bachelor's, master's and PhD. The content of the educational programs of those universities includes academic disciplines on ICH elements, as well as preparation of specialists in the field of ethnology and cultural studies. Some universities have established UNESCO Chairs at different times: for instance, Al-Farabi Kazakh National University has the UNESCO Chair in Sustainable Development, while Abai Kazakh National Pedagogical University has the UNESCO Chair in Pedagogy and Teacher Training, which work to promote the principles and initiatives of the UN and UNESCO. These structures promote the development of intercultural dialogue.

Universities of Kazakhstan implement a number of educational programs that are directly

related to ICH. For example, the specialty of Traditional Musical Art in the qualifications of «Folk Instruments» or «Folk Singing» (Bachelor-Master and PhD) aims at preserving and passing on the content and performing traditions of the kobyz kuy is of Korkyt, Ykhlas, Kurmangazy and Tattimbet, who were the founders of such dombyra styles as «tokpe» and «shertpe» and the traditions of the Kazakh song art of Arka, Zhetisu, West Kazakhstan, Syrdariya, and Altai-Tarbagatai regions.

The specialty of Philology aims at in-depth study of oral traditions and forms of expression, including language as a bearer of intangible cultural heritage. The specialty of Decorative Arts focuses on training masters of decorative and applied arts in thematic areas (artistic processing of wood and other materials, artistic weaving and felting). The specialty of Physical Culture and Sport studies traditional Kazakh games (asyk atu, togyzqumalaq, etc.).

The specialty of Ethnology and Anthropology includes preparing future ethnographers engaged in the research of ICH. Graduates of the specialty of Cultural Studies apply their knowledge to the scientific study of dynamics of the government's cultural policy in the implementation of spiritual modernization, manifested in various spheres of society and social institutions and to supporting the activities of management bodies in the system of state power for the implementation of the national identity of Kazakhstan.

In addition, a number of universities have introduced disciplines that reveal certain aspects of the sphere of ICH protection and development. Al-Farabi Kazakh National University provides training in such disciplines as «Theory of Cultural Heritage», «History and Methodology of Cultural Studies», «Traditional Musical Culture of Turkic Peoples», «Spiritual Culture and Traditional Knowledge of Kazakhs» and others.

Abai Kazakh National Pedagogical University offers disciplines related to ICH such as «Intangible Cultural Heritage and Art Education», «Kazakh Ornament as Ethnographic Code», «Cultural Heritage and Education».

M. Auezov South Kazakhstan University delivers classes on Kazakh folkloristics, while Korkyt Ata Kyzylorda State University has the discipline named «Korkytology», etc.

Various centers on ICH fields have also been established in a number of universities of the RoK, in particular the Ethnographic Fashion Theatre and Ethnic Museum of Folk Costume in Karaganda University of Kazpotrebsoyuz (Karaganda), the Ethnographic Museum in Abylkas Saginov Karaganda Technical University (Karaganda), the Ethnographic Museum Laboratory of Kazakh Folk Crafts and Arts «Aktobe Kindigi» in the Kazakh-Russian International University (Aktobe), the School of Young Turkologists in Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty), the Republican Center for the Study of Traditional Civilizations of Central Asia in Al Farabi Kazakh National University (Almaty), and others.

There are 8 colleges in Kazakhstan that train masters in arts and crafts and design. These educational institutions offer educational programs in traditional crafts and design. They are Almaty College of Fashion and Design (Almaty), Almaty College of Construction and Folk Crafts (Almaty), College of the Kazakh Head Architectural and Construction Academy (Almaty), College of Fashion Business Academy Symbat (Almaty), College of the National Academy of Arts named after T. Zhurgenov (Almaty), College of Decorative and Applied Arts named after O. Tansykbayev (Almaty), College of Arts and Design named after A. Kasteyev (Shymkent), Kaskelen College of Culture (Kaskelen), and Mangystau College of Arts (Aktau). These institutions occupy an important place in the formal education of traditional arts, and their curricula are designed to preserve craftsmanship and to transmit traditional knowledge and skills through formal education in applied arts and design.

The MCI of the RoK assures systematic professional development of employees of its subordinate institutions in accordance with Law No. 207 of the Republic of Kazakhstan «On Culture» dated December 15, 2006.

The Center for advanced training of culture professionals and museum staff at the MCI of the RoK functions on the basis of the Kazakh National Academy of Arts named after Temirbek Zhurgenov. The Center for advanced training of workers of state and departmental archives has been established at the National Archive of the Republic of Kazakhstan under the Comprehensive Plan for the implementation of the Archive - 2025 Project in 2022.

Pursuant to Law No. 395-VI of the Republic of Kazakhstan «On Amendments and

Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on Culture, Physical Culture and Sports» dated December 30, 2020, national wrestling qazaq kuresi, togyzqumalaq and asyk atu are to be a mandatory component of physical education classes.

The Ministry of Tourism and Sports of the Republic of Kazakhstan (hereinafter referred to as the MTS of the RoK) arranges regular professional development courses for the current staff of sports and educational institutions. First of all, this is delivered by the Republican Training, Methodological and Analytical Center for Physical Culture and Sports, which conducts courses on types of the national wrestling qazaq kuresi and methodologies in the field of additional education in sports.

Professional development courses are also organized at the local level under the auspices of the departments of culture at oblast akimats. Thus, in the period of 2019-2023, the Department of Culture, Archives and Documentation of North Kazakhstan oblast implemented the program of advanced training of library specialists «Education-Competence-Creativity», where they considered the important case study titled «The Sphere of Culture through the Prism of Competitiveness, Pragmatism and Open Mindedness». The particular interest was given to the ICH module «Role of Libraries for Local Lore in the Context of Time», which included, among other things, creation of conditions to provide users with broad access to local lore resources, introduction of interactive forms of preserving the historical memory of the region, and development of local lore tourism as an innovative form in the work of libraries.

The Republic of Kazakhstan strives to implement initiatives on training of specialists in the field of ICH protection and management based on the participation of communities and NGOs. Thus, various trainings and seminars on ICH protection are organized with the active participation of interested communities and NGOs.

Educational master classes for young craftsmen conducted by experienced artisans are organized on a regular basis by the Union of Artisans of the Republic of Kazakhstan, the National Association of Crafts «Qagaz Oner», the National Chamber of Entrepreneurs «Atameken», and others.

One of the important initiatives to strengthen the scientific community on ICH research was the 4th International Conference in support of the culture of knowledge titled «Philosophical Reflection on the Phenomenon of Intangible Cultural Heritage of Central Asia», organized by the Centre for the Rapprochement of Cultures (ICRC) under the auspices of UNESCO in partnership with the Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies and with the National Committee for Intangible Cultural Heritage under the National Commission for UNESCO and ICESCO in 2023.

Criterion 3. Extent to which training is operated by or addressed to communities, groups and individuals, as well as to those working in the fields of culture and heritage

Training within one or another ICH tradition is usually based on the «teacher-student» system. This is an international system known in all oral cultures as «Ustaz-Shakirt». The apprentice follows the master everywhere, sometimes even lives in the same house and performs various household tasks as a member of the master's family. In this model, the student acquires knowledge and skills directly in the process of interaction with the mentor, accompanying him in everyday activities, trips and public performances. The duration of training is determined by the master himself and depends on the level of preparation of the student.

The development and popularization of national sports and crafts is supported through specialized educational programs. The National Center of the Author's Methodology and Evaluation BilGen together with the togyzqumalaq Federation of Almaty organizes advanced training courses on the togyzqumalaq game for teachers of physical education. The Association of National Sports of the Republic of Kazakhstan arranges systematic training camps on asyk atu and bes asyk, national wrestling qazaq kuresi, kusbegilik, and other national sports for bearers and working coaches and teachers of physical education. In the field of crafts, the

Union of Artisans of the Republic of Kazakhstan plays a significant role, organizing a number of trainings and meetings on felting and embroidery in West Kazakhstan oblast in 2021, as well as a series of seminars on Awakening of Creativity in 2022 and other activities.

Support for traditional crafts is also provided through entrepreneurial initiatives. The National Chamber of Entrepreneurs «Atameken» pays great attention to the development of entrepreneurial skills based on crafts. These initiatives include the Forum of Artisans «BORN NOMAD» in Almaty and Turkestan (2022), while in 2021 a competition for artisans «BORN NOMAD - POWER AWARDS» was held in Akmola region (in such nominations as tradition and innovation). For example, after the training conducted under the program of the National Chamber of Entrepreneurs «Atameken», non-repayable grants were given to ethno-designer Bakzhan Shaikhyslam from Kyzylorda oblast for the production of felt products (2023) and Zharkynai Akimgaliyeva from West Kazakhstan oblast (2023) for the production of patchwork products, and so on.

The most famous training program in the system of supporting the art of the Qazaq dombyra kuyi in Kazakhstan, organized by Abdulkhamit Raimbergenov, the bearer of this art, the Honored Worker of the Republic of Kazakhstan, is a private secondary school «Kokil», which has been working in the system of school education to spread the skills of playing the dombyra for about 30 years. The idea of this system (the program is called «Murager», i.e. the Heir) lies in the collective training of children to play the dombyra from the first grade to the end of education. This model of collective music-making, implemented for almost thirty years, allows not only to preserve the tradition of the Qazaq dombra kuyi, but also to effectively pass it on to new generations.

Among educational programs we can highlight trainings and seminars organized by the National Committee for ICH Protection of the RoK together with NGOs. For example, in 2019, the National Committee and the Union of Artisans of the Republic of Kazakhstan conducted training on ICH inventorying in Aktobe oblast. In Aktobe, such training was held to take inventory of the element of «teri ondeu» (traditional Kazakh art of leather processing). The participants of the training were bearers of the art, employees of Aktobe museums, cultural workers, and media representatives.

In 2023, a series of workshops were held in Kyzylorda, Karaganda, Ulytau, East Kazakhstan and other oblasts to build the capacity of local authorities, museum staff, libraries and other interested communities to protect and strengthen ICH. Those workshops discussed successful projects that can serve as a model for other oblasts.

2.2 TRANSMISSION AND EDUCATION *(CRITERIA 4–6)*

This thematic area examines the ways in which intangible cultural heritage (ICH) is transmitted through formal and non-formal education, as well as measures to integrate it into educational programs. The role of primary, secondary and post-secondary education in supporting the safeguarding of ICH, promoting respect for it and ensuring its sustainable transmission to new generations is undoubtedly important. This area also considers educational initiatives that promote awareness and involvement of students in the preservation of cultural traditions.

Criterion 4. Extent to which both formal and non-formal education strengthen the transmission of ICH and promote respect for ICH

This indicator complements SDG Target 4.7, especially with regard to education promoting «appreciation of cultural diversity and of culture's contribution to sustainable development». More generally, it also contributes to SDG Target 11.4 to «strengthen efforts to protect and preserve the world's cultural and natural heritage».

According to the state compulsory standards for preschool education and training, primary, basic secondary and general secondary, technical and vocational, post-secondary education, approved by Order No. 348 of the Minister of Education of the Republic of

Kazakhstan dated August 3, 2022, Kazakhstan has experience in implementing educational programs developed with the participation of practitioners and bearers of intangible cultural heritage (ICH).

At the primary education level, such disciplines as «Language and Literature», «Natural Sciences», «Man and Society», «Technology and Art» address intangible cultural heritage elements in order to develop an understanding of the diversity of the arts and to foster creative thinking and basic values in the teaching and education of the younger generation[5]. The discipline of Handicraft provides for the use of methods aimed at the transfer of traditional crafts and skills, which is associated with the experience of direct bearers of this knowledge (e.g., folk masters, artists, artisans). The discipline integrates not only theoretical but also practical aspects of working with materials, techniques and traditions that are relevant to a region, culture or historical era. In the program for grade 5, the section on Art Education includes master classes, practical sessions with artists and artisans, and an introduction to cultural heritage through creative projects. Grades 7-9 include elements related to the study and preservation of ICH, such as the study of folk crafts: working with traditional materials (wood, clay, textiles, leather, etc.) and using traditional techniques (embroidery, weaving, blacksmithing).

Forms and methods of ICH transmission include master classes, practical activities, extracurricular activities, projects, participation in cultural festivals, and meetings with bearers of traditions and crafts. These methods are recognized by communities and are used to pass on knowledge and skills to future generations. The content of educational programs embeds elements of the study of intangible cultural heritage through such disciplines as «Music», «Handicraft», «Art Education», «Literary Reading» and «Cognition of the World». Extracurricular activities as part of non-formal education include musical evenings, creative clubs, master classes and participation in cultural events organized at the community level. For example, the celebration of the Day of Languages of the People of Kazakhstan.

University of the Kazakh National Academy of Arts named after T. Zhurgenov implements programs that actively involve practical expressors and bearers of cultural traditions. These programs are aimed at preservation and transmission of ICH through various forms of educational activities. As to the Kazakh National Conservatory named after Kurmangazy, outstanding singers, performers and honored figures of the Republic of Kazakhstan, such as Yerkin Shukmanov, who also teaches the course «An Khattau», Saule Zhanpeisova, who reads the course «Oryndaushylyk Toner Tarikhy» and many others, take an active part in the implementation of the educational program «Traditional Musical Art». The conservatory hosts various creative events, for example, the International Festival of Bayanists (2022), the Republican Festival of Traditional Music «Babadan Amanat» (2018), the international festival of traditional music «Gasyrlar Uni», and all this significantly contributes to raising respect for traditional art.

Professional development courses are provided for improving the qualifications of educators, including those working in the field of ICH, which are realized in various formats, including face-to-face and remote courses. These sessions help teachers acquire the necessary competencies to integrate ICH into the educational process. Teacher training programs in Kazakhstan envisage approaches to integrate ICH into educational processes. For example, Abai Kazakh National Pedagogical University holds discussions and events[6] with the participation of representatives of UNESCO and other cultural organizations aimed at

[5]UNESCO. (2003). Main Texts of the International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. 2022 Edition. Printed in France at UNESCO.

[6]BUTIA. (2023, September 25). Партнерство для достижения ЦУР в области развития нематериального культурного наследия ЦА [Partnership for achieving SDGs in the field of development of intangible cultural heritage of Central Asia]. Green bridge through generations. https://greenbridgework.kaznu.kz/?p=5300

promoting and preserving ICH[7]. The methodology of teacher training in educational programs of Abai Kazakh National Pedagogical University includes not only ICH itself, but also seeks to reflect methods and ways of its integration into school education. The specialty of Kazakh Language and Literature studies folklore (folk tales, myths, legends and epics) and classics of Kazakh literature, which contributes to the preservation and popularization of the language and oral tradition as determinants of the national identity. In terms of the specialty of Music Education, future teachers not only play folk musical instruments (dombyra, zhetigen, etc.), but are also prepared for the implementation of teaching methods of playing them, both within formal and informal education in the field of music (clubs for playing the dombyra, kobyz, zhetigen, etc.). As to the specialty of Art Education, future teachers not only master some types of traditional crafts, but are also trained to implement the methodology of teaching children within the discipline of Handicraft and the system of additional art education (clubs on arts and crafts - felting, embroidery, woodworking, etc.). Additional efforts to train and support ICH educators include creating professional development courses that incorporate cultural and historical perspectives, as well as engaging practicing expressors and bearers of cultural traditions in the teaching process.

Criterion 5. Extent to which ICH and its safeguarding are integrated into primary and secondary education, included in the content of relevant disciplines, and used to strengthen teaching and learning about and with ICH and respect for one's own and others' ICH

In Kazakhstan, ICH is integrated into the content of educational disciplines on a self-contained basis through various strategies and programs. In primary grades, ICH is taught through the inclusion of elements of traditional cultures, crafts, folklore, music and other aspects of the folk culture. For example, when talking about elementary school, elements such as national patterns, traditional crafts, folk music and dances are incorporated into the lessons of artistic labor, fine arts, and music. Folk tales, heroic epics and worthy examples are studied in literary reading lessons. Basic content of the discipline «Literary Reading» includes genres of oral folk art: myths and legends, bata, fables, words of edification, oratorical speeches, epics, fairy tales, fables, stories, scientific and cognitive works, articles, memoirs, biographies, diaries (about the customs and traditions of the people); works of outstanding representatives of children's literature of the peoples of the world: stories, fables, fairy tales[8]. Handicraft includes creating products, in the process of which learners master traditional craft techniques, using elements of national patterns and ornaments of other nations inhabiting the territory of Kazakhstan. ICH is used to illustrate interdisciplinary topics such as historical events, natural phenomena and social relations. For example, the study of ornaments is accompanied by an explanation of their symbolism[9].

The Concept of Cultural Policy for 2023-2029 aims to create a unified cultural space and make culture accessible to the population, which comprises measures to support multilingual education. This implies strengthening cultural identity and respect for intangible cultural heritage (ICH), which is integrated into educational programs and extracurricular activities. School programs include various activities such as cultural festivals, exhibitions and

[7]Kazakh National Pedagogical University named after Abai. (2024, September 27). В Abai University обсуждены инициативы по охране объектов всемирного наследия Казахстана [Initiatives for the protection of Kazakhstan's World Heritage sites were discussed at Abai University]. https://www.kaznpu.kz/ru/36376/news/

[8]Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan. (2022). On approval of standard curricula for general education subjects and elective courses at the levels of primary, basic secondary and general secondary education. Adilet: Information and legal system of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029767#z159

[9]Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan. (2022). On approval of state compulsory standards for preschool education and training, primary, basic secondary and general secondary, technical and vocational, post-secondary education. Adilet: Information and legal system of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan. https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031#z141

competitions dedicated to ICH[10].

One way of reflecting ICH in the mother tongue, is to explore folk crafts and traditions through terms and expressions that exist only in the context of a particular language and culture. For example, depending on the region or ethnic group, traditional crafts may have their own names and terms that are an integral part of cultural heritage. Through these terms, children can explore what they mean and how they relate to the history of the people. It could be, for example, the name of an ornament, an embroidery technique, a pattern on fabric that uses specific symbolism that is part of ICH. In some cases, the process of creating a product, be it pottery, weaving or embroidery, may be accompanied by specific terms and sayings that have been passed down through generations. Incorporating these expressions into the learning process helps students feel connected to the traditions and linguistic heritage of their people.

Texts and materials about traditions of the Kazakh and other cultures are studied in the Kazakh, Russian and English/German/French languages. This promotes a better understanding of cultural heritage and develops the ability to interpret elements of ICH through different languages. Polylingualism allows students to interact with ICH through several languages, which contributes to a better understanding and preservation of cultural traditions. This type of education takes into account specifics of ethnic groups and their cultural heritage by providing opportunities to learn the native language and traditions through such disciplines as Kazakh Language, Russian Language, Tajik Language, Uyghur Language, Uzbek Language and Literary Reading. During holidays, for instance, Nauryz, where elements of ICH, including language, are used, pupils learn to perform traditional songs and poems in the Kazakh and other languages of the peoples of Kazakhstan, which contributes to their cultural enrichment and strengthens their language skills.

Folk tales, epics, songs and legends are included in the literature curricula. For example, schoolchildren study such works as «Kozy Korpesh and Bayan Sulu», «Kobylandy batyr», «Alpamys batyr», «Kambar batyr», «Korkyt Ata» and others, which helps to preserve and transmit the oral heritage.

As part of lessons on native language and literature, pupils can study traditional Kazakh proverbs and sayings, which reflect the values and wisdom of the people.

Criterion 6. Extent to which post-secondary education supports the practice and transmission of ICH as well as study of its social, cultural and other dimensions

This indicator contributes to SDG Target 11.4: «strengthen efforts to protect and safeguard the world's cultural and natural heritage» by emphasizing ICH's transmission practices and process. It also complements SDG Target 4.7, especially insofar as learning about the social, cultural and other aspects of ICH can contribute to the «appreciation of cultural diversity and the culture›s contribution to sustainable development». Contributions to other goals such as SDG 8 on productive employment and decent work for all, in particular SDG Target 8.9, are also relevant to this indicator.

The focus of this criterion is on post-secondary education as a formal way of transferring ICH skills and knowledge, or teaching about ICH in the community. It addresses practices and processes of transfer, although higher education is the specific context here. Similarly, it complements Criterion 5 on primary and secondary education by focusing on higher education. Programs to learn about ICH in the community (Evaluation Factor 6.2) are often combined with programs to strengthen ICH safeguarding and management skills (Evaluation Factor 2.1). Educational policies as well as legal and administrative measures fall under Criterion 12.

Several post-secondary education institutions in Kazakhstan offer curricula that

[10]Chernenko, L. (2023, April 5). В Казахстане утвердили Концепцию культурной политики на 2023-2029 годы [Kazakhstan approves the Concept of Cultural Policy for 2023-2029]. Zakon.kz https://www.zakon.kz/kultura–shoubiz/6389368–v–kazakhstane–utverdili–kontseptsiyu–kulturnoy–politiki–na–20232029–gody.html

promote ICH practice and transmission. For example, the Kazakh National University of Arts in Astana provides programs in music, theater arts, choreography and traditional crafts aimed at preserving and transmitting Kazakhstan's cultural heritage. The university actively cooperates with practitioners and bearers of cultural traditions, involving them in the educational process and activities. The Kazakh National Academy of Arts named after T.K. Zhurgenov in Almaty has similar arts and crafts programs facilitating the practice of ICH. Technical and vocational education. Technical and vocational education institutions also contribute to the preservation of cultural heritage by offering courses in traditional Kazakh crafts such as yurt making, carpet weaving and leatherwork. In addition, the Aktobe Regional University named after K. Zhubanov has departments of «Artistic Labour and Design» and «Music and Choreography» at the Vocational and Creative Faculty, where traditional crafts, national sports and other elements of intangible cultural heritage are taught. Also, the L.N. Gumilev Eurasian National University implements the educational programme «Cultural Studies»' at all levels of higher education, where students have the opportunity to study elements of ICH.

In Kazakhstan, doctoral educational programmes offer topics devoted to the study of intangible cultural heritage (ICH) and related social, cultural and other aspects. For example, the Kazakh National University of Arts (KazNUA) and the Kazakh National Pedagogical University named after Abai include disciplines on folklore, ethnography, traditional music and applied arts in their educational programmes. The programmes contribute to the preservation of knowledge about ICH and its transmission to young people, as well as to the study of its impact on culture and society. Al-Farabi Kazakh National University offers courses related to cultural anthropology, the study of traditional customs and their integration into modern socio-cultural processes. Also, as part of additional education, the Ykylas Dukenuly Museum of Musical Instruments runs professional training programmes focused on in-depth study of traditional crafts, music and performing arts. These programmes integrate various aspects of ICH into the educational process, promote their study and transmission, and foster respect for cultural diversity.

2.3 INVENTORYING AND RESEARCH *(CRITERIA 7–10)*

Inventories, research and documentation are important tools in the safeguarding of intangible cultural heritage (ICH). The lists and registers that result from inventories and research should reflect the diversity of cultural traditions, practices and expressions, ensuring the active participation of communities and groups.

These processes are essential for the creation of reliable sources of knowledge that can be used in educational programs, research and public policies for the protection of cultural heritage. The accessibility of research results allows communities, professionals and the general public not only to understand ICH, but also to develop strategies for its transmission and support, ensuring its sustainability for future generations.

This indicator supports SDG Target 16.10 - «Ensure public access to information and protect fundamental freedoms in accordance with national legislation and international agreements». Like the other indicators, it also supports SDG Target 11.4 - «strengthen efforts to protect and preserve the world's cultural and natural heritage».

Criteria 7 and 8 address inventory, while Criteria 9 and 10 deal with research and documentation, all of which interact because inventory usually includes a research aspect and results in one or more forms of documentation. The focus here is on the results of the inventory, the inventory itself and how they are used to contribute to protection. Criterion 8 emphasizes the inventory process and its inclusiveness. Criterion 9 expands the scope to include other forms of research that may be conducted beyond inventory, while Criterion 10 complements Evaluation Factor 7.4 by focusing on the availability of research results beyond inventories.

Criterion 7. Extent to which inventories reflect the diversity of ICH and contribute to safeguarding

The National List of Intangible Cultural Heritage Elements from each oblast nominated elements reflecting practices, representations and expressions, knowledge and skills, as well as associated tools and objects transmitted from generation to generation, which constitute intangible cultural property. The list fully reflects the full range of ICH according to five domains.

Criterion 8. Extent to which the inventorying process is inclusive, respects the diversity of ICH and its practitioners, and supports safeguarding by communities, groups and individuals concerned

Inclusivity is a key aspect of the inventory, so the nomination process is accessible to everyone, including communities and individuals. Interested communities submit their nomination proposals directly to the MCI of the RoK. There is no limit to the number of items that can be listed. Nominations are accepted continuously with no time restrictions. To submit a nomination for an element, communities must complete an approved form. The nomination form follows the UNESCO template, adapted to the national level. The elements intended for the National List fully reflect the diversity of ICH in Kazakhstan in terms of society, gender and regions. In general, it should be noted that the inventory in Kazakhstan is in its early stages, with the process being refined through close collaboration with regional departments of culture, tourism and sport, local Akimats and the network of cultural centers and communities. The inventory process does not limit participation by gender, with men and women equally involved in the inventory process depending on their role in the practice and transmission of ICH.

Criterion 9. Extent to which research and documentation, including scientific, technical and artistic studies, contribute to safeguarding

Research and documentation of intangible cultural heritage (ICH) are key processes that guide the work of professionals in this field and should be conducted and maintained in accordance with the principles and objectives of the Convention.

Identification and documentation of ICH elements are the main tasks of experts, largely depending on their scientific specialization. Grants from the Ministry of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan and other agencies play an important role in funding research, but insufficient information support makes it difficult to conduct an in-depth study of ICH elements included in the national list and the UNESCO representative list. At present, other sources of funding for scientific research in this area are limited.

The development of educational programs and the publication of catalogues require a more in-depth and comprehensive study of ICH elements and communities that practice them.

Research and documentation processes must be maintained in accordance with the spirit and objectives of the Convention, while the findings and results must be used to improve protection and strengthen the cultural and ideological policy of the country. Only quality research and scientific understanding of the process of protection and practice of the tradition itself from the past to the present can contribute to the development of ICH as well as to the full exchange of documentation and the formulation of program-based activities for the safeguarding of ICH. All scientific research within the framework of ICH safeguarding tasks should be carried out in cooperation with specific bearers and practitioners, as required by the standards of the Convention.

Sources of financial support for scientific, technical and art history research in Kazakhstan are as follows:

1. targeted grants from the MCI of the RoK and the MSHE of the RoK;

2. university grants and research fellowships;
3. public grants from international NGOs;
4. financial assistance from UNESCO.

For example, West Kazakhstan University named after M. Utemisov received a research grant from the Ministry of Science to study rituals and customs of Kazakh families.

The ICH National Committee received a grant from the National Commission for a pilot inventory in four regions of Kazakhstan in 2021-2023.

Research, documentation and archiving of ICH elements can be carried out by archives and museums. As part of the implementation of the National Project «Archive-2025», a grant was allocated to the Institute of Oriental Studies named after R.B.Suleimenov to finance research of manuscripts and archival documents and related artifacts stored in museum collections and private collections in China, France, Switzerland and Japan.

In 2021-2022, the National Museum of the Republic of Kazakhstan received a targeted grant from the MSHE of the Republic of Kazakhstan to identify and document musical heritage in Akmola and North Kazakhstan oblasts.

The Kazakh Institute for Cultural Research conducted a study on the current status of crafts in Kazakhstan, which can be seen as a review of the impact of protection and media promotion on the development of some traditional crafts such as yurt making and decoration, blacksmithing, textile felting, carpet weaving and jewelry making.

Research reports, such as «Certain features of linguistic representation of time and space in Kazakh fairy tales and epic poems»[11], «Semantics and peculiarities of the toibastar rite»[12], «Study of modern use of ritual songs of foreign Kazakhs»[13], «Ethnographic beginning of Kazakh marriage folklore»[14], «Features of Kazakh proverbs and their similarity with proverbs of other Turkic languages»[15], and «Characteristics of historical development of ritual games»[16], can be found on the website of the Institute of Literature and Art named after M. Auezov, published on the webpage of the scientific journal «Keruen».

The results of inventory studies conducted in cooperation with the ICH National Committee are always published by UNESCO with the consent of the bearers. Communities are not only involved in the planning and implementation processes, but are crucial for disseminating the results of the inventory and art history studies.

For instance, during the research conducted in Akmola, Kyzylorda, West Kazakhstan and Ulytau regions, the current state of some ICH elements under threat of extinction was studied, in particular, Qazaq carpet weaving, the art of making and decorating a yurt, and some performing arts. A number of events, meetings with bearers and discussions with communities, a preliminary inventory of elements were held, which served as the basis for starting to update the country's national list. The results of these studies provided significant assistance in drafting the first request for international assistance aiming to revise the National List in 2024-2026.

---

[11]Zhakupov, Z., Meirambekova, L., Abdykhanova, B., & Beisembayeva, S. (2021). Some peculiarities of the linguistic representation of time and space in Kazakh fairy tales and epic poems. The Scientific Journal «Keruen», 73(4). Retrieved from https://keruenjournal.kz/main/article/view/116

[12]Zholdybayev O., Matyzhanov, K., & Habibulla A. (2023). SEMANTICS AND FEATURES OF THE TOYBASTAR RITE. The Scientific Journal «Keruen», 78(1). Retrieved from https://keruenjournal.kz/main/article/view/585

[13]Turmagambetova, B. (2021). Study of the modern use of ritual songs of foreign Kazakhs. The Scientific Journal «Keruen», 73(4). Retrieved from https://keruenjournal.kz/main/article/view/109

[14]Matyzhanov K., Azap, S., & Mukhan, A. (2024). ETHNOGRAPHIC ORIGINS OF KAZAKH MARRIAGE FOLKLORE. The Scientific Journal «Keruen», 83(2), 17–26. Retrieved from https://keruenjournal.kz/main/article/view/947

[15]Sarsek, N. (2021). FEATURES OF KAZAKH PROVERBS AND THEIR SIMILARITY WITH OTHER TURKIC LANGUAGES. The Scientific Journal «Keruen», 73(4). Retrieved from https://keruenjournal.kz/main/article/view/100

[16]Zhaxan, D. (2021). Characteristics of the historical development of ritual games. The Scientific Journal «Keruen», 73(4). Retrieved from https://keruenjournal.kz/main/article/view/124

Criterion 10. Extent to which research findings and documentation are accessible and are utilized to strengthen policy-making and improve safeguarding

This indicator emphasizes results and impact of research and documentation, and especially how they can be used to strengthen safeguarding and contribute to policy development. Thus, it complements previous Criterion 9, which focuses on research and documentation processes and how best to conduct them. Both indicators complement Criterion 1, which characterizes support from institutions for documentation and Criterion 24 on international cooperation based on documentation exchange. In addition, it also complements Criteria 11, 12 and 13, which address policy development in various sectors, including culture and education.

Cultural institutions under the MCI of the RoK are making efforts to strengthen research on intangible heritage and to ensure access to such studies. Documentation and research results are formalized and made available on the relevant websites.

Thus, on the website of the **Central State Archive of Film**, Photo Documents and Sound Recordings of the Republic of Kazakhstan there is access to records of documents about ICH objects.

Of these, records from 1943 to 1991 are about aitys and akyns, while audio recordings from 1989[17] and 2007, as well as photographs from 1943 to 1987[18]. and video documents from 1980 to 2014 present documentation of Nauryz celebrations.

Among the phonographic[19] materials is a 1989 audio recording from the personal archive of Khaim Mukhamedkhanov, a distinguished scholar of Abai studies, in which he discusses the history of Nauryz. The recording includes segments titled «On the Origins of the Nauryz Holiday»[20] and «The Republican Aitys Held on the Eve of the Nauryz Celebration»[21].

The Central State Museum of the Republic of Kazakhstan is working on documenting and providing access to ICH. A photo exhibition dedicated to the 20th anniversary of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage was opened in Almaty on 13 September 2023 with the assistance of the UNESCO Cluster Office. The exhibition

consisted of three thematic sections: general information on the Convention and ICH, on the World Cultural and Natural Heritage, on elements represented by Central Asian countries in the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity[22].

The scientific concept of the museum exposition of the Visitor Center of the National Historical, Cultural and Natural Reserve Museum «Ulytau», developed in 2020, includes the theme «Intangible Cultural Heritage of Ulytau» as one of the main ones presented in the building of the Visitor Center.

As part of the 20th anniversary of the Convention for the Safeguarding of the ICH, a National Seminar was organized in Almaty on June 26, 2023. The National Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, with the support of the Ministry of Foreign

---

[17]Republican State Institution «Central State Archive of Film, Photo Documents and Sound Recordings» of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan. http://kfdz.kz/Fono

[18]Republican State Institution «Central State Archive of Film, Photo Documents and Sound Recordings» of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan. http://kfdz.kz/Foto

[19]Republican State Institution «Central State Archive of Film, Photo Documents and Sound Recordings» of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan. http://kfdz.kz/Fono

[20]Republican State Institution «Central State Archive of Film, Photo Documents and Sound Recordings» of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan. Наурыз мейрамы қарсаңында өткен Республикалық айтыс [The Republican Aitys on the Eve of the Nauryz Holiday.] http://kfdz.kz/Kart_Fono.php?id=579.

[21]Republican State Institution «Central State Archive of Film, Photo Documents and Sound Recordings» of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan. Наурыз мейрамы қарсаңында өткен Республикалық айтыс [The Republican Aitys on the Eve of the Nauryz Holiday.] http://kfdz.kz/Kart_Fono.php?id=579.

[22]National Museum of the Republic of Kazakhstan. Exhibition activities. https://NMRK.kz/structure/exhibition–activities/

Affairs of the Republic of Kazakhstan and the UNESCO Centre for ICH Research, held a seminar at the Central Scientific Library. The topic of the seminar was «Prospects for New Scientific Knowledge Based on Accumulated Bibliographic and Museum Resources».

For the purpose of presenting analytical and research initiatives for a comprehensive understanding of the ICH phenomenon, including ideas and knowledge systems that have influenced the development of societies and the rapprochement of cultures in Central Asia, the International Centre for the Rapprochement of Cultures under the auspices of UNESCO in partnership with the National Committee for ICH of the Republic of Kazakhstan and the Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies of the Republic of Kazakhstan under the UNESCO Medium-Term Strategy for 2022-2029 and the practical implementation of UNESCO's ideas on the formation of knowledge societies organized and held the 4th International Conference to support the culture of knowledge related to the Philosophical Reflection of the Intangible Cultural Heritage Phenomenon of Central Asia. The session entitled «Living Treasure of the Steppe Civilization of the Kazakhs: Status and Prospects» included reports on the status of individual elements of intangible cultural heritage on the National List, information on the current manifestation of elements, communities of bearers, changes in form, as well as scientific judgments on measures of support, protection, training and development.

Activities of the MCI of the RoK to document ICH are also supported by such institutions as the MTS of the RoK and other agencies and contain activities aimed at the policy of ICH safeguarding.

Thus, in 2020, Kazakhstan Institute of Public Development (KIPD) with the assistance of the Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan organized a discussion platform «Azamattyk Alan», which proposed new approaches[23] to the celebration of the state holiday Nauryz, including the new regulation of its conduct, covering the period from 14 to 22 March[24] in 2021, KIPD developed the **Concept of celebrating the spring holiday «Nauryz Shuagy»**, which suggested a new format, implying a 9-day cycle of thematic events, from March 14 to 23[25]. The Concept emphasized such tasks as strengthening family traditions and national unity. The concept included the holiday traditions **«Amal Merekesi»** or **«Korisu Kuni»**, which remained stable in the west of Kazakhstan, directly related to the traditions of celebrating the Day of Spring Equinox in Kazakhstan in the past (up to the 19th century).

2.4 POLICIES AS WELL AS LEGAL AND ADMINISTRATIVE MEASURES *(CRITERIA 11–14)*

This thematic area focuses on the impact of policies as well as legal and administrative measures in various spheres, such as culture, education and beyond, aimed at safeguarding, transmitting and developing intangible cultural heritage (ICH). Particular attention is paid to the practical application of these measures and their relevance to traditional rights and established forms of expression of ICH.

---

[23]NJSC «Kazakhstan Institute of Public Development». (2020, February 28). О новых подходах по празднованию «Наурыз мейрамы» [On new approaches to celebrating «Nauryz meiramy»]. https://ru.kipd.kz/article/o–novyh–podhodah–po–prazdnovaniyu–nau

[24]NJSC «Kazakhstan Institute of Public Development». (2020, February 24). Эксперты предложили новые подходы празднования Наурыз мейрамы [Experts proposed new approaches to celebrating «Nauryz meiramy»]. https://ru.kipd.kz/article/eksperty–predlozhili–novye–phody–pr

[25]Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan, NJSC «Kazakhstan Institute of Public Development «Rukhani Zhangyru». (2021). Концепция празднования весеннего праздника «Наурыз шуағы» [Concept of celebrating the spring holiday «Nauryz shuagy»]. https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.gov.kz%2Fuploads%2F2021%2F3%2F18%2Fc07ad061ffafedc2726ceb723286ef8c_original.185735.docx&psig=AOvVaw1rk-hO1vZpaYmSW1GWyk6X3&ust=1732207362343000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CAQQn5wMahcKEwjwqtyWoOuJAxUAAAAAHQAAAAQBA

Criterion 11. Extent to which policies as well as legal and administrative measures in the field of culture reflect the diversity of ICH and the importance of its safeguarding and are implemented

If culture is recognized as a driver of the economic, social and environmental components of sustainable development, it follows that cultural policies can influence a wide range of Sustainable Development Goals (SDGs). In this context, ICH protection can contribute to the achievement of SDGs related to sustainable agriculture (SDG 2), health and well-being (SDG 3), sustainable water management (SDG 6), biodiversity (SDG 15) and others. However, the indicator can be understood as specifically supporting SDG Target 16.7, which aims to «ensure responsive, inclusive, participatory and representative decision-making at all levels, involving all sectors of society», and SDG Target 17.14, which calls for greater policy coherence for sustainable development. Like all indicators, it also responds to SDG Target 11.4 to «strengthen efforts to protect and conserve the world's cultural and natural heritage».

Kazakhstan demonstrates a proactive approach to the development and implementation of ICH strategies and plans, which shows a serious attitude towards the protection of cultural heritage. These initiatives cover both national and sub-national levels, with an emphasis on the involvement of local communities.

In Kazakhstan, a number of measures, programs and strategies are being implemented in relation to ICH, such as the Law of the Republic of Kazakhstan «On Culture» adopted in 2006, successively amended in 2008-2024, which emphasizes the need to protect and transfer ICH. The law includes articles related to the support of cultural diversity and protection of cultural traditions. An important initiative was the inclusion of ICH aspects in the National Strategy for Cultural Development for 2023-2029, approved by the Resolution of the Government of the RoK dated March 28, 2023 No. 250, which allowed to integrate ICH issues into public policies[26].

Great efforts were made in the implementation of the Program Article «Rukhani Zhangyru» (Spiritual Revival), adopted in 2017, which accents on the preservation of cultural heritage, including ICH. This program included projects to promote traditional arts and crafts, issues on the preservation of historical and cultural monuments, study of historical documents in archives of foreign countries, popularization of traditional sports and other activities, which indicates a systematic approach to the protection and transmission of cultural heritage.

In 2020, the National Strategy for Cultural Development until 2025 was approved, which includes specific actions for the protection and promotion of ICH, as well as support for local projects aimed at integrating ICH into educational programs and public life.

Oblast akimats and cultural institutions organize events and festivals aimed at preserving local traditions and customs, which helps to put national strategies into practice.

As part of local initiatives and programs, NGOs and communities are actively working to protect various elements of ICH, such as traditional crafts and artistic practices. At the community level, various festivals and competitions are held to promote traditional arts such as music, dance and crafts. These events are often organized in cooperation with NGOs and local cultural centers, thus ensuring the practical implementation of public policies.

ICH courses are introduced in educational institutions such as schools and universities, which helps to foster respect for cultural diversity among young people.

Kazakhstan provides state financial and technical support for the protection of ICH elements, both those included in the National List and the Representative List, and those to be included. According to the data of the Ministry of Science and Higher Education and the National Center for State Scientific and Technical Expertise received in the period covering 2018 - 2023, 20 projects on ethnographic direction were implemented under grant financing. In addition, in 2018 - 2023, 55 scientific projects were realized thanks to grants and program-

[26]Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan. (2023). On the approval of the Concept of Cultural Policy of the Republic of Kazakhstan for 2023-2029. Adilet: Information and legal system of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan. https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000250/info

targeted funding to support cultural studies[27].

For instance, Khodja Ahmed Yasawi International Kazakh-Turkish University received a grant for 2018-2020 to conduct fundamental research on the Ethnic and Cultural Aspects of Artistic and Performing Interpretation of Works by Composers of Kazakhstan in the Context of Implementation of the State Program «Tugan Yel». Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages received a grant for fundamental research for 2018-2020 on the Cultural Codes of Modern Kazakhstan (Literary and Media Discourse), and M.O. Auezov Institute of Literature and Art received support under the state grant «Games of the Great Steppe (Game Folklore): the Function of National Games as a Unique Cultural Phenomenon in the Revival of Public Consciousness» for 2020-2022.

Criterion 12. Extent to which policies as well as legal and administrative measures in the field of education reflect the diversity of ICH and the importance of its safeguarding and are implemented

The Convention emphasizes education as a means of ensuring respect for ICH and raising awareness of its importance (Article 1), and also as an important tool for safeguarding ICH by supporting its transmission (Article 2.3). Article 14(a) of the Convention also underlines the desirability of «specific education and training programs targeted at the communities and groups concerned» as a way to «ensure recognition of, respect for, and enhancement of intangible cultural heritage in society». The development of a range of relevant policies and legal and administrative measures provides an essential basis for the design, development, implementation and delivery of effective and sustainable intangible cultural heritage programs and activities in the education sector.

In Kazakhstan, a set of measures is being implemented to form educational policy and create legal and administrative conditions for recognition, respect and updating. One of the key documents is the Concept on the Safeguarding and Development of the Intangible Cultural Heritage of the Republic of Kazakhstan, approved in 2013. This document defines measures to ensure the viability of ICH, including its identification, documentation, research, preservation, protection, promotion and transmission of cultural values through both formal and non-formal education[28]. In 2023, the Concept of Cultural Policy of the Republic of Kazakhstan for 2023-2029[29], has been adopted, which emphasizes the importance of preserving cultural heritage. This concept includes measures to increase the population's interest in national history and culture, as well as to integrate ICH into educational programs at various levels. In practice, these concepts are implemented through various state programs and initiatives.

The contest documentation of 2023 for grant financing on scholar and scientific and technical projects of the Ministry of Science and Higher Education, as part of the priority direction «Intellectual Potential of the Country», highlighted the following specialized scientific directions: «Spiritual Sanctuaries of Kazakhstan. Sacral Geography of Kazakhstan. Local Linguistics», «Linguistics, Literature and Folklore Studies», «Interdisciplinary Studies in the Field of Culture and Art. Creative Industries of Kazakhstan», «Spiritual Modernization of Kazakhstan Society», «Study of Humanitarian Aspects and Formation of the Ideological Platform of Sustainable Development of Kazakhstan Society» and «National Unity, Dialogue of Traditions and Religions».

The analysis of the content of the listed areas of higher education has shown that some

[27]Data obtained by experts during the preparation of the Periodic Report to UNESCO in 2024 during working meetings with government agencies

[28]Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan. (2013). On the Concept of Protection and Development of Intangible Cultural Heritage in the Republic of Kazakhstan. Adilet: Information and legal system of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan. https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300000408

[29]Civic Initiatives Support Center. (2025). The official website of the NGO «Center for Support of Civil Initiatives». https://cisc.kz/

elements of ICH are already used and implemented through academic subjects, research and extracurricular activities, additional education, and elective courses.

In Karaganda University named after Ye.A. Buketov. , on the basis of the Faculty of Philology, takes administrative and legal measures to protect ICH in accordance with the requirements of the law. The Institute for the Study of the Spiritual Heritage of the Kazakh People, opened under this faculty, organises scientific conferences, projects and round tables based on work to promote, highlight, collect and preserve the spiritual heritage of the Kazakh people.

Additionally, the East Kazakhstan University named after S. Amanzholov has published a textbook by Candidate of Historical Sciences L.P. Turova titled «Local History of East Kazakhstan in the 20th–21st Centuries». The publication highlights the role and activities of the Semipalatinsk branch of the Russian Geographical Society and the Society for the Study of Kazakhstan, as well as regional, municipal, and school museums and archives in the development of local history in East Kazakhstan during the 20th and 21st centuries. It also presents the forms of scholarly and research activities carried out by local historians to promote knowledge about the culture, traditions, and customs of the Kazakh people and other ethnic groups in the region.

Cultural heritage and national education centers are established in Abai Kazakh National Pedagogical University, namely: Center of Young Poets named after Orazaly Dosbosynov, Khakim Abai Research Center, Aitylgan Tarikh scientific laboratory, Nemat Kelimbetov Center of Turkology, and Latyn scientific and practical laboratory. Scientific endeavors of those centers are aimed at research and popularization of various fields of ICH. In the context of the Year of Youth, November 20-21, 2019, a city contest of young akyns «Akynmyn Sozi Jeter San Gasyrga...» was held in honor of the birthday of the improviser akyn Orazaly Dossbosynov in Abai Kazakh National Pedagogical University, which brought together more than 20 poets from five leading universities of Almaty.

Criterion 13. Extent to which policies as well as legal and administrative measures in fields other than culture and education reflect the diversity of ICH and the importance of its safeguarding and are implemented

The Convention calls on each State to «adopt general policies aimed at enhancing the role of intangible cultural heritage in society and integrating the safeguarding of this heritage into planning programs» (Article 13(a)). This criterion aims to identify the use of ICH safeguarding in plans and programs in areas other than culture or education, such as those related to the development of sustainable agriculture (SDG 2), health and well-being (SDG 3), sustainable water management (SDG 6), biodiversity (SDG 15) and others.

In Kazakhstan, the following measures are being taken to achieve these goals:

The current national and regional strategies aimed at preserving cultural heritage include provisions on the need to respect the rights and traditions bearers of these traditions. This helps to avoid exploitation of their cultural elements. Professional standards and codes of ethics are being developed within cultural and educational institutions to regulate adherence to ethical principles in the study, preservation, and promotion of ICH. These programs are designed to ensure equal participation of all stakeholders—including marginalized groups, women, and youth—in the safeguarding and transmission of intangible cultural heritage.

The program-focused Article «Rukhani Zhangyru» includes provisions related to the preservation and promotion of national cultural traditions within the framework of sustainable development and an inclusive approach. It emphasizes the importance of cultural heritage as a key element of social cohesion. Within the broader environmental protection policy, attention is drawn to the interconnections between natural and cultural heritage, including traditional knowledge and practices that contribute to sustainable resource management. Existing legislation ensures equal opportunities for the participation of all population groups—including ethnic minorities and vulnerable communities—in projects related to intangible

cultural heritage (ICH). Issues of ecological and cultural awareness are being integrated into the education system, thereby promoting sustainable development and the safeguarding of ICH. These efforts also support the adoption and revision of policies, legal frameworks, and administrative measures aimed at inclusive development and environmental sustainability.

Program-focused Article «Rukhani Zhangyru» includes provisions related to the preservation and promotion of national cultural traditions in the context of sustainable development and an inclusive approach. It emphasises the importance of cultural heritage as an element of social cohesion. environmental policies emphasise the links between natural and cultural heritage, including traditional knowledge and practices that contribute to sustainable resource management. Current legislation provides equal conditions for the participation of all groups, including ethnic minorities and vulnerable groups, in ICH-related projects. Environmental and cultural awareness is integrated into the education system, contributing to sustainable development and protection of ICH, and promoting the adoption and revision of policies, legal and administrative measures aimed at inclusive development and environmental sustainability.

Regarding the adoption of measures that contribute to the safeguarding of intangible cultural heritage (ICH) and its integration into economic activities to ensure sustainable and inclusive development, it is important to highlight the Law of the Republic of Kazakhstan «On Culture». This law emphasizes the importance of preserving and promoting ICH — including traditional crafts, arts, and knowledge — as instruments of economic activity and sustainable development[30].

Within the framework of the program-focused Article «Rukhani Zhangyru» and other related initiatives, attention has been given to supporting artisans and bearers of traditional knowledge through their integration into the economy via job creation, tourism development, and the promotion of local brands.The development of ethno- and cultural tourism involving ICH bearers, practitioners, and communities has become an important instrument for inclusive economic development. The inclusion of traditional crafts, music, and dance in tourism programs contributes not only to their preservation but also to the creation of economic opportunities for local communities.

Kazakhstan actively cooperates with UNESCO to promote the safeguarding of ICH as a vital component of sustainable economic development. International forums and seminars serve as platforms for discussing successful examples of ICH integration into the economy. These efforts contribute not only to the preservation of cultural diversity but also to fostering conditions for the social and economic inclusion of various population groups, particularly in rural areas and among vulnerable communities.Kazakhstan has adopted and revised financial and fiscal measures that facilitate and encourage both the practice and transmission of ICH. These measures aim to create favorable conditions for the practice and transfer of ICH, supporting the diversity of Kazakhstan's cultural heritage and ensuring its long-term sustainability. Thus, the Government of Kazakhstan provides financial support in the form of grants and subsidies for projects related to the preservation and promotion of ICH. Funding programs include grants for research projects, educational programs and activities to promote ICH. Work has been done to introduce tax incentives for organizations and individuals involved in the preservation and promotion of ICH in the field of crafts.

This includes tax exemptions on income earned from ICH-related activities and tax rebates on investments in ICH protection projects. ICH practitioners are provided access to needed natural resources such as traditional materials and ritual sites. State and local governments work to ensure that these resources are available and preserved for future generations. Nongovernmental organizations and community groups involved in ICH receive financial and technical support from the government. This support is provided with the involvement of the National Chamber of Entrepreneurs «Atameken», DAMU Entrepreneurship Development Fund JSC and others. The support includes assistance in organizing events,

[30]Astana Opera JSC. (2022). Umai National Award 2022. https://astanaopera.kz/premiya-umai-2022

training programs and other initiatives aimed at transferring ICH[31].

Criterion 14. Extent to which policies as well as legal and administrative measures respect customary rights, practices and expressions, particularly as regards the practice and transmission of ICH

This indicator is consistent with Article 13(a) of the Convention, which states the importance of «integrating ICH protection into planning programs». Many countries around the world are finding it increasingly useful to integrate traditional rights, accepted practices and forms of expression into their broader legal and policy frameworks, having found that such integration promotes greater equality and civic participation. Such traditional systems, often recognized by communities and groups as part of their ICH, are an important resource for sustainable development. In relation to indigenous peoples, the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (Article 31) emphasizes their «right to maintain, control, protect and develop their cultural heritage, traditional knowledge and traditional cultural expressions», as well as related intellectual property. Many countries, as well as international organizations, have incorporated historical traditions for the administration of justice and the resolution of disputes. In addition, Article 8(j) of the UN Convention on Biological Diversity emphasizes the importance of knowledge, practices and innovations of indigenous and local communities for biological diversity.

In Kazakhstan, practitioners, bearers and their communities are afforded certain forms of legal protection, including intellectual property rights and the right to privacy, to prevent the exploitation of their intangible cultural heritage for commercial and other purposes. Thus, the Law of the Republic of Kazakhstan «On Copyright and Related Rights» provides for the protection of objects created on the basis of traditional knowledge and practices. This allows practical expressors and carriers to register certain elements of ICH as objects of copyright, which protects them from unauthorized use.

The use of ICH for commercial purposes requires the consent of communities and practitioners. This measure aims to prevent unethical commercialization of heritage. Kazakhstan works with UNESCO to ensure the protection of ICH, including issues related to intellectual property, as part of global efforts to protect cultural heritage. These measures help to uphold the rights of ICH bearers and protect their cultural practices from inappropriate exploitation.

In Kazakhstan, domestic policies and legal measures recognize the importance of the traditional rights of communities and groups over ecosystems necessary for the practice and transmission of intangible cultural heritage (ICH). Thus, Kazakhstan's environmental and cultural legislation, including the Law on Environmental Protection and the Law on Culture, stresses the need to protect ecosystems that are key to the preservation of traditional knowledge, customs and rituals associated with ICH. Communities and groups are granted the right to use resources related to their traditional practices, in particular pastures, forests, water bodies and other natural sites that play an important role in the transmission of ICH. Kazakhstan cooperates with international organizations, such as UNESCO, to ensure the preservation of communities' traditional rights related to natural resources needed for ICH. These measures aim to maintain a balance between the protection of natural resources and cultural heritage, and to support the traditional way of life of communities for whom access to certain ecosystems is critical.

In addition, Kazakhstan attaches great importance to forms of expression and practices of ICH that contribute to the peaceful resolution of conflicts. Such forms of expression, aitys (oral poetry competition), and mediation practices (e.g. biys as traditional dispute mediators) are seen as cultural mechanisms for conflict prevention and resolution.

Elements of ICH aimed at preserving peace and understanding between different groups

[31]«Atameken». (March 11, 2024). The US Embassy and Atameken are launching a joint project to support handicrafts and women's entrepreneurship. «Atameken». https://atameken.kz/ru/news/43553-posol-stvo-ssha-i-atameken-zapuskayut-sovmestnyj-proekt-po-podderzhke-remeslennichestva-i-zhenskogo-predprinimatel-stva

are integrated into educational initiatives. For example, training in traditional approaches to conflict resolution is included in some university courses. Legislation, including the Law on Culture, emphasizes the protection of ICH forms that contribute to strengthening social ties and conflict prevention. Kazakhstan participates in UNESCO projects that incorporate elements of ICH that promote sustainable peace and intercultural dialogue, such as traditional festivals and rituals focused on reconciliation and harmony. These measures help to strengthen the role of ICH as a peace-building tool and promote intercultural and inter-ethnic understanding.

2.5 ROLE OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE AND ITS SAFEGUARDING IN SOCIETY *(CRITERIA 15–16)*

The importance and value of intangible cultural heritage lies in its role as the basis of cultural identity, fostering intergenerational bonds, self-esteem and mutual respect in society. Its recognition by communities and by society at large allows traditional knowledge to be preserved and transmitted, enhances cultural diversity and contributes to social cohesion. The inclusion of heritage protection in plans and programs highlights its role in building sustainable communities, where cultural heritage is seen not only as an asset of the past, but also as a living element that fosters respect for different cultures and forms a harmonious society.

Criterion 15. Extent to which the importance of ICH and its safeguarding in society is recognized, both by the communities, groups and individuals concerned and by society at large

By recognizing the importance of ICH in society, this indicator contains effective aspects of human rights and social justice and reflects how ICH can contribute to sustainable development and human well-being. The Convention refers to the adoption of «general policies aimed at enhancing the role of intangible cultural heritage in society and at integrating the safeguarding of this heritage into planning programs» (Article 13(a)). However, it should be remembered that policy-making and development planning are not abstract activities, but can only have an impact when they are embodied in programs and activities.

ICH plays an important role in Kazakh society as a source of the nation's cultural identity and a link between generations. It concentrates the experience of people's life in certain geographical and climatic conditions and is associated with the unique image of the ethnos. There are types of ICH (sports games, hunting with birds of prey, jewelry and applied arts, such as yurt decoration, clothing and the yurt itself) that can be used to enhance one's well-being, which also contributes to sustainable development. Certain types of musical and poetic art (singing with dombyra and aitys) can also be sources not only of well-being, but also of enhancing the prosperity of the bearers. With regard to well-being related to ecology, it can be assumed that Kazakh culture has programs aimed at preserving nature, where, in particular, a kuy zhyr is the song used to convey respect for the environment. Kuys as «Aksak Kulan», for example, can be interpreted as a story about the harmony of humans and nature and help to develop awareness of the importance of natural resources. The content of kuys is not limited to one or another plot or expression of some state. The ancient basis of traditional music is the fusion of all living things - human and natural - in sounds. Melodies of kuys are often played on such occasions to remind listeners of the need to preserve natural heritage.

Kuys are often performed at festivals and gatherings dedicated to the unity of different ethnic groups of Kazakhstan. Such compositions as «Korogly» convey the ideas of peace and mutual understanding. As it is known, this kuy appeared in connection with the Oguz tribes (as part of the Turkmen, Turkish and Azerbaijani peoples, 9th - 11th century). There is an epic of the same name. Historically Kazakhs inherited the cultural traditions of Oguzes. The kuy of «Korugly» (Kazakh spelling) is often performed, both in everyday life and on stage. Korugly Jyry/epic occupies an honorable place in the Karmakchi tradition. Performing kuys at such events helps to establish a dialogue between representatives of different cultural communities.

The International Festival of Traditional Musical Art of Turkic-speaking Countries «Korkyt

and Music of the Great Steppe» has been held in Kyzylorda oblast since 2006. The event usually involves several dozen traditional musicians from Turkey, the Republics of Altai, Tyva, Khakassia and Sakha, Azerbaijan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan and Kazakhstan. The main goal of the festival is to popularize traditional music, the heritage of Korkyt ata and strengthen the ties of Turkic-speaking peoples, which promotes respect for intangible cultural heritage and strengthens resources for sustainable development. In 2023, a major scientific and legal conference was held in honor of this theme[32].

Such festivals nurture whole generations of traditional music listeners/communities and strengthen the spirit of mutual understanding and creative communication.

Events to popularize traditional crafts are held in different oblasts of Kazakhstan: fairs, exhibitions and master classes. There are competitions in traditional sports: equestrian sports (baige, etc.), asyk atu, togyzqumalaq and others. In 2022, the first republican equestrian marathon on baige «Uly Dala Zhorygy» took place[33].

Schools and universities organize elective courses in dombyra playing, epic performance and the history of traditional art. This helps the younger generation to develop respect for their roots and is recognized as an identity of Kazakh culture. This work in Kazakhstan could be deepened and improved, and become more fruitful in achieving the Sustainable Development Goals, if a Republican Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage were established to support the study and promotion of traditional arts. ICH safeguarding activities, carried out with expertise, are very important for increasing respect for intangible heritage and its bearers, which in turn contributes to its safeguarding.

Criterion 16. Extent to which the importance of safeguarding ICH is recognized through inclusive plans and programs that foster self-respect and mutual respect

This indicator refers to the basic principles of the Convention as set out in the Ethical Principles for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. The requirement of «mutual respect between communities, groups and individuals» appears in the Convention›s definition of ICH (Article 2.1), and the Convention›s objective to «ensure respect for the intangible cultural heritage of the communities, groups and individuals concerned» (Article 1(b)) implies respect for these people as well as for their ICH. The principles of inclusion and non-discrimination are fundamental values of both the United Nations and UNESCO, and are reaffirmed in the Operational Directives and Ethical Principles.

Inclusive approaches involving different groups of society are used to preserve ICH. For example, many Kazakhstani cultural centers and museums host workshops and concerts on traditional arts. Such events are open to all, including young people, the elderly, and members of different ethnic groups. For example, «The Spirit of Tengri» and «Ulytau» festivals held in Kazakhstan attract people from all over the country and abroad, including tourists, to experience the Kazakh traditional culture. Not all regions of Kazakhstan have ethnic and cultural centers, the work of which is certainly based on the traditions of this or that people, since the ICH of these peoples, as with the Kazakhs, is closely linked to the national identification.

2.6 AWARENESS RAISING *(CRITERIA 17–20)*

Awareness-raising about ICH elements and overall state policy on ICH protection plays an important role as it helps to involve more stakeholders in protection and promotion, as well

---

[32]Lee Yuri. (2019, October 1). Коркыт и мелодии Великой степи [Korkyt and the Melodies of the Great Steppe]. Kazakhstanskaya Pravda. Retrieved from https://kazpravda.kz/n/korkyt-i-melodii-velikoy-stepi/

[33]Кызылординские Вести. (2022, October 1). Завершился байге-марафон «Ұлы дала жорығы» [The «Uly Dala Zholy» baige marathon has ended]. Кызылординские Вести. Retrieved from https://kzvesti.kz/sport/zavershilsja-bajge-marafon-ly-dala-zhory-y-68929/

as to develop a respectful and careful attitude towards ICH elements.

Criterion 17. Extent to which communities, groups and individuals participate widely in raising awareness about the importance of ICH and its safeguarding

One of the four objectives of the Convention is «to raise awareness at the local, national and international levels of the importance of intangible cultural heritage and of its mutual appreciation». Furthermore, States are encouraged to «ensure recognition of, respect for and enhancement of the intangible cultural heritage in society, in particular through: (i) education, awareness-raising and public information programs, in particular for young people» (Article 14(a)). The Convention also calls for the widest possible participation of «communities, groups and, where appropriate, individuals who create, safeguard and transmit such heritage» (Article 15). This indicator indicates how awareness-raising activities should be conducted - inclusively, participatory and in accordance with relevant ethical principles.

In 2018, the President of Kazakhstan introduced dombyra Day, which is very important in terms of raising awareness of the elements of ICH art, such as the Qazaq dombyra kuyi or aitys, in which this musical instrument is used. On this day, musicians perform all over the country (thousands of dombyra players from schoolchildren to mature musicians gather to demonstrate their mastery), while masterclasses and lectures about kuys welcome literally everyone. These events give participants who do not have certain skills in playing the dombyra the opportunity to learn basics through masterclasses. This helps the general audience to understand the significance of this tradition, so to speak, «from the inside». We should point out here that there is an important feature of living traditions of intangible cultural heritage - a thin line between the bearers of traditions and members of communities, i.e. listeners, spectators and participants. If community members had no idea about this or that ICH art at all, they would not be able to appreciate the art of the bearers; it is a question of distinguishing between professional and non-professional mastery of certain skills. So, for example, the applied art (kol oner) - decorating household utensils (blankets, bedspreads, pillows, etc.) with ornaments and patterns - is extremely widespread in the Kazakh culture. Every housewife can do it herself. Specialization implies the selection of the more talented and skillful individuals from this environment, which happens spontaneously, just as in the manufacture of national clothing. Other types of heritage - making leather, woodwork, silver and other alloy jewelry - require both special equipment, talent, and training.

Since all activities related to the support of intangible cultural heritage are directly linked to the bearers of these traditions, who are members of communities, prior and informed consent to raise awareness of ICH elements must always be ensured. For example, when talking about any living active ICH tradition, it is impossible to imagine the participation of bearers and community members without such consent: choosing a piece of music to be performed, providing objects of applied art, or organizing collective celebrations and rituals. In Kazakhstan, representatives of cultural organizations, akims (local leaders) and performers often gather before festivals related to kuys to discuss the content of the events. This allows the opinions of those directly involved in the kuy culture to be taken into account and ensures that traditions are respected. For example, within the framework of the Altyn dombyra festival, the program is pre-arranged with participants from different regions.

Criterion 18. Extent to which media are involved in raising awareness about the importance of ICH and its safeguarding and in promoting understanding and mutual respect

As noted for Indicator 17, one of the four objectives of the Convention is to «raise awareness at the local, national and international levels of the importance of intangible cultural heritage and its mutual appreciation» (Article 1(c)). The media are important partners in this

effort, whether they are private organizations or publicly funded. Cooperation or partnership between ICH stakeholders and media organizations allows the former to benefit from the advocacy and technical capacity of the latter, and allows the latter to benefit from the knowledge and expertise of the former. To communicate information about ICH and the importance of safeguarding as widely and accurately as possible, media organizations are encouraged to be inclusive and endeavor to reach different members of the audience in their own languages. Capacity building of the media is also important to ensure that they adequately understand the Convention, its concepts and terminology, and can contribute effectively to safeguarding and promoting mutual respect.

In Kazakhstan, the media play an important role in raising awareness of ICH and its protection. In recent years, there has been active coverage of ICH issues, including publications on traditions, customs and cultural initiatives that promote understanding of and respect for cultural diversity. Various media formats, including television programs, radio programs and internet resources, are used to promote Kazakh traditions and raise awareness of intangible cultural heritage (ICH). The media actively cover cultural events and traditions, which helps strengthen mutual understanding between ethnic groups. The importance of unity and tolerance in Kazakhstan's multi-ethnic society is also emphasized, which is reflected in statements by public figures and government officials. In particular, teachers at the Kurmangazy Kazakh National Conservatory are actively involved in the creation of television and radio programs on the history and problems of traditional music, performing musicians and other elements of cultural heritage.

Furthermore, initiatives are underway in Kazakhstan to increase the share of local content in the media space. This promotes the development of local cultural values and the creation of platforms for discussing issues related to cultural diversity, which in turn supports mutual respect between different population groups. The media actively informs the public about ICH and the inscription of new elements on UNESCO's world lists, which increases public interest and engagement. Coverage of educational programs and cultural events aimed at preserving ICH contributes to the formation of young people's respect for their cultural heritage. The media report on projects initiated by local communities and NGOs directed at the preservation and development of ICH, which also contributes to raising awareness of these issues. Thus, the media in Kazakhstan not only inform about the importance of ICH, but also actively participate in its promotion and protection, which contributes to the formation of cultural identity and respect for cultural heritage both within individual communities and at the level of the whole society.

Criterion 19. Extent to which public information measures raise awareness about the importance of ICH and its safeguarding and promote understanding and mutual respect

As with indicators 17 and 18, the focus here is on efforts at the local and national levels, whether undertaken directly by the Member State, media organizations or other actors. The Convention has identified priorities for such public awareness measures and principles on how best to implement them: in an inclusive, participatory manner and with a view to promoting mutual respect and recognition. Particular attention is paid to the promotion of best practices for the protection of ICH.

Raising awareness of the importance of ICH and its protection in the Republic of Kazakhstan is determined on the legal basis. It is envisaged by the Concept on ICH protection and development (clause 1.5) as a priority and highlighted as a separate task and as one of the main principles. According to the Concept of Cultural Policy of the RoK for 2023-2029, in order to raise awareness and popularize the cultural heritage of Kazakhstan, it is envisaged to develop PR-promotion tools and attract leaders of public opinion, mass media and bloggers to expand the audience. This Concept envisaged measures to draw the attention of scientists to the study of ICH, to identify new elements of ICH, to add them to the representative list of ICH of humanity of UNESCO, and to develop regional plans for establishing platforms for the

realization of creative cultural products (clause 5.).

The inclusion and recognition of practitioners and bearers of cultural elements from a wide range of regions is recognized as a significant factor in ensuring awareness raising and dissemination of heritage in Kazakhstan. Thus, awareness of the importance of the ICH element Kusbegilik, «the Hunting with Birds of Prey», as one of the ethnic variants of the element «Falconry - Living Heritage of Humanity» included in the ICH Representative List, is manifested in the living transmission of heritage in the form of regional festivals. So, from 2018 to 2024, there were 8 events organized to promote the said element.

The main objectives of the International Folklore Music Festival «Zhezkiyik» include preservation of ICH, development of folklore and tourist cluster «Ulytau», as well as popularization of the folk culture in all its diversity. The festival of Zhezkiyik was held as part of the implementation of the program article «Rukhani Zhangyru» in 2018-2019. The first festival (July 12-15, 2018), in addition to Kazakhstan, was attended by folklore groups from 10 countries (Mexico, Peru, Poland, Russia, Turkey, Tajikistan, France, Scotland, Japan)[34], and the second festival (24 August 2019) was visited by folklore groups from 4 countries (Hungary, Italy, Spain and Serbia)[35]. As part of the 2nd festival, an aitys of akyns «Uly Dala Dubiri» was organized with the participation of famous Kazakhstani aityskers Amanzhol Altayev and Sara Toktamysova. During the event, participants and guests learnt about traditional Kazakh life cycle rituals related to children's and wedding ceremonies: tusaukeser, besikke salu, betashar[36] and others[37].

Thus, raising awareness, the importance of ICH and its protection, and promoting understanding and mutual respect are evidenced by various kinds of events that include components of measures to ensure their visibility. Regional festivals have the most importance among them.

Successful co-operation with local authorities is exemplified by the activities of communities and NGOs: Public Foundation «Federation of National Sports «Kyran», Centre for hunting with birds of prey «Zhalaiyr Shora», Sunkar falconry center, and kusbegilik Republican Federation. Their joint efforts in different regions of Kazakhstan are aimed at holding various activities aimed at the development of the ICH element, which are inclusive and open to all. They include the Republican Tournament «Kansonar-2018» (Uralsk, February 2018), Second Asian Championship (Almaty, November 2018; attended by 9 countries), International Tournament «Uly Dala Murasy» (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Mongolia, November 2019), Republican Tournament of Hunters with Birds of Prey «Zhaiyk Kyrany -2020» (West Kazakhstan region, January 2020).

The festival of «Shygys Salburyn» has been held every autumn for four years (2021-2024) near the village of Bozanbai in Ulan district of East Kazakhstan region. The festival is meant to develop, preserve and popularize traditions of hunting with birds of prey and training of tazy, Kazakh hound dogs, equestrian competitions (tenge alu and zhamby atu), and archery. The Salburyn festival dates back to the ancient tradition of the Eurasian horse breeders for round-up collective hunting in autumn or winter, which used to be celebrated in

---

[34]Карагандинский областной научно-методический центр досуга и народного творчества. (2018). I Международный фестиваль фольклорной музыки «Жезкиік» [1st International Festival of Folklore Music «Zhezkiik»]. Карагандинский областной научно-методический центр досуга и народного творчества. Retrieved, from https://onmcdint.kz/i–mezhdunarodnyj–festival–folklornoj–muzyki–zhezkiik/

[35]Tengrinews.kz. (2018, July 13). Первые участники международного музыкального фестиваля «Жезкиік» прибыли в Улытау [The first participants of the international music festival «Zhezkiik» arrived in Ulytau]. Tengrinews.kz. Retrieved from https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/pervyie–uchastniki–mejdunarodnogo–muzyikalnogo–festivalya–349053/

[36]Tengrinews.kz. (2019, August 13). Музыканты из разных стран вновь приедут в Улытау на фестиваль «Жезкиік» [Musicians from different countries will again come to Ulytau for the «Zhezkiik» festival]. Tengrinews.kz. Retrieved from https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/muzyikantyi–raznyih–stran–vnov–priedut–ulyitau–festival–376367/
Goodluckov. (2018, July 15). I Международный фестиваль фольклорной музыки «Жезкиік» - 2 [1st International Festival of Folklore Music «Zhezkiik» - 2] [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=zh_EBuqeVPw

[37]Goodluckov. (2018, 15 июля). I Международный фестиваль фольклорной музыки «Жезкиік» - 2. [Видео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=zh_EBuqeVPw

the past as a national holiday.

In 2021 the festival «Kansonar-2021» was attended by kusbegi representing only 2 districts of East Kazakhstan region - Ulan and Urjar districts, while «Kansonar-2022» has acquired international character as it brought together participants from 6 countries (Hungary, Kazakhstan, China, Kyrgyzstan, Mongolia, Russia and Turkey). In addition to the demonstration of catching bird training, practitioners and bearers of the festival showed their skills in taming untrained horses.

As part of the concept of inclusiveness, institutions of additional education systematically involve adolescents and children in the process of expanding the number of practitioners and bearers of diversity of cultural elements through training and participation in events, competitions and contests. Thus, each region of the country holds annual competitions on the intellectual game «togyzqumalaq», included in the representative list in 2020. The tournament on togyzqumalaq in the East Kazakhstan region was attended by 30 participants, including both men and women. The game is actively encouraged in Ulan district, where the school for children and youth sports has opened a special department of togyzqumalaq. The department has 158 players, 10 of whom are candidates for master of sports and champions of Asia[38]. The competition on togyzqumalaq in Karaganda oblast involved 140 participants from 12 districts of the region, including boys and girls in various age categories (up to 15 and up to 21 years)[39]. The game is popular both among adults and young people. It also attracts children with special educational needs. Thus, the project «ALTYN URPAQ» on traditional types of competitions (togyzqumalaq, qazaq kuresi, asyk atu) and arts (playing the dombyra, traditional singing and dancing) is being implemented in 40 general education schools in Astana with the coverage of more than 10 thousand children. For the purpose of socialization of children with special educational needs, the Palace of Schoolchildren in Astana runs the social project «AIALA», which involves more than 200 children learning to play the dombyra[40]. Togyzqumalaq as a compulsory discipline is included in the program of competitions within the Paralympic Sport Games held at the Baldauren-Kapshagai training and recreation center for children with special needs from the regions of Kazakhstan.

The ICH National Committee is strongly involved in organizing events dedicated to the safeguarding and promotion of ICH. Programs to promote and disseminate good safeguarding practices are encouraged and supported. On October 26-27, 2021, Uly Tagzym Public Foundation with the support of the ICH National Committee conducted the First Kazakhstan Public Online Forum dedicated to the preservation and development of ICH. The forum brought together representatives of communities and bearers, masters of folk crafts, museum staff, researchers and experts. The forum discussed issues of development and support of artisans of Kazakhstan, promotion of ICH in the activities of museums, as well as participation of bearers of traditional knowledge of Kazakhstan in the new UNESCO project «Festivals on the Great Silk Road»[41].

On May 22-24, 2023, as part of the festivities of the 20th anniversary of the adoption of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003) and the 10th anniversary of the Concept for the Safeguarding and Development of the Intangible

---

[38]Бурцева, А. (2024, November 16). В Усть-Каменогорске прошёл турнир по тогызкумалаку [A tournament in togyzqumalaq was held in Ust-Kamenogorsk]. Altainews.kz. Retrieved from https://altainews.kz/ru/obzor–sobytij/vko/59167–v–ust–kamenogorske–proshel–turnir–po–togyzqumalaqu.html

[39]Akimat of Karaganda Region. (2024, February 6). Итоги чемпионата области по тогызкумалаку подвели в Караганде [Results of the regional togyzqumalaq championship summed up in Karaganda]. Gov.kz. Retrieved from https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda/press/news/details/699512?lang=ru

[40]Akimat of Astana. (2023, April 5). Искусство, спорт, наука: как развивается система дополнительного образования для детей в Астане [Art, sports, science: How the system of supplementary education for children is developing in Astana]. Gov.kz. Retrieved from https://www.gov.kz/memleket/entities/astana/press/news/details/532145?lang=ru

[41]Agilbayeva, A. (2021, October 29). Форум по сохранению нематериального культурного наследия прошёл в Улытау [Forum on the preservation of intangible cultural heritage was held in Ulytau]. Kazinform. Retrieved from https://www.inform.kz/ru/forum–po–sohraneniyu–nematerial–nogo–kul–turnogo–naslediya–proshel–v–ulytau_a3855569

Cultural Heritage in the Republic of Kazakhstan (2013), the ICH National Committee took part in the organization of the international research-to-practice conference «Traditional Ritual as a Manifestation of a Remembering Culture: Resources and Strategies of the Symbolic Capital of Steppe Eurasia»[42]. Members of the ICH National Committee under the National Commission of the Republic of Kazakhstan for UNESCO and ICESCO made several trips to the regions of the country (East Kazakhstan region, West Kazakhstan oblast, Atyrau and other regions) during 2023-2024 and collected information on bearers, researchers and NGO representatives, thereby giving impetus to stimulate and promote programs to popularize and disseminate best safeguarding practices[43].

Criterion 20. Extent to which programs raising awareness of ICH respect the relevant ethical principles

The ICH Ethical Principles of Safeguarding set out a number of fundamental values that should underpin all safeguarding efforts, including awareness-raising programs. These principles are complemented by relevant codes of ethics or standards developed by professional organizations and associations whose members are involved in awareness-raising, such as journalists and other media personnel or museum professionals.

In Kazakhstan, the implementation of intangible cultural heritage (ICH) awareness raising programs adheres to ethical principles aimed at respecting cultural traditions and active community participation. A key aspect is the involvement of local bearers of cultural heritage in the design and implementation of programs. This ensures their consent and support, which is essential for an ethical approach to safeguarding ICH. Awareness-raising activities emphasize the principles of respect, transparency and responsibility. The organizers aim to create a safe environment where tradition bearers can share their knowledge and experiences while maintaining the authenticity of cultural practices. For example, programs include trainings and seminars that discuss ethical standards and best practices, helping participants to better understand the importance of adhering to these principles in their activities. In addition, collaboration with non-governmental organizations and international foundations working in the field of culture helps to embed ethical standards in ICH's safeguarding practices. This includes the preparation of information materials based on respect for the traditions and culture of different ethnic groups in Kazakhstan. Thus, adherence to ethical principles in ICH awareness-raising activities in Kazakhstan is an important component contributing to the sustainable development of cultural heritage and respect for its diversity.

Kazakhstan's awareness-raising activities on intangible cultural heritage (ICH) are carried out in accordance with ethical principles enshrined in various professional codes and standards. These codes aim to ensure respectful and responsible attitudes towards cultural traditions, their bearers and communities. One such document is the Code of Ethics for Cultural Workers, which calls for respect for cultural diversity, engagement with ICH bearers and honoring their rights to their own cultural heritage. In particular, it stresses the importance of obtaining the consent of communities to the use of their cultural practices in educational programs and activities. The organization of events also takes into account recommendations from international organizations such as UNESCO, which define ethical principles for the protection of cultural heritage. These principles include the significance of involving local communities in the process of protecting and transmitting ICH, as well as adhering to standards of cultural sensitivity and inclusiveness in the programming of events. In Kazakhstan, there is a Central Ethics Commission of the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan (the original

[42]UNESCO Intangible Cultural Heritage. (2023, May 24). Festive Ceremonial as a Manifestation of the Remembering Culture: Resources and Strategies of the Symbolical Wealth of the Steppe Eurasia. https://ich.unesco.org/en/activities/festive–ceremonial–as–a–manifestation–of–the–remembering–culture–resources–and–strategies–of–the–symbolical–wealth–of–the–steppe–eurasia–00295

[43]Altaitv.kz. (2024, October 16). Сохранение нематериального культурного наследия [Preservation of intangible cultural heritage]. Altaitv.kz. Retrieved from https://altaitv.kz/ru/news/19875

name of the Commission according to the Code of the Republic of Kazakhstan «On Public Health and Healthcare System», 2009), which was established in 2008 as an independent expert body to protect human rights and dignity in biomedical research and application of the latest medical technologies in biology and medicine. The Commission's activities are based on relevant international documents, in particular the World Medical Association Declaration of Helsinki, the UNESCO Universal Declaration on Bioethics and Human Rights, the ICH-GCP Guidelines for Good Clinical Practice, and the country's national legislation. The Commission is composed of representatives of various scientific and medical specialties, experts in ethics, law, biology, religion, and members of the public. By establishing and supporting activities of ethics commissions, the Commission fulfills international recommendations and confirms its obligations to guarantee the protection of the rights and well-being of human participants in biomedical research.

2.7 ENGAGEMENT OF COMMUNITIES, GROUPS AND INDIVIDUALS AS WELL AS OTHER STAKEHOLDERS *(CRITERIA 21–22)*

This thematic area assesses the degree of involvement in ICH conservation processes and the active participation of stakeholders in initiatives to protect, transfer and promote ICH. In addition, analyses the contribution of the civil society and expert community in monitoring the state of ICH, participating in research, developing strategies and improving the effectiveness of the measures implemented. This issue is of particular importance because it is their participation that ensures the viability of intangible cultural heritage and contributes to the effectiveness of safeguarding measures, strengthening cultural identity and ensuring the sustainability of traditional practices.

Criterion 21. Extent to which engagement for safeguarding ICH is enhanced among stakeholders

Article 15 of the Convention encourages each State to «ensure the widest possible participation of communities, groups and, where appropriate, individuals» in the safeguarding and management of its ICH. This general principle is integrated throughout the Operational Guidelines and Ethical Principles. It does not merely imply a bilateral partnership between the state and such communities, indeed UNESCO has also identified an important role in safeguarding for non-governmental organizations and other civil society actors, as well as the private sector. The effective engagement of this wide range of actors is essential to achieving the best possible safeguarding outcomes, whether for ICH as a whole or for specific elements of ICH.

Kazakhstan provides ample opportunities for the inclusive participation of communities, groups and individuals in the safeguarding of ICH as a whole and of its elements, regardless of whether these elements are included in the National List or in the Lists of the Convention. ICH bearers, practitioners and communities participate in the safeguarding of their intangible cultural heritage by practicing it freely and directly as an integral part of their personal cultural identity. In the last decade, Kazakhstan's society has witnessed processes of increasing interest in national cultural heritage in general and intangible cultural heritage in particular. This is expressed in the growing number of references to the topic of ICH in mass media and the wide public resonance around the inclusion of Kazakhstani nominations in the UNESCO list. This contributes to increasing the importance of ICH in the public consciousness and expanding its communities of practice.

Kazakhstan considers the development of civil society as the basis for strategies of democratic and sustainable development of the country. As such, civil society actors are widely involved in the protection of ICH. Thus, virtually all elements related to national sports - national wrestling qazaq kuresi, togyzqumalaq, kusbegilik, asyk atu - are developed under the

auspices of the relevant national federations, which include federations at the regional level, uniting, in turn, local communities and clubs of bearers of a particular ICH. The Department for National Sports and Sports for Persons with Special Needs under the Committee for Sports and Physical Culture of the Ministry of Tourism and Sports of the Republic of Kazakhstan, along with relevant departments within regional akimats, carries out coordinating, information and communication functions, as well as provides financial and legal support, particularly at the international level. Participation patterns are less structured for ICH elements of Kazakhstan in the domains of Performing Arts and Applied Arts & Crafts. The Union of Artisans of Kazakhstan has been successfully operating for more than a quarter of a century, uniting several hundred craftswomen and masters of national crafts, regularly engaged in their training and exchange of experience, representing them in the international arena. In addition, the Kuyshi Union of Kazakhstan and the Public Association «Dombyrashylar Odagy» have been established.

Participation of the private sector of Kazakhstan in the protection of ICH is currently not of a stable systemic nature. On the one hand, large business enterprises often act as sponsors of landmark ICH events, for example, everywhere in the celebration of Nauryz, while medium-sized businesses assist in organizing local holidays, like «Amal-korisu» in Mangystau, as well as festivals and competitions of performers of certain types and genres of traditional art. The most sponsored are competitions in national sports: enthusiastic businessmen set up prize funds and encourage the winners with valuable gifts.

Criterion 22. Extent to which civil society contributes to monitoring of ICH safeguarding

The effectiveness of ICH safeguarding programs and measures can be increased and improved through regular monitoring and through their scientific, technical and art historical studies. Such monitoring and research provides feedback on which programs and measures are having a positive impact. Non-governmental organizations and other civil society bodies often pool their knowledge and expertise, making them important actors for such monitoring and research. Research institutes and specialized centers may be governmental or non-governmental, depending on the situation in each country, and scientists and experts may be civil servants or private individuals. However, in any case, such parties also have a vital role to play in monitoring the ongoing implementation of the Convention at the country level. Kazakhstan has historically developed a scholarly tradition focused on the study of Kazakh traditional culture, particularly the musical and poetic arts, which form the foundation of national identity and have played a crucial role in preserving and transmitting intangible cultural heritage (ICH) across generations, especially during challenging historical periods. Following the country's independence, favorable conditions were established for the development of ICH communities, groups, and bearers, who now have access to essential information on safeguarding programs and measures. A significant number of ICH bearers and communities combine their practical engagement with research activities, working to recover and document the forgotten heritage of their ancestors. One such example is the book «Janaozen – jyr kerueni» (Zhanaozen – the Caravan of Epics) by Karmys Razbayev, head of the Zhyr-Terme Club at the «Amanat» House of Culture in the village of Tenge, Karakiyan District, Mangystau Region[44]. The book presents the heritage of the Mangystau zhyrshy (epic singers) collected by the author, along with stories about them. Similar cases can be found throughout the districts of Mangystau Region, as well as in other regions of Kazakhstan.

Bearers representing other domains of the Convention, such as traditional craftspeople, also build their creative practices based on both their own field research and the works of art scholars, while actively participating in knowledge exchange programs focused on ICH preservation. Communities engaged in national sports likewise conduct research activities, although their publications are more frequently found on online platforms.

The «Concept of State Support for Non-Governmental Organizations», adopted by

[44]Razbayev, Q. (2018). Janaözen – jyr kerueni (Жанаозен – караван сказаний). Telarna.

Resolution No. 85 of the Government of the Republic of Kazakhstan on 23 January 2002, has also contributed to the creation of a favorable environment for NGO activities in Kazakhstan. Currently, government bodies at both national and regional levels regularly hold open competitions among NGOs for the funding of projects in the fields of artistic genres, various types of sports, and cultural processes. However, specific grant programs aimed at stimulating the safeguarding and promotion of intangible cultural heritage (ICH) are lacking. Nevertheless, ICH communities, groups, and individual bearers have access to monitoring scientific research in the areas of traditional arts, ritual and festive culture, and more through numerous online resources such as websites, platforms, channels, and podcasts. In addition, Kazakhstan has a well-developed library system that, alongside printed materials, has accumulated substantial digital collections with facilities available for access and use.

There are several centers for the scientific study of traditional culture and art in Kazakhstan, including academic institutions such as M. Auezov Institute of Literature and Art, R. Suleimenov Institute of Oriental Studies, Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences, and numerous departments of national and regional universities. ICH topics are directly elaborated at the departments of theory and history of music, traditional vocal and traditional musical instruments of the Kazakh National Conservatory named after Kurmangazy and National University of Arts, and also at the department of art history of the Kazakh National Academy of Arts named after T.Zhurgenov (Kazakh decorative and applied arts) and at the department of archeology, ethnology and museology of Al-Farabi Kazakh National University. The findings of the research are published in specialized scientific publications, both at the national and international level, and can be found on specialized online resources. Many articles on the subject of ICH of Kazakhstan are published in non-peer-reviewed journals and collections of materials of scientific conferences. Scientists who have devoted themselves to ICH research are always sought-after guests on national TV channels, popular media publications and other mass media outlets.

In addition, major ICH researchers work in regional universities, conducting field research in their regions. Recent examples include the seminal works of Abdulkhamit and Sayra Raimbergenov titled «Kazangap, the Ruler of kuys», which provide a detailed account not only of the life and creative legacy of the outstanding 19th-century kuyshi, but also of his many students and followers, whose contributions remain part of the golden treasury of the musical heritage of Western Kazakhstan. The value of this fundamental study lies in its supplementary volume «Kazangap Kuys», which includes musical scores as well as audio and video materials documenting the performance of hundreds of kuis in the genres of «tolgau» and «akzhelen».

2.8 INTERNATIONAL ENGAGEMENT *(CRITERIA 23–26)*

International cooperation plays a key role in safeguarding intangible cultural heritage (ICH) by facilitating cooperation between States, organizations and communities. Thus, by encouraging the involvement of NGOs, public and private structures and expanding opportunities for the protection and promotion of ICH, they strengthen international ties and create the necessary conditions for the exchange of experience and best practices. In this process, the ICH Fund also plays an important role in financially supporting initiatives aimed at preserving cultural heritage. Such cooperation contributes not only to the protection of ICH, but also to the strengthening of mutual understanding between peoples, forming the basis for cultural dialogue and world unity.

Criterion 23. The Committee involves NGOs, public and private bodies and individuals

Article 9 sets out the process for the «non-governmental organizations with recognized competence in the field of the intangible cultural heritage to act in an advisory capacity to the Committee», while Article 8.4 empowers the Committee to invite such non-governmental

organizations to attend its meetings together with other «any public or private bodies, as well as private persons ... for the purpose of consulting with them on specific matters». In addition to their defined role in the work of the evaluation body charged with evaluating nominations, proposals, requests and reports (OG 96), non-governmental organizations and others may thus be authorized by the Committee to provide such advisory services.

The Forum of Non-Governmental Organizations, accredited under the Intergovernmental Committee of the Convention, provides substantial advisory assistance to NGOs and communities of Kazakhstan involved in the protection and development of ICH.

Associations of traditional sports and national games co-operate with the Ethnic Sports Federation (Turkey). The Kyrgyz NGO «Aigine», also accredited under UNESCO, regularly invites representatives of Kazakhstan's NGOs to participate in seminars and trainings.

National associations of artists and performers of traditional musical instruments, includiNational associations of artists and performers on traditional musical instruments — including the Union of Composers and Kuyshi, the Public Association «Dombyrashylar Odagy», the International Union of Aitys Performers, zhyrshy and terme singers, as well as performers of folk dances, ritual performances, traditional sports competitions, and games — significantly contribute to the documentation of the viability of ICH elements, their prevalence, and the transmission of related skills.Most of these associations are organized into a system including national centers and regional societies. National public associations, together with ethnical and cultural centers and local state authorities (akimats), develop and conduct projects that emerge as effective ways to promote the identification of the population with the traditional cultural environment of the regions. The Association of National Sports of the Republic of Kazakhstan, which includes more than 15 federations of traditional sports and national games, such as: Kokpar, Audaryspak, Tenge Ilu, Zhamby Atu, kusbegilik, Baige, Asyk Atu, Togyzqumalaq, provided extensive information on the status of traditional sports and games. Across various regions of Kazakhstan, activities aimed at developing elements of intangible cultural heritage (ICH) are held in an inclusive and accessible manner. For instance, in the Kyzylorda Region, 11 ethnocultural associations — representing Slavs, Koreans, Tatars, Uzbeks, Germans, Greeks, Turks, Jews, Kyrgyz, Chechens, and Russians — actively collaborate with government authorities and local communities. An example of such cooperation with local authorities includes the work of communities and the Public Foundation Federation of National Sports «Qyran», the Center for Falconry «Zhalaiyr Shora», the Falconry Center «Sunkar», and the Republican Federation «Qusbegilik».

In October 2021, the Public Foundation «Uly Tagzym» organized the First Kazakhstan Public Online Forum on the Preservation and Development of Intangible Cultural Heritage (ICH) in the village of Ulytau, with the support of the National Committee for the Safeguarding of ICH under the National Commission for UNESCO and ISESCO. The event brought together community representatives and ICH bearers, folk artisans, museum professionals, researchers, and experts. The forum addressed key issues such as support for Kazakhstani artisans, the integration of ICH into museum practices, and the participation of Kazakhstani traditional knowledge bearers in UNESCO's new project «Festivals along the Great Silk Road»[45].

Criterion 24. Percentage of States Parties actively engaged with other States Parties in cooperation for safeguarding

One of the four purposes of the Convention is «international cooperation and assistance» (Article 1(d)). The Convention states that international co-operation to include, inter alia, «exchange of information and experience and joint initiatives» (Article 19). States «undertake to co-operate at the bilateral, subregional, regional and international levels» (Article 19), and thus their actions on international co-operation are consistent with the basic principles of the

[45]Agilbayeva, A. (2021, October 29). Форум по сохранению нематериального культурного наследия прошёл в Улытау [Forum on the preservation of intangible cultural heritage was held in Ulytau]. Kazinform. Retrieved from https://www.inform.kz/ru/forum–po–sohraneniyu–nematerial–nogo–kul–turnogo–naslediya–proshel–v–ulytau_a3855569

Convention. Bilateral and multilateral cooperation between States also reflects the cooperative spirit of the Convention. As ICH protection covers most of the indicators, the activities described here complement these domestic efforts. This criterion applies to institutions and actors that engage in international co-operation on safeguarding, including those described here.

Kazakhstan co-operates with other participating States at the bilateral, regional and international levels. Thus, Kazakhstan's research institutes, universities and NGOs are developing bilateral cooperation with partner organizations in Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan. This collaboration is not limited to the participation of experts in conferences, seminars and bilateral projects. There is positive experience in the preparation of multinational nominations (traditional felting, traditional embroidery) as well as joint work to strengthen and develop localized festivals along the Silk Road. Preparatory work is under way with Mongolia for the preparation of a new UNESCO academic project «History of Nomadic Civilizations».

At the regional level, cooperation with UNESCO regional centers (category 2) for ICH in Asia and the Pacific is being carried out. In particular, long-term fruitful cooperation has been established with the ICHCAP center (Republic of Korea) within the framework of the ICHLINKS project to promote the Kazakh cultural heritage on UNESCO portals.

Cooperation is also underway with the IRCI center (Japan), which analyzes ICH research and develops bibliographic databases.

Since the establishment of the Tehran UNESCO TICH Centre in Central and West Asia, Kazakhstan has been actively involved in its work, primarily in projects on sustainable development and promotion of musical cultural heritage. The year of 2023 has initiated cooperation with the UNESCO ICM Centre (Republic of Korea) on the preservation and development of martial arts.

Active regional co-operation is conducted within the framework of the Council of Heads of Turkic States and its working bodies on cultural interaction and co-operation - TURKSOY and the Turkic Culture and Heritage Foundation. This interaction is carried out as part of the collaboration of the National Commissions of the Turkic States.

At the international level, there is interaction with the Secretariat of the Convention and its subsidiary bodies. Kazakhstan was elected to the Intergovernmental Committee for 2018-2022, and actively participated in the work of the Intergovernmental Groups on the Evaluation of Procedures (2021-2023) and the effectiveness of the application of Article 18 of the Convention (2023-2024).

Criterion 25. Percentage of States Parties actively engaged in international networking and institutional cooperation

The Convention requires States to «cooperate at the bilateral, subregional, regional and international levels», and such cooperation can be formalized through networking and institutional cooperation, as described here. Category 2 centers are usually involved in strengthening international and regional networking and sharing of safeguarding expertise, especially in the context of supporting the Convention's capacity-building program. The activities of other United Nations agencies and regional bodies are increasingly linked to ICH and its safeguarding, and many States consider them an important platform for international co-operation.

Kazakhstan, having supported the establishment of the «International Institute for Central Asian Studies» (IICAS) in Samarkand (Uzbekistan) in 1995 and the «International Institute for the Study of Nomadic Civilizations» in Ulaanbaatar (Mongolia) in 1998, continues to actively cooperate with these institutions to this day.

In 2011, the Republic of Kazakhstan actively participated in the establishment of the «Regional Research Centre for Intangible Cultural Heritage in Western and Central Asia» (UNESCO-Tehran ICH Centre), whose mandate includes the collection and dissemination of information among Member States. Kazakhstan continues its cooperation with the Centre through participation in Governing Board sessions, expert meetings, and regional seminars. The

Centre also undertakes the development of research methodologies and the implementation of studies related to the safeguarding of ICH, inventory-making, and the promotion of best safeguarding practices. Since 2022, Kazakhstan has actively participated in training programs and other capacity-building activities organized in cooperation with the «International Training Centre for ICH in the Asia-Pacific Region» (UNESCO-CRIHAP). The «International Research Centre for ICH in the Asia-Pacific Region» (IRCI) is also implementing a joint project with the National Committee for ICH of Kazakhstan aimed at collecting scientific and research-based information on ICH and its safeguarding in the Asia-Pacific Region, and disseminating this information through IRCI's research database.In 2019, the program «Sustainable Data Collection for Research on the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in the Asia and Oceania Region» was launched with the aim of systematically gathering information through inter-institutional cooperation and ensuring access to this data among participating institutions. During the first year, the IRCI established partnerships with several Central Asian countries, including Kazakhstan, Mongolia, Tajikistan, and Uzbekistan. Partner organizations from these countries compiled bibliographic lists to assess the volume of materials contributing to the study and safeguarding of ICH. In 2023, a full-scale data collection was conducted, and each organization submitted 70 informational resources. That same year, the Central Academic Library of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, in collaboration with the National Committee for ICH and with the support of the National Commission for UNESCO and ISESCO and the UNESCO-IRCI Centre, organized a national seminar on the prospects for generating new scientific knowledge based on the collection of bibliographic data and the study of museum collections.

The International Information and Networking Centre for ICH in the Asia-Pacific Region (UNESCO-ICHCAP) started cooperation with Kazakhstan as early as 2009 (before Kazakhstan's accession to the Convention (2003)). UNESCO-ICHCAP contributed to the preparation and publication of the first overview report and initial inventory of Kazakhstan's ICH elements. In 2020, Kazakhstan joined the group of the first 8 countries to establish the ichLinks project - Integrated Digital Platform for access to ICH elements in the APR region. Between 2020 and 2023, ICH communities and partner organizations in the country uploaded information on 36 elements of intangible cultural heritage to the digital platform, represented through 179 photographs, 26 video materials, and 3 field research reports. Kazakhstan was elected by representatives of the 23 participating countries to serve as the first chair of the newly established ICHlinks Standing Committee. Since 2020, the ICH National Committee has been actively participating in most of the workshops and conferences organized by UNESCO-ICHCAP.

The Islamic Educational, Scientific and Cultural Organization (ICESCO) is involved in cooperation with Kazakhstan through a set of programs and projects to promote scientific research and provide scholarships for students from the Islamic world to study at Kazakhstani universities and inspire them to explore space, new technologies and artificial intelligence. Kazakhstan is considering further cooperation with ICESCO through the establishment of chairs at Kazakh universities and further conferences and seminars.

The ICH National Committee cooperates with the International Turkic Cultural Organization (TURKSOY) and participates in the annual meetings of TURKSOY and the Turkic National Commissions for UNESCO. Housed in Ankara, TURKSOY serves as a bridge to strengthen cultural co-operation and solidarity between Turkic-speaking countries and the outside world. It is often referred to as «Turkic-speaking UNESCO». For more than 30 years, TURKSOY has been strengthening cooperation between its member countries and consolidating its presence on the international scene. The activities of this organization align with the strategic document «Turkic World Vision – 2040».

In 2023, on the occasion of the organization's 30th anniversary, Kazakhstan dedicated the hosting of the Ethno-Fashion Festival in Turkistan. This event followed the VI International Week of Traditional and Contemporary Ethnic Wear, which had previously taken place in Fergana (Uzbekistan). Experts from the ICH National Committee are involved in a new TURKSOY project to research and produce a six-volume monograph on rock art in the six participating countries - Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan and

Turkey.

Criterion 26. ICH Fund effectively supports safeguarding and international engagement

To assist Member States in their efforts to safeguard ICH, the Convention establishes the ICH Fund and invites States to make voluntary supplementary contributions to the Fund in addition to their annual contributions (Article 27), further specifying that such contributions may be used for general and specific purposes (Article 25.5). The governing bodies attach particular importance to capacity-building as a key focus area for such additional contributions. In order to «ensure equitable representation of the various geographic regions in the Committee», the Committee provides in its Rules of Procedure for financial assistance to support the participation of a wide range of ICH stakeholders in its sessions, especially those from developing countries.

In March 2024, the Bureau of the Intergovernmental Committee of the Convention (2003) approved a UNESCO technical assistance program for Kazakhstan aimed at updating the National Inventory of Intangible Cultural Heritage and strengthening the capacities of local communities in five regions of the country for the implementation of the 2003 Convention. The 22-month project will be carried out by the National Committee for Intangible Cultural Heritage in cooperation with the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan, the Secretariat of the National Commission for UNESCO and ISESCO, regional authorities (akimats), and local communities in the five selected regions.

The main objective of the project is to revise the existing national inventory of intangible cultural heritage of Kazakhstan, which has not been revised since its creation in 2013 and was listed to 79 elements in May 2024. The aim is to re-examine the information on the elements included in the current inventory and to identify additional elements of living heritage through an inventory at the level of local ethnocultural communities. Activities include training of community members and authorized representatives of local governments and subsequent technical inventory to identify and capture at least fifty elements of living heritage practiced in five areas in the national inventory. In doing so, the training will raise awareness of intangible cultural heritage and its safeguarding and development in general. Given activity was developed in co-operation with stakeholders involved in the protection of living heritage, including government departments and institutions, local communities, research structures and associations participating in the preservation and development of traditional knowledge. The project will consider the inclusion of living heritage protection in the national documents to plan and strengthen relevant legal and institutional frameworks. In addition, the project will develop a model of interaction between local authorities and cultural communities, universities, local museums and libraries, and other cultural, educational and research institutions. Such a model can subsequently be used for implementation in other territorial areas, while laying the groundwork for inventorying known ICH elements and identifying new unique phenomena of nomadic and sedentary culture in Kazakhstan.

Throughout the project, the National Commission will endeavor to create a sustainable framework for the protection of living heritage in Kazakhstan and integrate the identified ICH elements into the national inventory. In addition, capacity building workshops and inventory activities in the five pilot areas aim to provide communities, experts and officials of the MCI of the RoK and oblast akimats with the methodological tools and skills needed to continue safeguarding their living heritage after the end of the project.

III. STATUS OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE ELEMENTS INSCRIBED IN THE REPRESENTATIVE LIST OF UNESCO

C.1. Social and cultural functions of the element

Explain the social and cultural functions and meanings of the element today, within and for its community, the characteristics of carriers and practitioners, and any specific roles or categories of persons with special responsibilities towards the element. Pay attention to changes in the element.

C.2. Assessment of its viability and current risks

Describe the current level of viability of the element and its sustainability, including the frequency and extent of its practice, the strength of traditional modes of transmission, and the demographics of bearers, practitioners and viewers. Identify threats to further transmission of the element, if any, and the severity and immediacy of such threats.

C.3. Contribution to the goals of the Representative List

Describe how the inscription of the element has contributed to ensuring visibility of the intangible cultural heritage and raising awareness of its importance at the local, national and international levels. Explain how its inscription has contributed to promoting respect for cultural diversity and human creativity, and mutual respect among communities, groups and individuals.

C.4. Efforts to promote or reinforce the element

Describe the measures that have been implemented to promote and reinforce the element, particularly detailing any measures that might have been necessary as a consequence of its inscription.

C.5. Local community participation

Describe examples that demonstrate the participation of communities, groups and individuals as well as non-governmental organizations in safeguarding the element and their commitment to its further safeguarding.

C.6. Institutional context

Report on the institutional context for the element inscribed on the Representative List, including:

– the competent body(ies) involved in its management and/or safeguarding;

– the organization(s) of the community or group concerned with the element and its safeguarding.

C.7. Participation of local communities in preparing this Periodic Report for this element

Describe the measures taken to ensure the widest possible participation of the communities, groups and, where applicable, individuals concerned as well as non-governmental organizations during the process of preparation of this report.

Information about the existence, functions and status of the ICH element and the reasons why a certain community identifies with it can only be obtained through dialogue with the concerned community of bearers and practitioners of the tradition. If the community agrees, it can decide what aspects it would or would not want to share and how to present such information. This consent process is an integral part of inventory development and takes place predominantly in the community; therefore, it requires the active participation of the community. The process of obtaining and presenting the information required for the inventory as a first step in establishing a dialogue on the protection of the ICH element involves primarily and predominantly the community concerned. Indeed, laying the foundations for the safeguarding and protection of culturally sensitive information from external misuse and exploitation begins with giving traditional custodians the opportunity to express their views on how information about their intangible cultural heritage should be presented, how access to it should be organized and how it can be used.

THE ART OF QAZAQ DOMBYRA KUYI (2014)

C.1. Social and cultural functions of the element

Qazaq dombyra kuyi is a short (from 2 to 6 minutes) instrumental piece in the **tokpe tradition** (West Kazakhstan, South-West Kazakhstan) or in the **shertpe tradition** (East, North, South, and Central Kazakhstan). The differences in these traditions are apparently related to the historical and genetic processes of ethnos formation. In its earliest form, a Qazaq kuyi is a sound structure, which is a model of the worldview and philosophy of nomads and therefore has a special status of **sacredness**. From the end of the 18th century onwards, the personalization of the kuyshi's contribution in the tokpe tradition, and from the 19th century onwards in the shertpe tradition, intensified, leading to the emergence of individual authorial styles. This process, which gave birth to the classical musical art of the dombyra kuyi, was marked by the masterpieces of Kurmangazy, Dauletkerei, Baizhigit, Kazangap, Tattimbet, Tok, Yesbai, Yesir, and, in the twentieth century, by Dina, Sugur, Tulegen Mombekov, and is certainly connected with the social and historical changes that took place in Kazakhstan.

Until the beginning of the 20th century, the social and cultural functions of the Qazaq dombyra kuyi stood out for its importance for traditional culture. The kuy was and nowadays largely retains its importance for the ethnos, despite the radically changed social and cultural conditions of its existence. It reflects the level of spirituality and ethnic identity of Kazakhs and is a phenomenon rooted in culture. The genre of kuy in Kazakhs differs from the musical traditions of other Turkic ethnic groups, its formation is closely connected with the history of Kazakhs, which confirms the idea of ethnic identity.

Kuy has always been intended to manifest the ideological and attitudinal structure of the mental world of the people. Each performance of kuy confirms the significance of the people for themselves and for the cosmos. In essence, the spiritual importance of kuy is determined by the sacredness of traditional music. Kuy is undoubtedly a means of communication between the visible and invisible worlds and the contact of ancestors with the now living and newly born generations.

The art of the Qazaq dombyra kuyi is the basis of the traditional Kazakh music, the key element of culture that identifies the people. It is not by chance that the famous poet of the last century Kadyr Myrzaliyev said: «Nagyz qazaq qazaq yemes, nagyz qazaq - dombyra» («The true Kazakh is not a Kazakh himself, but his dombyra»). Earlier, the famous German ethnomusicologist Fritz Bose introduced the concept of the ethnic ideal of sound (ethnic sound ideal), when the articulation and timbre, the specific sounds of a folk instrument, the whole sound appearance of the instrument become not only distinctive features, but a huge cultural value.

C.2. Assessment of its viability and current risks

Kuy and kuyshis exist in the twenty-first century in a new social reality in accordance with the loci of a particular performing tradition. In general, the current state of the Qazaq dombyra kuyi is viable and sustainable. There are no visible threats to its continued transmission. The kuy is an integral part of regional festivals and cultural events where bearers and practitioners can meet, exchange ideas and discuss opportunities to ensure the transmission of traditional skills and abilities.

In 2018, Kazakhstan proclaimed the first Sunday of July as Dombyra Day, as a way of picking up the thread of the elusive social and cultural value of the kuy and there by reinforcing the social place and cultural tradition of the dombyra kuyi. At the same time, however, the viability of the living sound of the traditional dombyra kuyi is a matter of concern as its bearers continue to decline (for reasons of age). At the same time, the viability of a regional performance of the dombyra kuyi (using notation and dombyra with modern materials) is very high.

Yet it must be recognized that the idea of the dombyra and kuy as an ethnos-identifying tool is gradually becoming a thing of the past under the influence of social circumstances, especially in connection with regional traditions. In traditional culture, Kuy - kuyshi - listeners

(community) is a dynamic system, interdependent on each other. If there is no listener, the life of both the dombyra and the kuy is in trouble. Understanding the kuy depends entirely on whether there is an oral tradition of kuy performance; the transition of the art of the dombyra kuyi to the modern notation system of learning does not always favor its very nature. These differences are expressed primarily in the fact that the system of assimilation and transmission of the kuy is disturbed. In the notation system of teaching instrumentalists, the emphasis is shifted to the study of notes, which for musicians of the oral tradition means the cessation of auditory transmission and thus a change in the very approach to the performance of a kuy, simplification and «coarsening» of its «text» of sounds, since it is impossible to convey in notes all the sonic richness (rhythmic/metric, overtone, caused by different stroke techniques). Along with the distortion of the sounds of the kuy, its content is inevitably distorted, and its semantic perception is often altered. What cannot be written down in the notes gradually disappears altogether, taking with it important shades of the meaning of the kuy. It seems impossible to convey this notion, this unique sound matter, and yet it is magnificently conveyed through live performance. That is why it is so important to use audio and video recordings when learning oral traditions (in the absence of live bearers of the tradition).

C.3. Contribution to the goals of the Representative List

The inscription of the Qazaq dombyra kuyi on the UNESCO Representative List has had a favorable impact on its fate: it has changed the paradigm of the relationship between traditional (folk) art and the state. The inclusion of the kuy in the Representative List has created an opportunity for the return of this outstanding art to contemporary culture, which is of paramount importance. Cultural diversity and creativity are made possible in a favorable environment. Mutual respect between communities, groups and individuals is based on traditional cultural values. There is still work to be done to return traditional kuy to its deserved status, but inclusion on the World List has shown the areas of work that need to be done:

Locally:

- safeguarding and development of traditional cultural elements of the dombyra kuyi,
- including introduction of the educational program into secondary schools;
- strengthening of the local identity, development of localized performance schools;
-social cohesion through festival events.

Nationally:

- national pride, the element demonstrates its important relevance to national culture;
- media and publicity: broadcasting of videos, short documentaries and interviews with ICH speakers and practitioners;
- creation of quality archives of live performances of the dombyra kuyi by renowned speakers.

After the kuy was recognized at the international level through its inclusion in the Representative List, the Union of Kuyshis was established in Kazakhstan and later its branches appeared in all oblasts. Currently, 12 branches of the Union are registered in Kazakhstan, two of which (Karaganda and Pavlodar branches) are registered in 2024.

C.4. Efforts to promote or reinforce the element

IThere are no concerns regarding the viability of the regional forms of the dombra kuyi. This element continues to thrive through the organization of concerts and festive festivals. A long-standing tradition exists in the form of the International Festivals of Traditional Music of Turkic Peoples held in Kyzylorda since 1989. Later, in 2006, it was transformed into the annual festival «Korkyt and Music of the Great Steppe»[46] and is held jointly with the international organization TURKSOY. In 2019, the festival brought together folklorists, art historians, musicologists, philologists, and master musicians from Turkey, Serbia, Georgia,

[46]Li, Y. (2019, October 1). Коркыт и мелодии Великой степи [Korkyt and the melodies of the Great Steppe]. Kazakhstanskaya Pravda. Retrieved from https://kazpravda.kz/n/korkyt–i–melodii–velikoy–stepi–8s/

Azerbaijan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, as well as from Tatarstan, Bashkortostan, the Republic of Sakha (Russian Federation), and all regions of Kazakhstan—demonstrating the festival's wide international appeal.

Moreover, within the framework of Kazakhstan's declared Year of Youth, young musicians from Turkic-speaking countries were invited to participate for the first time. The festive opening ceremony featured a vibrant parade of participants in traditional national costumes and theatrical performances, held in the central square of the House of Friendship in the city of Kyzylorda.

In general, the creative side of the kuy in new social conditions manifested itself in several types/forms:

- it is an indigenous tradition as it has survived to the present day. It is an oral professional tradition (i.e. specialized, using the master-apprentice system), which does not need administrative control and assistance.
- the kuy tradition can be continued through the children/descendants of the kuyshi.
- transformation/modification of the kuy tradition within the framework of cultural development. This mainly occurs in the sphere of transition to orchestral practice of performance on folk instruments and the establishment of the European music education system, in which there is a transition to musical notation.

The family of Alimkhan Zhuzbayev, one of the great talents of the Karatau shertpe tradition, can serve as an example of hereditary transmission of kuy practice and skills. His son Zhangali Zhuzbai is a dombrist, professor at the Kazakh National University of Arts (Astana). His other son Sarsengali Zhuzbai works at Radio Shalkar. He is a kobyzist, journalist and a radio program host, and continues to play the dombyra. According to Zhangali Zhuzbayev, who worked for many years in Zhezkazgan (at a music college), an adequate continuer of the Karatau tradition is Alimkhan's grandson Maksat, who lives in Sozak (the centre of the Karatau tradition). The closest relatives of the famous kuyshi General Askarov are his daughter Tabigat and granddaughter Nazerke Askarova, also living in Sozak, who both continue the family tradition.

The once numerous performing tradition of Arka's shertpe through the masterful performance of such kuyshis as Abdi, Sembek, Kyzdarbek, Dairabai, Makash, and Akkyz has become very poor by now. Of what is left today: the line of Dauletbek Sadvokasov and his son Kairulla Sadvokasov is supported by the talented pupil Satkoza Mukhtar, who is committed not only to the kuy. Traditions of Arka are undoubtedly continued by Dauletbek's grandson Zhussup Sadvokasov[47].

An example of preserving and passing on the skills and abilities of «live» kuy can be dombrist Yerkin Nurymbetov, conductor of the folk instruments orchestra. He is a native of Kyzylorda oblast and works in Uralsk. He helped to make a video recording of the oldest representatives of the West Kazakhstan dombyra tradition, Yermek Kaziyev and Yedige Nabiyev, in November 2023. This marks a new direction for researchers to generalize the accumulated large material with the identification and development of viable elements of kuy.

C.5. Local community participation

After the kuy was recognized internationally through its inclusion in the Representative List, the Union of kuyshis was established in Kazakhstan, and later its branches appeared in 12 oblasts of the country. These public organizations have contributed to the development of kuy as an element of ICH, but the lack of permanent support limits their efforts. Participation of associations, groups, and individual artists in the preservation and development of kuy also plays an important role in the preservation of another element - Aitys, which is also an important element of the national Kazakh culture.

Examples of local community involvement include developing a network of music schools, creating school circles and clubs on the art of dombyra kuyi, and organizing music

[47]Sheller, V. (2018, October 22). Под звуки домбры [To the sounds of the dombyra]. Saryarqatv.kz. Retrieved from https://saryarqatv.kz/ru/news/10378

contests and concerts. Such public associations can be supported at the local level.

Performing the traditional Qazaq dombyra kuyi at various family and social events leads to interaction between people and joint participation in festive concerts and performances. There, people of different ages, ethnicities and religious beliefs come together to listen to music, watch performances and enjoy national cuisine. The performance of dombyra kuyis inspires city dwellers, the younger generation and representatives of other ethnic groups to perceive and understand the beauty of traditional music and the soul of the Kazakh people.

C.6. Institutional context

There is no special authorized body dealing with the management or protection of the element, except for the creative/concert, often private, associations that arise to organize tours abroad or large concerts. The protection and safeguarding of the kuy is the responsibility of society itself, namely those people who feel a sense of responsibility for the heritage of their nation and history.

The institutional context of kuy should include higher educational institutions of culture of the republic, such as Kurmangazy Kazakh National Conservatory, Kazakh National Institute of Arts (Astana) and Academy of Arts named after T.Zhurgenov, where a significant part of their work is connected with scientific researches.

C.7. Participation of local communities in preparing this Periodic Report for this element

The ICH National Committee, in cooperation with the MCI of the RoK, organized and conducted 15 workshops on the preparation of the Periodic Report for groups and communities involved in safeguarding and promoting intangible cultural heritage. These workshops were held in April-May 2023 and October-November 2024 by experts and facilitators of the National Committee. Discussions included information on the basic definitions of the Convention (2003), the structure and content of the Periodic Report and the thematic areas to be completed. Specific questionnaires were developed for different groups of bearers and practitioners. An online platform for uploading video and audio materials has also been set up.

The Union of kuyshis and its regional branches, as well as art universities, were surveyed about the status of the dombyra kuyi and its viability and promotion. About 20 kuyshis provided comments for the experts, in addition to interviews with researchers and regional performers.

The involvement of local communities in the process of preparing this report is primarily through television and social media (TikTok, Facebook, Instagram). Many bloggers and musicians have appeared online to promote kuys as well as show archival recordings and new performing versions.

TRADITIONAL KNOWLEDGE AND SKILLS IN YURT-MAKING (2014)

C.1. Social and Cultural Function of the Element

The yurt, both in the past and present, remains a symbol of family and hospitality, as evidenced by its use in national celebrations, festivities, and the tourism industry. The yurt is often erected during family celebrations (such as a bride's send-off or weddings) and other events. Its installation is considered an essential element in most large-scale public gatherings—such as the celebration of «Nauryz», «Sabantoy», equestrian sports events and outdoor games (including «Salburyn», «Kokpar», and others), jubilees honoring prominent historical figures of Kazakhstan, and many other occasions. At such events, master classes on assembling a yurt and creating its interior textile decorations are often showcased. Typically, during public celebrations of Nauryz, each organization or institution sets up its own yurt in the central square. Competitions are then held to determine the best yurt in the region or

district. This practice can be seen as a form of promoting the yurt, which, in a broader sense, symbolizes Kazakhstan itself, supported by administrative entities (local administrations and other governmental bodies).

The yurt is an essential element in the design of ethnoparks such as the ethno-village «Huns» (Almaty region), the ethno-center «Nomad» (Almaty region), the ethno-village «Kogez» (Mangystau region), the ethnic park (Turkestan city), the ethno-village «Zhailau» (Akmola region), the ethno-village (Shymkent city), and many others. In these ethnoparks, tourists and visitors can relax in authentic yurts, attend master classes led by renowned artisans in crafts, national cuisine, and traditional games, among other activities. This contributes to the promotion of Kazakhstan's cultural heritage as a whole.

In the minds of Kazakhs, the yurt is not just a dwelling but also a material embodiment of the people's worldview. Historically, the yurt is considered a link between the entire universe and humans. One of its structural elements, the shanyrak, is regarded as one of the sacred symbols of the country and is featured in the emblem of the Republic of Kazakhstan.

C.2. Assessment of its viability and potential risks

The main threat to the continuous reproduction and viability of this element is the labor-intensive process of making the wooden frame of the yurt using traditional techniques, which is largely being replaced by metal in modern conditions. Only a few craftsmen prefer to make yurts using traditional methods, among them Karabay Kurbayev and his assistants, who have established a workshop for producing wooden yurts in the Turkestan region.

During the preparation of materials for this report, craftsmen expressed their concern that traditional techniques for processing the wooden frame of the yurt are being lost in modern conditions. Only a small number of artisans remain who know the process of making yurts using traditional methods. Most of them are repatriate craftsmen—ethnic Kazakhs from Mongolia, China, and Uzbekistan—whose average age ranges around 60 years.

The threats to the continuous transmission of the element «Traditional knowledge and skills of making the Kazakh yurt» include the low level of interest among young craftsmen in producing yurts and their interiors using traditional techniques. They tend to prefer lighter, modern technologies, which may eventually lead to the loss of many traditional components that make up the element.

C.3. Contribution to the goals of the Representative List

The inclusion of the element «Traditional knowledge and skills of making the Kazakh yurt» in the Representative List has strengthened its status as a national brand. In honor of Nauryz, the spring holiday of all Turkic peoples, yurts are set up annually in the main squares of cities and villages across the country, accompanied by master classes and various events. Typically, yurts presented by different organizations during Nauryz participate in a competition for the «Best Yurt», with the winning organization receiving a valuable prize.

In various regions of the country, projects have been initiated to preserve traditional yurt-making techniques and its interior decoration. For example, in 2019, the «Altyn Tulga» («Legendary Person») program was launched in the Mangystau region, initiated by the Business Women's Council of the regional Chamber of Entrepreneurs «Atameken». The project is implemented in collaboration with the national designers' competition «Altyn Oimaq». One of its key goals is to preserve all the traditional technologies of Kazakh yurt production. One of the participants in the project was Medina Izbassarova, a recipient of the «Altyn Alqa» title, who has preserved the art of yurt decoration according to all traditional rules. Today, the yurt assembled by her hands, as a unique masterpiece of Kazakh craftsmanship and a national treasure, is preserved in the National Museum of the Republic of Kazakhstan (Astana).

C.4. Efforts to promote or reinforce the element

Various festivals and exhibitions of artisans are held, where workshops on creating yurt interiors are demonstrated, including weaving, felt-making, embroidery, and the production

of wooden tableware and furniture. The Government of Kazakhstan, by Decree № 860 of November 30, 2021, developed and approved the Concept for the Development of Creative Industries for 2021–2025. This document outlines key directions for the growth of creative industries, with a significant emphasis on the development of craftsmanship and the establishment of craft centers and business incubators in various regions of the country.

In recent years, crafts centers have been established in various cities and districts across the country. For example, in 2021, the «Alasha Art» Traditional Art Center (led by artisan B. Kapkyzy) was opened in Aktobe (Aktobe region). In 2022, with the support of the local administration, a Crafts Center was opened in Uralsk (West Kazakhstan region). In 2023, a Crafts Center was launched at the National Museum of the Republic of Kazakhstan (Astana), featuring retail spaces and areas for master classes. Since 2023, a tourist complex with artisan workshops has been under construction in Turkestan (Turkestan region). It is planned to include a large-scale craft workshop specializing in handmade products with a national touch. The projected area of the facility exceeds 9,000 square meters.

Another positive example is the inclusion of knowledge and information about the yurt in educational programs through history, local studies, and arts and crafts lessons in general education schools, as well as the development of specialized teaching materials. In history and local studies classes, students receive theoretical knowledge about the element, while in arts and crafts lessons, they acquire basic practical skills — boys learn wood processing, and girls practice working with traditional textiles. One successful example is the «Yurt – A Symbol of the Kazakh People's National Identity in the Context of Globalization» project, implemented in 2022 in the North Kazakhstan region, involving 113 students.

C.5. Local community participation

Among local communities, the Union of Craftsmen of the Republic of Kazakhstan and its regional branches actively demonstrate their commitment to preserving the traditional yurt and its interior. The Chair of the Union, ethno designer and felt artist A.A. Bekkulova, along with other artisans, is making significant efforts to safeguard this element. For example, the Union organizes felt-making master classes and, in collaboration with the Smithsonian Institution (USA) and the A. Kasteyev State Museum of Arts, hosted the International Felt Festival «Киіз. Felt. Keçe. Войлок» in 2022, featuring experts from various countries.

Significant efforts to preserve the element are also made by the Almaty Chamber of Crafts in collaboration with the Public Foundation «Center for Decorative and Applied Arts «Bakhyt», which organizes at least two craft fairs per year in Almaty. Additionally, the Qazaq-Oner Crafts Center regularly holds felt-making master classes, structured into multiple levels (for beginners and advanced learners), as well as professional development courses for practicing artisans.

Among individuals, notable efforts are made by ethnographer Akedil Toyshan-uly, who conducts master classes on yurt sewing and assembly for schoolchildren in Astana[48]. Additionally, artisan and ethnographer Bulbul Kapkyzy not only organizes workshops on traditional yurt decoration but also published the book «Kiiz Üy» with Atamura Publishing House in 2024. Overall, cultural festivals and exhibitions, such as «Uly Dala Festivali» (Great Steppe Festival), play a key role in promoting Kazakh crafts. These events bring together artisans from across the country, providing them with a platform to showcase their work and exchange experiences. As part of such festivals, master classes are also held, allowing participants to learn traditional techniques and develop new skills.

In Mangystau region, the program «Anyz Tulga» is implemented with support from the Council of Businesswomen of the regional Chamber of Entrepreneurs «Atameken», providing financial assistance and resources for the development of artisan enterprises. Private companies also participate in supporting artisans by organizing specialized exhibitions and competitions aimed at promoting traditional arts.

---

[48]Informburo.kz. (2024, March 17). Мастер-класс по пошиву юрт провели в Астане [Master class on yurt sewing held in Astana]. Informburo.kz. Retrieved from https://informburo.kz/novosti/master–klass–po–posivu–yurt–proveli–v–astane

C.6. Institutional Context

The authorized body responsible for the protection and development of this element is the MCI of the RoK. An example of support for the element is the supervision of all creative universities in Kazakhstan by this body, such as the Kazakh National Academy of Arts named after T.Zhurgenov, Kazakh National University, etc., where craftsmen of decorative and applied arts are trained.

C.7. Participation of local communities in preparing this Periodic Report for this element

Local communities actively participated in seminars, organized by the Kazakhstan National Committee of the Republic of Kazakhstan on Intangible Cultural Heritage under the aegis of the MCI of the RoK and the National Commission of the Republic of Kazakhstan for UNESCO and ISESCO during 2022–2023. These seminars took place in the Kyzylorda, Almaty, East Kazakhstan, Mangystau, Karaganda, and Ulytau regions.

During these offline seminars, experts from the Kazakhstan National Committee of the Republic of Kazakhstan on Intangible Cultural Heritage explained the objectives and specifics of the periodic report. Additionally, they developed special questionnaires filled out by local cultural department specialists with the assistance of craftsmen and artisans, ensuring first-hand insights from tradition bearers.

THE ART OF AITYS (2015)

C.1. Social and Cultural Function of the Element

Aitys is a competition between two akyns, a type of Kazakoral professional musical and poetic improvisation, in which opponents sit facing each other and engage in a sung dialogue-discussion, taking turns to respond. The performance of aitys is accompanied by the dombyra and kobyz instruments. In the 19th century, the scale of aitys expanded, and traditional forms of aitys, including women's and men's competitions, developed rapidly. During this period, well-known poets such as Shozhe, Balta, Orynbay, Kempirbay, Tezekbay, Suyunbay, Tubek, Murat, Sugir, Bala Omar, and Birzhan gained widespread recognition among the people.

In the 19th century, female aitys-akyns engaged in aitys competitions[49]. M. Auezov noted that the word «Aitys» encompasses a wide range of concepts such as «debate» and «competition»[50].

Globalization and the concentration of culture in major cities of Kazakhstan have influenced Aitys. Nowadays, Aitys performers meet on concert stages, addressing not each other but the audience, focusing not on pressing social and public issues but on trending topics raised on social media. Aitys exists within specific communities, including the peripheral regions of the country.

The contemporary art of akyn-improvisers is an important part of Kazakhstan's cultural heritage, actively studied by scholars and ethnomusicologists. The traditions of akyns are deeply rooted in rural life, and most modern akyns come from rural areas, highlighting the crucial role of provincial Kazakhstan in shaping their artistic journey. Many akyns are educators or cultural figures, which also contributes to the popularization of their art.

Today's aitys performers compare this element to «a flower planted in a pot», meaning it is confined within certain limits and must conclude within three or four rounds. During this time, the akyn must greet the audience, speak about the location where the aitys takes place,

[49]Жизнь и здоровье жителей Акмолы: социальные условия и доступность медицины [Life and health of Akmola residents: social conditions and access to medicine]. (2025). E-history.kz. Retrieved from https://e-history.kz/ru/news/show/32864

[50]Auezov, M. (1997). On literature (p. 105). Sanat.

develop the given topic, and respond to their opponent[51]. The organizer of aitys, Zhursin Yerman, adds that the Union of Aitys Performers respects the traditions that have been formed over centuries. However, changes were inevitable since aitys is now broadcast on television.

C.2. Assessment of its viability and potential risks

The current state of aitys, which is widely practiced in Kazakhstan, Kyrgyzstan, and among Kazakh diasporas abroad, leaves no doubt about its viability. However, the further dissemination of this cultural element depends on a number of factors.

A true aitys performer (aitysker) must sense the needs and expectations of the audience, expressing them in their improvisations. The development of aitys relies on the high intellectual level of performers, distinguished by their broadmindedness and love of freedom. This has been crucial for Aitys as a form of resonant improvisation. In the past, an aitysker possessed an exceptional memory and often used metaphors and comparisons drawn from the statements of renowned poet-improvisers or zhyrshy. However, this practice has almost disappeared today. The statements of modern aityskers have taken on a more humorous and everyday nature rather than being focused on deep reflection and moral instruction. Melodic diversity in musical accompaniment and a pleasant voice were once essential attributes of an aitysker. Today, however, aityskers limit themselves to just a few themes that emerge during their performance, which they then develop further. Moreover, the broadcasting of Aitys on television and social media has negatively impacted the depth of thought expressed by aityskers, often forcing them to leave their ideas «unfinished».

Possible threats to the further development of aitys are also related to the fact that it has become more of an entertainment element for audiences rather than an essential form of traditional social art. Aitys always requires a platform and the presence of listeners. This very factor—the ability to comprehend and convey one's opinion while broadcasting it to the masses—is the primary function of an aitysker. The sharpness of statements, which often balance on the edge between the interests of different social groups, is one of the distinctive features of an aitysker's improvised performances.

C.3. Contribution to the goals of the Representative List

Aitys has become a vivid example of how an element included in UNESCO's Representative List has united countries in preserving intangible cultural heritage (Mongolia, Kyrgyzstan, Bashkortostan).

Having gained the opportunity to expand its boundaries, Aitys has become one of the most popular elements of intangible cultural heritage (ICH). The public is always informed about Aitys events through its broadcast television channels. Among the younger generation, information about Aitys is spread through social media.

The main imperative for including Aitys in the Representative List was the desire to preserve the beauty of poetic and musical improvisation for future generations. Aitys continues to be the primary genre for akyns, playing a crucial role in maintaining Kazakh poetic and musical traditions. The melodic accompaniment used by aityskers for poetic stanzas plays a significant role in conveying the verse content and creating an emotional impact on the audience. These musical «tunes» can either be invented by the akyn or borrowed from well-known folk songs and melodies. Such creative interaction between different genres demonstrates the evolution of traditions. The art of akyns remains relevant despite modern challenges and continues to have a significant influence on the development of Kazakhstan's culture.

At the local level, it is required to:

Protection and development of traditional cultural elements, including the introduction

---

[51]Danilin, N., & Turgynbay, D. (2020, December 3). Сердце и душа казахов. Национальное состязание акынов как попытка наладить связь между народом и властью [Heart and soul of Kazakhs: The national competition of akyns as an attempt to establish a connection between the people and the government]. Mediazona Central Asia. Retrieved from https://mediazona.ca/article/2020/12/03/dusha

of an educational program in secondary schools;
Strengthening local identity;
Social cohesion through festival events.

At the national level:

National pride: the element demonstrates its significant importance for national culture;
Media and promotion: broadcasting videos, short documentaries, and interviews with bearers and practitioners of intangible cultural heritage (ICH).

At the international level:

Cultural diplomacy;
UNESCO recognition of Kazakh cultural heritage;
Intercultural exchanges (competitions and seminars)
Mutual respect between communities, groups, and individuals.

C.4. Efforts to promote or reinforce the element

Aitys, remaining the primary genre of akyns, continues to play an important role in preserving Kazakh poetic and musical traditions. The study also reveals that the melodic tunes accompanying Aitys performances are crucial for conveying poetic content and creating an emotional impact on listeners. These melodies can be personal, composed by the akyns themselves, or borrowed from other performers or folk songs. There is active interaction between various musical genres, demonstrating the dynamic development of traditions. The art of akyns remains relevant despite modern challenges and continues to have a significant influence on the cultural development of Kazakhstan.

Cultural policy, legal, and administrative measures fully reflect the diversity of Aitys as an element of ICH and ensure its practical implementation. Aitys is widely supported by society and facilitates the transmission of knowledge in oral form, as has been traditionally practiced since ancient times.

On September 18, 2019, an international Aitys took place in Karaganda as part of the «Rukhani Zhangyru» (spiritual revival) program article. The event was dedicated to the 125th anniversary of the great poet and writer, statesman, and public figure Saken Seifullin. A total of 18 aityskers from three countries—Kazakhstan, Mongolia, and Kyrgyzstan—participated in the competition[52].On October 21, 2021, the Republican Aitys of Akyns «Azat Rukhtyn Abylai Khany» was held in the Akmola region, dedicated to Republic Day and the 310th anniversary of the great statesman, military leader, and diplomat Abylai Khan. In 2021, an international Aitys «Tauelsizdik Balalar Amanaty» took place in Petropavl with the support of the Akimat of the North Kazakhstan region. The event was dedicated to the 30th anniversary of Kazakhstan's Independence and featured 16 akyns from Mongolia, Uzbekistan, Kyrgyzstan, China, and various regions of Kazakhstan. In December 2021, the «Atameken» Palace of Arts hosted the international Aitys of Akyns «Tauelsizdik Tolgauy», dedicated to the 30th anniversary of the country's independence and the 220th anniversary of the Bukey Khanate. Akyns from various regions of Kazakhstan, China, Mongolia, and Kyrgyzstan competed in eloquence and wit.

C.5. Local community participation

The element is highly popular among the people and is often associated with a «people's tribune». In reality, bearers and practitioners of this element exist in all regions, representing their local communities in poetic competitions, addressing typical and important issues, and criticizing all forms of injustice. The element is practiced in various formats, ranging from local celebrations to national events. The participation of associations, groups, individuals, and NGOs in the preservation and development of Aitys plays a key role in safeguarding and promoting this significant element of Kazakh cultural heritage.

---

[52]Asenova, B. (2019, September 18). В Караганде стартовал международный айтыс [International Aitys competition started in Karaganda]. NewTimes.kz. Retrieved from https://newtimes.kz/regiony/97210-v-karagande-startoval-mezhdunarodnyj-ajtys

The International Union of Aitys Poets, Termeshi, and Jyrshy, along with its branches in 15 regions of Kazakhstan, provides support for organizing Aitys events across the country. The Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan (MCI of the RoK) and ocal authorities remain one of the key structures supporting the development of this element. The active involvement of the public and local communities in hosting and developing Aitys ensures the vitality of this remarkable element of Kazakh musical heritage.

C.6. Institutional Context

In Kazakhstan, the overall supervision of the development of all elements of intangible cultural heritage (ICH) is carried out by theMCI of the RoK. There is no dedicated community responsible for the development and safeguarding of this specific ICH element. The International Union of Aitys Poets, Termeshi, and Jyrshy, along with its branches in 15 regions, is actively involved in the protection and support of the element.

Aityskers, as individual performers, may have a small team assisting them in preparing for concerts and performances.

C.7. Participation of local communities in preparing this Periodic Report for this element

This section was prepared with the extensive support of the International Union of Aitys Poets, Termeshi, and Jyrshy, its regional agencies in Kazakhstan, and its chairman Zhursin Yerman, as well as the Union members in various regions who agreed to participate in the survey and discuss the status of Aitys. Valuable information was provided by the renowned Aitysker Yerkebulan Kainazar (Astana) and leading Aityskers Farhad Musayev, Mels Kosymbayev, and Argyn Kalbayev from the Mangystau region.

NATIONAL WRESTLING – QAZAQ KURES (2016)

C.1. Social and Cultural Function of the Element

There is no exact data on when the national wrestling qazaq kuresi originated, but it can be confidently stated that this form of wrestling has a centuries-old history. The version of kures popular today differs from the competitions known to the people of the steppes in the 17th or 18th centuries. However, many of its features and rules have been preserved to this day. As a nomadic people, Kazakhs used wrestling not only for entertainment but also as a method of training warriors. Until the early 20th century, there were no weight categories in this type of wrestling, meaning that wrestlers competed under the principle of «The stronger one wins».

Previously, wrestlers entered the match bare-chested. However, by the early 20th century, paluans began wearing special jackets. At the end of the last century, Professor Yelemes Alimkhanov developed a uniform that later became the standard attire. He named this type of uniform «Baluan Torgauyt»[53].

Social Functions of Wrestling:

Education and Development – Through wrestling practice, young people learn discipline, respect for elders and opponents, while also developing their physical and psychological qualities.

Social Cohesion – The element of Qazaq Kuresi strengthens social bonds within the community. Competitions and festivals featuring wrestling bring people together and foster a

[53]Alimkhanov, E. (1996). Sovershenstvovanie natsional'noy bor'by kazakhsha-küres putem izmeneniya modeli sportivnoy odezhdy [Improvement of national wrestling Kazakhsha-Kures through changes in sportswear design] (Author's abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences). Almaty.

sense of collective identity.

Gender Equality – Although historically Qazaq Kuresi was predominantly a male sport, today, more women are participating, promoting gender equality. Notable female wrestlers include Zarina Saripova, a two-time champion of the World Nomad Games; Zhamila Bakbergenova, a two-time Asian champion and silver medalist at the 2021 World Championship; and Madina Bakbergenova, a bronze medalist at the 2016 Asian Wrestling Championship and a gold medalist at the 2022 Asian Women's Wrestling Championship.

Cultural Functions of This Element:

National Pride – Qazaq Kuresi serves as a symbol of national pride and self-identification. Outstanding wrestlers become national heroes and role models for the younger generation (e.g., Khadzhimukan Munaitpasov, Zhaksylyk Ushkempirov, Daulet Turlykhanov, and many others).

Festive and Ritual Elements – Qazaq Kuresi is often included in the program of national holidays and festivals, such as Nauryz, emphasizing its significance in cultural life.

Health and Medicine: Traditional training and recovery methods associated with this type of wrestling contribute to the development of sports medicine and the promotion of a healthy lifestyle.

C.2. Assessment of its viability and potential risks

The popularity of the national wrestling qazaq kuresi is growing today. More and more young people strive to master the techniques of this martial art. It is important to note that this national form of wrestling is not only related to sports competitions but is also an integral part of the spiritual culture of the Kazakh people. Various events are regularly held in all regions of the Republic of Kazakhstan to preserve and promote this traditional form of wrestling:

Competitions and Festivals: Qazaq kuresi is regularly held at national and international competitions. The total number of tournaments per year exceeds 200. Events such as the national championship and international tournaments attract a large number of participants and spectators. The total number of people actively practicing qazaq kuresi across the country is 173,084.

School and University Programs:

The inclusion of qazaq kuresi in school curricula and sports universities in Kazakhstan contributes to its popularization among young people.

Sports Clubs and Sections: In many cities and villages of Kazakhstan, sports clubs and sections offer young people the opportunity to practice qazaq kuresi. There are 4,451 departments dedicated to qazaq kuresi in regional youth sports schools, of which 3,099 are located in rural areas.

There are no immediate threats to the viability of this element, however there is a need for specific attention, primarily regarding general issues in the development of ethnosports, as well as certain risks related to preserving qazaq kuresi as part of cultural heritage:

Qazaq kuresi association plans to work on including this type of wrestling in the Olympic sports program, which may lead to the loss of its uniqueness as a cultural heritage element.

Lack of sufficient government funding may limit opportunities for training and competitions; therefore, both state and private support are necessary for sustainable development.

Emigration and loss of cultural bearers.

Sports migration to other Olympic disciplines may lead to a decrease in the number of practicing bearers and the loss of the unique characteristics of qazaq kuresi.

C.3. Contribution to the goals of the Representative List

The inclusion of qazaq kuresi in Kazakhstan's cultural and sports life, as well as its promotion on the international stage, has significantly contributed to the visibility of intangible cultural heritage and increased awareness of its importance at various levels:

Local Level

The inclusion of qazaq kuresi in school programs and cultural events contributes to the preservation and transmission of traditions to younger generations.

The practice of qazaq kuresi helps strengthen local identity and a sense of pride in cultural heritage.

Local competitions and festivals featuring qazaq kuresi bring together people of different ages and social backgrounds, fostering social bonds and cohesion.

National Level

The inclusion of the national wrestling qazaq kuresi in the program of national holidays and major sporting events highlights its significance for national culture and contributes to the growth of national pride.

Broadcasting competitions on national television channels and social media increases its visibility and attracts the attention of a wide audience.

Recognition at the state level, including inclusion in the UNESCO Intangible Cultural Heritage list, contributes to its preservation and development.

Promotion of cultural diversity and human creativity

Qazaq kuresi showcases unique elements of Kazakh culture, such as traditional costumes, rituals, and music, contributing to the recognition and appreciation of cultural diversity.

The development and refinement of qazaq kuresi techniques stimulate human creativity and innovation within a traditional context.

The participation of wrestlers and teams from other countries in qazaq kuresi competitions promotes cultural exchange and mutual learning.

Mutual Respect Between Communities, Groups, and Individuals

The inclusion of qazaq kuresi in various cultural and sporting events makes it accessible to different groups of the population, including women and youth, promoting inclusivity and equality.

Spectators and participants from different cultural backgrounds, by becoming familiar with this type of wrestling, develop respect and appreciation for Kazakhstan's cultural traditions.

International competitions and festivals featuring qazaq kuresi create a platform for intercultural dialogue and cooperation, fostering mutual respect and understanding.

C.4. Efforts to promote or reinforce the element

Measures to Promote and Strengthen the National Wrestling Qazaq Kuresi

Specialized sports clubs and sections for Qazaq Kuresi have been established, where young people can practice this sport under the guidance of experienced coaches. This has contributed to the growing popularity of wrestling among the youth.

National and international tournaments and championships in Qazaq Kuresi are now held regularly. One of the most significant events is the annual Kazakhstan Championship, which attracts a large number of participants and spectators.

Elective classes and Qazaq Kuresi sections have been introduced in educational institutions (schools and universities), helping to spread knowledge about traditional wrestling and engage the younger generation.

This element of Intangible Cultural Heritage (ICH) is actively promoted through television, radio, the internet, and various cultural events. The production of documentaries, programs, and interviews with renowned wrestlers helps increase interest in this sport.

The inclusion of Qazaq kuresi in major multi-sport games and cultural festivals has attracted a wide audience to this traditional wrestling style and other elements of Kazakh culture. This has contributed to strengthening national identity and pride in cultural heritage. The inscription of Qazaq kuresi on UNESCO's list has opened opportunities for international cooperation in the preservation and promotion of intangible cultural heritage. Kazakhstan has become an active participant in international forums and exchanges, allowing for knowledge-sharing and learning from other countries. Documentary films and educational video materials

were created and distributed both domestically and internationally. The development of educational activities has contributed to raising awareness about Kazakh culture. As a result of these efforts, Qazaq kuresi has been preserved as a vital element of cultural heritage and has gained new momentum for development, becoming a popular sport and a significant part of Kazakhstan's national identity.

C.5. Local community participation

The participation of communities, groups, individuals, and non-governmental organizations in the preservation and promotion of Qazaq kuresi plays a key role in safeguarding and developing this important element of Kazakhstan's cultural heritage. Examples of involvement from various social groups and organizations demonstrate their commitment to further protecting and popularizing Kazakh wrestling. In recent years, there has been a growing interest among compatriots in this national sport.

In various regions of Kazakhstan, in addition to the Qazaq kuresi federation, sports clubs and sections operate, where trainers and enthusiasts teach both youth and adults. These clubs are often organized on a voluntary basis and supported by local communities, highlighting the importance of wrestling in local culture. Traditional Qazaq kuresi competitions are held in villages and cities across Kazakhstan, coinciding with national holidays and anniversaries. These events attract a large number of participants and spectators, strengthening community bonds and promoting the sport.

Famous wrestlers such as Mukhit Tursynov, Aibek Nugumarov, Ulan Ryskul, and veterans of the sport like Zhakyt Marat (Honored Coach of the Republic of Kazakhstan), Bitkozov Dikanbai (Honored Coach of the Republic of Kazakhstan), and Tukiyev Serik (Professor, PhD, Honored Coach of the Republic of Kazakhstan) actively promote Qazaq kuresi by participating in educational programs, sports events, and cultural initiatives. Their personal example inspires young athletes and draws public attention to traditional wrestling. Researchers and historians study and document the traditions of Qazaq kuresi, publishing books, articles, and academic research. Their work helps preserve knowledge about the sport and pass it on to future generations. For example, cultural scholar and linguist Abilaykhan Kalnazarov wrote a two-volume book, «Baluan Tas. Legends of Qazaq Kuresi Wrestlers and the Art of Wrestling (Historical Facts)».

C.6. Institutional Context

In Kazakhstan, the monitoring of the activities of the federation and its branches, sports schools, and local clubs is carried out by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan (MCI of the RoK) and the Ministry of Tourism and Sports.

The Qazaq Kuresi Association is the main sports organization responsible for the development, promotion, and regulation of this traditional wrestling style. The federation organizes national and international competitions, conducts training programs for coaches and referees, develops rules and standards for tournaments, and actively works on engaging young people in practicing Qazaq Kuresi.

Local sports clubs and sections provide training programs and opportunities for athletes of all ages to participate in competitions. They teach young people and adults the rules of Qazaq Kuresi, organize local tournaments, and support athletes in national and international competitions.

C.7. Participation of local communities in preparing this Periodic Report for this element

The preparation of the report was supported by the Kazakhstan Qazaq Kuresi Federation and its Almaty branch.

FALCONRY – A LIVING HUMAN HERITAGE / HUNTING WITH BIRDS OF PREY (2016)

C.1. Social and Cultural Function of the Element

The Kazakh art of hunting with birds of prey – kusbegilik – dates back to ancient times and represents a highly skilled tradition that held an important place in nomadic culture. Knowledge and skills of kusbegilik were traditionally passed down from father to son. In modern Kazakhstan, the Kazakh art of hunting with birds of prey serves various social and cultural functions and holds special significance for the community. It strengthens social bonds, educates future generations, and remains a valuable element of Kazakhstan's cultural heritage.

The social functions of the element include:

- Preservation of cultural heritage: Kazakh art of hunting with birds of prey contributes to the preservation and transmission of traditions and cultural values. It plays an important role in strengthening national identity, especially among adults and youth.
- Education and development: Through the practice of hunting with birds of prey, adults and young people engage with nature.
- Social unity: The element of Kazakh traditional hunting contributes to strengthening social ties within the community. Competitions and festivals held as part of salburun a festival dedicated to hunting with birds of prey and tazy dogs bring people together and foster collective identity.
- Gender equality: Historically, hunting with birds of prey has been predominantly a male-dominated sport, but since ancient times, women hunters have also participated in this tradition.

The cultural functions of the element include the following:

- National pride: The Kazakh art of hunting with birds of prey is a unique system that fosters national pride, self-awareness, and the relationship between humans and nature. Renowned hunters such as Jalayir Shora, Tiney, A. Turdybayev, S. Shynybayev, Zh. Satylganov, D. Duzelovich, Sh. Uzakov, and others serve as role models for younger generations. In addition to today's hunters, Aisholpan Nurgaiyp, a female hunter with birds of prey, has represented Kazakh hunting traditions on a global level, demonstrating that tourism and sports can be successful fields and a striking example of creativity for the youth.
- Festive and ritual elements: The Kazakh art of hunting with birds of prey is often included in national celebrations and festivals such as Salburyn and Nauryz, highlighting its significance in cultural life.
- Medicine and health: Traditional methods of training and recovery associated with the Kazakh art of hunting with birds of prey contribute to the development of traditional medicine and the promotion of a healthy lifestyle.

C.2. Assessment of its viability and potential risks

In Kazakhstan, the art of hunting with birds of prey is currently at a high level of viability and stability. This is reflected in the following aspects:

- Competitions and Festivals: With the support of the public association Republican Federation «kusbegilik», annual championships of the Republic of Kazakhstan in the art of hunting with birds of prey have been held for 15 years among young people. For example, in the national youth championship held on November 14–17, 2024, in the Karaganda region, about 100 young hunters with birds of prey from all over the country participated. In 2025, the first national tournament among girls and the Republic of Kazakhstan championship among teenagers are planned.
- School and University Programs: In almost all regions, departments dedicated to the art of hunting with birds of prey have been established within republican sports schools,

contributing to the popularization of this sport among young people.

- Intergenerational Transmission: Traditional methods of transferring knowledge and skills in the art of hunting with birds of prey, such as mentorship, remain stable, with experienced hunters sharing their knowledge with young apprentices.
- Media and Modern Technologies: The use of media and the Internet resources to spread information about the art of hunting with birds of prey also contributes to its popularity and awareness. An official online resource https://kusbegilik.kz/ and social media pages on Instagram @kusbegilik.kz and Facebook @kusbegilik.kz help promote the art and practice.

C.3. Contribution to the goals of the Representative List

Despite its high viability, the art of hunting with birds of prey still faces some threats, such as the lack of scientific and ethnographic research, and insufficient funding for the training and transportation of birds during competitions.

To ensure the sustainable development and promotion of hunting with birds of prey, it is recommended to implement measures such as providing grants for ethnographic research on the history and current state of this practice, finding solutions for the transportation of birds to competitions in collaboration with railway and airline companies, promoting it in the media, and utilizing modern online technologies to spread information and increase interest in falconry practice. With active support and focused attention to its unique cultural significance, falconry possesses a high potential for continued development and preservation.

C.4. Efforts to promote or reinforce the element

The inclusion of the art of falconry in the program of cultural festivals has attracted the attention of a broad audience to traditional arts and elements of Kazakh culture. This has contributed to strengthening pride in national identity and cultural heritage. The inclusion of falconry in the UNESCO list has opened opportunities for international cooperation in the preservation and promotion of intangible cultural heritage. Documentary films and educational videos about falconry have been created and distributed both within the country and abroad. This fosters educational activities and enhances awareness of Kazakh culture. As a result of these initiatives, falconry has gained new momentum for development, not only preserving it as an important element of cultural heritage but also making it a popular form of art and a key part of Kazakhstan's national identity.

C.5. Local community participation

The involvement of associations, groups, individuals, and non-governmental organizations in the protection and promotion of the art of falconry plays a crucial role in preserving and developing this important element of Kazakhstan's cultural heritage. Examples of participation from various segments of society and organizations demonstrate their commitment to further protecting and propagating the art of falconry. In recent years, there has been a growing interest among fellow citizens in this art form.

In various regions of Kazakhstan, there are branches of the Federation that train coaches and enthusiasts of falconry among both youth and adults. Local sports clubs and sections are often organized on a voluntary basis and supported by local communities. Well-known hunters such as Arman Koshkarov (Atyrau), Tattimbet Kapuly (East Kazakhstan), Kuntugan Serikbek (Astana), Yerlan Kenzhetayev (Kokshetau), Dauren Arshabay (Turkestan), Tanat Ospankulov (Karaganda), Serikbolsyn Zhalgasuly (Zhambyl), and Yerzhat Baikadamov participate in educational programs, sports and cultural events, actively promoting the art of falconry. In the villages and cities of Kazakhstan, traditional competitions are held in conjunction with national holidays and anniversary dates. These events attract a large number of participants and spectators, contributing to strengthening public ties and promoting the art of falconry.

C.6. Institutional Context

The overall monitoring of the status of the ICH element as the authorized body is carried out by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan.

The issues of protection and development of falconry, as well as the coordination of programs and activities aimed at popularizing falconry observation, along with ensuring funding and supporting initiatives for the preservation and development of falconry, are handled by the Ministry of Tourism and Sports of the Republic of Kazakhstan.

The public association «Republican Federation of Falconry» organizes national and international competitions, develops training programs for coaches and judges, establishes rules and standards for conducting tournaments, and actively works on engaging youth in falconry. Local falconry federations operate in 14 regions of the country and provide training and competitions for falconry enthusiasts of all ages. They involve youth and adults in the art of falconry. They teach bird training. They organize local competitions. They support athletes' participation in national and international tournaments.

C.7. Participation of local communities in preparing this Periodic Report for this element

The preparation of the report on the falconry art of Kazakhstan included several key measures aimed at ensuring the widest possible participation of communities, groups, individuals, and relevant non-governmental organizations. These measures helped gather diverse and comprehensive information reflecting the opinions and experiences of all stakeholders. Modern communication technologies, online platforms, and social networks were used, including social media and the official website (https://kusbegilik.kz/) and Instagram page @kusbegilik.kz, to engage a broad audience.

THE PREPARATION OF KATYRMA (2016)

C.1. Social and Cultural Function of the Element

The ritual breaking of bread, with accompanying actions such as preparation, use, and distribution, is practiced in various regions of the country, especially in villages, settlements, and district centers. This custom is concentrated among the older generation, as they are entrusted with the responsibilities during traditional and religious events. The ritual has deep symbolic meaning and performs several social functions. Shelpek, ritual flatbreads, symbolize food and life, and unite relatives and the community. Shared treats at weddings, religious ceremonies, and memorial meals strengthen social bonds between neighbors. Furthermore, the preparation and distribution of shelpek are an implicit form of transmitting knowledge and skills related to this element. There are Kazakh proverbs that emphasize the importance of bread and the respectful attitude towards it.

Before the arrival of Islam in the steppes of Kazakhstan, Kazakhs developed a special, sacred attitude toward food. The flatbread (shelpek) is considered a sacred food, symbolizing respect for elders and relatives. This reverence for food led to the tradition of «Sybaga beru» (the tradition of sharing food), a fundamental practice of mutual assistance within Kazakh society. The sharing of food, especially the sacred bread, embodies a deep sense of community, solidarity, and respect for one another[54].The social functions are associated with the ritual of breaking the bread and offering it to the person sitting nearby, accompanied by blessings such as «Bismillah, Qabul bolsyn» — «May the food be accepted for the benefit of the deceased», and «Aruakh qoldasyn» — «May the spirit (aruakh) provide support». These blessings reflect the deep connection between food, respect for ancestors, and the social bonds within the community. The ritual emphasizes the importance of food as a means of both honoring the

[54]Ospan, B. (2018, September 7). Традиция казахской взаимопомощи — Сыбаға беру [The Kazakh tradition of mutual aid – Sybaga giving]. 365info.kz. Retrieved from https://365info.kz/2018/09/traditsiya-kazahskoj-vzaimopomoshhi-sybaga-beru

deceased and fostering unity and support among the living. n turn, the person who accepts the piece of shelpek and consumes it responds with the words «Әумин, айтсын/айтқаның келсін» — «Amen, may what has been said come true». This phrase reflects a spiritual connection and acknowledgment of the blessings invoked during the ritual. The preparation of the ritual bread is often the responsibility of a woman, typically a mother or келін (daughter-in-law) in the household. The preparation of ritual flatbreads intended for commemorating the deceased often falls to the women in the family, who believe that during this process, they receive the support of ancestral spirits (aruakh).

Communities and groups directly involved in the broader process of globalization, mutual influence, migration, and interethnic marriages are experiencing changes, which in turn affect the cultural functions and significance of the ritual bread-breaking element. Typically, during memorial feasts, шелпек is broken into several pieces and passed around in a circle. However, it is also possible for one person to break the bread and distribute parts to those sitting nearby. This adaptation reflects the ongoing transformations in cultural practices, especially as communities experience greater interaction and the blending of traditions due to migration and intermarriage. Such changes contribute to the evolving ways in which cultural rituals, such as the breaking and sharing of bread, are observed, while still maintaining their deep symbolic and social functions within the community.

C.2. Assessment of its viability and potential risks

The memorial practice remains one of the most enduring traditions in the culture of modern Kazakhs. Today, its structure still includes traditions of commemorating the seventh day – жетісі, the fortieth day – қырқы, the hundredth day – жүзі, and finally, the anniversary – жылы of the death of a relative or a member of the kin community. Among the middle-aged and older generations, the ritual bread is particularly notable for its persistence, being used during memorial ceremonies on the 7th, 40th, 100th day, and the anniversary.

Currently, the viability of this element and its sustainability are directly linked to its use in daily life among a large number of people across various regions of the country. The frequency of the practice of preparing and observing rituals, as well as the widespread nature of these practices, has been highlighted in interviews and materials from community members. Particularly significant is the preparation of round-shaped jeti shelpek/jeti nan/kyryk shelpek/kattama/katyrma and the traditional method of passing down knowledge and skills related to its usage. These practices continue to serve as a link to the past, ensuring the preservation of cultural heritage through everyday actions and community involvement.

The passing of the older generation, the experts and bearers of knowledge in the preparation and use of the bread-breaking ritual, who possess information about the original meaning of this element in religious practices, also impacts the abandonment of tradition, turning it into a custom subject to change due to modern tastes. One of the threats to the further transmission and implementation of this element is seen in the variety of ready-made/factory-produced bread, the widespread presence of foreign products, and the pursuit of trends/fashion for «foreign» goods. Another reason for the threat is the urbanization of the vast territory of the country and the distance from traditional settlements that practiced the nomadic principle of migration to summer pastures for livestock herding, where the preparation of ritual bread upon arrival at a new location and the performance of the related ritual for the belief in the support of aruakh (spiritual ancestors) for the successful completion of the undertaken journey was mandatory. This cultural shift is eroding the long-standing tradition, making it increasingly rare in urban environments.

C.3. Contribution to the goals of the Representative List

The inclusion of this element has contributed to the study of the origin of its symbolic function and increased awareness among the population, particularly in rural areas (auls), as the preparation involves family members, relatives, and/or neighbors. At large celebrations and gatherings for occasions such as births, weddings, memorials, and other events, the

practice is informally highlighted as a natural, traditional action. Sharing bread at the same table engages the attendees in a unique form of knowledge and skill transmission, as it is coupled with blessings of goodwill and positive intentions, strengthening a sense of solidarity and mutual support.

The inclusion of this element has highlighted the diversity in the preparation and use of ritual bread, which is widely spread in the traditions of the local Kazakh population, as well as their neighbors such as the Kyrgyz, Azerbaijanis, Turks, and others. For example, katlama — a popular layered flatbread — was created in China in the 13th century and was adopted by the Turkic peoples, later spreading to the Persians and beyond.

4. Efforts to promote or reinforce the element

Various measures have been taken to encourage and strengthen the element. In particular, scholars conducted research, and during expeditions, bearers of the tradition shared and demonstrated the preparation processes, thereby directly participating in the preservation and maintenance of the element for future generations. Previously conducted research on Kazakh traditional food by ethnographer-scholars highlighted the necessity to study ritual bread, its specific preparation methods and ingredient usage, and its functional purpose (in memory of deceased relatives, to appease ancestral spirits up to the 7th generation, at various events including asar, etc.).

A significant event for Kazakhstan in 2019 was the inclusion of «Bread Day» on October 16th into the calendar of public holidays of the Republic of Kazakhstan by government decree. Thus, the preparation of various types of bread also contributes to the support of ritual flatbreads».

C.5. Local community participation

The Union of Craftsmen of Kazakhstan, with centers in the regions of the country, plays a direct role in promoting the element, its preservation, and further protection. As masters and bearers of knowledge and skills related to the material and intangible culture of the Kazakh people, and as keepers of traditional crafts, they aim to preserve and pass on the knowledge of this element from generation to generation.

In megacities, there are trends toward organizing and conducting various events related to demonstration programs for passing on knowledge and skills of folk traditions, rituals, and their observance among different age groups. In particular, under the Council of Businesswomen of Kazakhstan, in regional centers like Babalar Amanaty, there are activities focused on familiarizing, popularizing, and educating the interested public about traditional dishes, their significance, and use in everyday life.

The rise of self-identity processes has sparked interest in the revival of forgotten traditions. In each region, this interest has been manifested by women, often of older age, who have partially taken on the roles of ritual organizers, with the community supporting them. Today, the most enlightened women in traditions, such as the women in the family (жене), and the older family members who are experts in customs, share their knowledge with the younger generation (келін), while the young women listen to their opinions, thus contributing to greater recognition and respect for cultural heritage.

C.6. Institutional Context

The Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan conducts general monitoring of the status of the element of intangible cultural heritage as the authorized body. Scientific research is carried out by the National Museum, the Academy of Nutrition, and universities. Non-governmental organizations such as «Babalas Amanaty» (Astana), «Salt-Dastur» (Shymkent), and the Association of Bakers of Kazakhstan (Turkestan Region) contribute to supporting the ritual.

C.7. Participation of local communities in preparing this Periodic Report for this element

In the process of preparing this report, a social media monitoring was conducted regarding the use of shelpak flatbread in ritual events. Questions were asked in groups of representatives of the non-governmental organization Union of Artisans of Kazakhstan to attract and identify the maximum number of interested respondents, with over 15 responses received.

TRADITIONS OF CELEBRATING THE NEW YEAR – NAURYZ (2016)

The traditional celebration of the Spring Equinox among the Kazakhs is known by the names: Zhil Basy (Beginning of the Year), Ulystyn Uly Kuni (Great Day of the People/State), and Nauryz. In 1926, the holiday was banned as a religious relic. According to ethnographic studies, from 1960 to 1975, the celebration was practiced among local communities in the Semirechye, Zhambyl, Aktobe, Kostanay, and Karaganda regions. In 1988, thanks to the efforts of local communities and Kazakhstan's intellectual elite, Nauryz was reinstated at the national level, indicating an understanding of its significance. In 1991, the element received legislative legitimacy. In 2001, it was granted the status of a national holiday and allocated 3 days, from March 21 to 23.

The holiday included a preparatory phase, which in Kazakhstan has two names: Amal Mereke and Korysu Ayt. Their celebration takes place on March 14. An important symbolic feature of these holidays is that they represent the Beginning of the New Calendar Year for the Kazakhs. In recent history, both names represented, according to tradition, smaller-scale celebrations. The tradition of Amal was widely celebrated in Kazakhstan during the 19th and early 20th centuries. Evidence of this can be found in Kazakh poetry of that period, cultural memory, and information obtained from Kazakh repatriates (kandas). Both traditions, Amal and Korysu Ayt, during the period when Nauryz was prohibited, evolved from a preparatory event to independent holidays in the territory of Western Kazakhstan (Mangystau, Atyrau, and Western Kazakhstan regions).

C.1. Social and Cultural Function of the Element

The Spring Equinox holiday is the main one in the calendar and has a universal character. The holiday symbolizes the unity and equality of the people and the country, the people and nature, which is reflected in its authentic names. Nauryz possesses a range of functions that promote consolidation, the preservation of identity, the formation of respect for heritage, cultural diversity, creativity, and innovation, involving Kazakhstani people regardless of gender and age.

The regulatory complex of functions of Nauryz is expressed in its axiological significance. The value of the element became the normative basis for granting it the status of a national holiday. Evidence of the symbolic importance of the element includes annual greetings from the Head of State, broadcasts and publications in the media, and celebrations in labor collectives, educational, and cultural institutions.

Based on the recommendations of tradition bearers and scholars, the «Nauryz Shuağı» Concept was developed in 2019–2024 with the support of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan. The concept envisions the celebration of this holiday from March 14 to 23, with each day dedicated to a specific social and cultural task. The cognitive complex of functions of the element is present in respect for folk knowledge, in the research of scholars, scientific and cultural-educational events, and the media, all of which contribute to its continuity. The festive decoration of cities, villages, homes, the installation of yurts, as well as clothing, serve as material functions. In 2023–2024, the 5th day of the

celebration was marked as Ұлттық Киім Күні (National Clothing Day). Over the past ten years, Kazakhstani people, regardless of ethnic background, have been celebrating Nauryz in outfits styled after traditional Kazakh attire, which promotes the development of cultural industries, decorative applied arts, and crafts.

The holiday program is filled with a variety of events. Its participants include professional and amateur groups and performers, adults, and children, which expresses its creative function. All TV channels change their broadcast schedules, focusing on Nauryz festive content. The holiday table is adorned with a ritual New Year's soup, which has regional names: nauryzkoje, nauryzdyk, zhikoje, uızkoje, kopkoje. There is a strong belief that anyone who eats this soup will be full for the entire year. A distinctive feature of the soup is its composition, which includes at least seven ingredients, as well as the collective nature of the meal. Elements of heritage such as asyk atu (playing with sheep knucklebones), qazaq kuresi (Kazakh wrestling), aitys (poetic debates), togyzqumalaq (a traditional board game), kuy (Kazakh musical compositions), and orteke (a traditional game) are an integral part of the holiday, reflecting its playful function. The recreational function is expressed in the 5 days off, during which Kazakhstanis dedicate their time to family and loved ones, exchanging gifts. Within the family circle, the transmission of holiday traditions holds significant importance. During the celebration, children visit homes to congratulate their fellow villagers, receiving sweets in gratitude.

C.2. Assessment of its viability and potential risks

The celebration of Nauryz covers the entire territory of the republic and is held annually. It has a high degree of stability in the traditional ways of transmission through rituals within families and local communities, in labor collectives, educational, and cultural institutions. By law, the days from March 21 to 23 are designated as public holidays in the country. Since 2018, the holiday has been celebrated for 5 days, starting from March 21, which contributes to the full transmission of traditions at local and regional levels.

The tradition of Nauryz bata is practiced among locals, including polyethnic communities. Their elders, as well as the heads of the Veterans Council, the Council of Public Accord, and the Mothers' Council, offer blessings to the younger generation[55]. Among the elders, competitions are held for the best well-wishing: «Bataly er arymaas» (Aktobe), while among children and youth, there is a competition called «Zha-Ramazan» for the best congratulatory song – «Zharapazan» (Aktobe).

A lovely tradition remains the naming of children born during the holiday. Girls are named: Nauryz, Nauryzgul, Nauryzjan, and boys are named: Nauryzbek, Nauryzali, Nauryzbai, Nauryzkhan.

Nauryz is a vibrant family holiday. During the 5 days designated as public holidays, family members have the opportunity to gather under the roof of the parental home, feel a sense of kinship and identity, reunite, converse, exchange greetings, well-wishes, and gifts. In northern Kazakhstan, among the younger generation, it is considered a good sign to ask for the hand of one's beloved from her parents during the celebration of Nauryz at the festive table.

C.3. Contribution to the goals of the Representative List

The inclusion of the element has led to a visible appreciation and respect for intangible cultural heritage (ICH) by local communities. Traditional components of the holiday are being revived, such as the ritual of Nauryz bata – well-wishes that carry significant positive and stimulating potential for the recipient. The involvement of the aitys (poetic debate) during the celebration also contributes to the restoration of the traditional complex of events.

The rituals and mythology of Nauryz contain numerous components that trace back

[55]В Туркестанской области поддерживается традиция «Наурыз бата».[The tradition of Nauryz Bata is maintained in the Turkestan region] (2022, 21 марта). DKNews.kz. https://dknews.kz/ru/v-strane/226259-v-turkestanskoy-oblasti-podderzhivaetsya-tradiciya

to antiquity and the Middle Ages, to the cultures of the peoples of Central Eurasia and Asia, fostering respect and understanding of cultural diversity. The resilience of the Nauryz mythology and rituals, rooted in the pan-Eurasian and pan-Turkic cultural contexts, reflects the success of their integration and harmonious coexistence with modern practices. A significant portion of Kazakhstan's population can be considered as bearers of the preservation and practices of Nauryz. At the same time, a number of representatives from the intellectual and creative elite, including local historians, composers, writers, researchers, and others, make a significant contribution to the epistemology and creativity of the holiday.

Thus, the inclusion of the element contributes to the visibility of the intangible cultural heritage, emphasizes respect for it and its historically conditioned complex, which has absorbed components from different eras and cultures, raises awareness of cultural convergence in diachrony, geography of distribution, connection with nature and sacred landscapes, and promotes cultural rapprochement and dialogue.

C.4. Efforts to promote or reinforce the element

According to tradition, the complex of Nauryz events was based on three key sociocultural principles: tepe-teńdik – balance in nature and society, igilik, kaiyrymdylyk – charity, aid, and zhańarý – renewal of a person, their environment, and surroundings.

At the national level, to promote and strengthen the element over the past decade, issues of restoring the traditional complex of element events and their compliance with modern conditions and challenges have been discussed on various platforms. As a result of long-term public work and scientific discussions, creative rethinking of the element's content, and increased study of its modern practices and components at the local and national levels, in 2020–2021 attempts were made to develop a nationwide concept for celebrating Nauryz[56]. As part of a discussion organized in 2020 by the NJSC «Kazakhstan Institute of Public Development» (hereinafter referred to as KIPD) with the support of the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan, new approaches to celebrating the state holiday Nauryz were proposed, including a new regulation covering the period from March 14 to 22. In 2021, KIPD developed a draft Concept of the «Nauryz Shuagy» holiday, which implied a 10-day celebration, from March 14–23. Each day was dedicated to a specific theme. The main ideas were to strengthen family traditions and national unity. For the first time, thanks to the wishes of local communities in Western Kazakhstan, bearers and scientists, the concept included the festive traditions of «Amal Merekesi» or «Korisiu Kuni», considered by local communities as the beginning of the calendar year and as an integral part of the Nauryz celebration. This understanding is a legacy of steppe culture. Successful testing of the Concept led to its final formation. In 2024, a new concept «Nauryznama» developed with the support of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan was adopted at the national level.

C.5. Local community participation

In a number of regions, the holiday is celebrated by local communities with the support of authorities in the territory adjacent to sacred sites. Thus, on March 14, at the sacred Mount Otpantau (Mangystau Region) and near the sacred monument Dadem ata (West Kazakhstan Region), the events Amal Korisu and Korisu ait are held, respectively. In the north, in Petropavlovsk city, Nauryz is celebrated on the territory of the museum complex «Residence of Abylai Khan», recognized as a sacred site. In 2019, Nauryz in the Turkestan Region was celebrated at the foot of Mount Kemekalgan, in the Kazygurt district, which is considered a sacred site by the local community.

Events vary in scale from mass gatherings to intimate settings. Mass events include

---

[56]Tukpiyev, Zh. (2020, February 28). Новую концепцию празднования Наурыз мейрамы могут ввести в Казахстане [A new concept for celebrating Nauryz Meiramy may be introduced in Kazakhstan]. Kazakhstan Pravda. Retrieved from https://kazpravda.kz/n/novuyu-kontseptsiyu-prazdnovaniya-nauryz-meyramy-mogut-vvesti-v-kazahstane/

theatrical performances, processions, folk festivals, concerts, aitys (poetic competitions), sports competitions, and fairs. On March 21–22, 2024, a procession takes place on the central Alash Square in Zhezkazgan, Ulytau Region, followed by a concert featuring pop singers. The festive program included contests such as «Қазағымның киіз үйі» (Kazakh felt house), «Қазағымның дәстүрлері–ай» (Kazakh customs), traditional sports competitions, and an environmental campaign «Cleanliness Relay Race».

C.6. Institutional Context

he authorized body is the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan (MCI of the RoK), its subordinate Committee of Culture, as well as regional culture departments. Institutionally, the preservation and development of the element is facilitated by all educational institutions under the Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan and the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, as well as associations of traditional sports.

C.7. Participation of local communities in preparing this Periodic Report for this element

Given that the element is widely distributed across the republic, the most active representatives of local communities from the Mangystau and West Kazakhstan regions were involved in the preparation of this report, contributing to the development of such distinctive forms of expression of the element.

TRADITIONAL GAME "ASYK ATU" (2017)

C.1. Social and Cultural Function of the Element

The game «Asyk Atu» is one of the oldest national games, possessing universal value, and it can be played at any convenient time. Since early childhood, the game of asyk atu strengthens a child's nervous system, develops their thinking, and also accustoms them to accuracy, dexterity, ingenuity, restraint, teaches patience, and marksmanship. The Kazakh traditional game asyk atu plays an important social and cultural role, maintaining its relevance to this day. Its modern representation includes a number of functions, in particular:
Social functions:

- Asyk atu strengthens social ties, uniting people at competitions and festivals.
- The game unites people of different ages, especially in rural areas, promoting communication between children and adults.
- The game develops qualities such as respect for the opponent, team spirit, accuracy, dexterity, ingenuity, restraint, and patience.
- Through the game, the transmission of national values and traditions from the older generation to the younger generation takes place.
- Asyk atu is a game in which men and women participate on equal terms.

The game carries the following cultural functions:

- The game contributes to the preservation and transmission of traditions and cultural values, strengthening national identity.
- Asyk atu cultivates qualities such as fairness, honesty, and responsibility.
- The game embodies the uniqueness of Kazakh culture and can be used to promote the national brand.

C.2. Assessment of its viability and potential risks

Asyk atu stands out as a unique element of intangible cultural heritage. Its viability and significance are largely related to the cultural, educational, and social values of the game. The

game maintains its viability due to its specific characteristics, for example, various competitions in national games, including asyk atu, are held as part of the Nauryz celebrations. Traditional methods of knowledge and skill transfer, such as mentorship, remain resilient, as experienced players pass on their knowledge to young learners. The use of media and the internet to disseminate information about the game contributes to its popularization and education of the younger generation. Currently, official online resources such as http://ultsport.kz/asykatukz and an Instagram page https://www.instagram.com/asyq_int_federation are active.

Despite a high degree of viability, there are a number of sociocultural and economic risks:

- Decreased interest among young people: Currently, the tradition of playing asyk atu may seem uninteresting to most young people due to their fascination with modern technologies and digital games.
- Urban lifestyle: in urban environments, suitable conditions and space for playing asyk are rarely found. The game is largely preserved in rural areas.
- Decreased interest in national culture: in some communities, national games and traditions may receive insufficient attention.
- Decreased availability of the game's foundation, «asyk» bones, due to the reduced number of families engaged in animal husbandry, making it more difficult to collect asyks.
- Insufficient funding of cultural events and competitions can reduce public interest in the game.

Overall, the risk is minor but requires attention and effort to preserve players and cultural heritage bearers.

C.3. Contribution to the goals of the Representative List

The inclusion of the game in the cultural and sports life of Kazakhstan and its promotion on the international stage have significantly contributed to increasing the popularization of intangible cultural heritage and awareness of its significance at local and national levels.

- Including the game of asyk in school programs and cultural events contributes to the preservation of traditions and their transmission to the younger generation.
- The practice of playing asyk helps strengthen identity and develop a sense of pride in one's cultural heritage.
- Local competitions and festivals featuring the asyk atu game bring together people of different ages and social groups, strengthening social ties and unity.
- The integration of the asyk game into national events and major sports competitions demonstrates its importance to national culture and contributes to the growth of national pride.
- The demonstration of asyk game competitions on national television channels and social media contributes to popularization and attracts public attention.
- The recognition of the game as part of cultural heritage at the state level and its inclusion in the UNESCO list of intangible cultural heritage contributes to its preservation and development.
- Participation in international competitions and cultural exchanges contributes to the promotion of Kazakh culture abroad.
- The inclusion of the game in the UNESCO list of intangible cultural heritage has increased its international recognition and drawn attention to the rich cultural traditions of Kazakhstan.
- International broadcasts and publications about asyk atu competitions in global media contribute to increasing awareness of Kazakh culture.
- The game promotes the demonstration of unique elements of Kazakh culture, such as traditional costumes, customs, and music, contributing to the recognition and respect of cultural diversity.
- The development and improvement of game techniques stimulate human creativity and innovation within the traditional context.

- The participation of players and teams from other countries in competitions of this sport facilitates cultural exchange and mutual learning.
- Including the game in various cultural and sports events makes it accessible to different population groups, including women and youth, promoting inclusivity and equality.

C.4. Efforts to promote or reinforce the element

In Kazakhstan, significant attention is paid to the popularization of Intangible Cultural Heritage (ICH) elements on the «Qazsport» and «Sport+» television channels, including the game of asyk atu. These channels broadcast world and Asian championships, the World Nomad Games, the Republic of Kazakhstan championships, «Alash Saqasy» tournaments, «Respublica» tournaments, and other major national tournaments.

Various events are held systematically. Since 2011, asyk atu competitions have been included in the program of national tournaments, and the celebration of various significant dates and holidays is never without asyk atu competitions. The «Alash Saqasy» National Tournament is held with the participation of athletes from Eurasian countries. The asyk atu element is included in the sports program of the World Nomad Games. Sections for the game have been opened at national sports schools in almost all regions of the country, which contributes to the popularization of this game among young people. From December 1 to 4, 2022, the First Asian Asyk Atu Championship took place in Astana. In September 2022 and 2024, the World Cup was held in Constanta, Romania. In September 2024, the V World Nomad Games and the World Championship took place in Astana. Republic of Kazakhstan championships were also organized in all regions for six age categories.

The inclusion of the game in cultural festival programs has drawn the attention of a wide audience to the traditional game and other elements of Kazakh culture, and has contributed to the strengthening of national identity.

The inclusion of the game in the UNESCO list has opened opportunities for international cooperation in the preservation and popularization of intangible cultural heritage.

The distribution of documentary films and educational video materials about the game contributes to educational activities and increases awareness of Kazakh culture.

As a result of the aforementioned activities, the game is not only preserved as an important element of cultural heritage, but also receives a new direction for its development, becoming a crucial part of national identity.

Various events are held systematically; since 2011, asyk atu competitions have been included in the program of national tournaments, and the celebration of various significant dates and holidays invariably includes asyk atu competitions. The Republican «Alash Sakasy» tournament is held with the participation of athletes from Eurasian countries. The asyk atu element is included in the sports program of the World Nomad Games. In almost all regions of the country, asyk game sections have been opened at national sports schools, which contributes to the popularization of this game among young people.

C.5. Local community participation

For the promotion of the game, the Local community participation , groups, and individuals, as well as non-governmental organizations, plays a crucial role. Examples of the involvement of various groups and organizations demonstrate their strong commitment and continued readiness to protect and popularize the game. In recent years, the game has been gaining increasing popularity among our compatriots. Among the communities that participate in the preservation and protection of the game, we can highlight the International Federation of Nomadic Sports ASYK, the Republican and regional federations of «Asyk Atu,» in which both professional trainers and enthusiasts conduct training. Often, such clubs are opened on a voluntary basis and receive support from local communities, which demonstrates the importance of the game to local culture. In the cities and villages of Kazakhstan, numerous asyk atu competitions are held as part of national celebrations and anniversaries. These events

contribute to strengthening community ties and spreading the national game, attracting many participants and spectators. Among the outstanding athletes and coaches whose personal example inspires youth and draws attention to the game, we can highlight the state asyk atu coach Zhomart Orazov, the senior coach of the national youth and junior team of the Republic of Kazakhstan in asyk atu Kozhamzhar Duyssenbay, the senior coaches of the national youth and junior team of the Republic of Kazakhstan in asyk atu Perizat Yelemess and Zhomart Sabyrzhanov, the coach of the Higher School of National Sports under the Department of Sports of the Akmola Region, and the national category judge for traditional sports Aukenov Samat Bazarbekovich.

Teachers, master's students, and doctoral candidates are interested in studying the game. In particular, it is worth noting the existing scientific research of young archaeologists. For example, junior researcher at the Margulan Institute of Archaeology Shagyrbayev Mambet Saparbekuly published the article «Overview of the History of Asyk Use»[57].

The Ministry of Tourism and Sports of the Republic of Kazakhstan (MTS of the RoK) plays an important role in the preservation and popularization of this element at the national and international levels. Among other key organizations supporting the game are various cultural and sports non-governmental organizations. These organizations conduct activities aimed at preserving and popularizing the game, and organize festivals and competitions that contribute to its development.

The game is widely disseminated through media outlets such as the «Khabar,» «Abai,» and «Qazsport» television channels, Kazakh radio, the internet, and various cultural events. The filming of documentaries, broadcasts, and interviews with athletes increases interest in this game.

Previously, the game was introduced into the school curriculum in pilot mode as a variable component. A 32-hour curriculum was developed. The program covers all levels of education – from elementary to high school. The faculty of the Department of Physical Culture and Sports of the Faculty of Social Sciences at the L.N. Gumilyov Eurasian National University conducts lectures for students who have achieved success in the game.

C.6. Institutional Context

MTS of the RoK is responsible for the protection and development of the game, the coordination of programs and events aimed at popularizing asyk atu, as well as the financing and support of initiatives for its preservation and development. The International Federation of Nomadic Sports ASYK plays an important role in organizing events at the global level and standardizing its rules. The organization facilitates cooperation between asyk atu federations from different countries. It is involved in organizing international competitions, conducting world-class championships, as well as Asian or regional tournaments, and promoting the game within the framework of the World Nomad Games.

Among the communities that participate in the preservation and protection of the game, one can also highlight the Republican and regional federations of «Asyk Atu», which promote Kazakh culture and traditions through this sport. They conduct tournaments, coordinate preparations for regional and national competitions, and are involved in the training and certification of experienced coaches, providing venues and sports equipment at the local level.

C.7. Participation of local communities in preparing this Periodic Report for this element

The process of preparing the game report included several key measures aimed at ensuring the widest possible participation of communities, groups, individuals, and relevant non-governmental organizations. These measures facilitated the collection of diverse and

[57]Shaghyrbayev, M. S. (2019, October 30). Асықты пайдалану тарихына шолу [A review of the history of using Asyk]. Adyrna. Retrieved from https://adyrna.kz/post/25568

complete information, reflecting the opinions and experiences of all stakeholders. The use of social networks and the official website http://ultsport.kz/asykatukz, and the Instagram page: https://www.instagram.com/asyq_int_federation to attract a wide audience. This allowed for feedback from people who could not participate in face-to-face meetings.

SPRING RITUALS OF HORSE BREEDERS (2018)

C.1. Social and Cultural Function of the Element

This element is directly related to production practices aimed at obtaining mare's milk in the spring and summer seasons, from which Kumis is prepared. Horse breeding remains a prestigious and economically profitable occupation in Kazakhstan. It allows practitioners to thrive economically, as horse meat, mare's milk, and Kumis are in high demand in the market. Kazakhs have a well-developed culture of winter meat preparation, with horse meat and Kumis being purchased in significant quantities for weddings, funerals, and memorial events. During the pandemic, Kumis producers supplied hospitals with the medicinal drink, where patients with COVID-19 were being treated[58].

The manifestation of the element is largely associated with the steppe zone of Kazakhstan – Sary Arka. However, it is also observed in other regions. The element reflects the strategies of the local community's adaptation to the surrounding landscape, preservation of intangible cultural and social heritage.

The element is based on the practical activities of modern Kazakh horse breeders, as well as on the cultural memory of individuals – descendants of Kazakh horse breeders. The element manifests at the local and regional levels in the area of traditional herd horse breeding, where its stable manifestations are observed everywhere in the form of ritual practices associated with the beginning of mare milking – Bie bailau and the celebration of the first Kumis – Kymyzmuryndyk. The value orientation existing among local communities is determined by a system of traditional norms aimed at stimulating the development of horse breeding – as an ancestral occupation.

Traditional components of the element include ritualistic practices performed for the magical stimulation of animals to increase milk yield, an entertainment program comprising equestrian games (asau uiretu, kokpar) and competitions (audaryspak, kyz kuu, tenge alu), races (baige), humorous contests for the largest consumption of Kumis – kymyz ishuden zharys and meat eating – meshkeyler zharysy, katyn kures – women's wrestling, and communal feasting.

The element reflects the gender role characteristics of the bearers and practitioners. «Male» and «female» roles are preserved in ritual practices. Male roles are manifested in the selection and preparation of the territory for tying mares, the preparation of tools: zheli – tethers, kazyk – pegs, a wooden mallet for driving them in, letting foals in and holding them during milking. Adult men, and partially boys and adolescents, can be engaged in this work. Female duties consist of preparing dairy products, butter or sour cream for ritual use, starter for Kumis utensils for milking mares and preparing Kumis, milking mares, as well as preparing ritual treats. Milking mares, unlike milking cows among Kazakhs, is not considered an unsuitable occupation for men. The game function of the element is manifested in equestrian games and entertainment. The material aspect of the transmission facilitates the preservation of traditional types of Kumis utensils and clothing, which are often displayed at exhibitions.

C.2. Assessment of its viability and potential risks

The Terisakkan ritual complex serves as the most vivid manifestation of the element. Communities of the Terisakkan, Amangeldy, Shenber, and Karakenghir rural districts of the

[58]Akimat of Karaganda Region. (2021, May 24). Volunteers from Zhairem donated 200 liters of kumis for cancer patients. Gov.kz. Retrieved March 6, 2025, from https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda/press/news/details/206066

Ulytau region are making efforts to expand its geography to preserve and develop the element. This is also facilitated by the activities of the «Uly Tagzym» public foundation (Ulytau region), which has remained the only UNESCO-accredited non-governmental organization from Kazakhstan since 2020. Since 2019, the element has been reproduced in its entirety in the «Terisakkan Spring», «Ulytau Kumyz» and «Kokmaisa» events organized in the Ulytau region.

The degree of sustainability, frequency, and prevalence of the element is evidenced by festive events that took place from 2012–2024: in the cities of Aksu (2015, 2018), Almaty (2021), Astana (2015), Pavlodar (2023), Taraz (2015), and in Akmola (2022), Aktobe (2019) regions, as well as 2 events in the «Mynzhylky» and «Karkara» pastures in the Almaty region (2012, 2023, 2024), 2 events in the Talas and Zhambyl districts of the Zhambyl region (2018, 2022, 2023). Events also took place in East Kazakhstan (2017, 2018), West Kazakhstan (2018, 2019, 2022–2023), Karaganda (2024), Kostanay (2018, 2020–2021), Pavlodar (2015), Turkestan (2017) regions, and in the Ulytau region (2012–2024).

C.3. Contribution to the goals of the Representative List

With the support of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan and the Embassy of Kazakhstan in Turkey, the Uly Tagzym Public Foundation, with the assistance of representatives of the Kazakh diaspora in Turkey involved in Kumis production, held the «Kumis Fest»[59] festival in the «Kazak obasy»[60] locality in May 2023. At the festival, the rite of milking mares was demonstrated, and participants were acquainted with the process of making Kumis. The Kumis festival gathered guests from among local residents, politicians, and cultural figures of Turkey. Kazakh students studying in higher educational institutions told the guests about the traditional cuisine, traditions, and customs of the Kazakhs.

The inclusion of the element in the UNESCO Representative List contributes to understanding the visibility and significance of ICH, expanding opportunities to raise awareness at the local and national levels, which is especially evident based on the statistics of events updating the element.

Representatives of local communities in the West Kazakhstan region, upon hearing the news of the element's inscription on the UNESCO Representative List, organized the «Kymyzmuryndyk-2019» ethno-festival in the Terekti district in June of the following year. This became one of the examples of how the inscription of the element contributes to the visibility of ICH and raising awareness of its significance at the local level. In general, the experience of holding the Kumis festival in this district was noted in 2018 and continued in 2022 and 2023.

C.4. Efforts to promote or reinforce the element

Promoting the element, even by a single person, can contribute to raising awareness of its importance at the local and national levels. Thus, the walking marathon «Are you familiar with Ulytau?» which began on March 31, 2022, by a native of the Zhanaarka district of the Ulytau region, a former employee of the Ulytau National Historical, Cultural and Natural Museum-Reserve, a labor veteran, 72-year-old Sarsenbay Kotyrashov, contributed to raising awareness of the element at the national level. The marathon runner chose the promotion of the element as the goal of his journey, talking about it to the residents of villages and cities that he met along the way. His journey, starting in Ulytau, passed through Kyzylorda, Turkestan, Shymkent, Taraz, Almaty, Taldykorgan, Ayagoz, Semey, Pavlodar, Astana (Nur-Sultan), Kokshetau, Petropavlovsk, Kostanay, Aktobe, Oral, Atyrau, Beyneu, and ended in mid-October 2022 in Aktau. In 181 days, the marathon runner covered a distance of 8 thousand

[59]Malgazhdarova, I. (2022, April 3). 72-летний аксакал отправился в пеший марафон по Казахстану [A 72-year-old ak-sakal embarked on a walking marathon across Kazakhstan]. NewTimes.kz. Retrieved from https://newtimes.kz/obshchest-vo/147511-72-letnij-aksakal-otpravilsya-v-peshij-marafon-po-kazahstanu

[60]Chukubayev, A. (2024, March 4). Фестиваль «Kymyz Fest» впервые прошел в Турции [The «Kymyz Fest» festival was held in Turkey for the first time]. Inform.kz. Retrieved from https://www.inform.kz/ru/festival-kymyz-fest-vpervye-pro-shel-v-turcii_a4070193

km, during which he tirelessly talked about the healing properties of kumis, about the element, and its importance for modern people. The UNICEF fund provided information support to the marathon runner.

The number of researchers interested in promoting the element, exploring its manifestations, as well as local communities, bearers, and practitioners of the element is growing. In the period from 2022 to 2023 alone, books were published in Kazakhstan: «The Equestrian World of the Kazakhs»[61] by Toktabay A. and «The Kumis Festival of the Eurasian Steppe World: Leitmotif, Memory, and Identity»[62] by Suraganova Z.K., Romanova E.N., and Naurzbayeva Z.Zh., which are encyclopedic in nature and reflect the originality of equestrian culture, including a description of the element in both Kazakh and Eurasian cultures.

C.5. Local community participation

Examples confirming the participation of communities, groups, and individuals, as well as non-governmental organizations, are about 40 festive events related to the element. Chronologically, they cover the period from 2012 to 2024. Among them, there is an urban format, the International holiday «Kymyzmuryndyk» held in Astana, the ethno-festival «Kymyzmuryndyk» in Aksu, the «World Kymyzmuryndyk» held in Almaty, Pavlodar, Taraz, as well as a rural format organized in 11 regions of Kazakhstan.

To a large extent, in the indicated territories, such components of the element as the «bie baylau» rite and the public festival «Kymyzmuryndyk» are emphasized. In Ulytau, the largest number of variations of festive events actualizing the element are held, among them: «Teriskakkan Spring», «Ulytau Kumis»[63] (2017–2018), «Kokmaisa». Events aimed at updating the element – the International festival «Kymyzmuryndyk» in Astana, the «World Kymyzmuryndyk» in Taraz, and «Kumis Fest» in Turkey, attracted, in addition to Kazakhstani participants, representatives from nearby countries such as the Sakha Republic (Yakutia) of the Russian Federation, Kyrgyzstan, and far abroad.

C.6. Institutional Context

The overall monitoring of the development and safeguarding of this element is carried out by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan. The organization associated with the element and its protection, as well as contributing to its development, is the Public Foundation «Uly Tagzym» and its representatives, Salykova B.U. and Kozhakhmetov B.S., who, with the support of local communities from the Terisakkan, Amangeldy, Shenber, and Karakengir rural districts of the Ulytau region, have been continuously facilitating the manifestation of the element for many years.a.

C.7. Participation of local communities in preparing this Periodic Report for this element

In preparing the report, materials provided by the following individuals were used: member of the National Committee for the Safeguarding of ICH under the National Commission of the Republic of Kazakhstan for UNESCO and ISESCO, founder of the Public Foundation «Uly Tagzym» Kozhakhmetov B.S.; head of the Public Foundation «Uly Tagzym» Salykova B.U.; member of the National Committee for the Safeguarding of ICH under the National Commission of the Republic of Kazakhstan for UNESCO and ISESCO Shakhgulari V.V.; founder of LLP «Zan,» chairman of the Association of Kumis Producers «Qazaq Qr of the

---

[61]Toktabay, A. (2022). Konnyy mir kazakhov [The equestrian world of the Kazakhs]. Almaty: Almaty Kitap Baspasy.

[62]Suraganova, Z. K., Romanova, E. N., & Naurzbayeva, Z. Zh. (2023). The Kumys Festival of the Steppe World of Eurasia: Leitmotif, Memory, and Identity. Astana: Altyn Kitap.

[63]Nurlanuly, R. (2017, July 3). Қарағанды облысында «Ұлытау қымызы» этнофестивалі өтті [The «Ulytau Kumyzy» ethnofestival took place in the Karaganda region]. Qazaqstan TV. Retrieved from https://qazaqstan.tv/news/77820/

initiator of events that contributed to the manifestation of the element in the Zhambyl region within the framework of the «World Kymyzmuryndyk» event in Taraz in 2015, organizer of scientific and practical conferences dedicated to the production and promotion of kumis in the cities of Almaty, Astana, and Taraz, Duyssenbek Ybynaliyev (1946–2024), Ybynaliyeva E.D.

THE HERITAGE OF KORKYT ATA/DEDE KORKUT – EPIC, FOLK TALES, AND MUSIC (2018)

Korkyt Ata is one of the great Turkic figures who left behind an invaluable and unique cultural, philosophical, literary, and musical heritage. He was born, lived, and passed away in the Kazakh steppe. His literary and philosophical views, musical compositions, oratory skills, and life teachings have been passed down from generation to generation and are highly revered not only in the Turkic world but also far beyond its borders. Korkyt is renowned for centuries as a public figure, musician, shaman, author and performer of kuy, creator of the kobyz, prophet, thinker, and zhyrau, leaving behind some of the finest examples of oratory and wisdom.

Modern Turkic peoples preserve a unified image of Korkyt, while also attributing to him their own cultural and historical characteristics. In the traditional steppe interpretation, Korkyt appears as a bearer of shamanistic concepts, a storyteller, and a performer of kuy. The Oghuz (Turkish) interpretation, on the other hand, seeks to incorporate more elements of the Islamic worldview into his image.

Today, the following kuy of Korkyt have been preserved: «Korkyt», «Bashpai», «Swan», «Kuy Tengri», «Zhelmaya», «Yelim-ai», «Auppai», «Cry of the Ushar», «Korkyt's Motif-1» and «Korkyt's Motif-2». The kuy of Korkyt, in their essence, reveal the inevitability of fate, reflect on the fleeting and ever-changing nature of life, and touch upon the sorrowful and melancholic notes of the human soul

C.1. Social and Cultural Function of the Element

The element encompasses social, cultural, and moral values such as heroism, openness to dialogue, physical and spiritual well-being and unity, as well as respect for nature. It also embodies deep knowledge of the history and culture of Turkic-speaking communities.

The main bearers and practitioners of the element are performers of kuy on traditional musical instruments kobyz and dombyra, as well as storytellers who narrate fabulous episodes from the epic of Korkyt. They play a vital role in transmitting the element to younger generations. The epic of Korkyt Ata is a priceless source of knowledge about the way of life of ancient Turkic tribes, reflecting values that continue to live in the social and cultural memory of communities, passed down from generation to generation. Key principles reflecting the social and cultural functions of the element include strengthening families and respecting the role of women, developing a sense of belonging and solidarity, demonstrating hospitality, fairness, and honesty, and respecting people from diverse social and cultural backgrounds.

Festive events related to the element take place in many cities with the participation of communities from the Turkic world. These events bring together people from various social groups and cultural backgrounds, regardless of age and gender, strengthening their social and cultural ties. They also contribute to raising awareness about the element and ensure the continuity of the national and cultural identity of communities.

C.2. Assessment of its viability and potential risks

The Korkyt Ata epic maintains a high level of vitality, particularly in the Kyzylorda region. The element continues to be transmitted through both formal and informal means. Most storytellers of the epic and musical performers pass down their knowledge and skills to their students. The legends, myths, stories, and the social and religious values mentioned in

the Korkyt Ata epic hold an important place in oral traditions and cultural memory.

Communities in the Kyzylorda and Almaty regions actively pass down proverbs and wise sayings derived from the Korkyt Ata epic to future generations. Scholarly research and publications on the epic continue to play a crucial role in sustaining the vitality of the element, serving as key resources for both written and oral transmission. Another important method of transmission is formal education, involving scholars, researchers, and teachers.

C.3. Contribution to the goals of the Representative List

The long-standing tradition of hosting International Festivals of Traditional Music of Turkic Peoples in Kyzylorda dates back to 1989. In 2006, it was transformed into the annual festival «Korkyt and the Music of the Great Steppe»[64], organized in collaboration with the International Organization of Turkic Culture TÜRKSOY.

In 2019, the international music forum brought together folklorists, art historians, musicologists, philologists, and master musicians from Turkey, Serbia, Georgia, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, as well as Tatarstan, Bashkortostan, the Republic of Sakha (Russian Federation), and all regions of Kazakhstan, demonstrating the festival's wide appeal. As part of Kazakhstan's Year of Youth, young musicians from Turkic-speaking countries were invited to the forum for the first time. The grand opening of the musical celebration featured a vibrant parade of participants in traditional national costumes and theatrical performances, taking place in the central square of the House of Friendship.

As part of the festival, the international scientific and theoretical conference «The Role of Korkyt's Heritage in the Turkic World» was held, bringing together scholars and artists from Russia, Turkey, Azerbaijan, Iran, Georgia, Serbia, Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Kazakhstan.

With the inclusion of Korkyt Ata's heritage in UNESCO's Representative List, the «Jyr Mura» project has been implemented since 2018 to promote and study his legacy. As part of this project, 14 kobyz and kuy performance circles have been established in various districts of the region, and Zhyr Schools have been opened in four district centers. Additionally, the regional philharmonic society has formed the «Korkyt Sazy» ensemble, composed of young performers under the leadership of Ainuza Berikbolkyzy. «Korkyt Sazy» is a unique musical ensemble, unparalleled not only in the region but throughout the country. It showcases all varieties of performance on this ancient bowed instrument, from the traditional kylkobyz to the narkobyz and symkobyz.

C.4. Efforts to promote or reinforce the element

Korkyt studies is an important and integral part not only of Turkology but also of global cultural studies, the history of philosophy, oratory, music, and literature. The spiritual heritage of the Turkic peoples has preserved two major groups of Korkyt's works. The first group consists of Korkyt's kuys and legends, which convey his philosophical worldview. The second group is the «Book of Dede Korkyt.»

The Korkyt Studies Center and Kyzylorda University conduct research on Korkyt's creative legacy from a modern perspective. In collaboration with the university, the center organizes regular scientific conferences to present new research findings.

C.5. Local community participation

Korkyt's heritage is highly complex and requires a coordinated academic approach. This is why scholarly communities engage in folklore studies, philosophical and ethical considerations, and ethnomusicological perspectives. Individual kuyshi (kuy performers) who specialize in kobyz playing techniques contribute to the practice of the element and the transmission of knowledge and skills to younger generations.

---

[64]Li, Y. (2019, October 1). Коркыт и мелодии Великой степи [Korkyt and the melodies of the Great Steppe]. Kazakhstanskaya Pravda. Retrieved from https://kazpravda.kz/n/korkyt-i-melodii-velikoy-stepi-8s/

The participation of communities, groups, individuals, and non-governmental organizations in the preservation and promotion of kobyz performance art plays a crucial role in safeguarding and developing this important element of Kazakh cultural heritage.

C.6. Institutional Context

There is no dedicated community specifically representing this element. The MCI of the RoK conducts overall monitoring. The Korkyt Studies Center and Kyzylorda University carry out scientific research, while the M. Auezov Institute of Literature and Art conducts studies on the Dede Qorqud epic and its associated folklore component.

C.7. Participation of local communities in preparing this Periodic Report for this element

As part of the preparation of the report on various aspects of the Dede Qorqud epic and its related cultural traditions, individual community members—including researchers, practitioners, and tradition bearers—were interviewed. Among them were zhyrshi-zhyrau (epic storytellers and kuyshi) Abish Adilbek, Serik Suyundyk, Beknazar Kakaleyov (Almaty region), as well as Beknazar Kakaleyov, leader of the folklore ensemble «Kobyz Saryny» (Almaty region), and Ainuza Berikbolkyzy, leader of the folklore ensemble «Kobyz Sazy» (Kyzylorda region).

TOGYZQUMALAQ (2021)

One of the oldest Kazakh national games is Togyzqumalaq —a board game of logic and ingenuity designed to develop logical mathematical thinking and patience. The game is based on the number 9 (9×9=81 and 2×9×9=162), which was considered sacred by ancient Mongols and Turks. In the academic world, it was called the «algebra of shepherds» because players must use all four basic mathematical operations during the game. Togyzqumalaq is not only about quick calculations but also about strategy. It enhances logical thinking, memory, mathematical abilities, and patience, while also benefiting children's fine motor skills.

The recognition of togyzqumalaq as an element of Kazakh culture has a complex history. The first known article about togyzqumalaq in Russian was published by ethnographer N. Pantussov in Kazan in 1906. In 1936, Turkologist S. Amanzholov wrote a book entirely dedicated to the game for the first time. In 1974, the game's notation was converted from letters to numbers, with S. Tleubayev credited as the author of this innovation. That same year, the Togyzqumalaq Federation of the Kazakh SSR was established.

Togyzqumalaq made its debut in the Olympiad of Mind Sports in London in 2006 and was later included in the World Olympiad of Mind Sports in the Czech Republic in 2008 and 2009.

C.1. Social and Cultural Function of the Element

Among the more than 200,000 athletes officially engaged in this national sport, the majority are young people aged 10 to 30, though there are also many older players. The number of primary school children involved is difficult to determine, as togyzqumalaq has been introduced as an elective subject in many schools across the country starting from the first grade.

To date, 6 World Championships have been held, featuring athletes from more than 20 countries, along with 6 Asian Championships and five European Championships. The National Federation's website (http://9kumalak.com/) updates the athlete rankings every six months, and YouTube channels provide visualizations of the top players' rankings over the past ten years.

C.2. Assessment of its viability and potential risks

The element demonstrates high viability and serves as a platform for cultural exchange.

It also fosters socialization among people and promotes cultural interaction by engaging players of different ages. This ensures the sustainability of togyzqumalaq, the transmission of skills and knowledge across generations, and the strengthening of cultural identity. The bearers and practitioners of this element include communities, groups, and individuals who recognize it as part of their cultural heritage, as well as those who play the game for self-improvement.

Currently, more than 200,000 people in the country actively engage in the Kazakh game togyzqumalaq. Abroad, the game's players include not only ethnic Kazakhs but also native residents of the United Kingdom, Switzerland, France, Germany, Spain, Turkey, the Czech Republic, Russia, Ukraine, China, Mongolia, Kyrgyzstan, Colombia, and Antigua and Barbuda.

C.3. Contribution to the goals of the Representative List

In Kazakhstan, togyzqumalaq is highly popular—each region has its own federation, which is part of the National Federation and unites sports clubs, centers, and sections in villages and districts.

The inclusion of games in Kazakhstan's cultural and sports life and their promotion in the international arena has significantly contributed to increasing the visibility of intangible cultural heritage and awareness of its importance at the local, national, and international levels. At the local level, the preservation and transmission of traditions help strengthen identity and social cohesion. At the national level, it fosters a sense of national pride and respect for traditions through media popularization and government support. At the international level, it promotes international recognition and draws attention to Kazakhstan's rich cultural traditions, raising awareness of Kazakh culture.

C.4. Efforts to promote or reinforce the element

In each region, there are togyzqumalaq federations that are part of the National Federation and unite sports clubs, centers, or sections in villages and districts. Competitions are organized by regional federations in conjunction with the national sports departments of regional tourism and sports administrations, in accordance with the competition calendar of the Ministry of Tourism and Sports of the Republic of Kazakhstan. Winners of district-level competitions participate in these events. The country holds a considerable number of tournaments, including the most prestigious national championship, and boasts 150 masters of sports, 40 international masters, as well as honored masters of sports.

Typically, coaches invite participants to competitions starting from the grassroots level (clubs, sections), which constitutes their sports and pedagogical activity. Subsequently, selection for higher levels of competition is carried out in accordance with the regulations of federations and competition rules. These matters fall under the jurisdiction of judging panels and appeals commissions, which include the most respected coaches and sports veterans who are elected and appointed.

The main bases for the development of the togyzqumalaq game are located in general education and sports schools. Importantly, there are no fundamental differences in the rules for schoolchildren and adults; everything is determined by the player's level of athletic achievement. For beginners in the preparatory stage, a playing field with five or seven holes is used instead of nine. In many general education schools, the game is included in the curriculum as an elective, which has significantly expanded its base of admirers.

C.5. Local community participation

The National Togyzqumalaq Federation participated in completing questionnaires to gather information on this element of the intangible cultural heritage..

C.6. Institutional Context

The Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan (MCI of the RoK)

carries out general monitoring of the condition of the intangible cultural heritage (ICH) element as the authorized body.

The Ministry of Tourism and Sports of the Republic of Kazakhstan (MTS of the RoK) is the authorized body responsible for the protection and development of the «togyzqumalaq» game, coordinates programs and events aimed at popularization, and provides funding and support for initiatives.

The public association «Togyzqumalaq Federation» organizes national and international competitions, develops training programs for coaches and referees, rules and standards for conducting tournaments, and actively works to attract young people.

Local federations provide training and competitions for players of all ages, introduce youth and adults to the art of the game, organize local competitions, and support the participation of athletes in national and international tournaments.

C.7. Local community participation in the Preparation of the Periodic Report on This Element

As part of the information gathering, Maksat Satayev, Executive Director-Press Secretary of the National Togyzqumalaq Federation, Almas Yeleuov, methodologist of the Center for National Sports of the Mangystau region, and coaches-teachers of the sports school in Tauchik village, Tupkaragan district, Mangystau region, and Moldir Muratova and Dauletbek Tabylganuly participated.

ORTEKE, TRADITIONAL PERFORMING ART IN KAZAKHSTAN: DANCE, PUPPETRY, AND MUSIC (2022)

The foundation of the ancient genre of Kazakh traditional art, «Orteke», is a flexible wooden figure of a mountain goat, mounted on a dauylpaz (drum) and attached by a thread to the fingers of the artist playing the dombyra. The figure performs amusing, dancing movements in time with the music and taps its hooves on the stretched drum skin. The tempo of the movement is set by the dombyra player, who, while performing the music, simultaneously orchestrates all the actions.

Kazakh Orteke encompasses elements of at least several art forms – folklore and instrumental music, dance and play, theatrical performance, and decorative and applied arts.

C.1. Social and Cultural Function of the Element

Orteke is a unique Kazakh performing art form that combines theater, music, and puppetry. This folk art includes a musical performance with the dombyra, a traditional two-stringed instrument, and a dance performed by a wooden marionette. Attached to the surface of a traditional drum by a metal rod, the wooden marionette in the shape of a mountain goat is connected to the musician's fingers by one or more strings. As soon as the musician strikes the strings of the dombyra with their fingers, the puppet «comes to life», jumping in sync with the musical measures, rhythmically set by the drum beats. Some performers can play and control three or more puppets simultaneously.

This performance, captivating in its simplicity, mesmerizes children and adults alike. As an important part of folk heritage and regional identity, Orteke also serves as a communication tool between generations. It is transmitted in communities and through training. International festivals and regional art competitions of puppet theaters also serve as platforms for learning and exchanging skills and experiences between performers from Kazakhstan and neighboring countries.

Orteke serves as a communication tool between parents and children, thus demonstrating a connection between different generations. This element has an educational function, as adults teach young people the basic techniques of playing or creating Orteke. Therefore, it is not only a musical performance or theatrical art, but also an educational

component.

C.2. Assessment of its viability and potential risks

During the Soviet era, the element was almost forgotten due to various political and ideological reasons, but individual bearers lived in almost all regions of the country. The revival of Orteke began in the first half of the 20th century. However, for many years, Orteke remained outside the field of view of scientists, government officials, and the public. Only after gaining independence was due attention paid to the restoration and preservation of endangered intangible cultural heritage elements, including Orteke.

Orteke combines several art forms, such as folklore and musical instruments, dance and play, theater and public performance, as well as decorative and applied arts. This syncretism is easily felt when listening to and observing the performance. The element helps to showcase both the distinctive perception of the environment by Kazakhs and the richness of their artistic cultural practices. Inscription on the List has contributed to the respect for the creativity of the element's practitioners, and has helped bearer communities create cultural objects and introduce more people to this artistic element.

Nowadays, the transmission of this knowledge and skills is carried out within the communities and by the bearers associated with the element, and it is preserved through the traditional art education system of ustaz-shakirt. Orteke performers form targeted student groups for professional training. The Kokil Music College in Almaty has established a research group to study and practice the art of Orteke. Masters pass on skills and knowledge to students in seminars and workshops, using the same traditional ustaz-shakirt system. The Orteke musical performance and the art of puppet making have been proposed for inclusion in the curricula and plans of the art education system in Kazakhstan.

International Orteke Biennale festivals and regional puppet competitions provide a valuable platform for learning and exchanging skills among masters and puppet artists from Kazakhstan, Bashkortostan, Kyrgyzstan, Turkey, Tajikistan, Azerbaijan, and Belarus.

C.3. Contribution to the goals of the Representative List

This is a unique Kazakh performing art that combines theater, music, and puppetry. Some people describe Orteke as street theater, while others consider it a musical instrument. Some view it as a form of decorative art, while children see it as a toy and use it for entertainment.

Orteke is an important part of the region's folk heritage and national identity. It fills gaps in the public perception and understanding of the traditional culture of ancient nomads and contributes to the formation of the national and cultural specificity of the younger generation. However, there is a general consensus that this performing art is a visible cultural manifestation that reflects the richness of Kazakh intangible heritage.

Orteke remains a mysterious art form that requires revival and further promotion, as it serves as a vast platform for traditional Kazakh culture, offering insights into the Kazakh soul and the syncretism of nomadic art in Central Asia. Its philosophical essence enriches both Kazakh and global musical theater traditions, while also functioning as a national symbol and a cultural trademark of modern Kazakhstan.

The Orteke Biennale Festival engages communities and groups from all regions of Kazakhstan and neighboring countries, artists, craftspeople, researchers, scientists, and the general public. These cultural events provide opportunities to exchange ideas and thoughts, and promote dialogue regarding the Orteke heritage and related knowledge. Regional competitions also aim to renew relationships between heritage bearers, encourage dialogue among various public groups, and promote social cohesion.

C.4. Efforts to promote or reinforce the element

The activities carried out as part of the promotion of this element can be broadly categorized as follows:

1.Research projects
2.Capacity building
3.Educational initiatives
4.Information campaigns

The Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan (MCI of the RoK), in cooperation with local government bodies, provides support for the proposed measures at the national, regional, and local levels.

Regional competitions also aim to revive connections among heritage bearers, encourage dialogue between different social groups, and promote social cohesion.

The public warmly received Orteke not only for its unique musical accompaniment, mesmerizing performance, and compelling puppet dance, but also for the performer's three-dimensional technique, combining instrument playing, rhythmic puppet control, and the complex construction of the marionette.

In 2022–2023, several musical groups, including Ethno-group Korkyt, Orteke Or-Altai, and the folk ensemble Serper, incorporated various Orteke pieces into their repertoires[65].

These measures were aimed at increasing public interest in the element, especially among the younger generation. Representatives of the Orteke communities, such as the Turan Kazakh Ensemble of Traditional and Folk Music, Kokil Music College, the educational center of artisans at the Abai Kazakh National Pedagogical University, the National Puppet Theater, the Kurmangazy Kazakh National Conservatory, the Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan (MCI of the RoK), the National Commission for UNESCO and ISESCO Affairs, the National Intangible Cultural Heritage Committee, bearers and practitioners of the element are involved in the implementation of protection measures.

C.5. Local community participation

Members of the communities practicing Orteke include bearers of specific functions, roles, and tasks, professional performers and amateur musicians, traditional musical and folk ensembles/groups, masters who craft wooden figures and musical instruments, researchers, folklorists, and ethnomusicologists. Performing artists, as bearers of the element, ensure its sustainability and significance. Orteke is performed by both individual musicians and musical groups or ensembles.

Not all traditional kuy is suitable for Orteke. Musicians select dynamic kuys and must make sharp hand movements to give the necessary impulse to the wooden marionette through the connected thread. Melodies can suggest dance music, and then Orteke's actions are accompanied by traditional dancers.

C.6. Institutional Context

General monitoring of this element is carried out by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan (MCI of the RoK); there is no separate responsible community

C.7. Participation of local communities in preparing this Periodic Report for this element

During the preparation of the report, information was received from Abdulhamit Yskakuly Raiymbergenov, Honored Worker of the Republic of Kazakhstan, laureate of national and international traditional music art competitions, director of the Kokil Music College (Almaty); Yersain Bakytuly Basykara, laureate of the Youth Prize of Kazakhstan, the «Cultural Figure» badge, associate professor of the Kurmangazy Kazakh National Conservatory;

[65]E. Rakhmadiyev State Academic Philharmonic Society. (2022). Ethno-ensemble «Korkyt». https://astana-filarmonia.kz/ru/collective-inner.php?id=6

Zholauyshy Abylgazyuly Turdygulov, instrument maker, laureate of numerous international musical instrument maker competitions, the first national «Altyn Kobyz» prize, lecturer at the Department of Applied Arts of the Abai Kazakh National Pedagogical University; Abzal Artykbayev, musician multi-instrumentalist, former frontman of the Turan group, head of the Arkaim duo; and Azamat Bakia, musician, master instrument maker, multi-instrumentalist.

TELLING TRADITION OF HODJA NASREDDIN (2022)

C.1. Social and Cultural Function of the Element

The stories of Hodja Nasreddin (Kozhanasyr) are inexhaustible spiritual treasures of the people, passed down orally for centuries, collected by scholars over generations, and always a focal point for creative individuals. The basis of the humorous jokes is people and their simple, everyday stories. In the research work «Historical Legends» by Candidate of Philological Sciences Baltabay Adambayev, there are several opinions about the Kazakh Kozhanasyr. Stories about Hodja Nasreddin are widely covered in Kazakh, Uzbek, Turkmen, and Uyghur languages. Kozhanasyr has transcended not only Turkic peoples; he also «speaks» in Persian, Chinese, Tajik, and Arabic languages. The stories of Kozhanasyr, as told by any people, are presented as their own legends, adventures, and jokes in the form of satirical tales. In Kazakh folk literature, the adventures of Kozhanasyr are described not only in spoken language but also in verse.

In Kazakhstan, the element has been practiced since the Middle Ages, in almost all regions of the country, within the framework of traditional cultural events and local festivals. The stories and jokes of Kozhanasyr, born in past times, have changed and adapted to new realities. The element, which has become one of the common ways of communication in our time, has found frequent use in everyday interaction. It is a method of influencing people while they laugh at a humorous story, to critically rethink what is happening and, ultimately, reach a common opinion together. It also gives participants a sense of identity and shared belonging

C.2. Assessment of its viability and potential risks

The element is important as a method of expressing social memory. People name newborns after Kozhanasyr, monuments are erected in his honor in parks and public places, newlyweds visit his supposed burial sites, and the public organizes various festivals in his honor. All these processes contribute to the viability of the element, which is evident. However, the practice of the element is mostly associated with festive events and communal meals. Telling tradition of Hodja Nasreddin is widely represented in the repertoire of theaters and is actively used during Nauryz and other folk festivals.

Nevertheless, there is a need to resume the scientific search for archival ethnographic records and travelers' field diaries to compare the social themes raised by Kozhanasyr in the Middle Ages and those raised in our time. Examples of this include research by employees of Al-Farabi Kazakh National University, Abai Kazakh National Pedagogical University, and South Kazakhstan University, conducted in 2020–2023 (Kenzhekozhayeva A., Madaliyev Ya., Akhmetbekova A., etc.); however, these studies were limited to individual scientific articles.

There is a conscious public interest in Kazakh legends, myths, tales, and traditions about Zhirenshe-sheshen, Aldar-Kose, Kozhanasyr, Ayaz-bi, Assan-Kaigy, and other historical figures whose stories, jokes, and sayings are widely known and spread among the people. However, the collection of this rich folklore and the publication of scholarly essays have not yet entered the list of academic priorities. Nevertheless, scholars should recognize the need to study national character, social satire and humor, and promote the image of Kozhanasyr as a creative identity within the country and abroad. The consideration of the specific personality of Kozhanasyr in the context of national identity should become a subject of scientific and folklore research.

C.3. Contribution to the goals of the Representative List

The inclusion of the element in the Representative List contributed to the renewed interest of scholars in the Turkic and Kazakh oral heritage. The stories of Kozhanasyr are widely reflected in modern Kazakh literature; they remain the spiritual heritage of the people and the treasures of ancestral wisdom.

They strengthen cultural ties between generations and serve as an important source of reflecting current social and cultural life in a concise and humorous form. Common sense, sincerity, respect, patience, understanding, and optimism are the main features of his stories and jokes. Originating from a quick-witted person, Kozhanasyr's humor powerfully makes people think while they laugh at the jokes. Individual sayings from the stories later turn into idioms and proverbs, becoming part of cultural memory. His stories have instructed people for many centuries, providing moral lessons.

C.4. Efforts to promote or reinforce the element

Kozhanasyr's stories are collected in the chronicles of modern Kazakh literature, and as the spiritual heritage of the people, they have turned into an archival treasury. There are sections such as «Kozhanasyr's Basket», «From Mouth to Mouth», «Humor Corner», and Kozhanasyr's stories in the newspapers «Kazakh Literature», «Zhas Alash», «Baldyrgan» and in the magazines «Ara», «Zerde», «Parasat», «Zhalyn». Collections such as K.K. Abdykadyrov's «Stories about Aldar-Kose», Professor B. Kenzhebayev's «Timpi», Kobey Seidekhanov's «Dead October», Baltabay Adambayev's and Toleukhan Zharkynbekov's «From Mouth to Mouth», «Oratorical Speech», «Poetic Thoughts, Legends», F. Yuldashev's «Funny Stories» (2015) and others have been compiled and published earlier.

Kazakh legends, including the widely known stories about Zhirenshe-sheshen, Aldar-Kose, Kozhanasyr, Ayaz-bi, Assan-Kaigy, and other historical legends that are frequently heard in the mouths of the people, fairy tales, historical events, humorous stories, and collections of humorous jokes – their collection and publication in print do not correspond to the current state of research.

The national character, laughter, and international image of Kozhanasyr in Kazakh oral folk art, the collection of satirical works and their publication in prominent print media, the study of critical articles, the uncovering of Kozhanasyr's specific features inherent to Kazakhs, and the evaluation of his contribution to folk literature – all of this requires inclusion in the scholars' agenda.

C.5. Local community participation

Communities throughout Kazakhstan recognize that Kozhanasyr existed in reality and was a wise person who knew well the life of different strata of society. He embodied the collective wisdom, thoughts, and life experiences of people. Communities share stories and anecdotes and stories to highlight events that have occurred in our time, which usually begin with the words: «Once Kozhanasyr met...» or «Kozhanasyr says...» or «One day Kozhanasyr did...»

However, the involved communities could not recall other mechanisms of knowledge transmission besides jokes and stories or theatrical performances and humorous collections. Nevertheless, the bearers of ICH in the Ulan district of the East Kazakhstan region, Miras Ramazanov, Zaure Attibai, Yeldos Yessenzhanuly, and Asylzhan Daulet, are involved in amateur performances of Kozhanasyr's stories. Kauberdy Olzhabai and Amangeldy Zhunbasov, two ICH bearers from the Mangystau region, bring performances with Kozhanasyr stories to local festive events and also recognize these practices as their cultural heritage.

The stories employ humor, satire, sarcasm, and cynicism to reflect negative character traits of people. However, the stories are a genre with an instructive, entertaining function, the deep meaning of which culminates in moral, intellectual, and logical outcomes. Kozhanasyr's stories describe the relationships between different people and their behavior in various situations. Through jokes, all kinds of unpleasant behavior are criticized and condemned in a

humorous way.

C.6. Institutional Context

There is no separate responsible community for this element. The MCI of the RoK carries out general monitoring. The M. Auezov Institute of Literature and Art conducts research on folklore, including the stories of Kozhanasyr.

C.7. Participation of local communities in preparing this Periodic Report for this element

«Currently, the bearers and practitioners of the element are anecdote and storytellers, and artists from folk theaters and clubs. They also pass on skills and knowledge to the younger generation. They also contribute to the preservation of the richness of the literary language and figurative expressions in the transmission and reproduction of the element. Moreover, artists from small theaters, performers of humorous and satirical works contribute to the visibility and preservation of the element. These bearers and practitioners are the main teachers in the transmission of Kozhanasyr's heritage. Bearers and practitioners are recognized and respected in their communities, and have their own audiences and followers. Traditionally, they are responsible for training interested young people and passing on the accumulated knowledge and skills to them, based on the norms and rules established by the bearers.

The ICH bearers and practitioners who were interviewed in the course of preparing the report and agreed to share their assessments and observations are: Miras Ramazanov, Zaure Attibai, Yeldos Yessenzhanuly, Asylzhan Daulet, Ulan district, East Kazakhstan region, as well as Kauberdy Olzhabai, Zhyngildy village, Mangystau region, and Amangeldy Zhunbassov, Tauchik village, Mangystau region.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

The intangible cultural heritage of the people of the Republic of Kazakhstan is the most important component of the national culture, the foundation of national identity. This heritage strengthens the spiritual connection between generations and plays a key role in the cultural development of Kazakhstan.

Issues regarding the implementation of the 2003 Convention are addressed in the Concept for the Protection and Development of Intangible Cultural Heritage in the Republic of Kazakhstan, the Law of the Republic of Kazakhstan «On Culture», and the Law of the Republic of Kazakhstan «On the Protection and Use of Objects of Historical and Cultural Heritage».

The national character, laughter, and international image of Kozhanasyr in Kazakh oral folk art, the collection of satirical works and their publication in prominent print media, the study of critical articles, the uncovering of Kozhanasyr's specific features inherent to Kazakhs, and the evaluation of his contribution to folk literature – all of this requires inclusion in the scholars' agenda.

The 2003 Convention stipulates that State Parties «shall submit to the Committee reports on the legislative, regulatory and other measures taken for the safeguarding of the intangible cultural heritage». The Intergovernmental Committee examines the submitted reports and forwards a summary report for consideration by the General Assembly.

Periodic reporting allows State Parties to assess their own actions in implementing the 2003 Convention and to examine their impact on the safeguarding of intangible cultural heritage at the national level. It is also one of the key mechanisms of international cooperation within the framework of the 2003 Convention, enabling states and communities to share best practices acquired by other State Parties and to exchange information on effective measures and strategies for safeguarding intangible cultural heritage.

This report reviews the joint efforts to safeguard ICH by practitioners, as well as by state and involved private parties in the period 2017–2023. It reflects the actions initiated or

supported by public governing bodies and the National Commission for UNESCO and ISESCO Affairs since the previous report in 2016, and the corresponding safeguarding measures implemented by involved communities, groups, and individuals.

Conclusions

Compared to the previous reporting cycle (2012–2017), there has been visible progress in institutional development, training, awareness raising, and the creation of conditions to assist communities, groups, and individual bearers/practitioners of ICH.

Since the submission of the previous report, 6 more elements from Kazakhstan have been inscribed on the Representative List, and three more nominations are under consideration by UNESCO (the national nomination Betashar, submitted in 2020, was inscribed on the Representative List at the end of 2024).

As a result of the revision of the National Inventory in December 2023, the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan received proposals from cultural institutions and regional akimats regarding 130 elements of intangible cultural heritage (ICH). These proposals were reviewed by the expert group of the Committee of Culture, and in May 2024, the updated National Inventory consisting of 79 elements was approved (Order of the Minister dated May 28, 2024, No. 211).

Currently, work is underway to revise the rules for maintaining the National Inventory, including matters related to the assignment of ICH elements to specific local communities in accordance with the regulations of the 2003 Convention.

Field research has shown a positive trend in public interest in the history and contemporary development of intangible cultural heritage. The number of publications dedicated to individual elements of Kazakhstan's ICH has increased, and scientific-ethnographic studies have been noted, aimed at researching and promoting domains of the 2003 Convention, such as performing arts (study of musical heritage in the northern regions), rituals and ceremonies (study of family traditions in western Kazakhstan, festive rituals in central and western Kazakhstan, and the state of traditional crafts in the southern and southeastern regions of Kazakhstan).

With the assistance of the National Commission for UNESCO and ISESCO Affairs, pilot studies on the state of intangible cultural heritage were conducted in Akmola, East Kazakhstan, West Kazakhstan, and Kyzylorda regions in 2022–2023. These studies helped clarify the needs for coordination mechanisms for safeguarding ICH at the regional and local levels. Two of the mentioned regions have been included in the UNESCO Technical Grant list, scheduled for implementation in 2024–2026.

Recommendations

- In connection with the need for close coordination between central and local governing bodies to create and test pilot mechanisms for the preservation and promotion of Kazakhstan's intangible cultural heritage, it is proposed to extend the mandate of the Interdepartmental Commission for the Preparation of the Periodic Report under the State Counselor – Chairman of the National Commission for UNESCO and ISESCO Affairs for the period 2025–2026 and to grant the Commission the authority to monitor the implementation of the Report's recommendations.
- In order to support the efforts of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan as the authorized body for the implementation of the 2003 Convention, it is recommended that the Akimats of the pilot regions included in the UNESCO Technical Grant program conclude agreements with the Ministry, specifying the intentions and forms of participation of the parties.

Institutional and Human Potential

- The Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan,

in collaboration with the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan and the Ministry of Tourism and Sports of the Republic of Kazakhstan, to consider the creation of a new educational programme «Protection of Intangible Cultural Heritage» its inclusion in the educational system of universities from September 2025.

- The Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan is requested to support the proposal of Abai Kazakh National Pedagogical University to conduct four-month courses in 2025 for 30 participants from regional Akimats and central agencies on the protection of intangible cultural heritage. It is recommended that regional Akimats provide for the employment of trained specialists directly for the organization of protection and promotion of ICH elements in the region.
- Instruct the National Intangible Cultural Heritage Committee, in consultation with the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan and the regional Akimats of the pilot regions, to develop a plan of training and educational activities for the period 2025–2026 for employees of regional and local governing bodies, creative unions, cultural and sports organizations, communities and ICH practitioners to enhance their awareness of practical issues related to the implementation of the 2003 Convention and provide advisory assistance in their activities.

Transmission and Education

- The Ministry of Science and Higher Education, in collaboration with the Ministry of Culture and Information and the Ministry of Tourism and Sports, and higher education institutions, to review the list of existing educational standards and programs related to intangible cultural heritage, with the aim of updating them based on information obtained during the preparation of the National Report on ICH.
- The Ministry of Culture and Information and the Ministry of Tourism and Sports, in collaboration with the National Intangible Cultural Heritage Committee, the Union of Artisans, and the Association of National Sports, to organize a educational activities on the functioning of the «ustaz-shakirt» knowledge and skills transmission system in order to preserve traditional knowledge.

Inventory and Research

- The Ministry of Science and Higher Education, the Ministry of Culture and Information, and the Ministry of Tourism and Sports to provide annual targeted grants for the study popularisation of selected elements of intangible cultural heritage inscribed on the National List.
- The Akimats of the regions, as well as the cities of Astana, Almaty, and Shymkent, provide for work on the inventory of ICH elements recorded within the region, in accordance with the requirements of the 2003 Convention.
- Instruct the National ICH Committee to provide advisory and practical assistance to the Akimats of the pilot regions in conducting the inventory of recorded elements in 2025 and to submit proposals for covering 12 regions and the agglomerations of Astana, Almaty, and Shymkent in 2026.

Policy, as well as Legal and Administrative Measures

- Recommend the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan (MCI of the RoK) to hold a roundtable to discuss international experience in legislative and regulatory support for ICH and proposals for improving existing acts in the field of protection, popularization, and promotion of intangible cultural heritage. to consider the possibility of inventory of ICH elements, recorded in the territory of the region, in accordance with the requirements of the Convention (2003).

- Instruct the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan (MCI of the RoK), in collaboration with the National Intangible Cultural Heritage and other interested state bodies to make an updated procedure for inclusion of ICH elements in the National List for approval.

The Role of Intangible Cultural Heritage and Its Safeguarding in Society

- Recommend the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan (MCI of the ROK), in collaboration with the Secretariat of the National Commission for UNESCO and ISESCO Affairs, and in consultation with other interested bodies TURKSOY, to include in the work plan for 2025-2026 a scientific-practical conference on the history and current state of elements of ICH of the common Turkic heritage.

Raising Awareness

- The Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan (MCI of the RoK), in collaboration with the Television Corporation «Qazaqstan» and Television Corporation (Qazaqstan TRC), to resume the creation and regular broadcast of video films (in three languages) dedicated to the living heritage of Kazakhstan.
- Instruct the National Intangible Cultural Heritage Committee to assist in placing English and Kazakh versions of the video films on UNESCO digital portals, reflecting the diversity of the cultural heritage of countries in Asia and the Pacific region.
- Recommend the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan (MCI of the RoK), in collaboration with Television Corporation «Qazaqstan», to consider creating a regular television section on Abay TV channel, highlighting elements of Kazakhstan's intangible cultural heritage and their social and cultural function in society.

Participation of Communities, Groups, Individuals, and Other Stakeholders

- The Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan (MCI of the ROK), the Ministry of Tourism and Sports (MTS of the ROK) in cooperation with the National ICH Committee to work on assigning to each ICH element a community that will deal with the issues of preservation and popularisation of this element.
- The National Intangible Cultural Heritage Committee to develop methodological recommendations on the functions, rights, and responsibilities of ICH communities, as well as the agencies and organisations involved.
- The Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan (MCI of the RoK), the Ministry of Tourism and Sports (MTS of the RoK) and the Ministry of Science and Higher Education (MSHE of the RoK), together with the National Intangible Cultural Heritage Committee, to organize and hold in 2025–2026 the National Forum of ICH Communities to exchange successful practices regarding elements inscribed on the Representative List or under consideration by UNESCO.

International Participation

- The Secretariat of the National Commission for UNESCO and ISESCO Affairs to include in the work plan the holding of training sessions and seminars with the involvement of experienced international experts on practical issues of implementing the 2003 Convention.(on issues of inventory at the local level, quality preparation of nominations, and active involvement of non-governmental organizations).
- The Secretariat of the National Commission for UNESCO and ISESCO Affairs, iin cooperation with the Permanent Delegation of the Republic of Kazakhstan to

UNESCO, to continue working on the preparation of the multinational nomination for the epic «Alpamys» in 2025, and the multinational nominations for traditional yurt decoration (kiiz basu) and traditional embroidery (keste/syuzane) already submitted to UNESCO for consideration. Consider supplementing the already submitted nomination for the Kazakh winter hunting festival «Salburyn» taking into account the changes in the nomination form.

The materials presented in this report are intended for general acquaintance and are provided for informational purposes only.

The authoring team is responsible for the content and accuracy of the materials presented.

The data presented in this report represent the expert group's stance on the relevant issues.

Designers:
Bilyalova Darina
Zhenisova Aidana

Printed by the «JSD.KZ» printing house
Print run: 200 copies